

ІНСТИТУТ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ
НАПН УКРАЇНИ

ІНСТИТУТ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ
НАПН УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

УДК: 159.923.2: 316.772.4

КАРЕЛІН ПАВЛО АНАТОЛІЙОВИЧ

Дисертація

**ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНИХ МЕЖ ОСОБИСТОСТІ У РІЗНИХ
КОМУНІКАТИВНИХ КОНТЕКСТАХ**

Спеціальність 19.00.05 – соціальна психологія, психологія соціальної роботи

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ П.А. Карелін

Науковий керівник: **Кочубейник Ольга Миколаївна**, доктор психологічних наук

Київ-2019

АНОТАЦІЯ

Карелін П. А. Особливості психологічних меж особистості у різних комунікативних контекстах. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи. – Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, Київ, 2019.

Дослідження за темою дисертації виконано у рамках науково-дослідної теми лабораторії психології спілкування Інституту соціальної та політичної психології НАПН України «Соціальні діалоги у вимірах когнітивного спілкування» (державний реєстраційний номер 0113U002136).

У роботі представлено результати дослідження проблеми конфігурування особистістю власних психологічних меж у різних комунікативних контекстах.

Актуальність дослідження зумовлена зростанням значущості ефективної комунікації між людьми у сучасному світі, в якому завдяки поширенню інформаційно-комунікаційних технологій інтенсифікуються міжособистісні контакти. Дієвість встановлення і регулювання особистістю власних психологічних меж відіграє важливу роль у регуляції діадних міжособистісних стосунків і містить значний гармонізуючий потенціал.

Здійснений аналіз теоретичних концепцій і результатів емпіричних досліджень феномену меж показав його міждисциплінарний характер і неузгодженість підходів до його вивчення. На підставі низки наукових робіт з'ясовано, що психологічні межі не збігаються на інтра- та інтерперсональному рівнях і мають різні функції у комунікації.

На основі теоретичного аналізу топологічних моделей особистості підкреслено, що соціально-психологічне дослідження динаміки психологічних меж в діадних інтеракціях має зосереджуватися на компонентах психологічного простору людини, навколо яких актуалізуються психологічні межі. Діадна

міжособистісна комунікація з огляду на останнє може бути представлена як контакт між двома психологічними просторами, який може відбуватися у вигляді інтервенції, трансгресії або вільного доступу до змісту вимірів комунікативного партнера.

В результаті розгляду соціально-психологічних підходів до типологізації і структурування соціальних ситуацій, комунікативного партнера визначено як одного з найзначущіших контекстуальних факторів в ситуації спілкування. В рамках ситуаційного підходу модуси міжособистісних відносин домінування-підкорення і дистанціювання-близькості описані в якості комунікативних контекстів.

Представлено теоретичну модель диспозиційно-ситуаційного конфігурування психологічних меж особистості (КПМО) у діадній комунікації, в якій уточнено і операціоналізовано ключові конструкти установчо-регуляторних процесів. Психологічні межі особистості визначені як психічні утворення з дворівневою структурою, які здійснюють критично-розмежувальну, транзиторну і сигнальну функції на інтраперсональному рівні і нормативно-регламентуючу функцію на інтерперсональному рівні у комунікації. У моделі розкрито ключові функціональні параметри психологічних меж особистості, серед яких: середовищна й організмична чутливість, реактивна і проактивна керованість і проникність, яка стосується відкритості/закритості психологічних підпросторів у комунікації.

Запропоновано поняття «конфігурування психологічних меж особистості», під яким розуміється процес зміни функціональних параметрів цих меж у системі полівимірного психологічного простору особистості. В остаточному підсумку ступінь відкритості/закритості психологічного простору є результатом респонсивних або ініціативних конфігуративних процесів. Відповідно, конфігурація психологічних меж – це базований на актуальному стані ситуативний контур функціональних параметрів (чутливості, керованості та проникності), що його встановлює сама особистість для задоволення власних потреб у конкретному комунікативному контексті. Особливий акцент зроблено

на припущенні про наявність динамічних змін в системі психологічних меж особистості залежно від особливостей ситуації спілкування.

Згідно з метою і завданнями дослідження, ситуаційними чинниками конфігурування психологічних меж особистості визначено модуси міжособистісних стосунків – домінування, підкорення, дистантності і близькості, а диспозиційними чинниками – полезалежність/полenezалежність як найбільш крос-контекстуальні властивості особистості.

Описано етапи і методологічні принципи складання емпіричної програми дослідження, наведено процедури забезпечення його валідності, обґрунтовано вибір діагностичного інструментарію та представлено засади розроблення авторського опитувальника «Конфігурування психологічних меж особистості».

Вказано, що емпірична програма дослідження складалась із чотирьох основних етапів: пошукового, психометричного, діагностичного та аналітичного. На пошуковому етапі виконана верифікація теоретичних припущень щодо структури психологічного простору особистості, відносно якого здійснюється конфігурування психологічних меж особистості у комунікації, а також забезпечення репрезентативності вибірки змісту авторського опитувальника «Конфігурування психологічних меж особистості» шляхом проведення експертного опитування практичних психологів і психотерапевтів різних шкіл і напрямів. Виокремлення вимірів психологічного простору здійснювалося за допомогою частотного контент-аналізу. На психометричному етапі здійснено процедури апробації та валідації авторського опитувальника «Конфігурування психологічних меж особистості». На діагностичному етапі отримано показники диспозиційних та ситуаційних незалежних змінних, а також функціональних параметрів психологічних меж особистості. Використовувалися «Тест прихованих фігур» Г. Віткіна (особистісна незалежна змінна (НЗ) «полезалежність/полenezалежність»), методика «Психологічна близькість у стосунках» О. О. Кроніка, Є. А. Кронік (середовищна НЗ «комунікативний контекст») та опитувальник «Конфігурування психологічних меж особистості» відповідно. На аналітичному

етапі з'ясовувались особливості конфігурування психологічних меж особистості у різних комунікативних контекстах. Основним інструментом виокремлення згаданих особливостей були процедури одно- та двофакторного дисперсійного та порівняльного аналізів.

З метою підвищення внутрішньої валідності емпіричного дослідження обґрунтовано застосування схеми PERSON-X-ENVIRONMENT для вивчення особливостей диспозиційно-ситуаційного конфігурування особистістю власних психологічних меж у різних комунікативних контекстах.

Зазначено, що впродовж емпіричного дослідження використовувалися такі методи первинного контролю, як формування випадкових вибірок для міжсуб'єктного порівняння ($n > 70$), рандомізований спосіб формування субвибірок із залученням 927 опитуваних (438 чоловіків і 489 жінок) віком від 18 до 68 років, контроль внутрішньогрупового розподілу побічних змінних для запобігання випадкового чи систематичного змішування, контроль вмотивованості респондентів на стадії тестування.

Розроблено контекстуально варіативний і міжособистісно орієнтований авторський багатошкальний опитувальник «Конфігурування психологічних меж особистості». Репрезентативність вибірки змісту опитувальника досягнуто за допомогою процедур експертного опитування. Виокремлено вісім вимірів психологічного простору особистості, які, на думку експертів, найчастіше задіяні у діадній комунікації: тілесність, речі, території, найближче соціальне оточення, соціальні ролі, емоції, ідеї та час. Завдяки контент-аналізу відповідей також визначено ключову феноменологію, на основі котрої зрештою було сформульовано 133 твердження, з яких в остаточну версію опитувальника увійшло 113. Кожна з п'яти основних шкал опитувальника (Середовищна чутливість, Реактивна керованість, Організмична чутливість, Проактивна керованість, Проникність) налічує від 20 до 24 тверджень та 6 – шкала соціальної бажаності). Перевірка шкал на надійність за показниками внутрішньої узгодженості, процедури ретестової надійності і конкурентної валідації показали високу надійність і валідність опитувальника.

Виявлено особливості конфігурування особистістю власних психологічних меж залежно від її полезалежності/полenezалежності та комунікативних контекстів. Завдяки застосуванню дисперсійного аналізу встановлено, що модуси комунікативних контекстів на значущому рівні статистичної достовірності впливають на всі виділені функціональні параметри психологічних меж.

Виявлено низку контекстуальних особливостей динаміки функціональних параметрів психологічних меж особистості. Середовищна чутливість є найвищою за умов дистантності, найнижчою – за умов близькості. Реактивна керованість має найвищі показники при домінуванні, найнижчі при підкоренні. Організмична чутливість є найвищою при домінуванні, найнижчою – при дистантності. Проактивна керованість є найвищою при домінуванні, найнижча – при підкоренні. Проникність є найвищою при домінуванні, найнижчою – при дистантності.

Зроблено висновок, що функціональні параметри психологічної межі різняться між двома, трьома і більше контекстами, що підтверджує гіпотезу про її ситуативно гнучку і контекстуально сенситивну природу.

Надано описання порівняльного аналізу (за критерієм U – Манна-Вітні) впливу полезалежності/полenezалежності особистості як диспозиційної детермінанти процесів конфігурування психологічних меж. Встановлено, що існують статистично значущі відмінності між двома субвибірками за показниками середовищної чутливості, організмичної чутливості та проникності психологічних меж особистості.

У дисертації доведено, що чутливість психологічних меж визначається спільною дією зазначених диспозиційних і ситуаційних детермінант, а керованість психологічних меж більшою мірою залежить від ситуаційних детермінант (тобто комунікативного контексту). Встановлено, що психологічні межі полезалежних осіб чутливіші до середовища та менш чутливі до власного організму, а психологічні межі полenezалежних осіб демонструють протилежний патерн чутливостей.

Зазначено, що завдяки двофакторному дисперсійному аналізу досліджено одночасний вплив комунікативного контексту (як ситуаційної детермінанти) та полезалежності/полenezалежності особистості (як диспозиційної детермінанти) на функціональні параметри психологічних меж особистості. Виявлено ефект взаємовпливу середовищних і диспозиційних факторів на організмичну чутливість психологічних меж, а саме: полenezалежні особи краще відчують потреби власного психологічного простору, бажання та наміри й асоційовані з ними психологічні межі у контекстах дистантності та близькості.

Охарактеризовані типові конфігурації психологічних меж особистості – активно-експансивна, пасивно-реципієнтна, пасивно-резистивна, активно-конгруентна, і описані їхні міжособистісні функції. Активно-експансивна конфігурація сприяє керуванню і лідерству, пасивно-реципієнтна – «поведінці веденого», як в умовах субординаційних, так і неформальних обставин, пасивно-резистивна забезпечує конструктивність контакту при захисті власного психологічного простору, активно-конгруентна – допомагає задовольняти потреби у підтримці, дружбі, любові та особистісному зростанні.

Ключові слова: психологічна межа, психологічний простір, конфігурування психологічних меж, соціальна ситуація, Діадна комунікація, комунікативний контекст.

SUMMARY

Karelin P. A. Specifics of psychological boundaries of personality in different communication contexts. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for Candidate of Psychological Science. Specialty is 19.00.05 – Social Psychology; Psychology of Social Work. – Institute of Social and Political Psychology of National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, 2019.

The research after the theme of the dissertation was executed within the scientific direction of research of the laboratory of communication psychology of the Institute of Social and Political Psychology of National Academy of Educational

Sciences of Ukraine "Social Dialogues in the Dimensions of Cognitive Communication" (state registration number 0113U002136).

The work features the results of the research that studies problems of configuring psychological boundaries by a person in different communication contexts.

The urgency of the research is due to the growing importance of effective communication between people in the modern world, in which through the spread of information and communication technologies interpersonal contacts are intensified. The effectiveness of the establishing and regulation of psychological boundaries of a person plays a vital role in regulation of dyadic interpersonal relations and has a strong harmonizing potential.

The analysis of theoretical concepts along with results of empirical studies of this phenomenon showed its interdisciplinary nature and how inconsistent is the approach to studying it. Based on a number of scientific works it was found that psychological boundaries do not coincide on the intra- and interpersonal levels and they have different functions in communication.

On the basis of theoretical analysis of topological models of a person it was emphasized that the social psychological studies of the dynamics of psychological boundaries in dyadic interactions should focus on the components of the psychological space of a person, around which psychological boundaries are actualized. Dyadic interpersonal communication with respect to the latter can be represented as a contact between two psychological spaces, which can take place in the form of intervention, transgression or free access to the content of measurements of the communicative partner.

As a result of consideration of social psychological approaches to typology and structuring of social situations, the communicative partner is identified as one of the most significant contextual factors in communication. Within the framework of situational approach, the modus of interpersonal relations according to continuums of domination and distancing are described as communication contexts.

The theoretical model of dispositional-situational configuration of

psychological boundaries of personality in different communication contexts is presented, in which key concepts of establishing and regulatory processes are refined and operationalized. The definition of psychological boundaries of personality is given: a bimodal mental formation that fulfils a critical-demarcation, transitional and signaling function on an intrapersonal level and normative-regulatory function on an interpersonal level in communication. In this model, key functional parameters of psychological boundaries of a person are described, which include: environmental and organismic sensitivity, reactive and proactive manageability and permeability which is connected to openness / closedness of psychological subspaces in communication.

The concept of “configuring the psychological boundaries of a person” is proposed, which implies the process of changing the functional parameters of these boundaries in the system of poly-dimensional psychological space of personality. Ultimately, the degree of openness / closeness of the psychological space is the result of responsive or initiating configurative processes. Accordingly, the configuration of psychological boundaries is a situational contour of functional parameters (sensitivity, manageability and permeability) that is established by a person to meet his or her own needs in a specific communication context. Particular emphasis is made on the assumption of the presence of dynamic changes in the system of psychological boundaries of personality, depending on the specific of the communication situation.

According to the goal and purpose of this research, situational factors for configuring psychological boundaries of a person the modus of interpersonal relationships are defined – domination, submission, distancing and closeness, and dispositional factors – field dependency / field independency – as the most cross-contextual characteristics of personality.

Stages and methodological principles of the compilation of the empirical research program are described, procedures for ensuring its validity are provided, the choice of diagnostic tools is substantiated and preconditions of developing the author’s questionnaire “Configuration of the psychological boundaries of a person”

are presented.

It is indicated that the empirical research program consisted of four main stages: search, psychometric, diagnostic and analytical. At the search stage, the verification of theoretical assumptions about the structure of the psychological space of personality, concerning which configuring the psychological boundaries of personality in communication is carried out, as well as ensuring the representativeness of the sample group of the content of the author's questionnaire "Configuration of the psychological boundaries of personality" through an expert survey of practical psychologists and psychotherapists of different schools and approaches. Defining of measurements of psychological space was carried out with the help of frequency content analysis. At the psychometric stage, the procedures of approbation and validation of the author's questionnaire "Configuration of the psychological boundaries of personality" were performed. At the diagnostic stage, indicators of dispositional and situational independent variables were obtained, as well as functional parameters of the psychological boundaries of personality. H. Witkin's "Embedded Figures" was used (personal independent variable "field dependant / field independent"), modified method "Psychological closeness in relationships" O.O. Kronik, E.A. Kronik (environmental independent variable communication context) and questionnaire "Configuring the psychological boundaries of personality" respectively. At the analytical stage, the specifics of configuring the psychological boundaries of a person in various communication contexts were clarified. The main tool for defining these specifics was the procedures of one- and two-factor ANOVA and comparative analysis.

In order to increase the internal validity of the empirical research, the PERSON-X-ENVIRONMENT scheme was used to study the specifics of the dispositional-situational configuring own psychological boundaries by a person in different communication contexts.

It was noted that during the empirical research, the following methods of primary control were used such as the formation of random sample groups for interpersonal comparison ($n > 70$), randomized method of forming sample subgroups

with the involvement of 927 responders (438 men and 489 women) ages 18-68, control intragroup distribution of by-pass variables to prevent accidental or systematic mixing, control of the motivation of respondents at the testing stage.

Contextually varied and interpersonally oriented author's multi-scale questionnaire "Configuring psychological boundaries of personality) was developed.

Representativity of content selection of the questionnaire was achieved with the help of procedures of expert inquiry. Eight dimensions of psychological space of personality were identified, which, according to experts, are most often used in dyadic communication: corporeity, items, territories, closest social environment, social roles, emotions, ideas and time. Through content analysis of responses, the key phenomenology was also defined, based on which 133 statements were formulated, 113 of which were included in the final version of the questionnaire. Each of the five main questionnaire scales (environmental sensitivity, reactive manageability, organismic sensitivity, proactive manageability, permeability) has 20 to 24 statements and 6 is the scale of social desirability). Reliability check of the scales for indicators of internal consistency, procedures of retesting reliability and competitive validization showed high reliability and validity of the questionnaire.

The specifics of configuring own psychological boundaries by a person are identified based on his/her field dependence / independency and communication contexts. Due to the use of the ANOVA, it has been established that the modes of communication contexts affect a significant level of statistical validity for all selected functional parameters of psychological boundaries.

A number of contextual features of the dynamics of functional parameters of psychological boundaries of personality have been identified. Environmental sensitivity is the highest in the case of distantness, and the lowest in the case of closeness. The reactive manageability is the highest in the case of domination, and the lowest in the case of distantness. Proactive manageability is the highest in the case of domination, and the lowest in the case of submission. Permeability is the highest in the case of domination, the lowest in the case of distantness.

It is concluded that the functional parameters of psychological boundaries

differ between the two, three or more contexts, which confers the hypothesis of its situationally flexible and contextually sensitive nature.

The description of the comparative analysis (according to the U-Mann-Whitney criterion) of the influence of the field dependence / field independence of a person as dispositional determinant of the processes of configuring psychological boundaries is given. It is identified that there are statistically significant differences between the two sample sub-groups based on the indicators of environmental sensitivity, organismic sensitivity and permeability of the psychological boundaries of personality.

In the dissertation it is proven that the sensitivity of psychological boundaries is determined by the joint action of the indicated dispositional and situational determinants, and the manageability of psychological boundaries, depending on a great extent of situational determinants (that is communication context). It was found that the psychological boundaries of field dependent individuals are more sensitive to the environment and are less sensitive to their own organism, and the psychological boundaries of field independent individuals demonstrate the opposite pattern of sensitivity.

It is noted that due to the two-factor ANOVA, the simultaneous influence of communication context (as situational determinant) and field dependency / field independency of a person (as dispositional determinant) on the functional parameters of psychological boundaries of a person is studied. The effect of the mutual influence of environmental and dispositional factors on the organismic sensitivity of psychological boundaries, which is: field independent individuals feel their own psychological space better, along with their desires, intentions and associated with them in the contexts of distantness and closeness.

Typical configurations of psychological boundaries of a person are – active expansive, passive-recipient, passive-resistant, active-congruent, and their interpersonal functions are described. Active-expansive configuration contributes to management and leadership, passive-recipient to “follower behavior”, both in terms of subordinate and informal circumstances, passive-resistant provides contact while

protecting own psychological space, active-congruent helps meet the needs for support, friendship, love and personal growth.

Key words: psychological boundary, psychological space, configuring psychological boundaries, social situation, dyadic communication, communication context.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

A) Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Статті у наукових фахових виданнях затверджених МОН України:

1. Карелін, П.А. (2011). Роль «межі» у розумінні людиною себе та дійсності. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. 94 (1), 186-189.

2. Карелін, П.А. (2012). Функціональні відмінності психологічних меж особистості на прикладі психоаналізу. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. 105 (1), 135-139.

3. Карелін, П.А. (2013). Конфігурування внутрішнього простору особистості. *Актуальні проблеми психології. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. 8 (11, 1), 441-449.

4. Карелін, П.А. (2016). Інтраперсональний та інтерперсональний аспекти функціонування психологічних меж особистості. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 38 (41), 63-73.

Публікації у виданнях, які входять до міжнародних наукометричних баз:

5. Карелін, П.А. (2017). Досвід розроблення опитувальника «Конфігурування психологічних меж особистості». *Психологічні перспективи*. 29, 92-104.

6. Карелін, П.А. (2018). Застосування схеми «person-x-environment» в емпіричному дослідженні психологічних меж особистості. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 3 (62), 68-77.

Б) Опубліковані праці апробаційного характеру:

7. Карелін, П.А. (2011). Порухення психологічних меж особистості при інвалідності. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому освітньому середовищі*: матеріали XII міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 23-24 листопада 2011 р.), 164-166.

8. Карелін, П.А. (2012). Клієнт-центроване консультування схильних до віктимності осіб з використанням концепту психологічних меж особистості. *Регістри стосунків*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 8-9 грудня 2012 р.), 127-128.

9. Карелін, П.А. (2013) Просторово-динамічний підхід у виокремленні характерологічних особливостей особистості. *Четверті Сіверянські соціально-психологічні читання*: матеріали всеукр. ювіл. науков. конф. (Чернігів, 13 листопада 2013 р.), 74-75.

10. Карелін, П.А. (2016) Встановлення та регулювання особистісних меж у психотерапевтичній практиці. *Регістри стосунків III*: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 3-4 грудня 2016 р.), 118-125.

ЗМІСТ

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ	17
ВСТУП	18
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ МЕЖ ЯК ПСИХІЧНОГО УТВОРЕННЯ	26
1.1. Інтраперсональний та інтерперсональний рівні функціонування психологічних меж особистості	26
1.2. Виміри індивідуальної просторовості у топологічних моделях особистості	36
1.3. Контекстуальні та індивідуально-характерологічні чинники функціонування психологічних меж особистості у комунікації	45
1.4. Теоретична модель диспозиційно-ситуаційного конфігурування психологічних меж особистості у діадній комунікації	58
Висновки до розділу 1	70
РОЗДІЛ 2. ПРОГРАМА І МЕТОДИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПСИХОЛОГІЧНИХ МЕЖ ОСОБИСТОСТІ У РІЗНИХ КОМУНІКАТИВНИХ КОНТЕКСТАХ	73
2.1. Організація емпіричного дослідження конфігурування психологічних меж особистості у різних комунікативних контекстах	73
2.2. Процедура реєстрації типу комунікативного контексту як середовищної незалежної змінної	84
2.3. Процедура вимірювання полезалежності/полenezалежності досліджуваних як особистісної незалежної змінної	95
2.4. Процедурні особливості вимірювання психологічних меж особистості як залежних змінних	104
Висновки до розділу 2	112
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ КОНФІГУРУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ МЕЖ ОСОБИСТОСТІ У ДІАДНІЙ МІЖОСОБИСТІСНІЙ КОМУНІКАЦІЇ	115

3.1. Розроблення опитувальника «Конфігурування психологічних меж особистості»: процедури валідизації і психометричні показники	115
3.2. Контекстуально-динамічна специфіка конфігурування психологічних меж особистості	131
3.3. Контекстуально обумовлені конфігурації психологічних меж особистості: функціональна спрямованість і ситуаційна відповідність	174
3.4. Вплив полезалежності/полenezалежності особистості на конфігурування її психологічних меж: протилежні патерни середовищної та організмичної чутливості	189
3.5. Особливості взаємодії полезалежності/полenezалежності та комунікативного контексту як чинників конфігурування психологічних меж особистості	199
Висновки до розділу 3	205
ВИСНОВКИ	209
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	213
ДОДАТКИ	231

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

ЗЗ – залежна змінна

КПМО – конфігурування психологічних меж особистості

НЗ – незалежна змінна

ППО – психологічний простір особистості

ВСТУП

Актуальність теми. Розвиток новітніх технологій у різних галузях інтенсифікує контакти між людьми, суттєво посилюючи значення ефективної комунікації. Сучасна людина залучена у безліч комунікативних контекстів, кожен з яких висуває специфічні вимоги до здатності успішно долати труднощі у взаєминах. Невміння встановлювати та регулювати власні психологічні межі в різних комунікативних контекстах призводить до емоційної напруги, непорозумінь, конфліктів у родинях, між учасниками освітніх, виробничих і політичних процесів, тим самим поглиблюючи кризу інститутів сім'ї, влади і громадянського суспільства.

Проблема комунікації у психології має давню історію і всебічно вивчалась у працях українських та зарубіжних вчених. Особливості міжособистісної комунікації досліджувались у роботах І. Альтмана, Г. Андрєєвої, О. Бодальова, Дж. Бургун, О. Доценко, В. Духневича, С. Духновського, Е. Ільїна, В. Казміренка, Г. Келі, О. Кроніка, В. Куніциної, С. Мітіної, Дж. Міда, В. Мясіщева, М. Обозова, В. Паніото, Б. Паригіна, Л. Ракітіної, Е. Резнікова, Дж. Тібо, О. Смірної, Дж. Хоманса, О. Цуканової, В. Шутца.

Результати вивчення природи, змісту, динаміки і структури соціальних ситуацій наведено у дослідженнях М. Аргайла, Л. Бурлачука, Дж. Грехема, Н. Гришиної, Б. Екехаммара, Н. Казарінової, Н. Кантор, З. Карпенко, В. Куніциної, К. Левіна, Д. Магнуссона, В. Мішел, С. Московісі, Н. Погольши, Л. Ніколова, Р. Нісбета, Л. Роса, М. Слюсаревського, К. Стеббінса, У. Томаса, С. Тріфонової, А. Фернема, Д. Шибутані.

Обставини буття у сучасному світі, що актуалізують проблеми автентичності (О. Кочубейник), спільного простору (П. Горностай), близькості (В. Татенко, Т. Титаренко), толерантності (А. Скок), приватності, субординації, насилля спонукають дослідників фокусувати увагу на особливостях формування, функціонування та відновлення психологічних меж особистості як

властивості свідомості співвідносити «Я» і оточення, забезпечуючи цільність психологічного простору особистості (А. Бурмістрова, О. Григор'єва, К. Левін, Н. Мозгова, С. Нартова-Бочавер, О. Тхостов).

Психологічні межі описуються дослідниками як неморфологічні, енергійні утворення (Е. Гартманн, Н. Попп); функціональні органи (Г. Амон, Т. Леві, П. Федерн); ментальні структури, які зумовлюють афект при контакті (Д. Бєскова, Ф. Перлз); знак (М. Ішкова); стримуючі бар'єри (Г. Клауд, Дж. Таунсенд); норми чи правила поведження (Дж. Адамс, Г. Габард, Е. Лестер).

У галузі соціальної психології проблема психологічних меж особистості становить інтерес у контексті взаємодії особистості і соціального середовища, особливо з огляду на закономірності встановлення контакту особистості з оточенням (І. Альтман, Д. Тейлор). Утім наявні наукові дослідження (проксемічні, етологічні) переважно зосереджені на територіально-комунікативних аспектах інтеракції, де під особистісним простором розуміється суб'єктивно привласнена частина фізичного світу, в якій відбувається взаємодія, а «межі» відіграють соціально-нормативну роль (Дж. Бургун, К. Лорентс, С. Петроніо, Р. Сомер, А. Сторр, Е. Хол). Особливості встановлення особистістю власних психологічних меж як похідної від конкретного контексту спілкування та динамічні закономірності згаданого процесу загалом не були предметом спеціального вивчення, що й зумовило вибір теми дослідження: **«Особливості психологічних меж особистості у різних комунікативних контекстах»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано в межах науково-дослідницької роботи лабораторії психології спілкування Інституту соціальної та політичної психології НАПН України «Соціальні діалоги у вимірах когнітивного спілкування» (державний реєстраційний номер 0113U002136). Тему дисертаційного дослідження затверджено на засіданні вченої ради Інституту соціальної та політичної психології НАПН України (протокол №02/12 від 31 січня 2012 р.) та узгоджено

бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних та психологічних наук в Україні (протокол №3 від 27 березня 2012 р.).

Мета дослідження полягає у виявленні особливостей впливу комунікативних контекстів на специфіку функціонування психологічних меж особистості.

Об'єкт дослідження – діадна міжособистісна комунікація.

Предмет дослідження – динамічні та структурні особливості психологічних меж особистості у різних комунікативних контекстах.

Завдання дослідження:

1. На основі теоретичного аналізу досліджень, присвячених вивченню міжособистісної комунікації і психологічних меж особистості побудувати диспозиційно-ситуаційну модель конфігурування психологічних меж особистості.

2. Обґрунтувати методичні засади та процедуру емпіричного дослідження особливостей конфігурування психологічних меж особистості у різних комунікативних контекстах.

3. Розробити інструментарій для діагностики контекстуально обумовлених функціональних параметрів психологічних меж особистості.

4. Виявити динамічні та структурні особливості конфігурування психологічних меж особистості з огляду на контекст комунікації та властивості особистості.

5. Описати типові конфігурації психологічних меж особистості.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань застосовувався комплекс методів, серед яких:

– *теоретичні*: аналіз та узагальнення наукової літератури із проблеми дослідження для з'ясування стану розробленості його предмету; систематизація та інтерпретація зібраних даних з метою визначення впливу комунікативного контексту і типу особистості на конфігурування її психологічних меж;

– *емпіричні*: експертне опитування для забезпечення репрезентативності вибірки змісту конструйованого опитувальника; авторський багатошкальний

опитувальник «Конфігурування психологічних меж особистості» – для вивчення особливостей контекстуальної динаміки психологічних меж особистості в діадній міжособистісній комунікації; «Тест прихованих фігур» Г. Віткіна – для визначення полезалежності/полenezалежності особистості; методика «Психологічна близькість у стосунках» (О. Кроніка, Є. Кронік) – для реєстрації типу комунікативного контексту; опитувальники «Методика діагностики психологічної межі особистості» (Т. Леві) і «Психологічні межі особистості» (Е. Гартманн) – для перевірки конструктної валідності розроблюваного опитувальника;

– *математико-статистичні*: коефіцієнт α -Кронбаха та ρ Спірмена-Брауна для оцінювання внутрішньої узгодженості шкал опитувальника; коефіцієнт рангової кореляції Спірмена для оцінювання ретестової надійності та конкурентної валідності шкал опитувальника, а також для з'ясування структурних особливостей психологічних меж у комунікативних контекстах; однофакторний дисперсійний аналіз – для виявлення значущих відмінностей при контекстуально обумовленому конфігуруванні психологічних меж; критерій U-критерію Манна-Вітні – для порівняльного попарного аналізу впливу полезалежності/полenezалежності на конфігурування психологічних меж; двофакторний дисперсійний аналіз – для виявлення ефектів взаємодії між комунікативними контекстами та полезалежністю/полenezалежністю особистості.

Обрахунки здійснено за допомогою комп'ютерної програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0.

Валідність і надійність дослідження забезпечувалися теоретико-методологічним обґрунтуванням вихідних положень, застосуванням експериментальної схеми person-x-environment із рандомізованими вибірками; використанням плану із суб'єктною незалежною змінною та плану із керованою незалежною змінною, а також застосуванням коректних методів математичної статистики із використанням сучасних програм обробки даних.

Наукова новизна одержаних результатів.

Уперше:

– визначено *особливості конфігурування психологічних меж особистості* з огляду на контекст комунікації та властивості особистості:

– *контекстуально-динамічні*, які полягають у тому, що *середовищна чутливість* є найвищою за умов дистантності, найнижчою – за умов близькості; *реактивна керованість* має найвищі показники при домінуванні, найнижчі – при підкоренні; *організмична чутливість* є найвищою при домінуванні, найнижчою – при дистантності; *проактивна керованість* є найвищою при домінуванні, найнижчою – при підкоренні; *проникність* є найвищою при домінуванні, найнижчою – при дистантності;

– *особистісно-динамічні*, які виражені зворотними патернами середовищної та організмичної чутливості у полезалежних/поленезалежних осіб;

– *структурні*, які характеризуються наявністю інтраперсонального та інтерперсонального рівнів і респонсивного та ініціативного типів встановчо-регуляторних процесів;

– встановлено, що модус міжособистісних стосунків (домінування, підкорення, дистантності, близькості) з комунікативним партнером визначає актуальну конфігурацію психологічних меж, котра характеризується функціональною спрямованістю і ситуаційною відповідністю;

– запропоновано *типи конфігурування психологічних меж особистості*: *респонсивний тип*, обумовлений зовнішньо мотивованою активністю суб'єкта, який захищає власні психологічні межі й простори за умов їхнього порушення з боку інших; *ініціативний тип*, що визначається внутрішньо мотивованою активністю суб'єкта, який довільно встановлює та регулює психологічні межі, реалізуючи у комунікації потреби, бажання й наміри, спричинені актуальними дефіцитами власного психологічного простору;

– охарактеризовано *типові конфігурації психологічних меж особистості* як похідні від певного комунікативного контексту, усереднені ситуативні контури їхніх функціональних параметрів (*активно-експансивну, пасивно-*

реципієнтну, пасивно-резистивну, активно-конгруентну) і описано їхні функції у міжособистісному спілкуванні;

– встановлено, що дистантність/близькість як середовищна детермінанта більшою мірою позначається на процесах інтраперсонального, а домінування/підкорення – інтерперсонального рівня конфігурування;

– доведено, що середовищна та організмична чутливості психологічних меж визначаються спільною дією диспозиційних і ситуаційних детермінант, а керованість психологічних меж залежить переважно від ситуаційних детермінант;

Поглиблено уявлення:

– про психологічні межі особистості як ситуативно-гнучкі й контекстуально-обумовлені психічні утворення, що протилежить тлумаченню цих меж як сталих характерологічних ознак особистості;

– про можливість застосування двохфакторної схеми «person-x-environment» для емпіричного вивчення особливостей конфігурування особистістю власних психологічних меж у діадній міжособистісній комунікації.

Практичне значення одержаних результатів. Результати дослідження дозволять сформулювати як окремі методичні прийоми і техніки психологічної консультативно-корекційної роботи, націлені на діагностику, терапію та профілактику негармонійних міжособистісних стосунків з порушенням психологічних меж, так і рекомендації щодо розроблення групових тренінгів, спрямованих на попередження і подолання конфліктів, насильства або відчуження у взаємовідносинах. Розроблений багатоскальний опитувальник «Конфігурування психологічних меж особистості» дозволить діагностувати міру вираженості функціональних параметрів психологічних меж особистості (середовищна та організмична чутливість, проактивна та реактивна керованість, проникність), враховуючи специфіку міжособистісних стосунків респондента з конкретним діадним партнером та буде корисним у діяльності практичних психологів, профорієнтаторів, шлюбних консультантів, педагогів, менеджерів з персоналу та ін. спеціалістів. Отримані теоретичні та емпіричні результати

можуть бути використані у викладанні курсів із соціальної психології, психології особистості, віктимології, медіації, конфліктології, психології управління та організаційної психології.

Результати дослідження **впроваджено** в практику роботи Інституту консультування та психотерапії Асоціації психологів України (довідка № 0105 від 13.05.2019 р.), громадської організації «Київська асоціація практикуючих психологів і психотерапевтів» (довідка №12 від 02.05.2019 р.), Коледжу інформаційних та соціальних технологій Енергодарського інституту державного та муніципального управління імені Р.Г. Хеноха «КПУ» (довідка №35 від 28.05.2019 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні результати дисертаційної роботи доповідалися та обговорювалися на: Всеукраїнській науковій конференції «Другі Сіверянські соціально-психологічні читання», 16 листопада 2011 р. в Чернігівському національному педагогічному університеті ім. Т.Г.Шевченка; XII Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому освітньому середовищі», 23-24 листопада 2011 р. у ВМУРОЛ «Україна»; Всеукраїнській науковій конференції «Треті Сіверянські соціально-психологічні читання», 21 листопада 2012 р. в Чернігівському національному педагогічному університеті ім. Т.Г.Шевченка; Міжнародній науково-практичній конференції «Регістри стосунків», 8-9 грудня 2012 р. в КНУ ім. Т.Г. Шевченка; Всеукраїнській ювілейній науковій конференції «Четверті Сіверянські соціально-психологічні читання», 13 листопада 2013 р. в Чернігівському національному педагогічному університеті ім. Т.Г.Шевченка; III Всеукраїнській науково-практичній конференції «Регістри стосунків», 3-4 грудня 2016 р. в Інституті соціальної та політичної психології НАПН України.

Публікації. Результати дослідження відображено у 10 публікаціях, серед яких 4 статті – у фахових наукових виданнях, включених до переліку МОН України, 2 статті – у виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз, 4 публікації – в інших наукових виданнях України.

Структура та обсяг роботи. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, що нараховує 215 найменувань (з них 46 – англійською мовою), і додатків. Загальний обсяг дисертації складає 288 сторінки, з них – 199 сторінки основного тексту. У роботі представлено 16 таблиць, 5 рисунків, які займають 10 сторінок, та 4 додатки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ МЕЖ ЯК ПСИХІЧНОГО УТВОРЕННЯ

1.1. Інтраперсональний та інтерперсональний рівні функціонування психологічних меж особистості.

При спробі з'ясувати сучасний стан розробленості проблеми «межі» у психології, впадає у вічі різноманіття фривольних, категоріально невідповідних, іноді контрверсійних тлумачень цього феномену. Нечисленні дослідження подекуди «грішать» умоглядними доводами та слабкою операціоналізацією. Інтуїтивно не відчувається тотожності досліджуваних явищ анонсованим, присутнє відчуття «підтягування». Вивчення психологічних меж спирається на методологічні й теоретичні підґрунтя різних наукових парадигм – від медично-сцієнтиських, до філософсько-екзистенційних, породжуючи «поліфонію» значень [62].

За природою психологічну межу визначають як властивість свідомості, яка співвідносить «Я» і реальність [65; 94; 142]. Вона тлумачиться як периферійна характеристика психологічного простору особистості, що визначає його цілісність, протяжність, захищеність, автономність [25; 35; 111-113]. З'являються праці, в яких констатується неморфологічна енергійна сутність психологічної межі [90; 189; 201]. Низка авторів трактують психологічну межу як функціональний орган особистості [2; 88; 90; 185]. Мають на увазі психічне утворення, що виникає внаслідок взаємодії або встановлення паритету між прагненням до спонтанності, автентичності і необхідністю соціальної адаптації [35]. Психологічна межа описується як ментальна структура, що зумовлює афект при контакті [13; 120], як маркер своїх зон контролю й приватності [25], як зонд свідомості [142], як знак [57], як стримуючий бар'єр [74], як норма чи правило поведінки [185], як лінія, де «закінчуюсь я та починається інший» [190; 191]. У роботах Д. О. Бєскової, Д. Г. Трунова, присвячених тілесності, поняття «межа» та суб'єктивні простори, по суті, змішуються, хоча, в дійсності,

перебувають у діалектичному зв'язку аналогічно до фігури і тла [13; 140]. Розбіжність тлумачень компенсується відносною узгодженістю поглядів щодо генезу особистісних меж, їхніх загальних функцій, структурних зв'язків із психологічною просторовістю, місця у комунікаціях.

Психоаналітичні автори сприймають психологічну межу як его-функцію, яка відділяє «Я» від довколишнього світу і розділяє складові психічного апарату ід, его та супер-его [30; 66; 71; 99; 146]. У теоріях об'єктних стосунків психологічна межа розуміється як відокремлення репрезентації самості від репрезентацій об'єктів [75; 133]. У клінічному аспекті межі – це встановлені правила терапевтичного сетінгу [185].

Виокремлюють цілісні й пошкоджені [13], м'які, губчасті, жорсткі та гнучкі [178], дифузні, ригідні, проникні [176], «товсті» і «тонкі» [189] психологічні межі. Дж. Адамс, Е. Кетрін спекулятивно вирізняють фізичні, соціальні, емоційні, етичні, професійні, саме психологічні межі, не зазначаючи вихідних методологічних критеріїв розрізнення [171; 190]. Також їх класифікують за належністю до психологічних просторів особистості: межі фізичного тіла, територій, особистих речей, звичок, соціальних зв'язків, смаків і цінностей [111-113], межі фізичного, психологічного, соціального, духовного просторів [35].

Така неузгодженість у поглядах на природу психологічної межі не сприяє її послідовному вивченню, особливо, коли йдеться про соціально-психологічне дослідження, в якому постає завдання зрозуміти комунікативну специфіку функціонування меж. Ситуацію ускладнює те, що низка авторів схильні до фундаментального поділу меж на внутрішні та зовнішні, при тому не без різночитань [13; 74; 99; 103; 185]. Під першими зазвичай мають на увазі суто психологічні межі (рідко обмеження для себе [74; 161], під другими – шкіру тіла, фізичні перепони або соціальну регламентацію (міжособистісні установлення тощо) [13; 99; 149; 185; 200]. Методологічно такий поділ виправдовується сферою і предметом дослідження, як-то психологія тілесності, середовища чи соціальна психологія відповідно. Також у працях деяких

зарубіжних авторів, присвячених аналізу меж у площині соціальних комунікацій, особливо у психотерапії, вирізняють межі, що здійснюють суб'єкт-об'єктний поділ, на противагу межам, що регулюють взаємовідносини [171; 185]. Дотримуючись схожої думки, Є. В. Рязузова стверджує, «що у контексті соціальної психології правомірно говорити про інтрасуб'єктні та інтрасуб'єктивні межі взаємодії Я та Іншого» [129, с. 1].

Г. О. Габарт і Е. П. Лестер зазначають, що психоаналітична концепція «меж» спочатку була темою радше теоретизувань, ніж порушень у клінічній практиці. Психоаналітична парадигма традиційно описує внутрішні межі як такі, що структурно диференціюють «єго» від інших компонентів психічного апарату, а зовнішні як такі, що відокремлюють його від навколишнього світу [23]. Однак автори додають, що «концептуальні питання стосовно меж та клінічні аспекти порушення меж у психоаналізі представляють два дещо відділені, але пов'язані між собою рівні обговорення: теоретичний погляд на природу межі як психічного та її відношення до фундаментальних питань аналітичного процесу ... у тому числі порушення чи перетин як внутрішніх, так і міжособистісних меж» [185, с. 14].

Однак, зв'язки між цими типами психологічних меж у достатній мірі й досі не розкриті. Т. Д. Марцинковська справедливо наголошує: «...некоректно й непродуктивно розділяти процес зміни внутрішніх й зовнішніх психологічних меж, мова має йти про взаємозв'язок внутрішніх та зовнішніх рамок, що визначають зміст як уявлень про себе і ієрархії мотивів, так і способи реалізації цих мотивів в заданих суспільством і культурою умовах» [103, с. 60]. Таким чином, соціально-психологічне дослідження меж у комунікації, що не бере до уваги діалектику інтраперсонального та інтерперсонального аспектів феномену, ризикує бути неповноцінним.

Підвалини розуміння інтраперсонального аспекту меж особистості закладені в рамках єго-психології роботами П. Федерна (1952), якого вважають піонером дослідження меж єго, хоча сам він посилався на теорію В. Таска запропоновану ще у 1912 р. (1918 р. за інш. дж.), у якій йшлося про регресивну

втрату меж як симптом шизофренії [1; 2; 185]. Динамічна єдність его підтримується завдяки межам, що його оточують і являють собою окремий чуттєвий орган на периферії, за допомогою якого здійснюється сприйняття зовні або зсередини з подальшою диференціацією на те, що належить до его, і те, що не належить до нього. Основою цього процесу є «відчуття Я», сформоване із двох складових (психічного та соматичного), що, зі свого боку, забезпечує послідовність переживання Я на цих двох рівнях і не тотожне сумі усіх функцій его: «Використання слів «межа» чи «периферія» необхідне, щоб виразити, що Я відчувається настільки, наскільки вистачає почуття єдності його змісту. Це почуття чітко відрізняє все, що в цей момент належить до Я, від усіх інших не включених у Я психічних елементів і комплексів. Оскільки існує почуття єдності, є і межа його...» [цит. за 2, с. 56].

Спираючись на ідеї П. Федерна, Г. Аммон запропонував поняття «діра в Я», під яким розумів структурний нарцисичний дефіцит его, виражений недостатньою сформованістю деяких ділянок его-меж, що являють собою психічний орган. Це не дає можливості «Я» відокремитися, розвинути власну ідентичність, заважає нормальній інтеграції его і призводить до спектру психічних відхилень. Виникнення нормально функціонуючих меж его відбувається завдяки двом центральним функціям его, які відіграють ключову роль у становленні ідентичності – конструктивна агресія і креативність. Ефективність цих генетично обумовлених функцій залежить від комунікативної специфіки первинної групи – найближчого соціального оточення впродовж архаїчного етапу розвитку «Я» [2].

Погляди П. Федерна також стали основою експериментального дослідження меж під проводом Е. Гартманна, який розглядає їх як новий вимір особистості і виокремлює окрім внутрішніх та зовнішніх, ще й «товсті» та «тонкі» межі. Під останніми він має на увазі диференціальну ефективність меж як функції розуму. Уникаючи визначень про структурну чи процесуальну природу меж, він характеризує їх як «вимірювані якості або властивості розуму, що цілком базовані на нейробіології». Їх формування ґрунтується на побудові

нейронних зв'язків у церебральному кортексі і залежить від продукування норпінефрину й серотоніну, надлишок яких асоціюється з «товстими», а недостатність з «тонкими» межами особистості [189].

Поряд із недостатньо обґрунтованими спробами деяких авторів представити межу то плоскою двобічною структурою [13], то одночасно крайовою частиною простору Я з одного боку, і не-Я з другого [140; 145], що передбачає субстанційність межі і, схоже, механістично екстраполює фізичні уявлення на психічне, вищезгадані трактування підкреслюють віртуальну її сутність, як функції інших структур. Психологічна межа як ментальна функція суб'єкт-об'єктного поділу виявляється розумною альтернативою субстанційному підходу у вирішенні питання про її природу. Застерігаючи від хибного шляху теоретизувань на цю тему, Н. Попп наголошує: «Як і у квантовій фізиці, чим ближче ми роздивляємося природу меж, тим ясніше бачимо, що там немає нічого, окрім енергії або взаємодії енергій» [цит. за 171, с. 172]. Це застереження, на наш погляд, має глибинне значення, наближуючи нас до розуміння психологічних меж, як функціональних органів, бо останні якраз і є утвореннями, що виникають у результаті взаємодії як інтра-, так й екзопсихічних сил.

Функціональний орган визначають як систему функцій і морфологічних субстратів, що їх реалізують. З психологічного боку він є медіатором, який внутрішньо опосередковує вирішення певних завдань у процесі життєдіяльності. Автор ідеї О. О. Ухтомський зазначав, що такі органи є об'єднанням інтра та екстраіндивідних робочих сил, як морфологічних, так і психічних: «З ім'ям «органу» ми звикли пов'язувати уявлення про морфологічно сформоване, статично постійне утворення. Це зовсім необов'язково. Органом може бути будь-яка тимчасова сукупність сил, здатна втілити певне досягнення» [105, с. 534]. Називаючи функціональні органи «динамічними рухомими діячами» – новоутвореннями, що складаються в активності індивіда, який взаємодіє зі середовищем, він зараховує до них інтегральні образи, спогади, бажання, «інтуїцію сумління» в якості дологічного

апарату і, навіть, особистість, як функціональний орган індивідуальності, її стан [105]. Такі віртуальні механізми здійснюються послідовно, за потреби, і не дані безпосередньо зовнішньому спостерігачеві, виявляючи себе лише у виконанні. В. П. Зінченко підсумовує, що функціональні органи, врешті-решт, виступають не морфологічними, а енергійними утвореннями [105].

Вчення О. О. Ухтомського покладено в основу поглядів Т. С. Леві на функціонування меж [143]. Психологічна межа як функціональний орган, виконує комунікативну роль в процесі «особистісно-середовищного метаболізму». Вона, з одного боку, або запобігає руйнівним для психіки зовнішнім впливам, або впускає бажані енергії та, з іншого – або сприяє самовираженню у світ, або стримує енергії внутрішні. Порушення функцій психологічної межі насамперед пов'язані з властивістю останньої ставати непроникною чи навпаки розчинятися у дисонансі до внутрішніх потреб, на що безпосередньо впливає формування так званих негативних моторних установок, які призводять до звуження регулятивного діапазону, і, як наслідок, особистісної дезадаптації. Це спонукає авторку вести мову про оптимальну у різних комунікативних контекстах психологічну межу: «...Процес досягнення оптимальної межі означає скоріш вектор руху до можливого, більш досконалого Я. Оптимальна межа здатна залежно від стану світу й нашого власного бажання змінювати свої характеристики (щільність, проникність, товщину, форму і т. і.), тим самим, забезпечуючи взаємодію людини, адекватну її можливостям, мотивам і цінностям...» [90, с. 28]. Оскільки формування оптимальної психологічної межі потребує співставлення інформації про стан внутрішнього та зовнішнього простору, успішність цього акту визначається мірою «двоякої» чутливості: внутрішньої, з боку внутрішнього простору, тобто чутливості до себе, і зовнішньої, що виникає у взаємодії з оточенням, тобто чутливості до світу: «...Чутливість до світу та чутливість до себе, як вдих і видих, позбавлені сенсу одна без іншої і разом складають єдиний цикл та одиницю розвитку». [90, с. 30]. Завдяки двоспрямованій чутливості стає можливим «бути собою» у комунікації, ефективніше вирішувати задачі

саморегуляції, самоорганізації та саморозвитку.

Т. С. Леві виділяє наступні, крайні за ступенем вираженості, характеристики оптимальної психологічної межі, обумовлені рівнем активності суб'єкта та вектором руху «на себе-від себе»:

- спокійно-нейтральна межа (у випадку аналогічного стану довколишнього світу);
- межа, що активно не впускає, непроникна для зовнішніх впливів (у ситуації, коли вони оцінюються як шкідливі);
- остаточно проникна, розчинена межа (у ситуації злиття зі світом, коли є впевненість у собі та довіра до іншого);
- межа, що активно вбирає, втягує ззовні (у ситуації наявності актуальної потреби та «внутрішнього права» на її задоволення);
- межа, що активно віддає, виражає назовні (у ситуації наявності «внутрішнього права» на самовираження);
- межа, що активно стримує, контейнує внутрішню енергію (у разі адекватного для цього стану світу навколо).

На наш погляд, Т. С. Леві розкриває ще одну фундаментальну властивість психологічної межі як неанатомічного органу. Окрім розмежувальної, яка забезпечує «членування» реальності, їй властива і транзиторна функція. З огляду на контекст комунікації, ця функція передбачає певний ступінь проникності, щоб сприяти чи запобігати міжпросторовому транзиту [62].

Таким чином, психологічна межа на інтраперсональному рівні, відокремлюючи Я від не-Я, постає функціональним органом суб'єкт-об'єктного розмежування, що забезпечує самоідентичність і опосередковує особистісно-середовищний обмін. Вона виконує критично-розмежувальну, сигнальну і транзиторну функції [62]. Становлення цього органу обумовлене соціокультурними чинниками, серед яких особливого значення набувають комунікативні аспекти ранньої взаємодії з матір'ю, із чим, до речі, погоджуються ряд дослідників [2; 75; 114; 166; 207]. Межі, відповідно, є психічними утвореннями, формування і подальше функціонування яких, в

рівній мірі, як неможливе, так і позбавлене сенсу поза комунікативним контекстом. Але яким чином психічний орган онтологічного вирізнення суб'єкта задіяний у спілкуванні? Як він проявляється у соціальних інтеракціях? І які механізми його пред'явлення на інтерперсональному рівні?

Психологічні процеси, що супроводжують встановлення меж у міжособистісній комунікації та являють зміст регуляційного акту описані Дж. Адамс у моделі, що налічує чотири послідовних етапи в управлінні власними межами [171]:

1. Усвідомлення (awareness). Це здатність бути чутливим до внутрішніх сигналів, що повідомляють про порушення меж і вторгнення в простір особистості ззовні. Почуття гніву, роздратування, страху, сорому, безпорадності є такими сигналами у міжособистісній комунікації.

2. Інсайт. Це когнітивний аналіз того, що відбувається у цей момент, і розуміння потреби змінити структурні параметри актуальної межі між собою та іншим.

3. Намір (intention). Це з'ясування прийнятної поведінкової стратегії оволодіння ситуацією. Або вирішення того, чого б зараз хотілося у відносинах з іншим.

4. Дія. Це мобілізація межі на поведінковому рівні та управління її характеристиками для втілення обраної стратегії.

Відтак, встановчий акт протікає на афективному, когнітивному та конативному рівнях, у яких межа як функціональний орган задіяна, але репрезентована завжди опосередковано. М. О. Ішкова стверджує, що межа дана сприйняттю взагалі лише як «знак» [57]. Транзиторна функція межі ґрунтується на її властивості чуттєвого органу, що передбачає сенситивність до середовищних і внутрішньоособистісних змін. Повноцінна межа на організмічному рівні сигналізує про дефіцит чи загрозу індивідуальної просторовості [112; 193]. На думку Д. О. Бескової, символізація психологічної межі на афективно-когнітивному рівні реалізується більш-менш чіткими образами, уявленнями, переживаннями [13; 14]. Водночас Б. Лепо та

Дж. Бургун уточнюють, що негативні чуттєві сигнали свідчать про порушення і ситуативну невідповідність меж [193], а Т. С. Леві вказує на дезактуалізацію меж при спокійно-нейтральному середовищі [88; 90].

Легкодоступна й адекватно репрезентована у полі досвіду психологічна межа надає особистості можливість її довільної регуляції на поведінковому рівні. Цей організмично-когнітивний процес актуалізації психологічної межі є запорукою переходу до стадії оцінки поточного комунікативного контексту. Після цього особистість обирає які комунікативні чи просторово-середовищні механізми задіяти для встановлення меж на інтерперсональному рівні [62].

Досліджуючи поведінкові патерни регуляції психологічних меж особистості, А. В. Бурмістрова виокремила дві групи механізмів. До першої – середовищної групи – належать персональний простір і територіальність, які слід диференціювати. Персональний простір – це область фізичного середовища, що безпосередньо оточує тіло [205]. Регуляція меж відбувається шляхом збільшення або зменшення міжособистісної дистанції та іншими проксемічними засобами. Територіальність – це механізм середовищної поведінки, направленої на контроль певних територій і об'єктів з використанням маркерів, що позначають їх приналежність, забороняють чи дозволяють перебування інших, визначають припустиме й неприпустиме на їхніх теренах. Надаючи іншим доступ до власних територій і об'єктів, особистість сприяє встановленню інтимнішого контакту. До середовищних механізмів авторка додає також урбанізм та пасторалізм. Друга група механізмів охоплює вербальну поведінку (що говорять люди задля власної доступності або недоступності у комунікації з іншими), паравербальну поведінку (як саме вони це говорять, використовуючи інтонацію, зміну тону, інші прийоми) та невербальну поведінку. Особливе місце займають культурно обумовлені ритуали, семантика яких зрозуміла лише у колі представників окремих соціальних груп [25].

Завдання особистості полягає у забезпеченні інтеграції усіх регулятивних механізмів в узгоджену й гнучку систему, функціональні елементи якої, за

потреби, здатні або замінювати одне одного (кивок головою замість вербальної згоди), або доповнювати (гнівливе «ні», що супроводжується енергійними рухами та мімікою, а також грюканням дверима), або модулювати (фізичне виштовхування небажаного співрозмовника із приміщення з вербальним вибаченням) [25].

Ми вважаємо, що деякі середовищні механізми не є, у строгому сенсі слова, засобами встановлення меж. Усі різновиди дистанціювання, включаючи урбанізм та пасторалізм, справді регулюють межі, хоч їхня сутність нерідко полягає в уникненні прямих контактів. Замість формування конкретного змісту міжособистісного контакту, тобто посилення інформаційного сигналу щодо власних потреб у конкретному контексті, такі форми регуляції не стільки сприяють відстоюванню власної просторовості через обмеження інших, скільки охороняють внутрішній простір, збільшуючи дистанцію. Встановлення знаку не відбувається, але внутрішню потребу просторового дефіциту проте вдається задовольнити, оскільки дезактуалізується організмичний сигнал просторової депривації. В інших перелічених механізмах використовується знак, що покликаний конативно виявити назовні внутрішній транзиторий стан межі [62].

Отже, аналіз здійснених досліджень вказує на суттєві відмінності у феноменологічних та комунікативних особливостях функціонування психологічних меж особистості і дозволяє говорити про інтра- та інтерперсональний рівні процесу. Вказані рівні представленості меж у комунікації стосуються рефлексивної та оперативної площини їхнього функціонування. Інтраперсональний рівень висвітлює процеси ідентифікації поточного стану та інтрапсихічної регуляції психологічних меж. Інтерперсональний рівень стосується комунікативно-поведінкових актів, що дистанціюванням чи означенням проявляють актуальний стан психологічної межі у міжособистісному комунікативному просторі.

1.2. Виміри індивідуальної просторовості у топологічних моделях особистості.

У поняттєвому апараті сучасної психології просторові категорії традиційно широко використовуються науковцями попри ту чи іншу галузь їхнього дослідницького інтересу, обрану методологічну парадигму чи «конфесійну» за ангажованість [4]. Терміни «простір», «сфера», «територія», «зона», «ареал», «поле», «регіон», «площина» є звичними як при описі інтрапсихічних процесів, так і різноманітних динамічних явищ соціального життя [105; 124]. Категорії простір і час, що з позицій діалектичного матеріалізму є похідними від зміни стану об'єкту або його взаємодії з іншим об'єктом, виявляються адекватними у поясненні як соціально-динамічних, так і суто феноменологічних реалій, про що свідчать численні топологічні та просторово-середовищні теорії [12; 13; 25; 35; 36; 37; 54; 63; 64; 84; 89; 92; 111; 113; 128; 135; 142; 150; 156]. Межі в цих теоріях, котрі, на думку ще Аристотеля, спричинюють форму, покладаючи онтологію речей [10], розглядаються передумовою виникнення внутрішньопсихологічного простору, без якого він перетворився б на космос, «розчинивши» особистість в небутті.

Найбільш дискусійним питанням просторового буття людини довгий час залишалось співвідношення суб'єктивного й об'єктивного [20; 26; 33; 67; 112; 157], що, за словами О. В. Фролова, оголило крайні позиції: «Якщо Гусерль «жене геть» з розгляду наявний світ, залишаючи для дослідження лише феномен світу – смислове поле, яке можна безкінечно деталізувати, і у яке можна безкінечно поглиблюватися, то натуралізм виганяє зі світу смисл, залишаючи лише речі фізичної природи» [147, с. 13]. Погоджуючись, що особистість справді занурена у простори об'єктивного буття, які виступають онтологічним тлом її розгортання як багатокomпонентної психологічно-просторової сутності, і які вона наділяє індивідуальними смислами, інкорпоруючи у власне психічне, сучасні теоретики по-різному вирішують проблему їх структурного співвідношення.

Одна з перших спроб розглядати середовище як невід'ємну складову особистості належить К. Левіну. Опорним конструктом його теорії поля виступав життєвий простір особистості, який поділявся на два базових полюси: «Психологічне середовище необхідно функціонально розглядати як частину одного інтегрованого поля, життєвого простору, друга частина якого – людина. Цей фундаментальний факт – лейтмотив підходу теорії поля» [94, с. 162].

Життєвий простір схематично змальовується у вигляді еліпсу, в середині якого коло, що символізує внутрішній світ особистості. Цей простір налічує дві основні межі: зовнішня відокремлює його від об'єктивного фізичного й соціального макросвітів, внутрішня представлена сенсомоторною областю, що відіграє роль своєрідного фільтру, відділяє внутрішній світ від психологічного середовища, доступного особистості в царині самого життєвого простору [164].

Зовнішні світи характеризуються непредставленістю у свідомості «тут і тепер», недоступністю, тому не чинять впливу на поведінку особистості, але потенційно досяжні, оскільки розширення є однією з важливих властивостей життєвого простору, що, за сприятливих умов, здійснюється в онтогенезі. За інших умов життєвий простір може звужуватися, втрачаючи раніше доступні середовища і навіть колапсувати під впливом кризових чи інволюційних процесів, що К. Левін назвав регресією життєвого простору [92; 94].

Окрім розширення, життєвому просторові також властива внутрішня диференціація. З часом зростає складність дискретизації як зовнішніх середовищ, так і внутрішнього світу особистості, що, на думку автора, є процесами взаємозалежними і взаємообумовленими. «Іншими словами, життєвий простір, що його складають психологічна особистість та її середовище, має тенденцію ставати дедалі організованішою одиницею...» [94, с. 132]. Відтак, розширення й диференціація відбуваються за рахунок переміщення старих та встановлення нових меж у трьох аспектах: «Один стосується меж й диференціації тієї області, що для індивіда має характер нинішньої реальності. Другий має справу із диференціацією, що зростає, у вимірі реальності-ірреальності. Третій стосується розширення психологічного

часового виміру, тобто розширення «психологічного минулого» й «майбутнього», які існують як частини життєвого простору зараз» [94, с. 149].

Цими положеннями К. Левін заклав підґрунтя парадигмальної зміни в дослідженні особистості, що має для нас ключове значення. Л. О. Леонт'єв та О. Ю. Потяєва зазначають, що К. Левін, відмовившись від аристотелівського способу мислення і перейшовши до галілеївського, зсунув акцент дослідження з природи об'єкта на аналіз його взаємодії з оточенням, чим спровокував радикальний методологічний переворот у психології. Він показав, що властивості людини достеменно можуть бути зрозумілими тільки у середовищі, у взаємодії з ним [92; 93]. У нашому випадку це означає, що динаміка психологічних меж особистості повинна розглядатися лише у контексті комунікації з іншим, інакше вона не буде зрозумілою.

Слід зауважити, що К. Левін говорить про всі динамічні процеси, опираючись на принципи, закладені у теорії поля. За визначенням теорія поля є методом аналізування причинних зв'язків і побудови наукових конструктів, які математично відображують факти психічної реальності. Психологічне поле є геометричною проекцією життєвого простору суб'єкта, вираженою у топологічних категоріях, здатною репрезентувати будь-яку окрему ситуацію чи фрагмент цього простору. «Це цілком узгоджується з тим фактом, що всі життєві простори людини слід розглядати як одне пов'язане поле.» [94, с. 307]. Отже, поле – це абстрактний зріз, «дисплейний» вияв динамічної конфігурації усіх доступних усвідомленню психологічних реалій, представлених сприйняттю суб'єкта у конкретний проміжок часу, а факти, знання про які не доступні суб'єктові, не є складовими поля, вони не впливають на поведінку.

Найбільшою перевагою топологічного поля як методу слід вважати можливість операціоналізації структури та динамічних зв'язків між його елементами, серед яких К. Левін насамперед виділяє регіони поля та їх межі. Структуру регіонів поля як позиційне відношення його частин визначає конфігурація меж умовного математичного характеру. Межі функціонально відокремлюють і одночасно об'єднують різноманітні регіони, забезпечують їх

взаємодію, обумовлюють зміни їх конфігурацій або появу-зникнення окремих регіонів чи їх груп. Динамічні зміни також полягають у подоланні меж при переході з одного в інший регіон, при диференціації, реструктуризації та розпаді регіонів поля. Рушійна основа цих процесів закладена у властивості регіонів мати певну привабливість для суб'єкта – валентність: «Стосовно усіх або більшості потреб можна виділити стан голоду, насичення та перенасичення. Ці стани відповідають позитивній, нейтральній та негативній валентності регіона, який є пов'язаним з конкретною потребою.» [94, с. 309]. З цим, зокрема, асоціюється і формування ієрархії регіонів поля, і виникнення сил чи напруг між ними.

Регіону як топологічному конструкту властиве вільне множення та конфігурування, концептуально моделююче наявний зміст когнітивного поля незалежно від природи і властивостей об'єктів сприйняття, якими можуть стати факти як внутрішнього, так і зовнішнього життя, ідеаторні, афективні або моторні процеси власного організму, будь-які факти зовнішнього середовища, події реального або фантазійного світу тощо.

Відтак, слід підкреслити, що межі в теорії поля можуть бути проведені рандомізовано між певними сферами за вільним принципом і у будь-якому напрямку, будучи математичними функціями, що мають умовну природу. Важливість цього положення в тому, що такий стан речей дозволяє виокремлювати численні регіони психологічного поля, попри об'єктивну природу їх реальних складових.

К. Левін стверджував, що середовище, в якому функціонує особистість, не обмежене фізичними чи соціальними об'єктами, а рівною мірою охоплює й психологічні реалії, значення яких не можна недооцінювати. Так, розмірковуючи про структуру життєвого простору, він писав: «Окрім квазіфізичного та квазісоціального оточення, часом мають у якості оточення, з динамічної точки зору, розглядатися ще й різного роду інтелектуальні задачі, а також ситуації, що створені уявою» [92, с. 213]. Автор називав цей третій аспект квазіментальним регіоном і зараховував до нього не тільки такі

інтелектуальні явища, як вирішення математичної задачки, але й фантазійні простори, разом із багатьма сенсомоторними функціями. Цю думку, між іншим, послідовно розвинено в топології суб'єкта О. Ш. Тхостова, який описує різноманітні життєві практики як когнітивно представлені простори, що потенційно доступні опануванню, перелічуючи між іншим суто мисленнєві операції (наприклад, оволодіння іноземними мовами, розвинення моральних ідеалів тощо) [141].

Квазіментальний регіон, за К. Левінім, також вміщує уявлення про ідеали та цінності: «Опис довколишнього світу дитини буде неповним, якщо не включати у нього весь світ уяви, настільки важливий для поведінки дитини і настільки щільно пов'язаний з її ідеалами та ідеальними цілями» [92, с. 213]. І, якщо ідеальні цілі належать радше до психологічного майбутнього, то протилежна складова «стріли часу» – власне минуле, так само стосується квазіментального аспекту, формуючи його часовий вимір: «Отже, особиста історія, як вона існує для дитини, – також психологічно істотний аспект об'єктів довколишнього світу» [92, с. 213].

Звідси можемо зробити висновок, що такі феномени психологічного життя як емоції, почуття, ставлення, судження, переконання, соціальні установки та інш. абсолютно правомірно розглядати у якості компонентів внутрішнього простору особистості, які, будучи класифіковані за певними критеріями, можуть скласти окремі виміри індивідуально-психологічної просторовості людини. Це дає нам змогу, керуючись описаними принципами, в подальшому скласти оригінальну структуру просторової моделі, яка відповідала б інтересам актуального дослідження і залучала б ті просторові аспекти, що переважають у соціальній комунікації та суттєво впливають на динаміку меж.

Аналізуючи топологічні теорії, дається взнаки подібність поглядів щодо структурування психологічного простору людини при виокремленні багатьма авторами вже традиційних аспектів навколишнього середовища, таких як факти матеріального, соціального та психологічного життя. Підґрунтям такого поділу

зазвичай виступає сама онтологічна природа просторового об'єкту чи явища або етапність його включення в сферу контролю суб'єкта, причому, не тільки в онто-, а й у філогенетичній ретроспективі. Прикладом останнього є модель середовищного суб'єкта М. Хейдметса, який у її структурі вирізняє послідовно контрольовані, а згодом й персоналізовані людиною об'єкти матеріальної, соціальної та інтелектуальної дійсності [148; 150; 165]. Прихильники подібної диференціації також посилаються на роботи У. Джемса, в яких описано емпіричну особистість, головними компонентами якої є фізичне, соціальне та духовне «Я» [46]. Як варіація, до них належать дослідження О. В. Григор'євої і А. В. Драпака, які, виокремлюючи фізичний та духовний аспекти, окрім аспекту соціального, що називається ними зовнішнім психологічним простором, додають у своїй моделі ще й окремий четвертий аспект – внутрішній психологічний простір [35].

Втім, схоже, що «просторова тріада» – лише генералізований диференціальний патерн, у лоні якого можливі будь-які конфігурації. Дослідники тілесності Д. А. Бєскова, Д. Г. Трунов, наприклад, звертають особливу увагу на одяг і аксесуари в якості окремого виміру, тоді як інші просто залучають їх компонентами до виміру тіла [13; 140]. Зарубіжні психологи і психотерапевти, маючи у фокусі спостережень міжособистісні стосунки, підкреслюють важливість вирізнення сексуального та емоційного вимірів внутрішнього простору як найбільш вразливих сфер при комунікаціях [171; 178; 184; 186; 190; 191]. Поділяє думку щодо сексуальності в якості просторового виміру і С. К. Нартова-Бочавер [112].

Отже, ми бачимо, що топологічний підхід надає авторам змогу за будь-якою ознакою виділяти бажану кількість вимірів досліджуваного простору відповідно до цілей і завдань наукової чи практичної роботи. В принципі, селективні критерії такого вибору не детерміновані, але подекуди дослідники не задовольняються лише теоретичними викладками, керуючись результатами і емпіричних процедур.

Серед таких А. В. Бурмістрова, яка у дослідженні меж буттєвого простору

особистості поглиблює левінські погляди щодо особистісно-середовищної діалектики. Спираючись на холістичні теорії Л. Я. Дорфмана, А. Анг'яла та ін., вона тяжіє до радикального анулювання звичної просторової дихотомії: «Людина і середовище динамічно корелюють між собою, тому видається перспективним підхід, що пропонує динамічні відносини взаємозалежних аспектів одного цілого «людина-середовище», явище «взаємної каузації». При цьому людину і середовище слід розглядати не як автономні утворення, які вступають у взаємодію, а як нерозривно пов'язані, що утворюють єдність, яка взаємообумовлює сторони тотальності. У різних ситуаціях елементи названого цілого «людина – середовище» лише міняються позиціями в суб'єкт-об'єктних відносинах» [25, с. 39].

Водночас, будучи прихильницею середовищного підходу, А. В. Бурмістрова підкреслює, що об'єктивна реальність завжди передуює особистості, виявляється передумовою її існування, сукупністю сфер, які мають потенціал до психічного відображення. Вона оперує поняттям «буттєвий простір особистості», під яким розуміє об'єктивні простори середовища, які організуються відповідно до особистісних смислів і є наслідком самоактуалізації особистості, представленої як експансія «Я» на зовнішні простори, внаслідок чого вони стають її продовженням і частиною. Особистість може самоактуалізуватися лише у відповідних просторах, тому обирає ті з них, які співвідносяться з актуальними потребами: «Включення-виключення об'єктивних просторів у буттєвий простір особистості відбувається на основі суб'єктивної оцінки цих просторів з точки зору того, чи надають вони можливості для реалізації розширювального потенціалу особистості. Індикатором включення-виключення об'єктивного простору у буттєвий простір є ступінь задоволеності «особистим життям» у даному просторі» [25, с. 154].

На погляд авторки, попри те, що особистість інкорпорує об'єктивні простори навколо себе, видозмінює їх, наповнює власним смислом, вони не перестають бути ідентичними собі, залишаються включеними у підструктури інших людей, які також впливають на них. А, отже, буттєві простори

поєднують у собі суб'єктивне й об'єктивне одночасно.

Методом відкритого анкетування А. В. Бурмістрова дослідила когнітивні репрезентації буттєвого простору особистості, операціоналізувавши поширене поняття «особисте життя». За результатами опитування, дослідниця склала когнітивні карти уявлень респондентів про феноменологію особистого життя і виокремила в структурі буттєвого простору наступні об'єктивні та суб'єктивні підпростори, які реорганізуються згідно з особистісними смислами: заняття й професійна сфера, сімейна сфера, значущі інші, домашні тварини, географічні терени, освітній простір, буття, природа, світ речей, життєвий час, Я-концепція, тілесно-організмичне середовище, загальнолюдські цінності, внутрішній світ. Авторка підкреслює, що змістовне наповнення цих підпросторів конкретними компонентами завжди індивідуальне та своєрідне [25].

Отже, дослідження А. В. Бурмістрової емпірично підтверджують багатокомпонентність індивідуальної психологічної просторовості, що складається з будь-яких фактів й об'єктів реальності, наділених персональним смислом. Їх залучення до буттєвого простору обумовлене ціннісним значенням, вираженим через маркер «моє» [25].

Констеляція індивідуальної просторовості знайшла відображення у концепті психологічного простору особистості (ППО) С. К. Нартової-Бочавер, яким є суб'єктивно значущий фрагмент буття, що визначає актуальну діяльність та стратегію життя людини і складається з комплексу фізичних, соціальних та виключно психологічних явищ, з якими людина себе ототожнює (територія, особисті предмети, соціальні прив'язаності, установки). Ці явища стають значущими у контексті психологічної ситуації, набуваючи для суб'єкта особистісного смислу, та починають захищатися усіма доступними йому фізичними й психологічними засобами. Саме психологічну ситуацію авторка називає дискретною одиницею психологічного простору, що є вагомим внеском для контекстуальних досліджень просторової переконфігурації [111; 112].

Психологічний простір особистості (ППО) характеризується рухливістю (здатністю розширюватися і згортатися залежно від ситуації) та переживається

як цільний або порушений, про що оповіщає почуття впевненості чи стурбованості відповідно. Він виражається у поведінці, направлений на значущі для організації буття людини об'єкти. Серед головних властивостей ППО С. К. Нартова-Бочавер зазначає: а) переживання його людиною як свого, присвоєного або створеного, а, отже, особисто цінного; б) здатність людини контролювати й захищати все у його межах; в) людина не рефлексує його без виникнення проблемних ситуацій та г) цілісність його меж. Саме остання властивість й характеризує ППО як суверенний чи депривований [112].

Звертаючись до структури утворення, С. К. Нартова-Бочавер особливо вирізняє виміри ППО – «контурні точки» опису особистості у всій простоті або складності її впорядкування [112]. Емпіричним шляхом нею виділено шість вимірів психологічного простору, які відображують фізичні, соціальні та духовні аспекти людського буття: I – власне тіло, II – територія, III – особисті речі (артефакти), IV – часовий режим, V – соціальні зв'язки, VI – смаки (цінності). Авторка припускає, що утворення цих аспектів ППО підкорюється певній послідовності в онтогенезі: «Можна очікувати, що спочатку психологічний простір збагачується за рахунок персоналізації предметного світу і лише тоді – соціального (це призводить до виникнення персоніфікованих норм моралі, що також переживаються суб'єктом як «свої», внутрішні)» [111, с. 31]. Вказуючи на те, що виокремлені виміри проявляють себе найчастіше, але не у всіх людей, вона додає, що залишається можливість їх довільного перегляду (додавання нових, поділ існуючих, перехід компонентів одного в інший): «Вони взаємозворотні: адже речі – це не тільки знаряддя діяльності, але і носії символічного смислу, а коло знайомих може змінювати територію» [111, с. 31].

Значним досягненням С. К. Нартової-Бочавер ми вважаємо сприйняття меж не як тотальних патернів психологічного простору особистості, а їх асоціювання з окремими його вимірами. Як зазначалося у параграфі 1.1., ідея ця не є оригінальною, натомість втілена методологічно коректно й обґрунтовано. Такий підхід дозволяє дискретно вивчати актуальні стани внутрішніх

просторів, орієнтуючись на характеристики меж, що належать до тих чи інших вимірів. Відповідно, комунікативна поведінка особистості може розглядатися як така, що регулює стан індивідуальної просторовості шляхом захисту і встановлення психологічних меж різних підпросторів. Процесуальні ж особливості регулятивних актів, імовірно, визначатимуться індивідуально-характерологічними та контекстуальними чинниками, яким приділено увагу у наступних параграфах.

Отже, уявлення про особистість як мультикомпонентну психологічно-просторову сутність дозволяє вивчати динаміку психологічних меж згідно з топологічними принципами, які виявляються адекватним засобом як для персонологічних, так і міжособистісних досліджень.

1.3. Контекстуальні та індивідуально-характерологічні чинники функціонування психологічних меж особистості у комунікації.

Топологічний підхід до просторовості людини з часів бурхливого розвитку у дослідженнях К. Левіна тісно пов'язаний з вивченням ситуацій, у яких відбувається суб'єкт-об'єктна взаємодія. Акт встановлення психологічних меж, як ми його розглядаємо, – процес міжособистісний, в якому індивідуальна просторовість активного суб'єкту контактує з просторовістю іншого. Компоненти просторів обох комунікантів перетинаються, накладаються, створюючи спільні тимчасові топологічні утворення. Така взаємодія має власні характеристики і може бути зрозумілою як фрагмент глобального життєвого простору, спільного для обох її учасників. Як зазначають В. Н. Куніцина, Н. В. Казарінова, Н. В. Погольша: «Якщо ми хочемо зрозуміти смисл і зміст взаємодії між людьми, нам необхідне знання контексту того, що відбувається.» [82, с. 102]. У свою чергу, Н. В. Гришина стверджує, що «...проблема вивчення змін контексту залишається однією з найактуальніших у науці. З точки зору психологічної феноменології зміни контексту передбачають зміну способів взаємодії людини зі світом...» [40, с. 1]. Контекст обумовлюється комплексом

обставин, пов'язаних із актуальною поведінкою, і може бути визначений за допомогою поняття «соціально-психологічна ситуація».

Поняття «ситуація» міцно увійшло у категоріальний апарат сучасних соціальних наук і фігурує у таких школах і напрямках психології як біхевіоризм, інтеракціонізм, психологія середовища, соціальна психологія. Потреба розгляду ситуацій у дослідженнях поведінки диктується тим, що «1) розвиток будь-якої людини протікає в актуальних ситуаціях...; 2) поведінка не може існувати поза певними ситуативними подіями і не може бути зрозумілою і поясненою ізольовано від ситуації.» [138, с. 3]. Визначення ситуації у дефініціях різних авторів, як правило, зводиться до ідеї, що це суб'єктивно інтерпретований фрагмент середовища, з яким взаємодіє індивід [8; 9; 23; 28; 39; 76; 121; 123; 139; 144; 173; 183].

«Контекстуальна революція», здійснена у методології К. Левіна, призвела до виокремлення дослідницьких положень, які, будучи розвинені такими вченими як Д. Магнуссон, М. Аргайл, Б. Екехаммар, Н. Кантор, В. Мішел, Дж. Шварц та ін., склали ядро сучасного ситуаціонізму. Н. В. Гришина визначає ситуаційний підхід як сукупність теоретичних, методологічних, методичних уявлень, в основі яких лежать два базових взаємопов'язаних принципи – принцип ситуаціонізму (ситуація і контекст впливають на поведінку) і принцип суб'єктивної інтерпретації (ситуацію дано людині через призму індивідуального сприйняття) [40]. Прослідкувавши розвиток теоретичних поглядів і емпіричних досліджень щодо соціальних ситуацій, вона виокремлює три етапи розвитку ситуаційного підходу:

1. «Методологічний прорив» у постановці проблеми «людина – ситуація», здійснена, у першу чергу, в роботах К. Левіна, а також у роботах У. Томаса і Л. С. Виготського у 1920-50-х рр. Подолано властиву класичному періоду розвитку науки суб'єкт-об'єктну опозицію, що домінувала у науках про людину, і наголошено на недоречності аналізу впливу середовища без урахування індивідуального сприйняття його людиною; закладено методологічні основи ситуаціонізму, який оперує цілісною єдністю «людина –

ситуація».

2. Поява у 1970-80-х рр. робіт В. Мішел, Д. Магнуссона, М. Аргайла, Л. Роса, Р. Нісбетта та ін., присвячених вивченню ситуацій та ідей ситуаціонізму. Характерною рисою періоду є критика персонологічного підходу як недостатнього для пояснення поведінки людини. Підкреслюється недооцінена вага ситуаційних детермінант. Бурхливо розвиваються методологічні засади ситуаціонізму, конкретизуються теоретичні і емпіричні підходи до вивчення ситуацій.

3. Зростання зацікавленості у сучасній психологічній науці проблематикою ситуацій, що супроводжується аналізом теоретичних і емпіричних можливостей ситуаціонізму. Зазначається донині незадовільний стан розробленості наряду. Наголошується обов'язковість переходу до контекстуальних дослідницьких координат з огляду на інтенсифікацію соціальних змін і зростаючу відкритість людини у комунікаціях, її зануреність у систему соціальних зв'язків, що постійно ускладнюється [40].

Істотний внесок у розвиток ситуаціонізму зробили наприкінці 1980-х років Л. Рос і Р. Нісбетт, особливо завдяки роботі «Людина і ситуація». У ній послідовно розкривається думка, вперше висловлена Л. Россом у 1977 р., про недооцінювання ситуативних факторів у спробах зрозуміти поведінку людини, що призводить до фундаментальної помилки атрибуції, що довго було вадою персонологічних теорій: «...ми переконані, що дослідження влади соціальної ситуації над поведінкою стало одним з найбільш важливих досягнень соціальної психології, в той час, як нездатність довести наявність аналогічної влади у класичних особистісних рис або диспозиційних відмінностей між індивідами стала однією з найбільших невдач психології особистості» [127, с. 33]. Сутність ситуаційного підходу зводиться авторами до трьох фундаментальних теоретичних принципів: 1) ситуаціонізм – положення про потужну детермінуючу роль соціальних ситуацій; 2) суб'єктивізм – положення про суб'єктивне інтерпретування особистістю соціальної реальності у процесі взаємодії з нею; 3) динамізм напружених систем – положення про відносну

рівновагу між системою внутрішніх сил особистості і системою сил соціального оточення, в якому вона перебуває [127].

У межах ситуаційного підходу виокремлюють структурні, змістовні, динамічні аспекти ситуацій, їхні типи і рівні [8; 9; 23; 28; 39; 76; 123; 139; 144; 173; 183]. Такі автори як Д. Шибутані, К. Стеббінс, Л. Ніколов диференціюють суб'єктивні і об'єктивні ситуації залежно від акценту на актуальне об'єктивне фізичне і соціальне середовище чи на ті компоненти ситуації, які вносить особистість, надаючи значень середовищу, перетворюючи його на суб'єктивну ситуацію [22; 206]. Підкреслено нетотожність понять «середовище» і «ситуація». Л. Ніколов зазначає, що середовище є сталим і стабільним у просторі і часі, а ситуація є відносно короткотривалою і мінливою; до того ж ситуація завжди суб'єктна, це ситуація конкретної людини, а середовище позасуб'єктне. До суб'єктивних елементів ситуації належать міжособистісні відносини, соціально-психологічний клімат, групові норми, цінності, стереотипи свідомості [22]. М. М. Слюсаревський зазначає, що корисно користуватися обома поняттєвими конструктами ситуації за умови чіткого розрізнення їхніх епістемологічних функцій: «Перший конструкт (ситуація як сукупність зовнішніх умов) може добре прислужитися для впорядкування уявлень дослідника про зміст, взаємозв'язки та ієрархію чинників, що впливають на особистісне зростання людини, її розвиток як суб'єкта власного життя і соціальної творчості. Другий конструкт, що будується на постулаті залежної і незалежної від суб'єкта сторін ситуації, є, за нашим переконанням, вельми корисним. Більше того, необхідним насамперед тоді, коли розв'язуються завдання вивчення закономірностей і прогнозування динаміки психічних станів суб'єкта, його поведінки». [131].

Контекстуальна проблематика поведінки людини посідає важливе місце серед положень інтеракціонізму, в якому соціальна ситуація розглядається як контекст взаємодії людини з оточенням [7; 179; 181]. У роботах Д. Магнуссона запропоновано універсальні підходи до вивчення ситуацій з огляду на їх складність для аналізу. Ситуації розрізняються за міжситуаційним і внутрішньо

ситуаційним принципами. Міжситуаційний поділ пропонує розглядати ситуації на декількох рівнях – реальна ситуація в її об'єктивних проявах, що доступна сенсорному сприйманню, сприйнята ситуація – як суб'єктивно конструйована репрезентація реальної ситуації, життєва ситуація – суб'єктивні і об'єктивні простори, потенційно доступні пізнанню, освоєнню, інтерпретуванню. Детальніше ситуацію можливо аналізувати на мікро, мезо та макро рівнях: а) стимули (окремі об'єкти або дії); б) епізоди – значущі події, що мають причину і наслідок; в) ситуації – фізичні, часові і психологічні параметри, які визначаються зовнішніми умовами, вони є узагальненнями та інтерпретуванням стимулів і епізодів; г) оточення – узагальнене поняття, що характеризує типи ситуацій; д) середовище – сукупність фізичних і соціальних змінних зовнішнього світу [39; 196].

Проаналізувавши низку робіт, присвячених класифікаціям ситуацій, Д. Магнуссон здійснює внутрішньо ситуаційний поділ, виокремлюючи структурні і змістовні характеристики окремих ситуацій. До структурних характеристик ситуації належать складність, зрозумілість, сила, сприяння чи стримування; до змістовних характеристик – задачі, правила, ролі, цілі, очікування та мотивації. Автор зазначає, що структурні характеристики краще підлягають вимірюванню і ранжуванню, в той час як змістовні мають ситуаційно-специфічний, якісний характер і потребують відповідних методів дослідження [39; 40; 138].

Забігаючи наперед, відмітимо, що, обираючи якісні методи дослідження (експертне опитування) для верифікації переліку компонентів різних вимірів ППО, навколо яких функціонують психологічні межі у ситуаціях спілкування, ми, між іншим, опиралися на дані положення Д. Магнуссона.

З позицій інтеракціонізму динамічні аспекти взаємодії особистості і ситуації є важливими для розуміння поведінки людини [123]. Ситуація впливає на людину завдяки стимулам середовища, але людина не є пасивним спостерігачем, оскільки її перцепція «творить» ситуацію, ситуація ніколи не представлена об'єктивно для людини. Водночас активність суб'єкту змінює і

об'єкти реального фізичного та соціального середовища, і перцептивні репрезентації самих ситуацій. Особистість і ситуація у взаємодії змінюють і детермінують одна одну. Підґрунтя цих положень, закладені ще К. Левінім у його «динамічній психології», найлаконічніше і найвиразніше сформульовані у інтеракційній традиції Н. Ендлером і Д. Магнуссоном:

1. Поведінка є функцією неперервного процесу взаємодії особистості і ситуації.
2. Особистість у цьому інтерактивному процесі є активним, цілеспрямовано діючим суб'єктом.
3. Суттєвими особистісними детермінантами поведінки є когнітивні і мотиваційні особливості.
4. Суттєвими ситуаційними детермінантами поведінки є психологічні значення ситуації [23; 182].

Для розуміння контекстуальної динаміки психологічних меж особливого значення набуває запропонований Д. Магнуссоном підхід до вивчення ситуацій через окремий аналіз особливостей сприйняття ситуацій, аналіз мотиваційних чинників і аналіз індивідуальних реакцій на ситуацію [22; 182; 197]. У світлі цього підходу ідентичні ситуації можуть, наприклад, розглядатися людиною як загрозливі або як безпечні залежно від індивідуального сприйняття. Відповідно, реакції, а для нас це встановлення чи регуляція меж, залежатимуть від ситуації, будуть контекстуально обумовленими. Поміж тим вплив ситуацій опосередковуватиметься і особистісними чинниками, що вимагає їхнього залучення до аналізу. Тож акценти зсуваються на динамічні аспекти ситуацій, які виступають значущою складовою актуального дослідження і, як ми гадаємо, можуть продемонструвати контекстуально обумовлені відмінності функціонування психологічних меж особистості.

Встановлення і регулювання психологічних меж позбавлено смислу поза комунікативним контекстом. Межі встановлюються по відношенню до партнера чи партнерів по спілкуванню. Отже, соціальна ситуація, що розглядається як контекст у дослідженні має включати міжособистісну

взаємодію. Інтеракціонізм пропонує саме означений підхід як основу вивчення поведінки людини. Проте, М. Аргайл, А. Фернем і Дж. Грехем, проаналізувавши знакові роботи інтеракціоністів щодо опису й структурування ситуацій, дійшли висновку, що тим не вдалося чітко означити, що є елементами ситуацій, чим вони подібні і де пролягають межі між ними [9; 40; 123; 138; 173]. Здійснивши кластерний аналіз повсякденних ситуацій, в яких фігурують різноманітні інтеракції, автори виокремили декілька базових типів: 1) формальні соціальні ситуації; 2) інтимні зустрічі з близькими, друзями або рідними; 3) випадкові зустрічі із знайомими; 4) формальні контакти у магазинах чи офісах; 5) асиметричні ситуації, що пов'язані з соціальними вміннями (навчання, співбесіда, керівництво); 6) перемовини і конфлікт; 7) групова дискусія [173]. Перераховані типи, на нашу думку, вимагатимуть від учасників застосування зовсім різних комунікативних вмінь, навичок і стилів. Репертуар поведінки прийнятний для одних типів виявиться неприйнятним для інших. Відповідно, слід очікувати, що конфігурації психологічних меж, задіяних у такого роду інтеракціях, суттєво відрізнятяться одна від одної, так само, як і комунікативні засоби їх означення.

М. Аргайл із співавторами доходять згоди, що структурний аналіз ситуацій може здійснюватися на основі таких категорій: особистості і їхні властивості, соціальні структури (статус і ролі), елементи взаємодії (доброзичливість, протистояння і т. п.), релевантні об'єкти середовища, особливості оточення (проксемічні, фізичні), правила і звичаї. Серед визначальних параметрів ситуації називають цілі, правила, ролі, набори елементарних дій, послідовність поведінкових актів, знання, необхідні для розуміння ситуацій, фізичне середовище, мова і мовлення, труднощі взаємодії і навички їх подолання [9; 138; 173].

Автори наводять ряд ситуацій спілкування, які оцінюються людьми як складні та дискомфортні: 1) ситуації асертивності (боронити свої права); 2) публічні презентації; 3) конфлікти (стосунки з ворожими партнерами); 4) інтимні зустрічі (особливо з протилежною статтю); 5) зустрічі з

незнайомцями; б) контакти з людьми, що наділені владою; 7) страх несхвалення, критики [138; 173]. Вплив таких ситуацій на поведінку може бути тотальним і вірогідно носитиме у деяких випадках характер імперативу, що призводитиме до звуження репертуару індивідуальних проявів особистості.

Властивість деяких ситуацій бути могутніми чинниками соціального поведіння, через які редукуються чинники особистісні, ємко сформульовані у гіпотезі В. Мішел про сильні та слабкі ситуації. Керуючись результатами експериментальних соціальних досліджень, В. Мішел показав, що детермінуючий ефект певних ситуацій здатен суттєво інваріювати індивідуальні відмінності у поведінці людей. Сильні ситуації провокують поведінкові реакції, які відрізняються невисокою варіативністю. Слабкі ситуації не чинять аж такого тиску на особистість і ситуаційні обставини не є вирішальними у виборі поведінкових реакцій, варіативність яких є набагато суттєвішою. Ситуаційні змінні мають значний вплив у сильних ситуаціях, у той час як у слабких ситуаціях більший вплив мають диспозиційні змінні [23; 138; 198; 199]. Обмеженість поведінкових реакцій у сильних ситуаціях за потреби включатиме і звуження репертуару комунікативних засобів для встановлення психологічних меж. У разі, якщо обставини спілкування або характеристики партнера становитимуть для людини, що регулює межі, будь-яку загрозу, імовірність згортання психологічної просторовості зростає. Особливо це стосуватиметься, як ми гадаємо, асиметричних, конфліктних та інтимних ситуацій спілкування за М. Аргайлом.

Складність ситуації як об'єкту дослідження обумовлює різноманітність способів її теоретичного опису і операціоналізації. Спроба виокремити контекст, в якому протікає комунікація, вимагає попередньо з'ясувати критерії, спираючись на які, його визначення не виявиться невиправдано широким чи-то ж, навпаки, буде настільки звуженим, що втратить якість психологічної цільності, яка у сукупності своїх властивостей здійснює детермінацію поведінки людини. Узагальнюючи існуючі підходи до вивчення соціальних ситуацій, М. Аргайл, А. Фернем і Дж. Грехем наводять наступний їх перелік:

1) підхід вимірювання; 2) компонентний підхід; 3) вивчення особливих видів соціальної поведінки; 4) середовищний підхід; 5) екологічний підхід; 6) етогенічний підхід [123; 138; 173]. Кожен з підходів акцентує увагу на аспектах соціальної ситуації, які так чи інакше впливають на поведінку залученої людини.

Комунікативний простір, в якому присутні двоє, один з яких регулює власні психологічні межі, безумовно є частиною ситуації спілкування суб'єктивно представленої у сприйнятті обох партнерів. Ряд дослідників, особливо представники інтеракціонізму, погоджуються, що у міжособистісній комунікації, не в останню чергу, суб'єкт зважає на характеристики комунікативного партнера і на те, якого роду стосунки зараз актуалізовані. Звісно, середовищні об'єкти і умови, як і культурні особливості ситуації, теж впливатимуть на характер комунікації між партнерами [52]. Втім, нам видається, що саме комунікативний контекст у соціально-психологічному дослідженні доречно ідентифікувати, застосовуючи згаданий вище компонентний підхід до аналізу ситуації, відповідно до якого центральним об'єктом ситуації виступатиме комунікативний партнер та підхід вивчення особливостей соціальної поведінки, що передбачає виокремлення модусу стосунків, які представлені у аналізованій ситуації. Комунікативний контекст, у такому разі, слід вважати міжособистісно обумовленим, таким, що базується на характеристиках суб'єктів комунікації та понад усе на особливостях їхніх взаємин.

Підтвердженням доречності такого підходу до визначення параметрів комунікативного контексту слугує науковий здобуток С. О. Трифонової. За її визначенням, ситуація – це полімодальний суб'єктивний образ актуального фрагменту оточуючої дійсності, що конструється і репрезентується самим суб'єктом. Ситуація має такі характеристики: а) певна структура, яка налічує три основні компоненти – актуальний фрагмент оточуючої дійсності (об'єкт), активного суб'єкта, взаємодію між ними; б) специфіку розвитку, що визначається зміною суб'єктивних або об'єктивних умов і обставин [138].

За результатами емпіричного дослідження суб'єктивних ситуацій С. О. Тріфонова, підкреслюючи активну роль суб'єкту і детермінуючий вплив індивідуальної вибіркості сприйняття, яка ґрунтується на особистих установах, мотивах, цілях, описує процес конструювання і структурування ситуації:

1. Відображення матеріального пласту дійсності (виділення об'єктів ситуації, їх оцінювальна деталізація та встановлення предикативних зв'язків між ними).

2. Виокремлення діючих осіб ситуації (їх зовнішні характеристики, взаємодія і спілкування з іншими, їхні думки, почуття, поведінка).

3. Відображення взаємодії між ними.

4. Відображення суб'єктом самого себе відносно цієї ситуації [138; 139].

С. О. Тріфонова додає: «...з усього різноманіття у ситуації перш за все виокремлюються люди з їхніми специфічними особливостями, а також елементи середовища, яким властиве найбільше «функціональне навантаження»» [138, с. 25]. Схоже, що ці положення вказують на важливу властивість суб'єктивної ситуації бути центрованою на людях та аспектах їхньої взаємодії. Додаткові аргументи на користь концентрації уваги особистості на інших людях у суб'єктивних ситуаціях рясно викладені у гіпотезі про фундаментальну помилку атрибуції Л. Роса, в якій підкреслено, що особистість іншого стає для спостерігача «фігурою на фоні» і ситуативна динаміка її поведінки аналізується з опорою на диспозиційні чинники [127; 138].

Таким чином модули міжособистісних стосунків між комунікативними партнерами визначено нами як ключовий критерій для диференціації різних комунікативних контекстів. Спираючись на результати досліджень в рамках ситуаційного підходу, ситуація спілкування має реєструватися з опорою на її суб'єктивну репрезентацію у досвіді досліджуваних, чие функціонування меж вивчається.

Охарактеризувавши комунікативний контекст за допомогою поняття

«соціальна ситуація», неможливо оминати розгляд власне процесу спілкування. Проблема комунікації у психології має давню історію і всебічно вивчалась у працях українських та зарубіжних вчених (Г. Андрєвої, Ю. Альошиної, О. Бодальова, О. Доценко, С. Духновського, Е. Ільїна, З. Карпенко, Г. Келі, О. Кроніка, В. Куніциної, Дж. Міда, С. Мітіної, В. Мясіщева, М. Обозова, В. Паніото, Б. Паригіна, Л. Ракітіної, Е. Резнікова, Дж. Тібо, О. Смірнкової, Дж. Хоманса, О. Цуканової, В. Шутца). М. Гріфін визначає комунікацію як пов'язаний зі стосунками процес створення та інтерпретування повідомлень, що викликають певну реакцію [38]. Традиційно виокремлюють такі базові складові процесу комунікації: учасники, контекст, повідомлення, символи, кодування, канал, шуми, декодування, зворотній зв'язок [38; 43; 110].

Різнобічні аспекти міжособистісного спілкування досліджувались українськими та російськими вченими [16; 17; 49; 51; 56; 78; 81; 82; 95; 107; 109; 116; 117; 118; 125; 134]. Погляди на діадну міжособистісну комунікацію представлені у соціально-психологічних, кібернетичних, психотерапевтичних, семіотичних, риторичних, феноменологічних, соціо-культурних моделях і концепціях, серед яких символічний інтеракціонізм Дж. Міда, теорія соціального обміну Дж. Тібо і Г. Келі, координоване управління значенням Б. Пірса і В. Кронена, теорія порушення очікувань Дж. Бургун, конструктивізм Дж. Делія, теорія соціального проникнення І. Альтмана і Д. Тейлора, теорія зниження невизначеності Ч. Бергера, теорія обробки соціальної інформації Дж. Волтера, діалектика стосунків Л. Бакстер і Б. Монтгомері, інтеракціоністський підхід П. Вацлавіка, теорія міжособистісних стосунків К. Роджерса та ін. [6; 38; 203].

Поглиблюючи проксемічні ідеї Е. Хола про міжособистісну дистанцію у комунікації, Дж. Бургун розробила теорію порушення очікувань, в якій ідеться, що розбіжність наших очікувань з діями інших щодо нас призводить до перегляду стосунків з цими людьми [38; 193]. Початковою ідеєю була комунікативна модель порушення персонального простору, згідно з якою він є невидимим об'ємом простору довкола людини, який змінюється та визначає

бажану для неї відстань до інших людей. Його розмір і форма обумовлені культурними та індивідуальними чинниками, представляючи компроміс між протилежними потребами у наближенні й уникненні (конфлікт афіліації/приватності). З персональним простором пов'язане поняття «порогу загрози» – гіпотетична зовнішня межа близької дистанції, порушення якої призводить до «збудження» людини [38].

Впродовж розвитку своєї теорії Дж. Бургун спочатку вважала, що порушення порогу загрози викликає фізіологічне збудження за типом боротьби/втечі. Подальші дослідження, у тому числі емпіричні, спонукали її переглянути це положення. Під збудженням вона стала розуміти орієнтуючу реакцію або ментальну пильність, що зосереджується на особі трансгресора. Надалі авторка почала розуміти збудження лише як побічну реакцію за умови відхилення поведінки партнера [193].

За Бургун, очікування – це прогнози поведінки інших, базовані на когнітивній обробці контексту спілкування, типу стосунків й характерних особливостей партнера. Поняття валентності порушення означає позитивне або негативне значення, яке ми надаємо непередбаченій поведінці комунікативних партнерів. Валентність відіграє важливу роль у динаміці контакту, стимулюючи його за позитивних значень та «згортаючи» за негативних. На модальність валентності впливає подібність партнерів, дружність стосунків, симпатія, статус. У ситуаціях невизначеності, коли значення порушення багатотрактовне, люди схильні оцінювати його у рамках «міжособистісної економіки», з огляду на цінність зустрічі та можливі вигоди або втрати у майбутньому. Для цього «жертви» аналізують соціальний контекст, в якому відбувається комунікація, зважаючи на статус, здібності чи зовнішність іншого. Бургун називає такий процес валентністю винагороди того, хто говорить, маючи на увазі владу порушника заохочувати або карати [38].

І. Альтман та Д. Тейлор стверджують у теорії соціального проникнення, що міжособистісна близькість у діаді встановлюється шляхом взаємного саморозкриття та інших форм вразливості. Автори пропонують подібну до

«багатошарової цибулини» структуру особистості, яка у кожному шарі від зовнішнього до внутрішніх містить установки і почуття комунікантів до себе, інших та світу. Поверхневі шари репрезентують «публічне Я», а глибші вразливіші, ретельніше охороняються міцними межами і містять особисту історію, вподобання, установки, почуття, цінності і т. п. Проникнення передбачає поступове збільшення прозорості та відкритості цих складових для комунікативного партнера. Близькість у стосунках підтримується за рахунок взаємної вразливості, яка досягається глибиною і широтою взаємопроникнення, під якими розуміються, відповідно, ступінь близькості та діапазон розкритих сфер життя [38; 209].

З часом Альтман переглянув положення про ключову роль близькості у побудові стосунків і запропонував діалектичну модель, у якій йдеться, що потреба людини у приватності є не менш значущою, ніж у близькості. Згідно з моделлю міжособистісні стосунки характеризуються циклами відкритості – контакту і закритості – відчуження [172].

Теорія управління приватністю у комунікації С. Петроніо не підтверджує погляди Альтмана і Тейлора, що саморозкриття завжди сприяє близькості. Авторка вважає, що нерідко люди розкривають приватну інформацію для самовираження, зняття напруги або заволодіння контролем у стосунках, не прагнучи зміцнення психологічно-емоційних зв'язків. Центральними концептами теорії виступають правила приватності – особисті орієнтири при встановленні меж, базовані на гендері, культурі, мотиві, контексті та ризиках щодо вигод/втрат; координування меж – процес домовленості учасників комунікації про правила конфіденційності при саморозкритті; турбулентність меж – конфлікт між комунікативними партнерами внаслідок неможливості скоординувати правила приватності й управління межами [38].

С. Петроніо приділяє багато уваги особливостям меж, які регулюють приватність у комунікації. На її думку, межі є утвореннями мінливими і нерідко характеризуються значною проникністю. Вона поділяє їх на персональні та колективні, які відповідно або утримують приватну інформацію, або

передбачають її публічність. Успішність координування меж приватності залежить від таких властивостей цих утворень, як: 1) проникність – стабільність підтримання конфіденційності інформації, якою володіють сторони; 2) пов'язаність – сила або слабкість зв'язків між сторонами; 3) володіння – права і обов'язки, які мають сторони щодо поширення приватної інформації [200].

Як було зазначено у параграфі 1.1., установчо-регуляторні акти, які стосуються функціонування психологічних меж, реалізуються завдяки комунікативним механізмам. З топологічної точки зору регуляція меж – це завжди контакт психологічних просторів обох комунікантів. Відповідно, комунікація передбачає взаємний перетин цих просторів, який, залежно від ситуації спілкування, має неоднаковий характер. Діапазон значно коливається від злиття до повного дистанціювання і часом містить як саморозкриття, заохочення до контакту, доступність та вразливість, так і трансгресію, вторгнення, експансію і т. п. Тому проксемічні, територіальні та інші просторові комунікативні механізми відіграють важливу роль у таких інтеракціях. Разом з тим вербальні і невербальні засоби встановлення меж є не менш значущими, особливо слова «так» і «ні» або ж їхні невербальні еквіваленти та різного виду Я-повідомлення.

Отже, діадна міжособистісна комунікація є процесом, у якому реалізується контакт і обмін між психологічними просторами обох комунікантів із залученням специфічних предметно-просторових, вербальних і невербальних засобів регуляції психологічних меж особистості.

1.4. Теоретична модель диспозиційно-ситуаційного конфігурування психологічних меж особистості у діадній комунікації.

Здійснивши теоретичний аналіз форм представлення психологічних меж у комунікації, особливостей структури індивідуальної просторовості та чинників, що виступають незалежними змінними у конфігуруванні психологічних меж, варто перейти до опису теоретичної моделі актуального

дослідження.

Характеристики психологічних меж. Психологічна межа особистості – динамічне психічне утворення, структурно представлене у комунікації на двох рівнях функціонування:

Психологічна межа особистості на інтраперсональному рівні – це інтрапсихічний функціональний орган, який опосередковано представлений в афективно-когнітивному форматі почуттями і уявленнями про ясність та неперервність власної ідентичності, що виражається у чіткому відокремленні Я від не-Я, мого від не мого. Вона забезпечує суб'єкт-об'єктний поділ реальності, міжпросторовий обмін та інформує про стан внутрішнього простору. Цим процесам відповідають критично-розмежувальна, транзиторна і сигнальна функції психологічної межі [60; 62].

Психологічна межа особистості на інтерперсональному рівні – це вербальний, невербальний або предметно-середовищний знак, що встановлюється у комунікації і є зовнішнім репрезентантом поточної конфігурації інтраперсональних меж на поведінковому рівні як засіб інформування іншого про бажане-небажане або припустиме-неприпустиме у міжособистісній комунікації. Вона актуалізується через комунікативний сигнал чи повідомлення і має переважно нормативно-регламентуючу функцію [60; 62].

Між цими рівнями існує тісний діалектичний зв'язок: феноменологія організмичного переживання власної межі впливатиме на її проявлення у комунікативному просторі, як і ситуативні чинники певного контексту спілкування змінюватимуть психологічну межу особистості. Інтерперсональна межа, встановлена іншим, нерідко асимілюється особистістю як «власна» і надалі «працює» як її функціональний орган. Зазвичай спираючись на актуальний стан інтраперсональних меж, автентична особистість довільно встановлює або корегує власні інтерперсональні межі.

В той час як власні інтраперсональні межі рідко бувають усвідомленими у станах відносної рівноваги між задоволенням актуальних потреб особистості та вимогами середовища і опосередковано символізуються у полі досвіду лише

при виникненні суб'єкт-об'єктного дисбалансу, тобто втрачають прозорість, стикаючись з перепонами, що, фігурально висловлюючись, мають певну щільність, інтерперсональні межі можуть існувати тільки там, де присутні «двоє» – у комунікативному просторі. Інтраперсональні межі не мають нічого спільного з певними лініями чи смугами, як іноді їх презентують деякі західні популярні психологи, а конституюються внутрішніми переживаннями про певний дефіцит актуальної конфігурації внутрішнього простору особистості. Серед таких переживань слід очікувати емоції, почуття, відчуття, уявлення або думки. Функція психологічної межі як органу якраз і полягає в інтрапсихічній реєстрації наявного дефіциту індивідуальної просторовості як доконаного факту чи антиципації такого дефіциту – як прогнозу.

Дефіцит просторовості може виникати як внаслідок зовнішнього втручання, так і через внутрішні причини, наприклад, незадоволені потреби, бажання, наміри, що спонукають людину до активності у подоланні такого стану [104]. Ці два чинники і надають нам підґрунтя в подальшому виокремлювати респонсивний та ініціативний типи переконфігурування особистістю власних психологічних меж. Респонсивний тип, обумовлений зовнішньо мотивованою активністю суб'єкта, який захищає власні психологічні межі й простори за умов їхнього порушення з боку інших; ініціативний тип обумовлюється внутрішньо мотивованою активністю суб'єкта, який довільно встановлює та регулює психологічні межі, реалізуючи у комунікації потреби, бажання й наміри, спричинені актуальними дефіцитами власного психологічного простору. Теоретичною основою даної типологізації, у тому числі, виступають погляди Д. Стоколз на типові трансакції людина-середовище [208].

Інтерперсональні психологічні межі є знаком будь-якої модальності чи природи. Такий знак рідко буває нейтральним і зазвичай несе певну нормуючу функцію. Частіше за його допомогою створюється комунікативний бар'єр між психологічними просторами діадних комунікантів. Він може бути встановлений і самою особистістю, і іншим суб'єктом комунікації. Особистість

може займати різні позиції щодо знаків, встановлених іншими, але ми вважаємо інтерперсональними межами особистості лише знаки, встановлені нею. Бар'єрна функція інтерперсональних меж також актуалізується і дезактуалізується завдяки комунікативним повідомленням і фізичним діям, спрямованим на стримання активності діадного партнера або на заохочування його до такої активності. В ідеалі, інтерперсональні межі, які встановлює особистість у комунікації, збігаються з актуальним станом її інтраперсональних меж. Хоча реально між ними може спостерігатися значна розбіжність. У такому разі є сенс говорити про дисбаланс між інтра- та інтерперсональними рівнями функціонування психологічних меж особистості.

Психологічні межі особистості мають властивість актуалізуватися та дезактуалізуватися у комунікації. Актуалізація психологічних меж відбувається під час їх порушення або за умов їхньої контекстуальної невідповідності (інтраперсональний рівень функціонування) та при їх встановленні (інтерперсональний рівень функціонування). Після ефективного захисту чи встановлення психологічні межі дезактуалізуються на інтраперсональному рівні, стаючи «прозорими», нерефлексованими. «Прозорість» встановленої конфігурації свідчить про її ефективне (адаптивне) функціонування – досягнення рівноваги між внутрішніми потребами і зовнішніми вимогами.

Модель, яку ми пропонуємо, має пояснювальний потенціал та декілька переваг щодо застосування при подальших психологічних дослідженнях. Структурний підхід у розумінні психологічної межі як психічного утворення, діалектично представленого на двох рівнях функціонування, дозволяє одночасно розв'язати протиріччя між інтра- та екстрапсихічною природою меж особистості й адекватно підбирати методи і засоби емпіричних досліджень. Таке виокремлення дозволяє точніше підходити до вивчення меж саме у комунікації, надаючи змогу контекстуально обумовленого системного аналізу феномену. Межа як інтрапсихічне утворення, опосередковано символізоване у свідомості суб'єкта, і межа як міжособистісний феномен при емпіричному вивченні вимагатиме застосування різного психодіагностичного

інструментарію.

За основу нами взято теоретичну модель внутрішньої і зовнішньої меж тілесності Д. О. Бєскової та модель оптимальної психологічної межі Т. С. Леві [13; 87; 90]. Проте, визначення характеристик психологічних меж у зазначених моделях дещо відрізняються від запропонованих нами. Різниця спричинена нашим інтересом до міжособистісного аспекту встановлення та регулювання психологічних меж у повсякденній комунікації, що знайшло відображення в інакших акцентах у розумінні властивостей досліджуваного феномену.

Базовою характеристикою психологічних меж особистості ми вважаємо функціональну повноцінність цих психічних утворень. Вона може бути виражена у параметрах чутливості керованості і проникності.

Услід за деякими авторами, схильними розмежовувати зовнішню і внутрішню сенситивність психологічних меж [13; 90], чутливість поділяємо на два типи: середовищна чутливість – здатність особистості усвідомлювати порушення власних психологічних меж або тиск на них з боку інших, що опосередковується виникненням негативних переживань, і організмична чутливість – здатність особистості усвідомлювати власні потреби, бажання та наміри, які вимагають реалізації назовні. Тип чутливості прямо пов'язаний з респонсивним або ініціативним конфігуруванням психологічних меж.

Проникність – це міра відкритості-закритості психологічних меж щодо внутрішніх та зовнішніх впливів у комунікації. Вона безпосередньо пов'язана із керованістю.

У свою чергу, керованість – це здатність особистості доволіно регулювати проникність власних психологічних меж у комунікації. Цим параметром визначається гнучкість психологічних меж. Полюсами параметру є лабільність та ригідність. Подібно до параметру чутливості меж, керованість також поділяється на два типи: реактивний і проактивний [60].

Всі п'ять виокремлених параметрів є ключовими у розумінні особливостей функціонування психологічних меж у комунікації. Оскільки ми дійшли висновку, що з мотиваційної точки зору регуляція психологічних меж

обумовлена зовнішніми або внутрішніми чинниками, логічно стверджувати, що структурно зміна зазначених параметрів відбувається не тільки на інтра- або інтерперсональному рівнях, але ще й респонсивним чи ініціативним шляхом. Тоді середовищна чутливість відповідатиме респонсивному, а організмична чутливість – ініціативному конфігуруванню. Обидва процеси відбуваються на інтраперсональному рівні, бо стосуються афективно-когнітивної сфери.

З другого боку, оскільки зазвичай особа контролює власні психологічні межі опосередковано, завдяки різноманітним поведінковим актам, респонсивна регуляція буде виражатися у захисних діях у відповідь на зовнішній тиск або зазіхання, а ініціативна регуляція – як довільне встановлення бар'єрів чи певних норм у спільному комунікативному просторі. Відповідно, установчі процеси мають відношення до інтерперсонального рівня функціонування психологічних меж особистості. Кінцевим результатом як респонсивних, так й ініціативних дій особистості на обох рівнях функціонування, виступатиме конкретна ступінь проникності психологічних меж, яка характеризуватиме доступність власного психологічного простору для інших (див. табл. 1.1).

Таблиця 1.1.

Характеристики психологічних меж особистості

Рівень функціонування	Параметри психологічних меж	Респонсивне конфігурування	Ініціативне конфігурування
Інтраперсональний рівень	Чутливість	Середовищна чутливість	Організмична чутливість
Інтерперсональний рівень	Керованість	Реактивна керованість	Проактивна керованість
Стан психологічного простору	Проникність	Міра відкритості і доступності психологічного простору у діадній комунікації	

Джерело: розроблено автором

Параметри «чутливість» і «керованість» пов'язані з параметром «проникність». Контекстуально невідповідний рівень проникності психологічних меж залежатиме від особливостей чутливості й здатності особи контролювати свої межі.

Отже, функціональними параметрами психологічних меж особистості слід вважати «середовищну чутливість» – здатність особистості усвідомлювати порушення власних психологічних меж або тиск на них з боку інших, «організмичну чутливість» – здатність особистості усвідомлювати власні потреби, бажання і наміри, які вимагають реалізації у комунікації, «реактивну керованість» – здатність особистості активно захищати власні межі від зовнішніх зазіхань, «проактивну керованість» – здатність особистості довільно встановлювати, усувати психологічні межі і регулювати їхню проникність, «проникність» – міра відкритості і доступності власних психологічних просторів у комунікації. Відтак, дослідження особливостей психологічних меж особистості у різних комунікативних контекстах має бути сконцентрованим на виявленні індивідуальних відмінностей за цими функціональними параметрами.

Виміри психологічного простору особистості. Ми використовуємо поняття «психологічний простір особистості» для означення фактів і феноменів буття, які створені або присвоєні людиною через механізми інтеріоризації та персоналізації, переживаються як «Я» або «моє» і представляють особисту цінність. Відповідно, в ідеалі, *зовнішнім простором* слід вважати все інше автономне оточення людини, з яким вона себе не ототожнює, і до якого має відносно індиферентне ставлення [111].

Виміри психологічного простору (субпростори) – це значущі його фрагменти, предметні поля, що ментально відображають об'єкти або факти матеріального, соціального, психологічного, символічного середовища, з якими ототожнює себе людина. Кожен вимір є якісно та кількісно багатокомпонентною, але семантично спорідненою структурою. Разом вони формують систему вимірів психологічного простору особистості, в якій кожен окремих вимір має власні незалежно функціонуючі межі. У реальній ситуації спілкування функціонування меж завжди відбувається навколо конкретного компоненту будь-якого виміру.

Наш інтерес до вивчення динаміки психологічного простору особистості у різних комунікативних контекстах скеровує до обрання ключового принципу, згідно з яким доцільно виокремлювати ті просторові виміри, які фігурують у переважній кількості міжособистісних контактів. Вірогідно, залучення тих або інших вимірів у конкретній комунікації спиратиметься на численні контекстуальні та індивідуальні чинники, поза тим, є можливість вирізнити достатній, відносно універсальний їх перелік. На основі теоретичного аналізу тематичної літератури нами було виокремлено низку актуальних для емпіричного дослідження вимірів психологічного простору особистості. Ці виміри було узагальнено у три основні групи (залежно від характеру об'єктів, фактів, що їх складають): предметно-територіальний кластер, соціально-психологічний кластер та афективно-ідеаторний кластер. Змістовне наповнення зазначених кластерів наведено у таблиці 1.2.

Таблиця 1.2.

Кластери та виміри психологічного простору особистості

Предметно-територіальні	Соціально-психологічні	Афективно-ідеаторні
1. Тілесність 2. Речі 3. Території	1. Найближче соц. оточення 2. Соціальні ролі 3. Сексуальність	1. Емоції 2. Ідеї 3. Час

Джерело: розроблено автором.

Погоджуючись з аргументами, які подає у своєму дослідженні С. К. Нартова-Бочавер щодо доцільності виділення ключових внутрішньопросторових вимірів [112], ми не стали вслід за нею вирізнити окремо аксіологічний вимір, вважаючи, що його складовими виявляються не лише смаки, цінності та інші ідеали, що у запропонованій нами класифікації належать до виміру «ідеї», а і будь-які компоненти всіх інших зазначених вимірів. У буденному житті люди схильні наділяти властивостями цінності поряд із інтелектуальними ідеалами, також матеріальні об'єкти, стосунки з певними іншими, особливі переживання тощо [68]. Це наводить на думку, що

ціннісним центром індивідуальної просторовості може виступати будь-який компонент одного або одночасно декількох описаних вимірів. Людина ототожнюватиме себе з компонентами тих вимірів, які становитимуть для неї найбільшу цінність. Найімовірніше, разом з високим рівнем ідентифікованості з ними, людина також персоналізуватиме їх більше за компоненти інших вимірів. Атрибуція цінності компоненту відбуватиметься залежно від його значущості для підтримки добробуту й самооцінки людини.

Діадна міжособистісна комунікація у розрізі сприйняття особистості у топологічних категоріях як мультикомпонентної психологічно-просторової сутності означатиме процес, у якому реалізується контакт і обмін між психологічними просторами обох комунікантів із залученням специфічних предметно-просторових, вербальних і невербальних засобів регуляції психологічних меж особистості. З огляду на останнє комунікація представлена як контакт між двома психологічними просторами, що може відбуватися у вигляді інтервенції, трансгресії або вільного доступу до змісту вимірів партнера.

Оскільки кожен вимір має власні психологічні межі, доречно говорити про межі тілесності, речей, територій і т. д. Психологічні межі є психічними утвореннями, які можуть збігатися чи не збігатися з границями фізичних об'єктів, як у компонентах предметно-просторового кластеру «тіло-організм» чи «територія», та бути остаточно умовними, як у вимірі «час».

Конфігурування психологічних меж особистості. Конфігуративні процеси стосуються змін як загальної просторової структури, так і окремих параметрів психологічних меж. Так, наприклад, використання ковзанів, велосипеда або засобу реабілітації на кшталт інвалідного візка слід розглядати як тимчасове розширення психологічного простору, його агломерацію, що змінює топологічну структуру за рахунок включення у вимір «тілесність» нового компоненту [141; 142]. Такий об'єкт сприйматиметься як складова фізичного «Я» і захищатиметься при виникненні відповідної ситуації. При розгляді тих самих компонентів у контексті певної комунікації, виявляється, що

людина надає неоднаковий вербальний і тактильний доступ іншим до них. В той час як торкання однієї особи викликає приємні відчуття і є бажаним, що характеризує велику ступінь відкритості відповідного простору, згадка у розмові іншою особою про той самий компонент викличе обурення, тобто проникнення матимуть неоднакову валентність [38].

Людина, яка добре контролює власні психологічні межі (висока керованість), може вирішити про потребу виявлення такої конфігурації на інтерперсональному рівні. Це призведе до акту встановлення інтерперсональних меж у комунікації. За допомогою знаку або повідомлення іншого буде проінформовано щодо доступності, тобто відкритості або закритості для нього конкретного простору у спілкуванні.

Таблиця 1.3.

Типи конфігурування психологічних меж особистості (схема встановчо-регуляторного акту)

	Респонсивне конфігурування меж	Ініціативне конфігурування меж
Рефлексивний етап	Реєстрація середовищного стимулу	Реєстрація організмичного стимулу
Комунікативний етап	Реактивне встановлення знаку	Проактивне встановлення знаку
Результуючий етап	Захист межі або зміна її проникності	Актуалізація межі або зміна її проникності

Джерело: розроблено автором.

Отже, *конфігурування психологічних меж особистості* – це процес зміни їхніх функціональних параметрів у системі вимірів психологічного простору особистості, що визначає міру його відкритості-закритості у комунікаціях.

Істотна зміна структури психологічного простору нерідко протікає як конфлікт, сприймається драматично, особливо, якщо при цьому «анексуються» компоненти простору, що вже стали звичними або набули статусу значущих для особистості. Але, як правило, конфігурування психологічних меж є

повсякденним регулятивним актом у вирі буденних контекстуальних змін. Кінцевим продуктом встановчо-регуляторних актів є конкретні комунікативні конфігурації психологічних меж особистості.

Відтак, конфігурація психологічних меж – це базований на актуальному стані ситуативний контур функціональних параметрів (чутливості, керованості та проникності), який встановлює особистість для задоволення власних потреб у конкретному комунікативному контексті.

З огляду на такий контекст зріла особистість довільно конфігурує межі окремих вимірів і визначає, які психологічні простори мають стати доступними іншим. Це надає змогу за бажанням допускати інших у власний внутрішній світ, не втрачаючи своєї цільності та автономності. Тому конфігурації саме психологічних меж відіграють значну роль у повсякденному житті людей і можуть відрізнятися за мірою ефективності (адаптивності) щодо конкретного комунікативного контексту.

Дієва конфігурація характеризується відкритістю адекватних контексту вимірів психологічного простору. Особистість дезактуалізує задіяні для цього межі, створює спільний комунікативний простір, що знижує напругу, сприяючи близькості та взаєморозумінню. Хоча, за інших умов, адаптивнішими виявляються конфронтаційні конфігурації, які захищають або розширюють ті самі виміри. Кожна ситуація спілкування також вимагає оптимального рівня чутливості і керованості меж при їхньому встановленні та усунуванні.

Психологічна межа, як утворення, виникає «на перетині» просторів належних до Я та просторів належних до середовища, в першу чергу соціального, і, відповідно, вона найчастіше описується як похідна від активності суб'єкта з одного боку і детермінуючих впливів середовища з іншого. Проте, бракує емпіричних досліджень, що б адекватно враховували цю двофакторну сутність обговорюваного феномену. Перевага нашої моделі полягає в тому, що вона надає змогу не ігнорувати ситуаційні та диспозиційні чинники, які обумовлюють динаміку психологічних меж особистості у комунікації [96; 119; 152; 154; 155; 168].

Ситуаційні чинники конфігурування психологічних меж особистості.

Теоретичний аналіз впливу різноманітних аспектів соціально-психологічної ситуації на протікання діадної комунікації показав, що модус міжособистісних стосунків у діаді виявляється найбільш відповідним меті та завданням нашої роботи фактором, що впливає на конфігуративні процеси. Модуси міжособистісних стосунків домінування, підкорення, дистантності, близькості якісно характеризують зміст діадних комунікацій, обумовлюючи чутливість і керованість меж, та впливають на міру доступності тих або інших просторів. Тому саме їх ми вважаємо ключовими контекстуальними чинниками конфігурування психологічних меж. Зазначені чотири модуси обрані емпіричним шляхом (див. параграф 2.2.). Програму емпіричного дослідження особливостей психологічних меж особистості у різних комунікативних контекстах буде побудовано із застосуванням методичних засобів, здатних діагностувати ці контекстуальні детермінанти.

Диспозиційні чинники конфігурування психологічних меж особистості. У рамках даної дисертаційної роботи ми припускаємо, що особливості ситуативного конфігурування та вибір засобів захисту і встановлення психологічних меж відрізняються у осіб з полезалежним і полenezалежним типом особистості. Дослідження Г. Віткіна вказали на зв'язки артикульованого підходу людини до перцептивного поля і сформованості меж між репрезентаціями «самості» і зовнішнього світу, а також на зв'язки полезалежності/полenezалежності з розвитком ідентичності, образу «Я» і схеми тіла. Полезалежність/полenezалежність як індивідуальна властивість відповідає таким вимогам до особистісної незалежної змінної як транс-ситуативність і контекстуальна незалежність. Вона стосується більше принципів організації індивідуального досвіду ніж змісту цього досвіду, що запобігає можливому змішуванню незалежних змінних.

Складена теоретична модель закладає основу для вивчення психологічних меж особистості як гнучких ситуативних феноменів, яким властива висока мінливість у діадних комунікаціях, а не як патерналізованих

характерологічних рис особистості. Виокремлення структури вимірів внутрішнього простору дозволяє розглядати комбінацію різних психологічних меж як рухливий цілісний комплекс, який слід оцінювати у категоріях динамічних систем. Важливим є те, що виникає емпірична можливість зробити «темпоральний зріз» конфігурації даного комплексу як конкретного заміру в його площині.

Отже, представлена модель сповна відповідає встановленим цілям й завданням нашої роботи, представляючи узгоджену і економічну систему операціоналізації для формування змістовної програми та методичного забезпечення емпіричної частини дослідження.

Висновки до розділу 1.

Виконавши аналіз теоретичних концепцій та емпіричних досліджень феномену меж, що належать до найрізноманітніших науково-методологічних парадигм і напрямів психології, насамперед, слід зазначити його міждисциплінарний характер та неузгодженість підходів щодо його дослідження. Своє існування як феномен, психологічні межі особистості набувають у контексті міжособистісної комунікації, яка одночасно виступає і чинником, і онтологічним простором їх генезу та конфігурування. Зроблено висновок, що психологічні межі на інтраперсональному і інтерперсональному рівнях не є тотожними утвореннями і мають різні функції у комунікації.

Топологічні теорії взаємодії особистості із середовищем фокусують увагу на особливостях взаємозв'язків між індивідуальною просторовістю і психологічними межами особистості, внаслідок чого з'являється можливість виокремлення меж різних просторових вимірів. Зроблено висновок, що соціально-психологічне вивчення впливу комунікативного контексту на особливості динаміки та структури психологічних меж особистості має зосереджуватись на задіяних у спілкуванні компонентах психологічного простору людини, навколо яких і актуалізуються психологічні межі комунікантів. Завдяки теоретичному аналізу висловлено припущення, що

основними вимірами згаданого простору є тілесність, речі, території, найближче соціальне оточення, соціальні ролі, сексуальність, емоції, ідеї та час. Міжособистісна комунікація з огляду на останнє може бути представлена як контакт між двома психологічними просторами, що може відбуватися у вигляді інтервенції, трансгресії або вільного доступу до змісту вимірів.

Проаналізовано соціально-психологічні підходи до типологізації соціальних ситуацій, де окреме місце відведено ситуаціям діадного міжособистісного спілкування, які постають чинниками актуалізації психологічних меж. Наголошено, що комунікативний партнер виступає значущим елементом соціальної ситуації, а модус міжособистісних стосунків (домінування, підкорення, дистантності, близькості), встановлених із ним, формує ключовий параметр комунікативного контексту для особистості і постає ситуаційним чинником актуалізації її психологічних меж. Диспозиційним чинником визначено полезалежність/полenezалежність як найбільш виразну крос-контекстуальну властивість особистості. Висловлено припущення про наявність динамічних змін у системі психологічних меж особистості, обумовлених одночасно особливостями соціальної ситуації спілкування (модусу міжособистісних стосунків) та полезалежністю/полenezалежністю особистості.

Презентовано теоретичну модель диспозиційно-ситуаційного конфігурування психологічних меж особистості у діадній комунікації, в якій уточнено та операціоналізовано специфіку встановчо-регуляторних процесів.

Психологічні межі особистості тлумачено як психічне утворення, що структурно представлене у комунікації на двох рівнях функціонування. На інтраперсональному рівні вони постають як інтрапсихічний функціональний орган, що в афективно-когнітивному форматі презентує особистості відчуття неперервності власної ідентичності (чіткої відокремленості «Я» від «не-Я») та виконує критично-розмежувальну, сигнальну та транзиторну функції. На інтерперсональному рівні межі виявляють себе як знак (вербальний, невербальний або предметно-середовищний), що встановлюється у комунікації

і постає зовнішнім репрезентантом поточного стану інтраперсональних меж (тобто як засіб інформування іншого про бажане/небажане або припустиме/неприпустиме у міжособистісному спілкуванні), виконуючи нормативно-регламентуючу функцію.

Визначено ключові функціональні параметри психологічних меж особистості – «середовищну чутливість», «організмичну чутливість», «реактивну керованість», «проактивну керованість», «проникність».

Запропоновано поняття про конфігурування психологічних меж особистості, під яким розуміється процес зміни функціональних параметрів цих меж у системі полівимірного психологічного простору особистості. Відповідно, конфігурація психологічних меж – це базований на актуальному стані ситуативний контур функціональних параметрів (чутливості, керованості та проникності), який особистість встановлює для задоволення власних потреб у конкретному комунікативному контексті. В остаточному підсумку ступінь відкритості/закритості психологічного простору є результатом респонсивного або ініціативного типу конфігуративних процесів.

Матеріали розділу висвітлені у таких публікаціях автора: [62; 63; 64; 65; 66].

РОЗДІЛ 2. ПРОГРАМА І МЕТОДИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПСИХОЛОГІЧНИХ МЕЖ ОСОБИСТОСТІ У РІЗНИХ КОМУНІКАТИВНИХ КОНТЕКСТАХ

2.1. Організація емпіричного дослідження конфігурування психологічних меж особистості у різних комунікативних контекстах.

Емпіричне дослідження спиралось на методологічні принципи позитивістської науково-психологічної парадигми, правила і традиції експериментального методу та усталені підходи обробки даних засобами математичної статистики у соціальних науках.

Емпіричну частину дослідження можна умовно поділити на чотири етапи: пошуковий, психометричний, діагностичний та аналітичний. Даний розділ переважно присвячено освітленню підготовці і реалізації третього – діагностичного етапу, а решта описані у наступному розділі. Впродовж діагностичного етапу виконувались такі завдання:

1. Складання надійної та валідної схеми експерименту.
2. Вибір відповідних до експериментальної схеми математично-статистичних процедур.
3. Підбір психодіагностичних методик для формування тестової батареї.
4. Розроблення авторського опитувальника «Конфігурування психологічних меж особистості».

Результативність емпіричного дослідження перш за все спирається на валідність розробленого експериментального плану і його відповідність поставленим меті і завданням [102]. Серед ключових складових якісно опрацьованого плану Д. Кемпбелл перераховує наступні етапи:

- по-перше, формулювання робочих гіпотез, визначення і операціоналізація досліджуваних змінних;
- по-друге, вибір схеми експерименту, процедур контролю побічних змінних та складання репрезентативної вибірки;
- по-третє, визначення статистичних методів для аналізу отриманих

даних із врахуванням обраної схеми експерименту [83; 169].

Дж. Гудвін також звертається до запропонованого Т. Куком і Д. Кемпбелом порядку складання плану як до класичного зразка позитивістсько-орієнтованої методології, акцентуючи на тому, що коректність дослідницького плану забезпечує валідність експерименту загалом. Валідність визначається ним як вимірювання саме того, що планувалось вимірювати, а повторюваність цих результатів – як надійність. Унаслідок з'являється можливість говорити про чотири різновиди валідності експериментального плану і конкретні процедури щодо їх забезпечення:

1. Конструктна валідність (адекватне визначення незалежних і залежних змінних).
2. Внутрішня валідність (виключення побічних змінних, що виступають у ролі ускладнювачів).
3. Зовнішня валідність (контроль вибірки, результати розповсюджуються за межі експерименту).
4. Валідність статистичних висновків (коректний аналіз отриманих даних) [42; 180].

Конструктна валідність емпіричного дослідження особливостей психологічних меж особистості у різних комунікативних контекстах досягала, насамперед, побудовою теоретичної моделі диспозиційно-ситуаційного конфігурування психологічних меж особистості у діадній комунікації. Представлені у моделі конструкти обґрунтовувались низкою пов'язаних теорій, результатами інших визнаних досліджень. Завдяки розробленій моделі ми визначили ключові поняття дослідження: «психологічна межа особистості», «конфігурування психологічних меж», «виміри психологічного простору особистості», «комунікативний контекст»; охарактеризували особистісні та ситуаційні фактори, що впливають на психологічні межі, а також операціоналізували функціональні параметри самих меж особистості. Забезпечення конструктної валідності також здійснювалось завдяки підбору методичного інструментарію, здатного релевантно вимірювати

залежні й незалежні змінні, який мав би доведену надійність і валідність [61].

На основі теоретичної моделі було складено схему експерименту, головною особливістю якої стали відношення між залежними й незалежними змінними за типом «Person-x-Environment» (особистість-середовище) [42]. Дана схема дослідження найбільше відповідає вивченню тих сил, які роблять внесок у конфігурування психологічних меж, обумовлене активністю суб'єкта, що взаємодіє із середовищем, внаслідок чого і породжується феномен «межі» – периферійного відносно індивідуальної просторовості утворення. Тому применшення або ігнорування впливу чи-то індивідуальних, чи-то ситуативних факторів неодмінно негативно вплине на валідність експерименту. Розмірковуючи на цю тему, В. О. Янчук пише наступне:

«Які фактори є домінуючими у існуванні людини – індивідуальні або соціальні? Багато психологів дотримуються персоноцентричного, чи індивідного підходу, стосовно людини. Визнаючи той факт, що люди не можуть бути ізольованими один від одного і що категорія взаємодії є важливою для розуміння специфіки поведінки людини, вони пояснюють її перш за все особистісними детермінантами, атрибутами. В якості одиниці аналізу поведінки для цих дослідників виступає індивідуальне життя людини. Інші дотримуються пріоритету соціального життя як одиниці аналізу: людину можна зрозуміти тільки у взаємовідносинах з іншими людьми, групами, культурами. Цей підхід особливо притаманний для інтеракціоністської традиції у психології» [169, с. 102].

Якою мірою поведінка людини контекстуалізована, тобто, чи регулюється вона певними універсальними принципами або виключно ситуаційними факторами? Деякі вважають, що життєдіяльність людини визначається універсальними факторами; інші – що поведінка високою мірою контекстуалізована й будь-які узагальнення поза конкретною ситуацією зробити доволі складно. Представники синтетичного підходу дотримуються значущості як особистісних, так і ситуативних факторів. Щодо соціальної психології вододіл у цьому питанні проходить між біхевіористами та

когнітивістами, інтеракціоністами та т. і. Також присутня і об'єднавча традиція, що підкреслює значущість як ситуативних, так і особистісних детермінант взаємодії» [169, с. 102].

В. О. Янчук підкреслює, що проблемне поле, яке склалося у сучасній соціальній психології та персонології при вивченні феноменології людини, пов'язане з використанням категорій «особистість», «ситуація», «активність». Він застерігає, що зсув акцентів дослідження в бік одного з названих компонентів базової тріади неминуче призведе до обмеженості нашого розуміння та гіпертрофії одних аспектів за рахунок інших [169]. Автор додає: «На практиці ж переважають дослідження, які сконцентровані на одному з нерозривних компонентів даної тріади – на особистості (персоноцентризм, персонологія); на ситуації (ситуаціонізм, біхевіоризм); на активності (акціонізм, мисленнєводіяльний підхід і т. п.)...» [169, с. 133].

Схема РхЕ вперше була запропонована й зазнала бурхливого розвитку у роботах К. Левіна, який постулював, що поведінка людини є функцією взаємодії особистості та структури тієї ситуації, в якій остання опиняється, що виражено у формулі $B=f(P, E)$. По суті, Левін методологічно і експериментально закріпив той факт, що різні люди в однакових ситуаціях демонструють неоднакову поведінку, і що та сама людина поводить себе несхоже у різних ситуаціях. А, отже, експериментатор має водночас брати до уваги всі ці обставини. Вчений стверджував: «Фактично, динаміка впливів оточуючого середовища може бути досліджена тільки одночасно з визначенням індивідуальних відмінностей...» [92, с. 210].

Л. Кронбах, у статусі президента АПА (1957 р.), наголошував на необхідності збільшення кількості РхЕ досліджень [42]. Вбачаючи потенціал подібних схем, у своїх роздумах про експериментальний і кореляційний метод він зауважував: «Зовсім недостатньо, щоб кожна з дисциплін запозичувала окремі підходи в іншої. Кореляційна психологія вивчає лише відмінності між організаціями: експериментальна психологія вивчає лише відмінності між впливами. Загальна дисципліна вивчатиме одне й інше, але, крім того, вона

зв'язатиме на, в інакшому випадку забути, взаємодії між змінними, пов'язаними з організмами та змінними впливу» [42, с. 311]. У наведеній цитаті Л. Кронбах підкреслює цінність досліджень типу РхЕ, оскільки вони надають можливість аналізувати не лише прямі ефекти індивідуальних і середовищних чинників окремо, а й специфічну взаємодію між обома чинниками, як і у факторних планах загалом. І це робить дослідження надійнішими по суті та цікавішими, повнішими за охопленням.

Емпірику актуального дослідження психологічних меж особистості побудовано таким чином, що на відміну від класичного експерименту, обидві незалежні змінні, які розглядаються, по суті, є чинниками «ex post facto» [34; 42]. І якщо це «неминуче» для незалежної змінної Person, яка завжди буде суб'єктною, то для змінної ENVIRONMENT, це не обов'язково так. У нашому випадку середовищна змінна хоч і розглядається як фактор впливу, все ж реєструється описово, як існуюча характеристика вже певним чином складених стосунків між досліджуваним та людиною-контекстом, тобто характеристика ситуацій, які представлені суб'єктивно, як феноменологічний фрагмент. Відтак, обидві незалежні змінні виступають в якості конструктів для вимірювання (або реєстрації), що дозволяє зарахувати це дослідження до різновиду «ex post facto» експериментів [34; 42].

Експериментальна традиція вимагає використовувати терміни «залежна» і «незалежна» змінна при описі активних, найчастіше лабораторних експериментів, коли такими поняттями позначається прямий, керований вплив дослідника на випробовуваного. У кореляційних дослідженнях коректніше застосовувати терміни «фактори» і «параметри», через поширене фігурування суб'єктних змінних та неоднозначність причинно-наслідкових зв'язків. Проте, вслід за деякими авторами [42], ми використовуємо їх як взаємозамінні.

Складена нами схема дослідження налічує дві багаторівневі незалежні змінні і п'ять залежних змінних. Перша незалежна змінна – тип особистості – характеризує особистість або, відповідно до РхЕ схеми, індивіда (person) і має два значення: полезалежність/полenezалежність. Друга незалежна змінна –

комунікативний контекст – описує модус міжособистісних стосунків досліджуваного з людиною-контекстом у якості значущого елементу комунікативної ситуації або середовища (environment) і приймає чотири дискретних значення: домінування, підкорення, дистантність, близькість. Всі п'ять залежних змінних представляють виокремлені у теоретичній моделі функціональні параметри психологічних меж особистості з урахуванням респонсивного чи ініціативного типу конфігурування: середовищна чутливість, реактивна керованість, організмична чутливість, проактивна керованість, проникність меж [61] (див. рис. 2.1.)

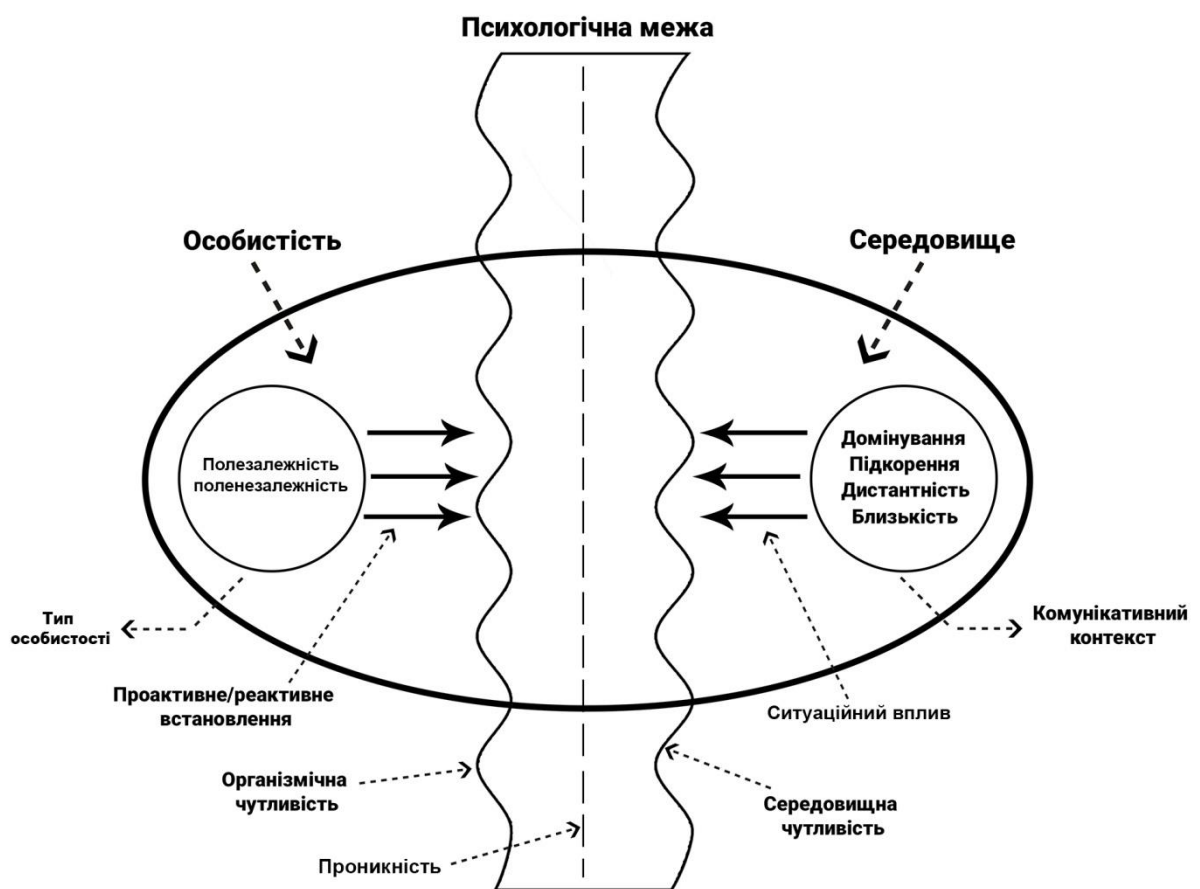

Рис. 2.1. Теоретична модель диспозиційно-ситуаційного конфігурування психологічних меж особистості у діадній комунікації.

Джерело: *Розроблено автором.*

У підсумку ми отримали схему дослідження за типом «Person-x-environment» з дискретними диспозиційною (2X) і ситуаційною (4x) незалежними змінними та багатомірною залежною змінною; характер

варіювання незалежних змінних – якісний. Тип порівняння – міжсуб'єктний; групи незв'язані.

Р. Готтсданкер при обговоренні способів покращення експериментальних схем перераховує основні загрози щодо внутрішньої валідності дослідження, серед яких називає: 1) зміни у часі; 2) мінливість побічних факторів; 3) відмінності експериментальних задач; 4) ефекти послідовності; 5) упередженість експериментатора [32]. Дж. Гудвін також наводить перелік ускладнювачів, які несуть загрозу внутрішній валідності експерименту: 1) історія і дорослішання; 2) регресія до середнього; 3) тестування та інструментарій; 4) проблеми, пов'язані з учасниками (ефект відбору досліджуваних і ефект вибору); 5) виснаження (смерть досліджуваних) [42]. З огляду на ці зауваження ми намагались приділити достатню увагу притаманним обраній нами схемі ускладнювачам, щоб максимально їх нейтралізувати.

Визначившись з методами оцінювання залежних і незалежних змінних, ми зіткнулись з необхідністю обрати внутрішньо- або міжсуб'єктний спосіб організації експерименту. Було вирішено не використовувати внутрішньосуб'єктний план, що вимагав би від досліджуваних, відповідно до усіх значень середовищної НЗ, чотири рази заповнювати тестову батарею, яка складалась з трьох методик, в тому числі містила авторський опитувальник КПМО на 115 питань. Причина полягала у потребі в такому випадку витратити додатковий час на кожен тестувальний сет, до того ж на час проміжків між ними виконувати позиційне урівнювання для боротьби з ефектами послідовності, втоми, навчання, зниження мотивації та ін. Міжсуб'єктний план, натомість, не вимагав застосування даних процедур контролю. Його внутрішня валідність забезпечується залученням великої кількості респондентів, достатньої, з одного боку, для гарантування нормального розподілу серед підвбірок усіх побічних суб'єктних змінних та, з другого боку, достатньої для достовірного виконання статистичних процедур ANOVA ($n > 30$), що було для нас прийнятнішим з міркувань економії ресурсів [61].

Серед способів зміцнення внутрішньої валідності експериментального

плану, окрім застосування диспозиційно-ситуаційної схеми, яку неможливо було ігнорувати при вивченні такого граничного суб'єкт-об'єктного феномену як психологічна межа, також застосовувались такі методи первинного контролю як випадкове формування підгруп при міжсуб'єктному порівнянні, контроль побічних змінних, контроль мотивації учасників тощо.

Задля підвищення валідності й науково-дослідницького потенціалу експериментальної схеми ще до етапу збору емпіричних даних було створено соціологічну анкету, яка передувала батареї тестових методик. Анкета налічувала 9 пунктів, спрямованих на отримання інформації про індивідуальні особливості і географію респондентів (див. додаток Б.2.). Відомості про такі індивідуальні характеристики як, наприклад, вік, стать, освіта, професія або сімейний стан, надавали можливість реєструвати додаткові суб'єктні змінні, завдяки яким можливо не тільки здобути цікаві наукові результати, розширивши тим самим первинну дослідницьку схему, а й використовувати їх за потреби в якості, наприклад, змінних вирівнювання [32; 50]. А найголовніше, ставав доступним контроль розподілу цих додаткових змінних всередині всіх чотирьох міжсуб'єктних підвбірок для запобігання ефектам випадкового і систематичного змішування [32].

Міжсуб'єктні підвбірки, на яких виконувались математично-статистичні процедури для аналізу впливу комунікативних контекстів (друга НЗ), налічували $n=120-140$; підвбірки, на яких аналізувався вплив полезалежності/полenezалежності (перша НЗ) та взаємодія між обома НЗ, налічували $n=70-150$. Відтак, означений контроль, разом з великим числом n , сприяли підвищенню надійності і внутрішньої валідності актуального дослідження.

При складанні вибірки ми спирались на той факт, що схема дослідження охоплює фактори і параметри (Н.З. і З.З.) властиві кожній людині, що не ставило особливих вимог до складу групи досліджуваних. Відомо, що не для всіх досліджень необхідно складати вибірки, які точно б відображували певну популяцію [42]. Вивчення особливостей встановлення психологічних меж має

на меті, насамперед, опис відношень між незалежними і залежними змінними, які фігурують у будь-яких діадних стосунках, що звільняє від необхідності орієнтуватися на специфічні за ознаками популяції. Єдиним виключенням слід вважати фактор полезалежності/полenezалежності особистості. Це обумовлено специфікою його становлення в онтогенезі.

У 1940-х та 1970-х рр. Г. Віткін зі співавторами провели цикл експериментів, присвячених вивченню когнітивних стилів, які включали тест стрижня і рамки, два перцептивно-вестибулярних тести корегування вертикальності положення тіла та Тест прихованих фігур. За результатами цих досліджень, крім іншого, вони дійшли висновку, що така індивідуальна властивість як перцептивна незалежність від поля демонструє послідовний віковий розвиток, який триває приблизно до 17 років. Встановлений факт автори схильні були трактувати на основі генетичної теорії диференціації, згідно з теорією Х. Вернера, як вікове зростання перцептивної артикульованості [159]. Відповідно, усталений тип залежності/незалежності від поля властивий лише особам, старшим за 17 років. Ці положення не було проігноровано. Для вибірки було встановлено нижню межу за віковим цензом на рівні 18 років. Таким чином серед досліджуваних опинились лише дорослі особи.

Отже, основну вибірку було складено у вірогідний спосіб за принципом «зручної простої вибірки» із застосуванням додаткових методів контролю [42]. Серед таких слід окремо виділити контроль вмотивованості досліджуваних до свідомого проходження тестової батареї і контроль збігу реальних стосунків між респондентом і людиною-контекстом з їхнім символічним зображенням у методиці для реєстрації комунікативних контекстів. Для цього в кінці згаданої методики розміщувалась рекомендація не продовжувати тестування у разі, якщо жодне зображення не відповідає згаданій конкретній людині з життя досліджуваного. Ця пропозиція одночасно являла собою «канальний фактор» за К. Левіном [92; 128], який підкреслював можливість «законно» відмовитись від процедури тестування (щоб позбутися невмотивованих респондентів), а також

своєрідний «фільтр» для хибно заповнених протоколів [61].

Після теоретичного визначення характеристик майбутньої вибірки ми дбали про однаковий підхід у формуванні окремих вибірок, задіяних на різних етапах дослідження. Особливо це стосувалось тотожності методів складання вибірок пілотного та основного етапу дослідження. Дотримання такого принципу забезпечувало підвищення внутрішньої валідності загальної схеми експерименту. Задіяти аналогічний підхід щодо вибірки етапу апробації авторського опитувальника КПМО вдалося лише частково.

Емпірична апробація опитувальника «Конфігурування психологічних меж особистості» (психометричний етап) тривала з листопада 2014-го по березень 2015 р. Процедуру тестування пройшов 201 респондент (чоловіків – 112, жінок – 89). У процедурах ретестової надійності і конкурентної валідності брали участь 31 респондент (15 чоловіків і 16 жінок). Соціально-демографічні відомості задіяних добровольців викладені у параграфі 3.1.).

Діагностичний етап емпіричного дослідження тривав з вересня по листопад 2017 р. Кількість респондентів, які взяли участь у тестуванні склала 695 осіб (чоловіків – 311, жінок – 384; середній вік учасників – 34,4 роки). Після процедур відсіювання і рандомізованого видалення деяких протоколів, дослідження впливу типу комунікативного контексту на залежні змінні (33) налічувало 528 респондентів, а дослідження впливу когнітивного стилю на 33 – 362 респонденти. Вибірку склали мешканці всіх областей України, за виключенням АР Крим, а також 25 українців, що проживають закордоном. Переважна кількість респондентів вказали місцем проживання Львівську (40%) та Київську (27%) області, найменша кількість респондентів – Рівненську та Сумську області (<1%). Вибірка формувалась у випадковий спосіб. Публікувалось оголошення про набір добровольців у соціальній мережі Facebook.

Загалом на всіх етапах дослідження взяли участь 927 респондентів (438 чоловіків і 489 жінок) віком від 18 до 68 років.

Валідність дослідження суттєво залежить від правильного підбору

математичних процедур при обчисленні зібраних статистичних даних. Вибір експериментальної схеми за типом РхЕ іманентно вказував і на засоби математичного аналізу отриманих результатів. За наявності двох незалежних змінних, одна з яких налічувала 4 дискретних типи (комунікативний контекст), найбільш прийнятним методом видавався двофакторний дисперсійний аналіз ANOVA. Він дозволяє прослідкувати присутність статистично значущих відмінностей за всіма п'ятьма параметрами психологічних меж при всіх значеннях незалежних змінних і виявити прямі ефекти та ефект взаємодії.

Перевірка всіх показників ЗЗ щодо нормального розподілу даних здійснювалась за допомогою тесту Колмогорова-Смирнова. Ми застосовували критерій Левене, щоб підтвердити правомірність використання методу ANOVA, який вимагає однорідності дисперсій для здійснення підрахунків. Для виявлення статистично значущих відмінностей у випадку параметричних даних (вплив другої НЗ на перші чотири ЗЗ) в обрахунках застосовувався апостеріорний тест Т'юкі (Sig.>0.05). Для непараметричних даних (вплив другої НЗ на п'яту ЗЗ) ми послуговувались апостеріорним тестом Геймса-Говеля (Sig.<0.01).

При здійсненні психометричних процедур, які забезпечували надійність тестових шкал опитувальника «Конфігурування психологічних меж особистості», було використано методи статистичного аналізу. Для перевірки шкал опитувальника на внутрішню узгодженість задіяно показник α -Кронбаха (з метою вираховування коефіцієнту одномоментної надійності) та формула Спірмана-Брауна (при розщепленні шкал навпіл). Ретестова надійність і конкурентна валідність шкал перевірялась із застосуванням коефіцієнту рангової кореляції Спірмана. Цей критерій також застосовувався у інтеркореляційних процедурах для підтвердження конструктної валідності авторського опитувальника та виявлення структурно-динамічних особливостей типових конфігурацій психологічних меж особистості.

Тестувальні сети пілотного та основного періодів збору емпіричних даних відбувались в електронному форматі. По закінченню тестувального

періоду всі кількісні показники психодіагностичних методик підраховувались згідно з ключем; некоректно заповнені протоколи відсіювались; сирі масиви числових даних вносились до електронного середовища комп'ютерної програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 для обчислення засобами математико-статистичного аналізу.

Тестова батарея нараховувала три окремі психодіагностичні методики, останні дві з яких, представляли нерозривний діагностичний комплекс: 1) перцептивна методика Г. Віткіна «Тест прихованих фігур» – для виявлення полезалежності/полenezалежності досліджуваних [154]; 2) методика О. Кроніка, Є. Кронік (1989) «Психологічна близькість у стосунках» – для реєстрації комунікативного контексту; 3) авторський п'ятишкальний особистісний опитувальник «Конфігурування психологічних меж особистості» – для виявлення конфігурацій психологічних меж (за всіма п'ятьма параметрами 33) [60]. Розглянемо ці інструменти детальніше.

2.2. Процедура реєстрації типу комунікативного контексту як середовищної незалежної змінної.

З метою емпіричної реєстрації контексту спілкування у діаді було використано методику «Психологічна близькість у стосунках», запропоновану О. О. Кроніком, Є. А. Кронік у 1989 р. Оригінальна методика представляє малюнкове завдання, в якому досліджуваному пропонують зобразити свої стосунки зі значущим іншим за допомогою двох кіл, спираючись на наступну інструкцію: Уявіть свої стосунки із найближчою для вас людиною. Ці стосунки спробуйте зобразити на аркуші паперу двома колами: одне коло означає вас, інше – партнера по спілкуванню. Кола можуть бути будь-якого розміру, однаковими або різними за площею. Вони можуть як завгодно розміщуватися на аркуші паперу – розташовуватись окремо, мати лише одне місце дотику, перетинатися, накладатися чи вкладатися одне в інше. Підпишіть кола: Я, він (вона) [80].

На думку розробників методики, серед багатьох графічних прийомів

відображення тих чи інших аспектів стосунків між людьми довільне розміщення кіл на порожньому аркуші – ще одна інструментальна можливість проілюструвати якісні властивості певних діадних взаємин. Кола стосунків здатні наочно відобразити внутрішній психологічний комунікативний простір, а також феномени, що виникають в місцях перетину кіл, що для нашого дослідження може означати характеристики психологічних меж у комунікації.

Застосування певним чином розміщених у просторі кіл, що прямо або символічно показують суть взаємозв'язків між об'єктами/явищами/поняттями, не є винаходом авторів методики і широко використовуються науковцями, наприклад, для демонстрації логічних відношень між класами, поняттями, властивостями, як у діаграмах Венна в теорії множин, для ілюстрації діалектики відносин «Вони і Ми» у роздумах Б. Ф. Поршнева або для відображення стадій взаємодії людей у парі, як у Дж. Левінджера [80].

Обробка малюнків передбачає аналіз насамперед відстані між колами або ступіню їх включеності одне в інше, а також аналіз співвідношень розмірів кіл. Однаковий розмір трактується як рівність у спілкуванні, а відмінність свідчить про позиції партнерів у спілкуванні. Малюнки, де він-вона зображуються більшими за Я, мають сприйматися як свідчення поваги і особистісної значущості іншого, що знаходить відображення у лінгвістичній формі звернення «на Ви». У такий спосіб малюнки є символічним відтворенням суб'єктивного ставлення досліджуваного щонайменше до таких параметрів стосунків як: а) психологічна близькість-дистантність; б) значущість-незначущість іншого.

Відповідно до мети власного дослідження, Ю. Ю. Дмитрук, реєструючи міру психологічної близькості у шлюбних партнерів, змінила методику О. О. Кроніка, Є. А. Кронік [48]. Досліджуваним було запропоновано набір із семи готових малюнків, які відображали типи стосунків, що цікавили дослідницю, а респонденти мали обирати той, що найбільше відповідає їхнім шлюбним стосункам. Якщо серед запропонованих зображень такого не знаходили, лише тоді їм пропонували створити малюнок самотужки. Ці готові

малюнки містили додатковий параметр, а саме – вертикальне розташування кіл одне над іншим, що на нашу думку, є архетипічним символічним відображенням домінування у взаєминах. Поняття формальної субординації або психологічного домінування-підкорення широко розповсюджені у повсякденній мові, знаходячи вираження у таких словах, як бути «над» чи «під» кимось, займати позицію зверху чи знизу, мати вищий або нижчий за когось статус і т. д.

Ми вважаємо, що поряд з параметром відстані між колами, який ілюструє психологічну дистанцію у комунікації, правомірно розглядати й параметр вертикального розташування кіл стосовно одне одного. Погоджуючись з О. О. Кроніком та Є. А. Кронік, що розмір кіл є відображенням значущості й вищості іншого у стосунках, ми також дотримуємося думки, що рівність-нерівність у стосунках між комунікантами може бути оцінена не тільки за розміром кіл, але й за розміщенням кіл по вертикалі. Це наглядно показує комунікативні позиції домінування-підкорення у діаді. За цих умов такий параметр як відносний розмір кіл у співставленні можна відкинути і не розглядати. Керуючись цією ідеєю, ми запозичили більшість зображень у Ю. Ю. Дмитрук і внесли незначні корективи у деякі з них.

У актуальному дисертаційному дослідженні методика спрямована на диференційовану реєстрацію комунікативних контекстів, щодо яких респонденти заповнюють опитувальник «Конфігурування психологічних меж особистості» і має відповідати наступним завданням: 1) Ефективне виокремлення таких контекстів спілкування, які б виразно продемонстрували відмінності у конфігуруванні психологічних меж особистості; 2) Швидкий у часі та легкий для сприйняття спосіб представлення стимульного матеріалу; 3) Інтуїтивно зрозумілі критерії відмінності контекстів.

Початкова версія залученої методики налічувала дев'ять зображень, майже кожне з яких містило дві окружності (далі – кола), що перетинаються певним чином. За легендою кожне коло символізує Я людини, під яким ми розуміємо індивідуальну просторовість особистості. На всіх зображеннях кола

по-різному розташовані одне відносно одного, що символічно вказує на якість та властивості стосунків між двома людьми (див. додаток Б4., рис. Б.4.1.).

Серед контекстуальних чинників перебігу комунікації найбільше значення має модус міжособистісних стосунків. Підбираючи зображення, ми намагалися підшукати такі типи взаємин, які, на наш погляд, зумовлять суттєво несхожі конфігурації психологічних меж особистості. Основними критеріями, на які ми спиралися, були ступінь домінування та близькості у відносинах.

Важливо зазначити, що пілотне дослідження модифікованої нами Методики складалося з двох тестувальних сетів: перший – під час апробації опитувальника «Конфігурування психологічних меж особистості», другий – під час загального пілотажу схеми дослідження в цілому. Отже, описані нижче процедури експертної оцінки та оптимізації здійснювались після першого тестувального сету, в якому використовувався початковий зразок Методики, з дев'ятьма варіантами комунікативних контекстів. Саме аналіз тих результатів наштовхнув на думку про необхідність удосконалення стимульного матеріалу Методики.

Процедура експертної оцінки: Впродовж пілотного дослідження з'ясувалося, що деякі респонденти мають складнощі з тим, щоб проасоціювати пригадану людину-контекст з певним варіантом зображення. Як виявилось, труднощі стосувалися ідентифікації відмінностей між деякими з дев'яти наданих варіантів. Тому було вирішено провести експертну оцінку стимульного матеріалу.

В експертизі взяли участь чотири психологи лабораторії психології спілкування Інституту Соціальної та політичної психології НАПН України у м. Києві (наукові ступені кандидата і доктора психологічних наук). Їм було запропоновано інструкцію та стимульний матеріал складеної нами Методики з наступним завданням: «Між якими з дев'яти наведених варіантів, що зображують міжособистісні стосунки, Ви не відчуваєте суттєвої різниці?» А також: «Які зображення не є зрозумілими для Вас?» (

В рамках науково-експертної процедури відбулась групова дискусія щодо

конкретних труднощів у сприйнятті та інтерпретації матеріалу методики. Пролунали ідеї та доречні пропозиції стосовно зміни деяких зображень та їх розташування на опитувальному бланку.

Зокрема, найбільше труднощів у інтерпретації та диференціації викликали варіанти 1, 2, 7 та 8. Решта варіантів, окрім четвертого, виявилися інтуїтивно зрозумілими та чітко відмінними. Варіант 4 не знайшов емпіричного підтвердження у суб'єктивному досвіді одного з чотирьох експертів (див. додаток Б.4., рис. Б.4.1.).

З'ясувалося, що при сприйнятті та інтерпретації у чотирьох варіантах спостерігається схожа проблематика: вони пропонують оцінити не тільки якість стосунків, що аналізуються респондентом, але й ступінь близькості, критерії якої незрозумілі або викликають складнощі у тлумаченні. Особливо це стосується варіантів 7 та 8, вибір між якими виявляється особливо складним. Для експертів було очевидно, що починаючи з варіанта 5 і до 9, зображення демонструють градієнт можливої близькості у стосунках без огляду на субординацію чи інші «вертикальні» зв'язки. Вони легко ідентифікували варіант 5 як відсторонені стосунки, варіант 6 як стосунки більш формальні та варіант 9 як злиття. Але закладена нами диференціація між варіантами 7 і 8 як стосунки приятельські та глибоко інтимні не була сприйнятою. Аргументом проти розділення цих двох варіантів стала ідея, що варіант 8, в якому глибина взаємопроникнення кіл явно сягає більше ніж 50 відсотків, не співвідноситься через це із здоровою близькістю. Основна думка тут полягає в тому, що така ступінь умовного взаємопроникнення асоціюється з певною втратою автономності та індивідуальності, бо наче залишає мені менше «мого» ніж «нашого», що змістовно наближає варіант 8 до варіанту 9.

З другого боку варіант 7 викликав питання щодо того, як саме сприймати зазначену неглибоку ступінь взаємопроникнення кіл. За якими критеріями оцінювати респондентові свій досвід стосунків, щоб співвіднести його з цим зображенням? Як саме тлумачити ці різнозаглиблені перетинання?

Ідентичні запитання постали і у зв'язку з варіантами 1 та 2. На думку

експертів при сприйнятті ці два зображення викликають розгубленість через зазначену ступінь взаємного проникнення кіл. Незрозуміло на що вона вказує у «вертикальному» розрізі стосунків: на формальну субординацію чи неформальне домінування. У випадку формальної субординації логічнішим виглядало б вертикальне розташування кіл з перетинанням по дотичній, як у варіанті 6, а у випадку неформального домінування, навпаки, доречнішим видається просто глибше проникнення кіл. Виходячи з таких міркувань, експертами було запропоновано замінити варіанти 1 і 2 чотирма новими, які б наступним чином відображували ці нюанси: два зображення, де кола перетинаються по дотичній (Я згори та Я знизу) і два зображення заглиблені одне в інше на половину (також Я згори та Я знизу). Поряд із цим висловлювались й інші пропозиції, наприклад: зменшити розміри нижніх кіл або зробити верхні кола суцільними, щоб вони візуально накладались на нижні, затуляючи їх площу й ніби видаючись вперед, задля підкреслення ідеї домінування.

Також було запропоновано замінити обидва варіанти 7 та 8 одним варіантом з глибиною перетинання кіл у 50 відсотків. Це, на думку експертів, вирішило б проблему розмитості критеріїв у співставленні зображень з конкретним досвідом стосунків респондентів та спростило б логічність сприйняття умовного рядку від варіанту 5 до 9.

Проаналізувавши зауваження та пропозиції експертів, ми дослухались до деяких із них. Так, ми прибрати варіанти 7 та 8, створивши натомість один новий з горизонтальним розташуванням кіл, в якому глибина їх перетину дорівнює 50 відсоткам. За легендою він має реєструвати контекст здорових близьких стосунків. Опинившись між варіантом 6 та 9, це зображення органічно зайняло своє місце і у загальному контексті виявилось інтуїтивно більш зрозумілим. Ми присвоїли йому номер 7, а варіант 9 відповідно став варіантом 8.

До речі, з'ясувалось, що впродовж першого тестувального сету пілотного дослідження варіант 9 був обраний мінімальною кількістю респондентів. Тому

в новому варіанті 8 було вирішено змінити формулювання «Я=він/вона», що, ймовірно, лякало своєю психотичністю, тобто втратою власної totoжності, на нейтральніше та інакше за змістом формулювання «Ми», що відображує скоріш розширення Я до Ми, ніж остаточну заміну Я кимось іншим.

Зміни також торкнулися варіантів 1 і 2. Пропозицію зробити з них чотири нових варіанти, попри її обґрунтованість, все ж було відкинуто, оскільки це суперечило закладеному нами принципу, що загальна кількість стимульних зображень не повинна перебільшувати дев'ять (у відповідності до формули $7+2$). Тому ми вирішили лише змінити в них ступінь взаємозаглиблення кіл. Ідея показати цими зображеннями контекст неформального домінування у відносинах більше ніж ідея формальної субординації відповідає задачам та змістовному наповненню Методики дослідження конфігурування психологічних меж особистості, адже її твердження сконструйовано з розрахунку на те, що відносини респондента і людини-контексту мають достатньо тісний характер і сягають багатьох сфер буття. А висока імовірність того, що у чітких відносинах керівник-підлеглий ці сфери можуть не фігурувати, зводить нанівець доцільність тестування загалом. Отже, ми збільшили глибину проникнення кіл до 50 відсотків, що внесло більше схематичності та однорідності у загальну стимульну картину через те, що тепер усі представлені кола, які мають спільну площу, стали рівнозаглибленими (варіанти 1, 2, 7). Це подало ідею домінування у такий спосіб, який не виключає й формальної субординації у комунікації (див. додаток Б.4., рис. Б.4.2.).

У результаті доопрацювання Методики загальна кількість зображень зменшилась з дев'яти до восьми та повторно виникла потреба так розташувати всі варіанти на опитувальному бланку, щоб досягнути максимальної зручності сприйняття. Після розгляду декількох несиметричних варіантів ми вирішили, що попарне розміщення зображень найкраще відповідає основній задачі – полегшенню перцепції матеріалу. Крім того, таке розташування надало змогу підкреслити опозитність певних контекстів, подати їх у протиставленні, що допомагає швидше зорієнтуватися у стимульному матеріалі, з'ясувати існуючі

внутрішні зв'язки між варіантами. Ця ідея виникла природньо й закономірно, бо варіанти 1 і 2, а також 3 і 4 являють собою дихотомії, що ілюструють варіації домінування-підкорення у комунікації, а варіанти з 5 по 8 – градуйована опозиція, в якій присутнє послідовне ранжування від найбільш дистанційованих до найбільш близьких комунікативних взаємин. В результаті варіанти комунікативних контекстів було розміщено горизонтальними парами у чотири рядки; кожна наступна пара під попередньою (див. додаток Б.4., рис. Б.4.2.).

Отже, було досягнуто основної мети науково-психологічної експертизи – виявлено зображення із розмитими чи незрозумілими критеріями їхньої оцінки та принципами співставлення з індивідуальним досвідом досліджуваних. Також послідовно проаналізовано зміст наявних труднощів у перцепції та диференціації зображень. За отриманими результатами здійснено корекцію, заміну та видалення невідповідних варіантів методики.

Впродовж подальшої процедури оптимізації методики постала проблема надмірної кількості варіантів комунікативних контекстів для схеми РхЕ. Першопочатковий зразок, використаний нами при апробації Опитувальника Конфігурування психологічних меж особистості, містив 9 контекстів, пост-експертний, відкорегований зразок – 8 контекстів, що не збігалося із загальною схемою дослідження, в якій було окреслено не більше чотирьох незалежних змінних, які представляють середовищний вплив. Плани застосовувати у дослідженні двофакторний дисперсійний аналіз ANOVA диктували зменшення кількості контекстів до розумного й економічного числа, щоб сприяти подальшому аналізу й інтерпретуванню результатів. Через це ми вирішили залишити лише ті контексти спілкування, які відповідали завданням дослідження й могли продемонструвати найбільш значущі відмінності у конфігуруванні психологічних меж особистості.

З цією метою планувалось використати результати пілотного дослідження. За допомогою однофакторного дисперсійного аналізу ми мали намір виявити варіанти контекстів, які б демонстрували найбільші відмінності у

попарних порівняннях. На жаль, кількість респондентів, набраних до кожної з восьми міжсуб'єктних підвиборок (відповідно до кожного контексту), не надавала можливості коректно здійснити даний аналіз, оскільки процедура ANOVA потребує не менше $n=30$ для окремої групи. Міжсуб'єктні підвибірki задіяні ще у апробаційному сеті авторського опитувальника також мали $n<20$. Через це ми вирішили здійснювати виключення нерелевантних контекстів іншим шляхом.

При вирішенні поставленої задачі до аналізу бралися результати апробаційного дослідження авторського опитувальника «Конфігурування психологічних меж особистості», в якому взяв участь 201 респондент. У інструкції пропонувалось згадати будь-яку людину зі свого життя, а потім визначити, якому варіанту комунікативних контекстів найбільше відповідають стосунки з нею. Респонденти були вільні обирати людину-контекст недетерміновано, тобто без вказівок або обмежень з боку інструкції. Підрахунок кількісного навантаження на кожен окремий контекст допоміг виявити ті варіанти, що майже не віднайшли місця у суб'єктивному досвіді досліджуваних (див. табл. 2.1.).

Таблиця 2.1.

Кількісний розподіл вибору контекстів респондентами

Номер і назва контексту	Кількість обраних варіантів контексту
1. Домінування	15
2. Підкорення	13
3. Протекторат	6
4. Поглинання	6
5. Дистантність	10
6. Формальний контакт	21
7. Приятелювання	63
8. Близькість	60
9. Злиття	6

Примітки: один респондент не вказав обраний контекст.

Джерело: розроблено автором.

Стало очевидним, що контексти 3, 4, 9 та частково контекст 5 випадають

із загалу, які б мотиви не керували досліджуваними під час вибору. Основне навантаження розподілилося між контекстами 6, 7, 8 та у меншій мірі між контекстами 1 і 2. Ми припускаємо, що контексти 7 та 8 виявились найбільш представленими з причин відсутності спротиву перед зануренням у аналіз близьких, часто гармонійних та приємних стосунків, аніж таких, що несуть в собі певну напругу або навіть конфлікт. Контекст 6, який за легендою символізує формальні, неглибокі стосунки, ймовірно, ще більше відповідає зазначеним мотивам, оскільки зазвичай у взаєминах такого роду майже відсутня напруга, але, разом з цим, і зацікавленість, що й відображено у кількості виборів цього варіанту.

Схоже, що контексти 3, 4, особливо контекст 9, відштовхують ексцентричністю, певною мірою втратою свого Я через злиття або поглинання власних психологічних меж іншими. Визнання у власному житті наявності зазначеного злиття чи протекторату з подальшим заглибленням у рефлексії стосовно деталей такого стану речей при проходженні опитувальника «Конфігурування психологічних меж особистості» явно не видавалося бажаною перспективою для основної маси досліджуваних, що й визначило невисоку кількість вибору цих варіантів.

Умовно середню кількість виборів демонструють контексти 1, 2, 5. На нашу думку, з одного боку, це обумовлено опозиційністю, конфліктністю цих варіантів, що скоріш за все вимагає чесності від досліджуваних у констатації наявного стану речей, тобто певної психо-емоційної напруги при проходженні опитувальника по цим контекстам. З другого боку, намагання краще зрозуміти, що саме відбувається у цих взаєминах, бажання розібратися в них, вірогідно, спонукало респондентів до такого вибору. Інша можлива причина – ці варіанти дуже «рельєфні» та інтуїтивно зрозумілі, мають характер оптимального подразника, що стимулює пошуково-дослідницьку діяльність, «підштовхують» респондента прояснити для себе ситуацію спілкування.

Керуючись цими міркуваннями, ми видалили з кінцевої версії методики варіанти 3, 4, 6 та 8. Вибір саме цих варіантів ґрунтувався на їх недостатній

привабливості для досліджуваних та, в першу чергу, через недостатню відповідність цих зображень критерію контрастності, під яким ми розуміємо здатність варіанту висвітлити значущі відмінності конфігурування психологічних меж особистості з різними людьми-контекстами. Варіанти 3 і 4, на нашу думку, змістовно подібні до варіантів 1 і 2, але на відміну від останніх, мають менший потенціал контрастності, оскільки символізують стосунки із змішаними або поглиненими межами. Аналогічно й варіант 8, в якому також знайшли відображення конфлюентні стосунки. Потенціал подібних контекстів щодо виявлення більш-менш стійких, окреслених конфігурацій психологічних меж у комунікації видається нам невисоким. Так само й варіант 6 є спорідненим з варіантом 7 за змістом, виявляючись, вірогідно, його менш контрастною подобою – проміжковою ланкою між варіантами 5 і 7, що стало аргументом на користь його видалення.

У підсумку ми залишили чотири робочих варіанти комунікативних контекстів щодо яких здійснювалось емпіричне дослідження конфігурування психологічних меж особистості на основному етапі експерименту. Це варіанти 1, 2, 5 і 7 (домінування, підкорення, дистантність, близькість відповідно).

Слід також зазначити, що остаточна версія оптимізованої нами методики «Психологічна близькість у стосунках» О. О. Кроніка, Є. А. Кронік, містила в якості стимульного матеріалу всі 8 зображень, що пройшли науково-експертну оцінку. Але доступними для вибору ми залишили тільки обрані чотири варіанти. Решту було позначено як «недоступні». Це рішення обумовлене намаганням полегшити для досліджуваних сприйняття стимульного матеріалу, подати його задля наглядності у розширеній формі, що спрощує перцепцію загального поля та системно-сміслових зв'язків між всіма його елементами.

Отже, по-перше, вдалося дотриматися поставленої задачі щодо оптимальної кількості досліджуваних контекстів у зв'язку з обмеженнями, які стосуються зручності обрахування та інтерпретації, що їх накладає двофакторний дисперсійний аналіз для міжсуб'єктних виборок, по-друге, втілено мету, відповідно до якої, методика мала реєструвати як вертикальні, так

і горизонтальні особливості комунікативних стосунків між респондентом й людиною-контекстом, що знайшло відображення у дихотомії «домінування-підкорення» (варіанти 1 і 2) та у дихотомії «дистантність-близькість» (варіанти 5 і 7).

2.3. Процедура вимірювання полезалежності/полenezалежності досліджуваних як особистісної незалежної змінної.

При дослідженні конфігурування психологічних меж особистості у ситуаціях спілкування для нас особливого значення набуває виокремлення таких властивостей особистості або факторів незалежної змінної “person”, що в найменшій мірі є залежними від контексту, які виступають не тільки змістовними чи описовими проявами людини, а є надситуаційними, мета-процесуальними здібностями, для яких комунікативний контекст представлений як матеріал, «сировина», що підлягає індивідуальній обробці. Це важливо, щоб запобігти потенційному змішуванню особистісної та середовищної змінних, оскільки ряд диспозиційних характеристик, зазнаючи контекстуального впливу, так або інакше, допускають міру варіативності, залежно від таких властивостей ситуації як сила, тривалість, значущість тощо [138; 173]. Полезалежність/полenezалежність, як властивість особистості, ідеально відповідає поставленому завданню, бо має відношення більше до принципів організації індивідуального досвіду ніж до змісту цього досвіду. Будучи укоріненою у психофізіологічних, нейробіологічних індивідуальних особливостях мозку, вона є контекстуально незалежною, стійкою сукупністю когнітивно-перцептивних процесів.

Далі коротко опишемо розвиток поняття полезалежність-полenezалежність і психодіагностичну методику «Тест прихованих фігур» (embedded figures test (EFT)), розроблену Г. Віткіним з співавторами для діагностики названої властивості.

Створенню оригінальної форми методики прихованих фігур (EFT) передувала низка експериментів Г. Віткіна та його колег, в яких для

діагностики полезалежності/полenezалежності використовувались громіздкі лабораторні методи. Першим з них у 1948 р. був тест «Стрижень – рамка», в якому досліджуваний мав у затемненому приміщенні встановити у строго вертикальну позицію розташований в середині рамки стрижень [212]. Обидва об'єкти були підсвічені і відхилялись від проби до проби по вертикалі, тим самим задаючи невідповідний контекст. У 1949 р. Віткін ускладнив тести на вертикальність, задіявши у досліді положення тіла випробуваного. Один із тестів передбачав вирівнювання крісла відносно кімнати, а інший – вирівнювання кімнати-кабіни відносно крісла [153; 158; 211]. Описані методики належали до різновиду просторово-орієнтувальних тестів. Суть процедур полягала в з'ясуванні індивідуальних відмінностей в успішності виконання завдань, що і було достовірно доведено. Серед перших пояснень отриманих результатів домінувала ідея про те, що частина досліджуваних орієнтувалась на зовнішнє видиме поле або на зорові стимули, а інша частина – на внутрішні, пропріоцептивно-вестибулярні стимули організму, відтак, більше помилок робили ті, хто спирався на візуальне поле, тому що саме воно відігравало роль відволікаючого фактору чи перешкоди, в той час як інші були здатні виокремити в загальному стимульному потоці пропріоцептивні сигнали і спиратися на них, ігноруючи включений зоровий контекст. Такий погляд призвів до появи термінів залежності й незалежності від поля [153; 158].

Узагальнюючи, можна сказати, що в ранніх формулюваннях у термінах гештальт-психології полезалежність трактувалась як орієнтованість на зовнішнє поле, тоді як полenezалежність – орієнтованість на внутрішню активність. Але з часом розуміння полenezалежності як наслідку силового домінування вестибулярного сприйняття над зоровим зазнала змін. Просторові тести на вертикальність ставили досліджуваного в ситуацію конфлікту між візуальними і гравітаційно-вестибулярними орієнтирами, які у звичайних умовах несуть несуперечливу, взаємодоповнюючу інформацію. В умовах тесту виникала необхідність виокремлювати з цільного потоку комплексної візуально-кінестетичної стимульної інформації ту її частину, що могла б

слугувати надійним орієнтиром. Отже, змінилось і розуміння Г. Віткіним сутності полезалежності/полenezалежності як здатності до виокремлення релевантних частин перцептивного цілого. Цьому сприяла поява тесту прихованих фігур (EFT), який не апелював до пропріоцептивного досвіду і не протиставляв сигнали різних модальностей, проте, у більшості досліджень виявив високу кореляцію з попередніми просторовими тестами на полезалежність/полenezалежність, також утворюючи з ними один фактор при факторному аналізі [153; 158].

За переглянутим визначенням Г. Віткіна, незалежність від поля є здатністю індивіда долати складноорганізований контекст, розділяти поле на елементи, переорганізовувати і структурувати його [153; 158]. Н. І. Чупрікова зазначає: «Оскільки здатність до переконструювання і подолання включеного контексту передбачає гарне аналітичне виокремлення та відділення окремих елементів цілого, індивідуальні відмінності за полезалежністю-полenezалежністю почали розглядатися як відмінності за психологічною розмірністю, на одному полюсі якої знаходиться глобальний, а на іншому – аналітично-артикульований підхід до поля» [158, с. 107]. Відтак, починаючи з 1962 р., залежність і незалежність від поля розумілась в рамках теорії психологічної диференціації, не як превалювання зорової або пропріоцептивно-вестибулярної стимуляції, а як окремий випадок індивідуальних відмінностей за фундаментальною розмірністю «глобальність-артикульованість».

Психологічна диференціація віднині сприймалась як невід’ємна фундаментальна характеристика розвитку, яка розповсюджується на всі психічні сфери людини [202; 215]. Ступінь глобальності-артикульованості поширюється на безліч когнітивних і особистісних проявів і є радше всеохопною когнітивно-особистісною властивістю ніж характеристикою окремих проявів психічної діяльності, яка насамперед виражається у таких аспектах вікового зростання, як:

1. Розділення «Я» і «не Я», що передбачає формування меж між репрезентаціями самого себе та зовнішнього світу, зростання чіткості цих меж,

зростання диференційованості репрезентацій частин тіла та їх взаємовідношення.

2. Диференціація і зростання незалежності окремих психічних активностей, таких як мислення і дії, відчуття та перцепція.

3. Зростання артикульованості всієї психічної сфери. Це означає, що психічні переживання стають все більш дискретними, такими, що аналізуються у своїх частинах і внутрішньо структуруються. З цим пов'язане зростання спроможності долати включений контекст, тобто розбивати ціле на елементи, діставати з нього тільки потрібну релевантну інформацію, переструктурувати дані безпосереднього досвіду у відповідності з вимогами поставленого завдання та «накладати структуру» на малоструктуроване перцептивне поле [158, с. 108].

Спроможність людини дискретно аналізувати контекст, розрізняючи в ньому власну психологічну просторовість і просторовість іншого, розуміти нюанси предметного оточення і хронологічний плин події, усвідомлювати включенність і зв'язки того, що відбувається, з іншими подіями та віддаленішими прогностичними наслідками, співставляти актуальну ситуацію з власними потребами, бажаннями, інтересами з одного боку і цінностями, ідеалами з другого, а також з аналогічним комплексом психологічних реалій комунікативного партнера повинно відображатися на показниках інтра- та інтерперсонального рівнів функціонування психологічних меж.

Для виявлення подібних індивідуальних відмінностей і, відповідно, перевірки наведеної гіпотези, методика Г. Віткіна «Тест прихованих фігур» виявляється адекватним діагностичним інструментом.

Слід зазначити, що когнітивно-стильові дослідження ознаменували появу принципово нового методичного інструментарію, що суттєво відрізнявся від звичних діагностичних методів, які використовувались для оцінки відмінностей інтелектуальної діяльності. По-перше, відбувся перехід від уніполярних вимірювань, в яких критерієм був або низький, або високий рівень показників, до біполярних вимірювань, критерієм яких став типологічний поділ, по-друге, у

стильових тестах були відсутні стандартні норми, а поділ на когнітивні типи здійснювався за медіанним критерієм в межах досліджуваної групи [153]. З огляду на останній аспект, Г. Клаусе висловив думку, що: «...стильові методики не призначені для цілі встановлення індивідуального діагнозу, але, скоріш, можуть використовуватись для створення експериментальних груп...» [цит. за 153, с. 43].

Методика «Тест прихованих фігур» є різновидом перцептивних тестів, розроблена Г. Віткіним зі співавторами на початку 1950-х років на основі аналогічної за принципом методики Готтшальдта 1926-го, що була спрямована на виявлення ефекту «частина-ціле». У своїх класичних дослідженнях відносно ролі контекстуальних факторів та впливу попереднього досвіду на сприйняття, Готтшальдт використовував зображення складних геометричних фігур, які містили таким чином вбудовані прості фігури, що межі перших і останніх були сполучені, створюючи цільний перцептивний гештальт. Для створення індивідуального варіанту методики «Тест прихованих фігур», який використовувався нами у дослідженні, Г. Віткін запозичив стимульні зображення з методики Готтшальдта і модифікував їх, додавши та ускладнивши деякі з них. Після низки експериментів чорно-білі зображення було перетворено на кольорові, оскільки це ускладнювало подолання включеного контексту. Складні фігури мали відповідати наступним двом критеріям: по-перше, вони мали відрізнятися за складністю пошуку простих фігур, щоб створювати певний градієнт ускладнення; по-друге, мало бути різноманіття прихованих простих фігур, щоб редукувати ефект практичного навчання впродовж тестування (див. додаток Б.3.).

У результаті Віткін обрав 24 кольорових зображення складних фігур і розбив їх на дві еквівалентні серії А і В, по 12 фігур у кожній. Також було обрано 8 простих фігур, що іноді повторювались у структурі складних фігур. Половини методики А і В, при бажанні, могли використовуватись для ретесту, оскільки вони показують високий рівень кореляції. Автори також зазначають, що впродовж інтенсивних досліджень з'ясувалось, що кожна половина

методики з дванадцятьох завдань виявляється самодостатньою за довжиною шкали і є співставною за показником надійності з повним тестом на 24 фігури, отже допускається їх використання окремо [170].

Перед початком тестувального сету діагност має наступним чином проінструктувати досліджуваного: Вам буде показано 24 складні фігури. До кожної складної фігури буде запропоновано просту фігуру, яка міститься у складній і є її частиною. Ваше завдання – знайти і виділити цю просту фігуру у складній [170].

Спочатку досліджуваний має пройти тренувальну серію, що додається до матеріалів методики, а діагност повинен роз'яснити, що деякі складні фігури містять одночасно декілька простих шуканих фігур, але завдання полягає в тому, щоб знайти лише таку просту фігуру, яка матиме аналогічну форму, розмір і пропорцію, а також орієнтацію. Після інструктажу досліджуваному спочатку на 15 секунд демонструється складна фігура. Далі вона повністю затуляється зображенням простої шуканої фігури на 10 секунд, після чого знов відкривається складна фігура і розпочинається відлік часу. Досліджуваний в жодному разі не повинен бачити обидві фігури одночасно. Щойно досліджуваний віднайде просту фігуру у складній, він має повідомити про це і обвести її по контуру. Якщо досліджуваний забув просту фігуру, вона може бути показана йому повторно. Діагност реєструє час пошуку простої фігури, кількість помилкових відповідей та кількість повторних переглядів шуканої фігури. За словами авторів, останні два показники можуть знадобитися у дослідницьких цілях як додаткова інформація. Результатом тесту вважається середньоарифметичне від загального витраченого часу на всі завдання. Відповідно, повільне і помилкове знаходження простої фігури у структурі складної інтерпретується як полезалежність, а швидке і точне – як полenezалежність [170].

Численні дослідження довели високу валідність і надійність тесту прихованих фігур як засобу виявлення полезалежності/полenezалежності і показали зв'язки даної когнітивної характеристики з низкою особистісних та

міжособистісних психологічних властивостей. З'ясувалось, що цей когнітивний стиль корелює з багатьма психічними проявами, як, здавалось, напряду непов'язаними з індивідуальними відмінностями в суто перцептивній сфері. За висловом М. А. Холодної, «Один з найбільш дивовижних результатів у галузі дослідження когнітивних стилів полягає саме у факті існування чисельних і різноманітних зв'язків стильових параметрів з особистісними властивостями. Замислимося над цією ситуацією! На операціональному рівні для вимірювання різноманітних когнітивних стилів застосовуються доволі прості процедури, орієнтовані на виявлення, здавалось би, окремих індивідуальних відмінностей у пізнавальній діяльності (швидкості знаходження простої деталі у складній фігурі, ...). Однак ці окремі відмінності у пізнавальній діяльності виявляються пов'язаними з широким спектром найрізноманітніших психологічних характеристик індивідуальності, починаючи з сенсомоторики і аж до механізмів психологічних захистів. На мій погляд, сам факт такого роду глибокої вбудованості когнітивних стилів у особистісну організацію є додатковим аргументом на користь припущення про особливу роль стильових властивостей у регуляції психічної активності.» [153, с. 265]. Схоже, результати досліджень, що свідчать про факт розповсюдження відмінностей у полезалежності/полenezалежності на багато психологічних проявів відповідно до гіпотези Г. Віткіна, є твердим доказом тотального укорінення розмірності «глобальність-артикульованість» у психічній діяльності загалом. Зважаючи на це, прямі та зворотні кореляції полезалежності/полenezалежності з іншими індивідуальними характеристиками насправді не виглядають неочікуваними. Серед таких характеристик:

- специфіка інтелектуального розвитку (аналітичність, подолання складноорганізованого контексту);
- специфіка Особистості (образ «Я», розвиненість ідентичності);
- специфіка тілесного досвіду (схема тіла, чутливість шкіри, локалізованість відчуттів);
- специфіка Соціальної перцепції (чутливість до слабких середовищних

сигналів, до станів і потреб оточуючих);

- специфіка Міжособистісних стосунків (зацікавленність в людях, ставлення до авторитетів, прийняття групових рішень);
- специфіка контролів і захистів (структурованість поведінкових та психомоторних актів, превалювання інтелектуалізуючих або репресивних механізмів);
- специфіка психічних захворювань (схильність до залежностей, до галюцинаторного vs параноїдного викривлення реальності);
- специфіка навчання (внутрішня/зовнішня мотивація, академічна успішність);
- специфіка вербальних вмінь (складність і точність словесної експресії);
- специфіка церебральної латералізації (переважання функцій лівої/правої півкулі головного мозку).

У розрізі актуальної дисертаційної роботи найбільший інтерес серед означених сфер психологічної активності викликають міжособистісні стосунки. Г. Віткін і Д. Гуднау (1977) зібрали та узагальнили значний масив експериментальних даних, що стосувались міжособистісних проявів залежних і незалежних від поля осіб. Як виявилось, полезалежні люди, яким властиво покладатись на зовнішні фактори, тобто – соціальне поле, у даному розрізі були соціально орієнтованішими. У ситуаціях спілкування полезалежні люди сфокусовані на інших людях, чутливіші до соціальних впливів та уважніші до соціальних джерел інформації, толерантніші, ввічливіші у розмові. Їм властиво дотримуватись меншої дистанції при комунікації, ближче допускати співрозмовника у свій особистий простір. Вони більш схильні до колективних форм діяльності, присутність інших фасилітує їхню активність. Цим людям краще вдається залагоджувати конфліктні ситуації, ладнати з іншими, вони більш конформні, рідко висловлюють критику на адресу оточуючих, схильні прислухатися до авторитетів [153; 214].

Одразу дається ознаки співзвучності цих характеристик з поведінковими патернами людей, яких у наукових працях, присвячених проблематиці

психологічних меж, зараховують до категорії тих, чий межі або «дифузні» [35], або «тонкі» [189], або «м'які» [178], або «проникні» [2; 58; 88; 90; 210], коротше кажучи, так чи інакше, занадто відкриті для зовнішніх впливів. Закономірно постає питання про існування зв'язків між полезалежністю/полenezалежністю і властивостями психологічних меж особистості.

У параграфі 1.1. ми вказували на зв'язок між розвиненістю індивідуального «Я» і сформованістю інтраперсонального аспекту психологічних меж, що нормативно виконують свої розмежувальні та сигнальні функції лише за умов успішного подолання людиною завдань сепараційно-індивідуаційного періоду. Слабкі інтраперсональні межі ймовірно пов'язані з недостатньою структурованістю сенсомоторної сфери людини, що негативно відбивається на протіканні установчого акту на афективно-когнітивному рівні, коли ні організмичні, ні середовищні сигнали чутливості меж не підлягають адекватній психічній обробці. Наслідком нездатності переробляти зовнішні або внутрішні просторові стимули є блокування процесів переконфігурування психологічних меж і відсутність чи невідповідність поведінкових актів щодо встановлення меж вже на інтерперсональному рівні, в міжособистісних або внутрішньо групових відносинах. Транзиторна функція меж щодо регуляції міжпросторового обміну у комунікації також порушується, призводячи до дефіцитів, пов'язаних з депривацією просторовості людини. Суб'єкт-об'єктний баланс індивідуальних потреб і ситуативних вимог втрачає рівновагу і спричиняє різні форми особистісної чи міжособистісної дезадаптації.

Отже, з причин наявності достатньої кількості експериментальних прикладів тісного зв'язку між особливостями протікання когнітивних процесів окремої людини та організацією її особистості і міжособистісної взаємодії, використання методики «Тест прихованих фігур» з метою виявлення індивідуального підходу досліджуваних до опрацювання поля видається логічним кроком в емпіричному вивченні особливостей психологічних меж особистості у діадній комунікації.

2.4. Процедурні особливості вимірювання психологічних меж особистості як залежних змінних.

Після створення теоретичної моделі диспозиційно-ситуаційного конфігурування психологічних меж особистості у діадній комунікації постала проблема пошуку психодіагностичних методик, за допомогою яких можливо виміряти всі виокремлені параметри залежної змінної. Виявилось, що попри понад столітню історію дослідження психологічних меж «Я», наявна лише невелика кількість доступних тестів і опитувальників, що стосуються обговорюваної проблематики, до того ж, левову частку яких було створено тільки в останні роки. Спробуємо розглянути переваги й недоліки цих інструментів і з'ясувати їхню відповідність поставленим нами завданням.

Оскільки традиція вивчення меж бере свій початок у психоаналітичній теорії, не дивно, що перші спроби опрацювати стандартні методи діагностики їхнього стану належать також аналітикам. Г. Габбард і Е. Лестер зазначають, що розвиток поглядів на межі «Я» пройшов три періоди: спочатку в рамках структурної моделі психічного апарату, де вони розумілись як функції та властивості «єго», потім в рамках теорії об'єктних відносин, в якій їм відводилась роль розмежувальних кордонів між репрезентаціями самості та об'єктів, і далі, в рамках сучасних нейробіологічних і нейрофізіологічних теорій (Е. Гартманн), коли почали з'являтися перші стандартизовані опитувальники [185].

У ранніх спробах виявлення властивостей психологічних меж переважно використовувались проєктивні методи. Згідно з аналітичними теоріями предметом дослідження була така характеристика меж, як проникність. У 1974 р. С. Блатт зі співавторами, використовуючи тест Роршаха, створила метод оцінки дефіциту меж, який стосувався виявлення проникності-бар'єрності меж у психосоматичних пацієнтів [176]. Приблизно в той самий час Б. Лендіз також послуговувався тестом Роршаха для емпіричного виявлення груп зі слабкими та чіткими межами «єго» [192]. Він спробував виокремити дві групи з

проникними і непроникними межами, намагаючись віднайти фактори, що відповідали за ці стани, але використовувані ним проєктивні методи не надали змогу зробити це однозначно. Проте він вказував, що люди з непроникними межами більше схильні до контролю внутрішніх стимулів і тримають більшу психологічну дистанцію у міжособистісних стосунках. Б. Лендізу врешті-решт не вдалось виокремити два чіткі типи досліджуваних, спираючись на властивості меж, як планувалось, що він пояснював недосконалістю діагностичних методів: «...якщо припустити, що самість не має однорідних меж, стає очевидним, що тест Роршаха може надати лише загальну оцінку властивостей меж, що не підходить для складної і мінливої структури меж.» [цит за 185, с. 11]. Розуміючи гострий дефіцит досконаліших методів, він каже: «Створення інструментарію, здатного оцінити якість (і мінливість) меж особистості у всіх суттєвих проявах, – бажана ціль.» [цит. За 185, с. 11].

У подальшому дихотомія проникність-непроникність меж породила когорту стандартизованих опитувальників, які знайшли широке застосування у клінічній практиці і психологічних емпіричних дослідженнях. Серед них окремо слід виділити опитувальник «Психологічні межі особистості» Е. Гартманна, адаптований 2013 р. до російськомовних вибірок О. В. Шамшиковою та В. І. Волоховою [160; 189]. Опитувальник складається з однієї шкали довжиною 18 пунктів, оформлених у вигляді тверджень. Пропонується висловити своє ставлення до тверджень за допомогою п'ятибальної шкали відповідей від «це цілком мене не стосується» до «це схоже на мене». Шкала оцінює такий параметр як тонкі або товсті межі особистості. Згідно з концепцією Е. Гартманна, особам з тонкими межами властива когнітивна сплутаність, розмитість чутливості власного тіла й особистісного простору. Такі особи не схильні тримати психологічну дистанцію, швидко зближуються, їх може бути «забагато» у спілкуванні. Цим особам властива розпливчаста ідентичність щодо аспектів дорослості і сексуальності. Натомість особам з товстими межами не властиві перелічені характеристики. Вони мають чітку ідентичність, ясне відчуття тіла й простору навколо, легко

концентруються, проте, можуть мати проблеми у соціальних інтеракціях через недостатню чутливість до інших [189].

Особистісний багатошкальний опитувальник «Я-структурний тест» Г. Аммона, розроблений на ґрунті авторської концепції динамічної психіатрії, серед інших, містить шість шкал, спрямованих на виявлення функціонального стану внутрішніх та зовнішніх меж «Я». Загалом опитувальник налічує 18 шкал, кожна з яких відображає один з трьох можливих станів окремої Я-функції: конструктивний, деструктивний, дефіцитарний. Тест включає 220 висловлювань з дихотомічною шкалою відповідей, що описують різноманітні ситуації, в яких проявляються Я-функції. В цілому, погляд Г. Аммона на внутрішні й зовнішні межі «Я» збігається з традиційним поділом, прийнятим у психоаналітичній теорії. Комплекс шкал «Внутрішнє відмежування Я» реєструє здатність чи нездатність людини контактувати зі своїм несвідомим досвідом, з почуттями, потребами, фантазіями, бачити сновидіння, змогу відрізнити теперішнє і минуле. Комплекс шкал «Зовнішнє відмежування Я» спрямований на оцінювання спроможності людини до розрізнення між «Я» і «не-Я», до регуляції відносин між собою і світом, до здатності бути емпатичним у міжособистісних стосунках та відповідно керувати дистанцією і близькістю. Російськомовна адаптація і рестандартизація тестових оцінок виконана з дотриманням усіх психометричних процедур в інституті ім. Бехтерева Ю. Я. Тупіциним, В. В. Бочаровим з колегами [58].

У наведених методиках, як і у численій англomовній тематичній літературі, параметр «проникність», схоже, стосується сформованості психологічних меж на рівні особистості, належить до структурно-функціональної повноцінності меж, їх здатності виконувати критично-розмежувальну і стримуючу роль у взаємодії зі світом. Проникність асоціюється з індивідуальною властивістю людини ригідно стримувати міжпросторовий обмін чи, на противагу цьому, майже не контролювати такий обмін у комунікації. Відтак, проникність меж тісно пов'язується з типом особистості та характеризує індивіда в термінах «повноцінності-

дефіцитарності», що на наш погляд суттєво звужує емпіричний потенціал даного конструкту. У дослідженні діадної комунікації, на противагу клінічній інтерпретації проникності меж ми вважаємо доцільнішим соціально-психологічне трактування даної властивості, як, наприклад, воно наводиться у теорії соціального проникнення І. Альтмана та Д. Тейлора. Проникність тут – свідомо встановлений ступінь доступності і прозорості складу психологічного світу одного із комунікативних партнерів для іншого [38].

Ще одним варіантом особистісного опитувальника на проникність психологічних меж є методика Н. Браун – «Межі Я», адаптована у 2010 р. російською психологом Є. О. Шамшиковою [159]. Особливість тесту полягає у діагностуванні схильності респондента порушувати психологічні межі інших, втручаючись у їхній психологічний простір. Шкала вимірює спроможність/неспроможність досліджуваного утримувати психологічну дистанцію у спілкуванні. В описі адаптації стверджується, що цю властивість слід розуміти як здатність регулювати доступність і відкритість власного психічного вмісту оточуючим. Іншими словами, показники психологічної дистанції слід розуміти зворотньо до прямих показників частоти порушення меж інших. Тобто опитувальник вивчає дві особистісні властивості, означені як зворотньопропорційні. Шкалу складають 30 тверджень, що описують ситуації спілкування, в яких зображено різноманітні втручання у простір оточуючих. Кожне твердження оцінюється від одного до п'яти балів. Мінімальна кількість балів (30) свідчить про високий рівень дистанції у стосунках, що пов'язується з альтруїстичною соціальною спрямованістю, розвиненою системою знань про власний психологічний простір, здатністю контролювати і захищати цей простір, водночас не зазіхаючи на простори інших. Максимальна кількість балів (150) свідчить про низький рівень дистанції, що означає сконцентрованість на власній персоні або групі, відсутність розуміння оптимальних станів власної просторовості, нездатність контролювати і захищати свій простір, порушуючи при цьому простори інших [178]. На нашу думку, формулювання тверджень методики в термінах активності суб'єкта

щодо просторів інших слід вважати головною позитивною відмінністю і, одночасно, недоліком тесту. Всі речення складено у малопринятій в плані соціальних норм манері, без урахування тестологічних вимог до їх соціальної бажаності. Відсутні зворотні чи завуальовані твердження. Довжина шкали виглядає неоптимізованою. Також незрозумілими є деякі концептуальні зв'язки між ключовими конструктами методики. Термін «психологічна дистанція» може вводити в оману, асоціюючись в розрізі робіт, присвячених психологічним межам, з нездатністю до емоційної близькості, аутистичністю, ригідністю. Виглядає, що під психологічною дистанцією тут радше розуміється зрілість міжособистісних навичок, тактовність, комунікативна толерантність. Окрім того, висока частота втручань у простори інших не обов'язково тягне за собою нездатність контролювати й захищати власний психологічний простір, як зазначається у інтерпретації результатів. Особливо це очевидно при нарцистичних розладах, з приводу яких Н. Браун і виконувала своє дослідження.

Методика діагностики психологічної межі особистості, сконструйована Т. С. Леві, є прикладом ретельно виконаної роботи по втіленню оригінального концепту в гідний психодіагностичний засіб [88]. Конструкти, покладені в основу тесту, ґрунтуються на акціонній моделі, головними поняттями якої називаються дії людини у напрямку світу та емоції, як референти стану психологічної межі. Як вже було зазначено у першому розділі, психологічна межа в розумінні Т. С. Леві виступає віртуально-енергійним утворенням у точці сполучення внутрішнього й зовнішнього середовищ під час суб'єктної активності людини. Психологічна межа – орган неморфологічний, якому властиві шість основних функцій або станів (непроникність, проникність, вбирання, віддавання, стримування, спокійна нейтральність), кожен з яких оптимально відповідає тій або іншій ситуації, в якій опиняється людина. Залежно від сукупної сформованості цих функцій психологічної межі авторка веде мову про рівень соціально-психологічної адаптивності людини, про розвиненість її автентичності, про її екзистенційну здійсненність. Методика має

шість шкал (по одній на кожену функцію), налічує 48 прямих й зворотніх тверджень, які необхідно оцінювати згідно з чотириранговою шкалою відповідей. Психометричні процедури виконано на високому емпірико-методологічному рівні з дотриманням усіх сучасних вимог до складання психологічних тестів. Конструктну валідність підтверджено шляхом кореляційного аналізу з параметрами темпераменту, нейротизму, самовідношення, емоційного інтелекту, рівня екзистенції особистості [88].

Слід зауважити, що шкали опитувальника показують сформованість чи несформованість психологічних меж особистості загалом, з опорою на відповідність їхнього функціонального стану до актуальних потреб особистості. Означена відповідність і виступає критерієм сформованості. Це означає, що, за винятком параметру проникності, тест не здатен диференційовано діагностувати решту параметрів, які, як ми показали у теоретичній моделі, впливають на сформованість окремої психологічної межі. Мова йде про чутливість і керованість. Також структура опитувальника не передбачає аналізу психологічних меж окремих вимірів психологічного простору особистості. Поза іншим, пункти тестових шкал рясніють прислівниками на кшталт «часто», «зазвичай», що слід розуміти, як ознаку диспозиційного підходу до вивчення психологічної межі, оскільки такі маркери апелюють до звичної, індивідуально властивої, крос-ситуативної поведінки людини. Отже, попри всі переваги, методика виявляється контекстуально нечутливою.

Основною ідеєю нашого дослідження є припущення, що людина в діадній комунікації по-різному вибудовує свої межі, залежно від того, з ким і в якій ситуації спілкується. Перевірка цієї гіпотези вимагає наявності діагностичного інструменту, специфіка якого полягала б у здатності реєструвати відносно незначні зміни у структурі тих психологічних меж, які актуалізуються у конкретній ситуації спілкування. Доступний нам інструментарій, створений іншими дослідниками меж особистості, на жаль, не відповідає названій вище ключовій вимозі і не дозволяє прослідкувати динаміку змін у конфігурації психологічних меж у темпорально нетривалих та ситуативно заданих

контекстах. На нашу думку, попри те, що всі згадані автори розуміють психологічну межу як нестатичний, рухливий феномен, це не заважає їм переважно зараховувати межі до характерологічних ознак особистості, що обумовлені онтогенетично та пов'язані з такими відносно стабільними властивостями як інтроверсія-екстраверсія, інтернальність-екстернальність, гендер, акцентуації характеру, нейротизм і т. і. Це очевидно з аналізу обраних методів дослідження і деяких висновків, що містяться у розглянутих нами працях [35; 88; 112; 189]. Додатковим прикладом може слугувати відомий опитувальник С. К. Нартової-Бочавер «Суверенність психологічного простору», спрямований на дослідження психологічних меж через стан психологічного простору особистості [112]. Методику сконструйовано за ретроспективним принципом, виходячи з ідеї, що актуальний стан психологічного простору і його меж у дорослої людини, обумовлений подіями дитинства і тяжіє до певної константи. Відтак, опитувальник реєструє ще одну сталу ознаку особистості і не здатен диференційовано продемонструвати специфічнішу динаміку психологічних меж конкретного досліджуваного. Ще один схожий приклад – «Методика дослідження рівня сформованості психологічних меж особистості», розроблена О. В. Григор'євою та А. В. Драпакою, – єдина, до речі, на сьогодні україномовна методика на тему меж. Цей інструмент багато в чому дублює тест С. К. Нартової-Бочавер, але має перевагу – частково неретроспективний аналіз меж через їх вивчення у минулому, теперішньому та майбутньому [35]. На жаль, опитувальник так само не дає змоги дослідити щільнішу динаміку меж особистості, яка має місце у комунікації з іншими і показує лише міру дифузності або ригідності меж певного психологічного підпростору, знов ототожнюючи психологічну межу з особистісною рисою. Натомість аналіз літератури й числені спостереження свідчать, що психологічні межі є більш сензитивними утвореннями, які демонструють оперативний відгук на зміни внутрішнього та зовнішнього середовища.

Друга проблема, яку необхідно вирішити при підборі діагностичних методів для оцінювання динаміки психологічних меж у різних комунікативних

контекстах – це реєстрація стану межі у визначеній ситуації спілкування. Перераховані тести, якщо і використовують у пунктах описи життєвих ситуацій, не пристосовані до дослідження параметрів меж у заданих діадних інтеракціях з конкретною людиною, концентруються на поведінці «взагалі», ігноруючи особливості встановлення і регуляції меж у міжособистісному комунікативному просторі. Натомість наш інтерес у першу чергу сфокусований на комунікативних аспектах конфігурування психологічних меж у соціально-психологічній площині. Та сама людина незалежно від типу особистості, за виключенням хіба що присутності важких психічних патологій, схильна встановлювати неоднакові за проникністю межі з людьми знайомими або випадковими, з людьми різного статусу та персональної значущості, навіть з тою самою людиною, але при несхожих обставинах. Тому вивчення подібних аспектів спілкування потребує нового підходу до реєстрації динамічних змін психологічних меж особистості.

Ми розробили багатошкальний опитувальник «Конфігурування психологічних меж особистості», головними відмінностями якого є:

- спрямованість на вивчення конфігурацій психологічних меж особистості у діадній міжособистісній комунікації;
- здатність реєструвати динамічні зміни у конфігурації психологічних меж особистості, що властиві хронологічно нетривалим ситуаціям спілкування;
- здатність вивчати психологічні межі особистості у різних комунікативних контекстах (контекстуальна варіативність опитувальника);
- здатність оцінювати мотиваційний аспект функціонування психологічних меж особистості (ініціативне або респонсивне конфігурування);
- здатність оцінювати проникність психологічних меж не як властивість особистості, а як ситуативно обумовлений контур відкритості або закритості різноманітних вимірів психологічного простору особистості;
- здатність окремо оцінювати чутливість психологічних меж до внутрішньоособистісних або зовнішньосередовищних стимулів;
- здатність оцінювати можливість досліджуваного довільно

встановлювати або змінювати конфігурації власних психологічних меж на інтерперсональному рівні у конкретному комунікативному контексті.

Отже, опитувальник «Конфігурування психологічних меж особистості» надає змогу емпірично дослідити виокремлені і операціоналізовані у теоретичній моделі параметри залежної змінної: середовищна і організмична чутливість, реактивна і проактивна керованість та проникність психологічних меж. Опитувальник є контекстуально варіативним і міжособистісно-орієнтованим. Його конструктивні особливості дозволяють охопити і всі інші аспекти теоретичної моделі диспозиційно-ситуаційного конфігурування психологічних меж особистості у діадній комунікації.

Структура опитувальника, етапи його конструювання і застосовані психометричні процедури детально описані у наступному розділі.

Висновки до розділу 2.

Для емпіричного дослідження особливостей психологічних меж особистості у різних комунікативних контекстах було сформовано загальну дослідницьку програму, складено еквівалентну теоретичній моделі експериментальну схему, здійснено контроль її надійності й валідності, підбрано психодіагностичні методики, розроблено авторський багатошкальний опитувальник «Конфігурування психологічних меж особистості», складено пілотну й основну вибірки, застосовано математичні засоби статистичної обробки даних для опрацювання отриманих результатів.

Емпіричний період дисертаційної роботи було структуровано на чотири етапи: *пошуковий*, на якому було здійснено верифікацію теоретичних припущень щодо структури психологічного простору особистості, відносно котрого здійснюється конфігурування психологічних меж особистості у комунікації; *психометричний*, що передбачав розроблення і перевірку надійності та валідності авторського опитувальника «Конфігурування психологічних меж особистості»); *діагностичний*, спрямований на виявлення показників диспозиційних та ситуаційних незалежних змінних, а також

функціональних параметрів психологічних меж особистості; *аналітичний*, метою якого було з'ясування особливостей конфігурування психологічних меж особистості у різних комунікативних контекстах. Інструментами виокремлення згаданих особливостей були процедури одно- та двохфакторного дисперсійного та порівняльного аналізів.

Вибірки психометричного, діагностичного та аналітичного етапів загалом склали 927 респондентів (438 чоловіків і 489 жінок) віком від 18 до 68 років. Усі вибіркові сукупності формувались як вірогіднісні, за принципом «простої зручної» вибірки.

Конструктну валідність дослідження забезпечено шляхом визначення незалежних і залежних змінних, серед яких полезалежність/полenezалежність, комунікативний контекст домінування, підкорення, дистантності, близькості та функціональні параметри психологічних меж – середовищна та організмична чутливість, реактивна та проактивна керованість, проникність, а також через формування батареї релевантних психодіагностичних методик.

Внутрішня надійність і валідність дослідження забезпечувалась застосуванням диспозиційно-ситуаційної експериментальної схеми PERSON-X-ENVIRONMENT, а також такими засобами первинного контролю як формування груп великого розміру для міжсуб'єктного способу порівняння ($n > 70$), рандомізований спосіб укладання вибірки, контроль внутрішньогрупового розподілу побічних змінних для запобігання випадкового чи систематичного змішування, контроль вмотивованості респондентів на стадії тестування. Додатковим способом забезпечення внутрішньої валідності виступали тотожні принципи формування пілотної та основної вибірки.

Оптимізація стимульного матеріалу методики О. О. Кроніка, Є. А. Кронік «Психологічна близькість у стосунках» для реєстрації комунікативного контексту й розроблення авторського особистісного опитувальника «Конфігурування психологічних меж особистості», що використовувався для виявлення конфігурацій психологічних меж (за всіма п'ятьма параметрами 33), дозволили подолати проблему відсутності сучасних психодіагностичних

засобів контекстуально варіативної, міжособистісно-орієнтованої реєстрації динамічних показників психологічних меж особистості у соціально-психологічному емпіричному дослідженні.

Матеріали розділу висвітлені у таких публікаціях автора: [61].

РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ КОНФІГУРУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ МЕЖ ОСОБИСТОСТІ У ДІАДНІЙ МІЖОСОБИСТІСНІЙ КОМУНІКАЦІЇ

3.1. Розроблення опитувальника «Конфігурування психологічних меж особистості»: процедури валідазації і психометричні показники.

У попередньому розділі вже зазначалося, що дослідники обирають переважно кількісні шкальні методи вимірювання властивостей психологічних меж. Причиною такого вибору може бути важливість і природна вплетеність межово-просторових конфігуративних процесів у повсякденну тканину соціально-психологічних інтеракцій, якими наповнена життєдіяльність будь-якої спільноти чи окремої людини, що й обумовлює високу актуальність доступності швидких підручних засобів діагностики психологічних меж. Очевидно, що практика, а саме діагностико-методичний дефіцит щодо комунікативно-просторової сфери людини, диктує запит на подібні інструменти. Особливого значення тестові методики набувають у розрізі клінічних, консультативних, селективних і соціально-групових психологічних процесів. Тести і опитувальники, що з'являються останнім часом, поступово насичують тестологічні потреби практичних фахівців і науковців-емпіриків. Проте, недоліком стандартизованих методів вивчення особливостей психологічних меж особистості і донині лишається їхня позаконтекстуальність, базована на «висмикуванні» індивіда з його екологічного оточення та ізолювання аспектів ситуації, здатних розкрити істинний смисл поведінки, яка цікавить дослідника.

Хоч наразі вже помітні поодинокі спроби обґрунтування й застосування якісних методів при вивченні психологічних меж особистості [86], попри всі переваги таких методів щодо глибини аналізу контекстів, причинно-наслідкових зв'язків і мотиваційних підґрунть, вони виявляються незручними за умов неакадемічного, практично-консультативного використання через складність застосування й обробки результатів, є затратними за критерієм часу,

програють у оперативності, вимагають присутності підготовленого фахівця, здатного коректно обробити результати, часто не розраховані на аналіз великих вибірок [11; 27; 45; 70; 97].

За нашими спостереженнями, проблематика індивідуальної просторовості і функціонування психологічних меж сьогодні переживає бурхливий розвиток і викликає підвищений інтерес не тільки з боку дослідників, а й з боку практиків [79; 136; 137]. Є сенс припустити, що знання про межі особистості набрали критичну масу, яка дозволяє відповідно до циклічної моделі застосування кількісних і якісних методів [97], сконцентруватися на розробці формальних, стандартизованих, а відтак зручних і практичних засобів їх дослідження. Це зумовило наше намагання створити звичну стандартизовану методику, яка б, у той самий час, була чутливою до комунікативного контексту і надавала можливість варіювати його згідно з ідеологічним фарватером науково-психологічних парадигм, які наріжним каменем у розумінні поведінки людини вважають паритетну увагу до індивідних і середовищних факторів.

Отже, даний параграф присвячено опису досвіду і результатів конструювання особистісного опитувальника, спрямованого на дослідження динаміки психологічних меж у діадній міжособистісній комунікації.

Проектування і апробація опитувальника «Конфігурування психологічних меж особистості» тривали з 2012 по 2017 рр. [60]. Впродовж даного періоду ми дотримувалися заздалегідь складеного дизайн-плану, який ґрунтувався на психометричних принципах і технологіях створення психологічних тестів [3; 18; 44; 73; 85]. Дизайн-план містив практичні кроки із забезпечення високої валідності і надійності майбутньої методики:

Конструктна валідизація. Визначення понять «психологічні межі особистості» і «комунікативний контекст» з наступною їх операціоналізацією.

Конструктна валідизація. Визначення ключових змінних, що мають значення у процесах конфігурування психологічних меж особистості.

Конструктна валідизація. Визначення кількості і змістовного наповнення тестових шкал опитувальника; пошук найбільш відповідних типів і форм

тестових завдань; виявлення оптимальної довжини кожної шкали; складання структури опитувальника.

Змістова валідиція (перший етап). Проведення експертного опитування професійних психологів та психотерапевтів для виявлення ситуацій, об'єктів, дій і осіб, які мають місце у конфігуративних процесах (репрезентативність вибірки змісту опитувальника).

Змістова валідиція (другий етап). Складання робочих переліків релевантних тверджень для кожної шкали з урахуванням вимог щодо контекстуальної варіативності і міжособистісної спрямованості майбутнього опитувальника, а також з оглядом на необхідність нівелювання впливу установок респондентів на згоду, крайні або серединні відповіді, соціальне схвалення і т. п. Створення початкового нарису проформи опитувальника.

Змістова валідиція (третій етап). Формулювання висловів для шкали брехні, потреба в якій витікає з присутності у твердженнях тестових шкал опису життєвих ситуацій порушення меж, що може провокувати соціально бажані відповіді.

Змістова валідиція (четвертий етап). Представлення проформи опитувальника експертам-психологам для оцінювання відповідності запропонованих тверджень досліджуваній змінній, а також для перевірки робочих тверджень на зрозумілість та семантичну однозначність.

Очевидна валідиція (перший етап). Фінальна правка тверджень опитувальника, в тому числі літературна, із залученням експерта-лінгвіста.

Внутрішня валідиція. Компонування матеріалу опитувальника, враховуючи оптимальне чергування прямих й зворотніх пунктів та належне їх розташування за змістом задля протидії ефектам втоми та втрати інтересу через монотонність чи передбачуваність тексту.

Внутрішня і зовнішня валідиція. З'ясування характеристик апробаційної вибірки і принципів її формування.

Емпірична апробація. Проведення пілотного тестування на малій вибірці ($n < 30$) за для виявлення суттєвих недоліків прототипу методики.

Емпірична апробація. Проведення основного тестування на вибірці ($n > 200$) для подальшого застосування психометричних контрольних процедур до кожної окремої шкали опитувальника з метою перевірки їх надійності, валідності, дискримінативності і т. п.

Очевидна валідизація (другий етап). Спостереження за реакціями респондентів на матеріали опитувальника під час апробації, у порівнянні з їхніми реакціями на інші методики батареї; анкетування респондентів щодо вражень, зауважень, пропозицій стосовно матеріалів опитувальника.

Емпірична апробація. Збирання та сортування (відсіювання) первинних кількісних показників; внесення масивів даних у електронне середовище програми SPSS for Windows v. 16; підрахунок сирих балів.

Дискримінативна валідизація. Оцінювання розрізняючої здатності кожного окремого пункту всіх тестових шкал; відкидання або аналіз за змістом і подальше виправлення тверджень опитувальника, які недостатньо диференціюють відповіді респондентів.

Внутрішня валідизація. Оцінювання достовірності опитувальника через процедуру розщеплення тестових шкал навпіл для з'ясування їх одномоментної надійності.

Внутрішня валідизація. Аналіз синхронної надійності опитувальника із застосуванням факторних процедур по виявленню внутрішньої узгодженості тестових шкал.

Внутрішня валідизація. Проведення ретестової процедури для з'ясування темпоральної стійкості і надійності шкал опитувальника.

Внутрішня валідизація. Видалення пунктів опитувальника, які не відповідають перерахованим критеріям валідності і надійності з належним корегуванням ключів до кожної шкали.

Конструктна валідизація. Здійснення інтеркореляційного аналізу шкал опитувальника для підтвердження їхніх структурно-динамічних зв'язків, означених у теоретичній моделі диспозиційно-ситуаційного конфігурування психологічних меж особистості у діадній комунікації.

Конкурентна/конструктна валідизація. Застосування кореляційного аналізу для порівняння показників шкал опитувальника з показниками аналогічних чи схожих за змістом шкал інших визнаних і валідних методик (перехресна валідизація); а також емпірична перевірка висунутих гіпотез про ймовірну кореляцію показників деяких шкал опитувальника з показниками інших визнаних методик, що оцінюють несхожі, але пов'язані конструкти (передбачувана валідизація).

Зовнішня валідизація. Стандартизація і нормування шкал опитувальника.

Описання психометричних процедур. Спираючись на те, що функціонування психологічних меж є іманентною ознакою значної кількості діадних міжособистісних комунікацій загалом, цільовою вибіркою для опитувальника виступили чоловіки та жінки віком від 18 років без зазначення специфічних психологічних, клінічних, освітніх, демографічних та ін. особливостей.

Першим кроком у забезпеченні змістовної валідності тесту став ретельний аналіз літератури з подальшим виокремленням найбільш релевантних щодо регулювання психологічних меж вимірів психологічного простору особистості, що сприяло забезпеченню репрезентативності вибірки змісту майбутнього тесту.

Наступним кроком стало експертне опитування, в котрому питання ставилися семи практикуючим психологам та психотерапевтам, що працюють у різних теоретичних підходах. (Досвід практичної діяльності від 6 до 12 років). Для опитування було сформульовано кілька відкритих запитань наступного характеру: Яких порушень психологічних меж зазнають ваші клієнти? В яких ситуаціях ваші клієнти захищають власні психологічні межі? Як ваші клієнти порушують межі інших? Яка поведінка інших щодо ваших клієнтів дратує останніх? За яких обставин ваші клієнти демонструють віктимну поведінку? Які сфери життя становлять для ваших клієнтів особливу цінність? Які аспекти спілкування з близькими людьми є важливими для ваших клієнтів? За яких умов ваші клієнти активно домагаються своїх прав у стосунках? Яким чином

ваши клієнти розширюють свій життєвий простір? Яким чином проявляється асертивність ваших клієнтів у спілкуванні?

За результатами експертного опитування на основі частотного контент-аналізу вдалося виокремити низку вимірів психологічного простору, які найчастіше фігурують у міжособистісних стосунках.

Їхній перелік і частотне навантаження за критерієм згадування експертами наведені у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1.

**Результати частотного контент-аналізу вибірки змісту шкал
опитувальника КІМО**

№	Виміри ППО	Частота згадувань	№	Виміри ППО	Частота згадувань
1	Ідеї	7	8	Території	5
2	Найближче соціальне оточення	7	9	Час	5
3	Речі	7	10	Персональний простір	4
4	Сексуальність	7	11	Я-концепція	3
5	Тілесність	7	12	Домашні тварини	2
6	Соціальні ролі	6	13	Особиста свобода	2
7	Емоції	6	14	Одяг і аксесуари	1

Джерело: розроблено автором.

У підсумку після відкидання частини вимірів і об'єднання деяких у спільну категорію («Одяг і аксесуари» додано до виміру «Тілесність», «Персональний простір» – до виміру «Території»), нами виділені наступні компоненти психологічного простору особистості, об'єднані у 8 вимірів або субпросторів:

Тілесність – тіло-організм, частини тіла, харчування, одяг і аксесуари туалету, зовнішність загалом.

Речі – будь-які особисті предмети й фізичні об'єкти, що є значущими і мають ту або іншу персональну цінність.

Території – персональний простір, проксемічні особливості розташування, персоналізовані території, віртуальні простори.

Найближче соціальне оточення – окремі особи (друзі, приятелі, близькі, рідні, колеги), компанії та групи, соціальне оточення в цілому.

Соціальні ролі – соціальні ролі (формальні й неформальні), статуси, субординація, позиції у відносинах, соціально-рольові очікування, обов'язки, рольові функції.

Емоції – настрої, почуття, емоції, афективні переживання загалом.

Ідеї – думки, міркування, судження, погляди, мрії, фантазії, смаки, переконання, рішення.

Час – справи (бо потребують проміжку часу), вільний час, плани й планування, зустрічі, строки виконання, режими.

Ми виключили з нашої класифікації вимір «сексуальність», хоча він був присутній серед інших під час проведення експертного опитування. Це частково пов'язано зі складністю об'єктивації його компонентів, але, більшою мірою, з різким несприйняттям певними респондентами тверджень пілотного опитувальника, які репрезентували соціальні ситуації порушення даного виміру ППО. Такі реакції спостерігались у випадках, коли респонденти заповнювали опитувальник стосовно своїх дітей, батьків або найближчих родичів. Оскільки за мету ми ставили розроблення універсального опитувальника для поліконтекстуального застосування, а сексуальність людини зазвичай фігурує у обмеженій кількості контактів, його кінцева версія не містить апеляцій до цього підпростору.

Спираючись на отримані дані, було побудовано 133 твердження, які увійшли до прототипів п'яти основних та дев'яти додаткових шкал опитувальника (включно зі шкалою соціальної бажаності). Остаточна версія опитувальника після видалення деяких пунктів налічувала 113 тверджень. Кожна з п'яти основних шкал (середовищна чутливість, реактивна керованість, організмична чутливість, проактивна керованість, проникність) налічує від 20 до 24 тверджень та 6 – шкала соціальної бажаності). Твердження сформульовано таким чином, щоб надати змогу респондентові, відповідаючи, враховувати особливості своїх стосунків з конкретним діадним

партнером (додаток Б.1.).

При створенні та порядковій розстановці пунктів враховувалась необхідність нівелювати установки респондентів на згоду, крайні та середні відповіді, а також редукувати викривлення через втому [21; 24; 29].

Третім кроком у забезпеченні змістовної валідності було представлення проформи тексту опитувальника психологам, співробітникам Лабораторії комунікації Інституту соціальної та політичної психології НАПН України для експертної оцінки релевантності запропонованих тверджень змінним, що досліджуються, а також для перевірки семантичної очевидності й однозначності пунктів опитувальника. Крім того, здійснено лінгвістичну правку тексту опитувальника [60].

Структурна особливість опитувальника полягає в тому, що його складено за таким принципом, щоб кожна основна шкала містила пункти, які репрезентують всі, без винятку, виокремлені нами психологічні суб-простори. Так, кожен суб-простір представлений в основних шкалах трьома, рідко чотирма твердженнями з прямим і зворотнім ключем, як у прикладі нижче (тріада належить до суб-простору «Час» основної шкали «реактивна керованість меж»):

(+) Прямо відповідаю, що не можу приділити йому/їй увагу, коли маю обмаль часу.

(+) Роблю зауваження, якщо він/вона змушує мене довго чекати.

(-) Якщо він/вона вкотре приходять із запізненням, не акцентую на цьому уваги.

Як наслідок, з'являлась можливість аналізу параметрів меж як загалом, так і окремо по кожному суб-простору (див. табл. 3.2.). Ми припускали, що сума балів по вертикалі надаватиме загальні значення параметрів чутливості, керованості, проникності відповідно, а по горизонталі – значення параметру загальної функціональності меж кожного суб-простору. Проте, слід зазначити, що аналіз усіх восьми додаткових шкал на узгодженість за коефіцієнтом α -Кронбаха показав результати нижче $\alpha < 0,6$. Це змусило відмовитись

від оригінальної задумки структури тесту та зосередитися на основних шкалах [60].

Таблиця 3.2.

Співвідношення основних та додаткових шкал (скорочена)

	Шкали респонсивного конфігурування		Шкали ініціативного конфігурування		Шкала відкритості просторів
	I.СЧ	II.РК	III.ОЧ	IV.ПК	V.ПР
1 Тілес.	тріада	тріада	тріада	тріада	Тріада
2 Речі	тріада	тріада	тріада	тріада	Тріада
...	...	...	...	...	...
8 Час	тріада	тріада	тріада	тріада	Тріада

Примітки: Шкала I «Середовищна чутливість меж»; шкала II «Реактивна керованість меж»; шкала III «Організмична чутливість меж»; шкала IV «Проактивна керованість меж»; шкала V «Проникність меж (Відкритість Я-просторів)».

Джерело: розроблено автором.

Таким чином всі п'ять основних шкал досліджують три параметри психологічних меж: I та III шкали – чутливість, II та IV шкали – керованість, V шкала – проникність. Відповіді респондентів оцінюються за п'ятиранговою шкалою Лайкерта. Пункти зі зворотним ключем перед обрахунком інвертуються.

Результати емпіричного дослідження. В апробаційному тестуванні взяли участь 201 респондент (чоловіків – 112, жінок – 89 віком від 18 до 68 років, середній вік – 28,3 роки). Вибірку сформовано у випадковий спосіб за принципом «простої зручної» вибірки [42]. Тестування проводилося як в індивідуальному (в тому числі електронному), так і груповому форматі. Групові тестування здійснено серед студентів другого курсу факультету Комп'ютерних наук та кібернетики і студентів п'ятого курсу (магістратури) кафедри Психодіагностики та клінічної психології КНУ ім. Т. Шевченка, а також серед студентів і працівників Енергодарського інституту державного та

муніципального управління «КПУ» ім. Р. Г. Хеноха. Решта тестувань відбувалась індивідуально. До неакадемічної частини вибірки увійшли лікарі, продавці, перукарі, художники й дизайнери, HR-менеджери, бізнесмени, представники інших професій; також пенсіонери й специфічна підвибірка з 9 пацієнтів реабілітаційного центру для наркозалежних «Ренесанс» м. Київ [60].

Дискримінативна валідність забезпечена здатністю окремих тверджень до розрізнення шляхом розрахунку частки ключових на них відповідей. За ключові відповіді прийнято суму відповідей респондентів з вибором перших двох рангів (одна ключова відповідь) та суму відповідей з вибором останніх двох рангів (інша ключова відповідь) оцінювальної шкали. Твердження, у яких частка ключових відповідей склала більше за 80% чи менше за 20%, виключено з подальших процедур визначення психометричних характеристик тесту [18; 21].

При аналізі опитувальника на надійність спочатку ми дотримувались думки, що для перевірки достовірності його шкал ретестова процедура неприйнятна, оскільки психологічна межа розуміється нами як темпорально нестабільне, пластичне утворення, а не як риса особистості. О. О. Бодальов та співавтори висловлюються наступним чином щодо подібних обставин: «Звісно, вимога ретестової надійності є коректною лише стосовно таких психічних характеристик, які самі є стійкими у часі. Якщо ми створюємо тест для вимірювання емоційних станів (бадьорості, тривоги і т. д.), то, вочевидь, вимагати від нього ретестової надійності сенсу немає: у досліджуваних швидше зміниться стан, ніж вони забудуть свої відповіді на першому тестуванні» [18; 102]. Звісно, у динамічних взаєминах конфігураціям психологічних меж властиво суттєво змінюватися за короткі проміжки часу. Проте, цю проблему подолано шляхом незначної зміни інструкції до опитувальника для ретестових сетів. По-перше, до і після першого тестувального сету респондентів просили запам'ятати людину зі свого життя, відносно якої вони заповнювали опитувальник, щоб другий тестувальний сет (ретест) відбувався відносно тої

самої людини; по-друге, під час другого тестувального сету інструкція містила додатковий текст, у якому висловлювалось прохання проходити тест вдруге лише у разі, якщо за час, який минув після першого тестувального сету, у стосунках із згаданою людиною не відбулось значних змін. В іншому випадку респондент не допускався до повторної процедури. Ці настанови мали застерігти ретестову процедуру від небажаних побічних контекстуальних факторів.

У дослідженні взяли участь 26 респондентів віком від 18 до 54 років, чоловіків 14, жінок 12. Для визначення коефіцієнту ретестової надійності опитувальника результати тих самих 26 респондентів, отримані під час двох тестувальних сетів – першого та повторного, піддано кореляційному аналізу за коефіцієнтом рангової кореляції Спірмена. Інтервал між тестувальними сетами склав один місяць. У результаті встановлені взаємозв'язки на високому рівні значущості за всіма шкалами опитувальника. За шкалою 1 – «Середовищна чутливість меж» коефіцієнт надійності r_t становить 0,88 ($p = 0,000$); за шкалою 2 – «Реактивна керованість меж» $r_t = 0,91$ ($p < 0,001$); за шкалою 3 – «Організмична чутливість меж» $r_t = 0,82$ ($p < 0,001$); за шкалою 4 – «Проактивна керованість меж» $r_t = 0,82$ ($p < 0,001$); за шкалою 5 – «Відкритість просторів» $r_t = 0,95$ ($p < 0,001$); за шкалою 6 – «Соціальної бажаності» $r_t = 0,82$ ($p \leq 0,001$) (див. Додаток В, табл. В.1.). Отже, створений опитувальник показав високу ретестову надійність.

Крім того, надійність усіх шкал опитувальника перевірялась за показником внутрішньої узгодженості, з вирахуванням коефіцієнту одномоментної надійності α -Кронбаха та застосуванням процедури розщеплення шкал опитувальника навпіл за формулою Спірмена-Брауна [3; 21; 73]; використовувалась комп'ютерна програма SPSS v. 16 [115] (див. Табл. 3.3. і додатки В.2., В.3.).

Таблиця 3.3.

Надійність шкал за показниками внутрішньої узгодженості

	Шкала I	Шкала II	Шкала III	Шкала IV	Шкала V	Шкала брехні
Коефіцієнт узгодженості α -Кронбаха	0,82	0,82	0,80	0,65	0,88	0,66
Коефіцієнт розщеплення за Спірменом-Брауном	0,79	0,74	0,65	0,42	0,86	0,6

Примітки: шкала I – середовищна чутливість; шкала II – реактивна керованість; шкала III – організмична чутливість; шкала IV – проактивна керованість; шкала V – проникність

Джерело: розроблено автором.

Отже, шкала «Середовищна чутливість меж» має високі показники надійності за внутрішньою узгодженістю: $\alpha = 0,82$; $r_{kk} = 0,79$; шкала «Реактивна керованість меж» має високі показники надійності за внутрішньою узгодженістю: $\alpha = 0,82$; $r_{kk} = 0,74$; шкала «організмична чутливість меж» має достатні показники надійності за внутрішньою узгодженістю: $\alpha = 0,80$; $r_{kk} = 0,65$; шкала «Проактивна керованість меж» має помірні показники надійності за внутрішньою узгодженістю: $\alpha = 0,65$; $r_{kk} = 0,42$; шкала «Проникність» має високі показники надійності за внутрішньою узгодженістю: $\alpha = 0,88$; $r_{kk} = 0,86$; шкала «Соціальної бажаності» має достатні показники надійності за внутрішньою узгодженістю: $\alpha = 0,66$; $r_{kk} = 0,60$. (див. Додатки В.2., В.3.).

За результатами перевірки тесту на дискримінативність і внутрішню надійність було видалено 20 тверджень, які мали незадовільну здатність до розрізнення та низький коефіцієнт узгодженості з загальним показником конкретної шкали – за шкалою «середовищна чутливість меж»: пункти V_44, V_60k, V_64k, V_65k; за шкалою «Реактивна керованість меж»: пункти V_17k, V_96k, V_114k; за шкалою «організмична чутливість меж»: пункти V_48, V_99, V_101; за шкалою «Проактивна керованість меж»: пункти V_31, V_94, V_97, V_34k, V_78k; за шкалою «Проникність»: пункти V_79, V_9k, V_42k; за шкалою «Соціальної бажаності»: пункти V_67, V_76 (див. додаток В.3.).

Конкурентна валідизація шкал опитувальника відбувалась у співставленні із шкалами опитувальника «Методика діагностики психологічної межі особистості» Т.С. Леві 2013 р з використанням коефіцієнту рангової кореляції Спірмена [88]. У тестуванні взяли участь 31 респондент (15 чоловіків і 16 жінок) віком від 18 до 54 років. Встановлено низку взаємозв'язків між першими чотирма шкалами опитувальника «Конфігурування психологічних меж особистості» і близькими за змістом чотирма шкалами методики Т. С. Леві на рівні значущості $p \leq 0,01$ (див. додаток В.4., табл. В.4.1.).

Шкала 1 – «Середовищна чутливість меж» авторського опитувальника має зворотний зв'язок зі шкалою опитувальника Леві «Спокійно-нейтральна межа» ($\rho_0 = -0,57$ при $p \leq 0,001$), що пояснюється протилежними характеристиками цих двох шкал. Спокійно-нейтральна межа, як базова у контактах зі світом, виражає позицію людини, що не готова до активного контакту з оточенням тут і тепер з аналогічним станом світу [88] прямо суперечить стану межі, чутливість якої сигналізує про середовищний вплив загрозливого або небажаного характеру. Підвищення середовищної чутливості меж за потреби порушить її спокійно-нейтральний стан, що й знайшло відображення у зворотньому значенні кореляційних зв'язків між цими шкалами.

Шкала 2 – «Реактивна керованість меж» має прямий зв'язок із шкалою що «Активно не впускає, непроникна межа для шкідливих зовнішніх впливів» ($\rho_0 = 0,46$ при $p \leq 0,01$). Шкала реактивної керованості відображає інтерперсональний аспект конфігурування, а саме здатність людини активно захищати свої межі, а, отже, стримувати ті зовнішні впливи, які сприймаються як такі, що можуть зашкодити, або як такі, що є небажаними у контакті, тому зв'язки цих двох шкал є передбачуваними і здатними підтвердити конструктну валідність другої шкали авторського опитувальника.

За шкалою 3 – «Організмична чутливість меж» – визначено зв'язок із шкалою межі, що «Активно вбирає» ($\rho_0 = 0,54$ при $p \leq 0,01$). Т. С. Леві, пояснюючи функцію межі вбирати або втягувати бажане зі світу навколо,

наголошує, що дана функція «... передбачає внутрішнє право людини на задоволення своїх потреб, яке дозволяє звернутися про допомогу, відкрито проголосити про свої потреби, активно прагнути їхнього задоволення» [88, с. 133]. В основу пунктів шкали організмичної чутливості меж закладені ситуації і стани особистості у контакті з іншим, в яких відображено різну міру усвідомлення саме власних потреб, бажань і прав щодо узгодженого і базованого на них конфігурування меж на інтерперсональному рівні. До того ж ця шкала належить до блоку шкал ініціативного конфігурування, відображуючи внутрішню мотивацію і активність суб'єкта при установчому акті, що кореспондує з активною позицією відносно задоволення власних потреб при «вбиранні» межі, як її окреслює Леві. Відтак, шкали досліджують схожі функції психологічних меж особистості, різниця полягає лише в тому, що на відміну від конкурентної шкали методики Леві, шкала організмичної чутливості показує лише рефлексивний, афективно-когнітивний рівень розгортання межі, що вбирає.

За шкалою 4 – «Проактивна керованість меж» – визначено декілька зв'язків: із шкалою межі, що «Активно не впускає, непроникної для шкідливих зовнішніх впливів» ($r_0 = 0,40$ при $p \leq 0,01$); шкалою межі, що «Активно стримує» ($r_0 = 0,44$ при $p \leq 0,01$); шкалою межі, що «Активно вбирає» ($r_0 = 0,39$ при $p \leq 0,01$). Шкала проактивної керованості меж розроблялась як інструмент діагностування спроможності людини встановлювати межі в ініціативний спосіб та з опорою на власні бажання і потреби. Дана шкала може продемонструвати поведінку людини, що встановлює і регулює свої межі на інтерперсональному рівні, тобто виконує конкретні дії по відношенню до комунікативного партнера, щоб означити актуальні у цьому контакті кордони, установити бар'єри або ж, навпаки, активно запросити до контакту. При конструюванні наголос робився на установчих діях, які є виразом внутрішньої позиції суб'єкта комунікації. Змістовно деякі пункти авторської шкали включали твердження про здатність чітко дотримуватися форм поведінки, яку обрано бажаною і прийнятною у контакті з певним комунікативним партнером,

що, схоже, відобразилось у кореляціях зі шкалою методики Леві «Межа, що активно стримує», яка має стосунок до функції контейнувати внутрішню енергію людини, тобто дотримуватися обраної «лінії поведінки». Ініціативний характер шкали проактивної керованості знайшов відображення у кореляції зі шкалою межі, що активно вбирає, оскільки і перша, і друга досліджують наявність у респондента розвиненої функції діяти активно заради турботи про свої потреби. Окрім цього, шкала проактивної керованості меж відображає властивість людини бути «непохитною», стійкою у дотриманні певних конфігурацій своїх психологічних меж, бути спроможною контейнувати не тільки власні енергії, а й середовищні сили, що знаходить підтвердження у кореляції зі шкалою «Межі, що активно не впускає, непроникної для шкідливих зовнішніх впливів» методики Т. С. Леві.

За шкалою 5 – «Проникність» – лінійних зв'язків не встановлено із жодною шкалою методики діагностики психологічної межі особистості Т. С. Леві. Такий результат є прогнозованим, оскільки дана шкала авторського опитувальника спрямована на вивчення контуру проникності меж респондента саме у комунікації з конкретним діадним партнером і стосується відкритості певних підпросторів «Я». Шкала не досліджує проникність меж як особистісну властивість, що вказує на їхню функціональну слабкість і несформованість, як це розуміють інші автори [2; 90; 100; 130; 132; 151; 176; 189; 192]. Під проникністю мається на увазі доступність для контакту певних компонентів психологічного простору особистості, на міру якої людина безпосередньо впливає.

Відповідно, шкали методики Т.С. Леві: «Проникна межа» та «Межа, що активно віддає» не прокорелювали з жодною шкалою опитувальника «Конфігурування психологічних меж особистості».

За шкалами авторського опитувальника і тесту Е. Гартманна «Психологічні межі особистості» лінійних зв'язків не виявлено (див. додаток В.4., табл. В.4.2.). Цей результат вказує на дивергентну валідність шкали «Проникність» авторського опитувальника зі шкалою опитувальника

Гартманна, непрямо підтверджуючи її відмінність від шкал, що досліджують проникність як особистісну рису. Також показано, що перші чотири шкали опитувальника КПМО не корелюють з проникністю у характерологічному або клінічному трактуванні цього поняття.

Іншим доказом високої конструктивної валідності тесту є результати інтеркореляційного аналізу, проведеного між всіма шкалами опитувальника, що підтвердив прогнозовані на теоретичному рівні зв'язки між функціональними параметрами психологічних меж особистості (див. параграф 3.3. і додаток В.5.).

Отже, теоретико-методологічний аналіз наукових джерел, побудова теоретичної моделі та операціоналізація параметрів психологічних меж, разом із застосуванням перевірених психометричних та математичних статистичних методів, надали змогу сконструювати валідний та надійний інструмент дослідження психологічних меж особистості. Перевагою методики є її ситуаційно-обумовлена та індивідуально адресована структура тверджень, що дозволяє вивчати межі особистості з огляду на контекст, в якому розгортається їх функціонування. Це дає можливість бачити вузькотемпоральну динаміку переконфігурування меж досліджуваного або у діадній комунікації з одною людиною лонгітудно, або порівняльно, в комунікаціях з різними іншими.

Перспективами дослідження слід вважати заплановані процедури нормування й стандартизації шкал опитувальника та багатофакторний аналіз для пошуку альтернативних додаткових шкал, що стосуються окремих психологічних суб-просторів особистості. Це значно розширить емпіричну міць опитувальника та ймовірні сфери його застосування. Крім того, наявна можливість виокремити і описати типові для деяких ситуацій спілкування конфігурації психологічних меж. Ми припускаємо, що такі конфігурації відрізнятимуться за рівнем адаптивності, що відкриває широкі можливості для фахівців у галузі психокорекції, консультування, психотерапії, профвідбору, медіації, управління тощо.

3.2. Контекстуально-динамічна специфіка конфігурування психологічних меж особистості.

У дослідженні, що має за мету показати вплив комунікативного контексту на зміну функціональних параметрів психологічних меж особистості, необхідною умовою адекватного відображення результатів емпіричного дослідження є коректний підрахунок сирих показників та правильний подальший аналіз результатів.

З метою виявлення відмінностей, пов'язаних із впливом комунікативних контекстів на психологічні межі особистості, застосовувався однофакторний дисперсійний аналіз (ANOVA) для незалежних вибірок [31; 53].

Позаяк однофакторний дисперсійний аналіз є чутливим до однорідності у рівні дисперсії вибірок, для підтвердження коректності його використання розподілення перевірялися за допомогою критерію Левене (див. додаток Г.1., табл. Г.1.7.).

Для подальшого аналізу ми застосовували апостеріорний тест Тюкі за умови дотримання гомогенності рівня дисперсії та тест Геймса-Говеля – у разі відсутності такої гомогенності (принагідно зазначимо, що попарні порівняння за цим тестом здійснювалися лише для показників п'ятої шкали «Проникність меж»). У підсумку ми отримали оцінку міри значущих відмінностей між показниками різних контекстів за усіма шкалами.

Наразі необхідно ретельніше описати суть цих відмінностей і інтерпретувати психологічні реалії, що стоять за ними.

Слід нагадати, що у ролі середовищної незалежної змінної було задіяно чотири несхожі комунікативні контексти, кожен з яких описує міжособистісну ситуацію спілкування, що характеризується домінуванням-підкоренням респондента щодо людини-контекста, або ж близькістю-дистантністю відносин з людиною-контекстом. Ці ознаки ситуації спілкування були обрані нами як визначальні контекстуальні чинники впливу на той чи інший функціональний стан психологічної межі. При тому залежними змінними виступили

функціональні параметри психологічних меж особистості, які, на нашу думку, вимальовують різноманітні конфігурації, що їх формує людина, перебуваючи у комунікативному контакті з іншою людиною. Ці параметри відображено шкалами опитувальника «Конфігурування психологічних меж особистості».

Застосування дисперсійного аналізу також вимагає «нормально» розподілених даних. Результати перевірки за тестом Колмогорова-Смірнова (Kolmogorov-Smirnov) показують, що не всі шкали мають нормальний розподіл, зокрема, шкали 2, 4 і 5 відхиляються від нього (див. додаток Г.1., табл. Г.1.1.). Проте існує чимало досліджень, які доводять адекватність застосування дисперсійного аналізу у таких ситуаціях.

Частотна характеристика розподілу респондентів за чотирма контекстами також є незваженою (див. додаток Г.1., табл. Г.1.2.). Значно переважає кількість респондентів з контекстом близькості.

Після рандомізованого видалення показників деяких респондентів ми отримали наступну частотну характеристику (див. додаток Г.1., табл. Г.1.3.).

Для аналізу залишено дані 528 респондентів, з яких 134 мають контекст домінування; 127 – контекст підкорення; 133 – контекст дистантності; 134 – контекст близькості.

У результаті здійсненого урівноваження респондентів за контекстами змінився розподіл даних за шкалами опитувальника (див. додаток Г.1., табл. Г.1.4.).

Після виконання зазначених процедур дисперсійний тест дав значимі результати за всіма шкалами опитувальника Конфігурування психологічних меж особистості (табл. 3.4.).

Таблиця 3.4.

Результати дисперсійного аналізу впливу комунікативних контекстів на психологічні межі особистості

ANOVA		Sum of Squares	Df	Mean Square	F	Sig.
шкала_1	Between Groups	2234,546	3	744,849	3,979	,008
	Within Groups	98093,386	524	187,201		
	Total	100327,932	527			

Продовження Таблиці 3.4.

		Sum of Squares	Df	Mean Square	F	Sig.
шкала_2	Between Groups	2346,640	3	782,213	6,510	,000
	Within Groups	62964,989	524	120,162		
	Total	65311,629	527			
шкала_3	Between Groups	2174,718	3	724,906	5,993	,001
	Within Groups	63381,599	524	120,957		
	Total	65556,316	527			
шкала_4	Between Groups	3976,371	3	1325,457	18,290	,000
	Within Groups	37973,036	524	72,468		
	Total	41949,407	527			
шкала_5	Between Groups	17801,735	3	5933,912	24,410	,000
	Within Groups	127378,742	524	243,089		
	Total	145180,477	527			

Примітки: шкала I – середовищна чутливість; шкала II – реактивна керованість; шкала III – організмична чутливість; шкала IV – проактивна керованість; шкала V – проникність

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Розподіл перших чотирьох шкал відповідає нормальному, а п'ятої – відхиляється від нормального розподілу ($p = 0,011$). Тому при здійсненні дисперсійного аналізу було застосовано різні апостеріорні тести: для шкал 1; 2; 3 і 4 ті, які передбачають рівність дисперсій, а для шкали 5 – який не передбачає рівності дисперсій (див. табл. 3.9. і додаток Г.1., табл. Г.1.8.).

Перед тим як безпосередньо навести отримані результати за окремими шкалами, варто наголосити, що по кожному параметру конфігурування психологічних меж особистості, які ми виокремили, віднайдено значущі відмінності між двома, а найчастіше трьома і більше контекстами спілкування. Цей факт указує на вірність тих підґрунть, якими ми керувались при створенні теоретичної моделі диспозиційно-ситуаційного конфігурування психологічних меж особистості у діадній комунікації та доводить, що вплив ситуативних чинників простягається на всі складові конфігуративних процесів.

Аналіз шкали I. Середовищна чутливість меж. Дана шкала спроектована таким чином, щоб її показники кількісно відображали сенситивність психологічних меж респондента до впливів з боку соціального

оточення. Характер зазначених впливів варіюється у опитувальнику від нейтральної присутності іншого під час певної діяльності респондента або просто зорового контакту аж до агресивного вторгнення у інтимні простори Я з однозначно нападницьким підтекстом чи знецінюючим наміром. Твердження шкали також увібрали у себе опис стороннього тиску або неагресивного, навіть соціально регламентованого «посування» ситуативно випадкових чи більш сталих меж респондента у повсякденній взаємодії з іншими.

Згідно з нашою моделлю структурного поділу психологічних меж, шкала «Середовищна чутливість меж» досліджує виключно інтраперсональний аспект функціонування цих неморфологічних утворень, зосереджуючись на афективно-когнітивних проявах межового регулювання. Референтами індивідуальних реакцій на порушення власних меж зовні тут виступають переважно емоційні переживання та ідеї про неприпустимість конкретних дій людини-контексту. По суті, шкала показує суб'єктивну оцінку респондентом припустимості/неприпустимості вчинків соціального оточення, об'єктом яких він опинився.

Дослідження недвозначно свідчать, що здатність оперативно рефлексувати негативні впливи щодо власної просторовості є доказом сформованості психологічних меж досліджуваної людини [90; 171; 174; 178; 188; 194]. У нормі, коли межі функціонують належним чином, тобто коли їх регулювання у побутових ситуаціях є напівавтоматичним і носить для стороннього спостерігача вигляд природної у своєму прояві навички, цей рефлексивний процес протікає підсвідомо і є «цільно скріпленим» з конативним або інтерперсональним аспектом конфігурування – з адекватною відповідною дією чи, як варіант, дистанціюванням від об'єкта загрози. В інших випадках, коли ситуація порушення власних меж є нетривіальною, незвичною, неочікуваною, людина з високою зовнішньою чутливістю до середовища матимиме нагоду оперативно усвідомити внутрішні сигнали щодо неприпустимості того, що відбувається, з подальшим захистом підпростору свого Я, який наразився на небезпеку. За таких обставин установчий акт або

дистанціювання можливо будуть відтерміновані у часі, не будуть виглядати рутинними і простими, але обов'язково відбудуться.

З іншого боку, нездатність впоратися з неприйнятними загрожуючими або відверто ворожими діями інших на свою адресу може вказувати на несформованість психологічних меж саме на афективно-когнітивному рівні. Недостатність рефлексії не дозволяє установчому акту розгорнутися повноцінно, позаяк там, де ігнорується стимул, не буде і реакції. Відтак, це також вказуватиме на неможливість захищати власні інтереси під час комунікації, на слабку ідентичність, вірогідно, на розвинутий синдром жертви тощо [74; 101].

З метою виявлення впливу типу комунікативного контексту на середовищну чутливість психологічних меж респондентів було здійснено попарне порівняння показників дисперсії за всіма чотирма контекстами. Процедура виконано для знаходження значущих відмінностей здатності меж реагувати на тиск чи їх порушення у цих ситуаціях спілкування. Задля наглядності ми присвоїли відповідні рангові значення кожному показнику, що має полегшити сприйняття результатів та подальшу інтерпретацію даних (табл. 3.5.).

Таблиця 3.5.

**Показники попарного порівняння за тестом Тюкі (Tukey HSD) до шкали
«Середовищна чутливість меж»**

	1	2	5	7	Сума	Ранг
1		,74844	-3,95483	1,26119	-1,90924	3
2	-,74844		-4,70327*	,51275	-4,93896	2
5	3,95483	4,70327*		5,21603*	13,87413	4
7	-1,26119	-,51275	-5,21603*		-6,98997	1

Примітки: контекст 1 – домінування, контекст 2 – підкорення, контекст 5 – дистантність, контекст 7 – близькість

Джерело: розроблено автором.

Як бачимо, найбільші відмінності встановлені між контекстами дистантності та близькості.

У цілому відмінності встановлені між контекстами:

2 і 5 ($p = 0,029$);

5 і 7 ($p = 0,010$).

Отже, за шкалою I – «Середовищна чутливість меж», апостеріорний тест Тюкі показав значущі відмінності за контекстами дистантності та близькості і контекстами дистантності та підкорення, де перший з них має найвищі, а контекст близькості – найнижчі значення.

Відповідно до центральної гіпотези дисертаційного дослідження, психологічні межі особистості є сенситивними і динамічними психічними утвореннями, конфігурацію яких людина має здатність суттєво змінювати залежно від того, з ким і в яких обставинах спілкується. Ми припускали, що сприйняття партнера по діадній комунікації помітно впливатиме на те, як досліджувані реагуватимуть на просторову взаємодію з ним. Джерелом натхнення для такого припущення слід вважати загальновідомі дослідження В. Мішел, в яких було продемонстровано ситуативну зміну поведінкового репертуару людини, що знаходилась у «слабкій» або «сильній» ситуації [22; 23; 198; 199]. Серед головних факторів ситуативного впливу ми зосередились на комунікативному контексті, під яким розуміємо модус міжособистісних стосунків між досліджуваним і його діадним партнером. Такий вибір обґрунтовано у теоретичній частині даної роботи (див. параграф 1.4.).

Крім того, відповідно до інтеракціоністського підходу П. Вацлавіка, в якому особлива увага приділяється таким аспектам спілкування, як контроль, статус і влада, будь-які діадні комунікації відбуваються за симетричним або комплементарним принципом. За Вацлавіком симетричний обмін – це взаємодія, базована на рівній владі, а комплементарний обмін – взаємодія, що в основі має прийняті розбіжності у владі [38]. Відповідно вертикальна дихотомія домінування-підкорення – це комплементарна взаємодія, а горизонтальна дихотомія дистантність-близькість – це симетрична взаємодія.

Результати дисперсійного аналізу вказують на те, що психологічна межа має найбільш загострену чутливість до навколишнього соціального

середовища, коли комунікація між діадними партнерами відбувається у контексті віддалених, дистантних відносин (контекст 5). В першу чергу відстороненість має психологічний характер і проявляється у вигляді різноманітних диз'юнктивних почуттів респондента до фігури партнера. Фізична відстань грає тут вторинну роль, оскільки з самого початку авторський опитувальник КПМО створювався для вивчення доволі інтенсивних взаємин, які передбачають перебування діадних комунікантів у частому безпосередньому контакті. Дистанція в рамках даного контексту сягає різної глибини і може виражатися як у особистій неприязні, так і у міжособистісній ворожнечі. Конфлікт носитиме у такому разі відкритий або ж закритий, латентний характер, чи-то ж циклічно змінюватиме «гарячу» і «холодну» фазу. Звісно, що фізичний простір варіюватиме як засіб дистанціювання і насамперед через механізми регуляції особистісного простору в проксемічному смислі цього поняття. Головною ж рисою цього типу стосунків все ж виступатиме психологічна напруга, якою пронизана більшість інтеракцій між учасниками комунікації.

Закономірно, що відсторонені стосунки породжують у людини додаткову тривогу, вмикаючи психологічні захисти або свідомі моделі копіngu, спрямовані на підвищену готовність реагувати на ймовірну загрозу з боку партнера. Загальна алярмованість людини свідомо чи несвідомо сфокусована на очікуваних агресивних діях іншої сторони, що суб'єктивно загрожує окремим вимірам індивідуальної просторовості або самоповазі і цільності особистості в цілому, перетворюючи суб'єктивний простір у присутності іншого на «токсичне» середовище. Підвищена сенситивність психологічних меж у такій ситуації є виправданою. Чутливість до кордонів власної просторовості загострюється, щоб за потреби дати відсіч і стабілізувати просторовий гомеостаз. Ті психологічні межі, що у звичайних умовах спілкування перебувають у нейтральному стані за Леві, можуть ставати активно непроникними [88; 90]. Якщо, згідно з поглядами Ф. Перлза, будь-який контакт актуалізує межу [120; 151], конфліктна взаємодія чи просто холодне презирство

і знецінення іншого, укупі з переживанням образи і неприйняття, має загострювати зовнішню чутливість до середовища у декілька разів.

Психологічно дистантні стосунки у комунікативній парі виражаються у вигляді емоційної гіперреактивності, яка частіше за все проявляється як роздратованість, образливість, готовність до «нападу» або виправдовування. В більш інтровертованому варіанті може приймати форми підкресленої ввічливості, заглиблення у себе, неконтактності, дисфорії. Так або інакше, власна просторовість перебуває в стані загрози, людина очікує психологічної чи навіть фізичної шкоди, тому підвищену середовищну чутливість меж можливо розглядати як складову адаптаційного синдрому або пролонгованого дистресу.

Одна з можливих інтерпретацій отриманих високих результатів за шкалою середовищної чутливості саме у контексті дистантних відносин полягає в тому, що взаємодія партнерів не обов'язково має конфліктний вигляд, як представлено вище. Позаяк шкала реєструє інтенсивність реакцій на зовнішні вторгнення, підвищена чутливість буде спостерігатися у випадках, коли візаві – людина знайома, не нова у оточенні респондента, але звичні контакти з нею мають формальний, можливо функціональний характер, що не передбачає особистісної залученості. Це випадок поверхневого знайомства, вимушеної взаємодії у рамках ділових відносин, ситуативного спілкування тощо. Звісно, порушення власних меж з боку такої людини-контексту неантициповані і при їх виникненні спровокують бурхливу реакцію досліджуваного. У його системі соціальних очікувань за Дж. Бургун навряд чи є місце для нетактовних, невідповідних ситуації або просто неприйнятних з індивідуальних причин дій іншого. А, отже, така чутливість носитиме форму непередбачуваного здивування чи обурення і матиме негативну валентність [193]. Це емоційні реакції пост-фактум, які вирізняються своїм ніби контрастним знаком в порівнянні зі станом спокою, що передував акту трансгресії. Їх слід відокремлювати від тих, що виникають на фоні міжособистісної напруги або ворожнечі, обумовлені дратівливістю і готовністю

до самозахисту. Однак, шкала «Середовищна чутливість меж» у нинішньому вигляді не розрізняє ці нюанси діадної взаємодії, показуючи лише загальний «діатез» конкретної межі.

На противагу дистантному типу комунікації (контекст 5) найнижчі показники за шкалою І – «Середовищна чутливість меж» – мали респонденти, які заявили про близькі відносини з діадним партнером (контекст 7). У симетричних комунікаціях, відстороненість та близькість виступають крайовими полюсами, які ми реєстрували за допомогою методики «Психологічна близькість у стосунках». Так, досліджувані, конфігурації меж яких було зафіксовано в рамках близьких, достатньо гармонійних відносин, за сьомим контекстом очікувано продемонстрували, що їх психологічні межі під час спілкування не вирізняються чутливістю до зовнішнього середовища. Тут необхідно зробити невеличку ремарку, нагадавши, що шкала середовищної чутливості була сконструйована задля фіксації соціально-середовищного тиску та прямих вторгнень у суверенний простір респондентів. Звісно, що низькі показники чутливості до партнера у близьких стосунках не означають неухважність, холодність чи зневагу. Низькі показники сенситивності радше слід розуміти у розрізі безпечного стану психологічної просторовості респондента, інакше кажучи, як комунікацію, основою якої є повага людини-контекста до психологічних меж досліджуваного.

За таких умов психологічний стан людини, яка нас цікавить, буде являти опозицію до описів, які ми надали вище стосовно дистантного контексту. Гармонійні, спокійні й передбачувані взаємини сприяють появі відчуття безпеки, захищеності, свободи й невимушеності. Психоемоційний стан людини наближується до такого, який супроводжує спілкування в рамках надійної (безпечної) прив'язаності [19]. Коли людина відчуває довіру і стабільність реакцій прийняття з боку комунікативного партнера, з'являється природне бажання психологічного взаємозаглиблення. Психологічні межі пом'якшуються, втрачають свій тонус або ж навіть ригідність, стають проникними. Відпадає потреба у напруженій чутливості меж до зовнішнього

середовища. Її замінює нетривожна, пізнавальна чутливість, основою якої слід вважати інтерес до психологічної просторовості іншого, турботу про недоторканість цієї просторовості. Це призводить до відкритості тих вимірів психологічного простору особистості, які фігурують у даній комунікації, надаючи доступ до них для людини-контексту. Наслідком є вільний просторовий обмін, в якому межі можуть стати остаточно прозорими й розчиненими. Саме такі моменти стають для двох, ким би вони не були одне для одного, особливими переживаннями інтимності, справжньої зустрічі за М. Бубером, взаєморозуміння, емпатії, дружби і любові.

Дисперсійний аналіз також допоміг виявити відмінності у сенситивності меж між контекстами 5 і 2 – між дистантним та підкореним модусами міжособистісних стосунків. Чутливість меж в площині стосунків підкорення нижча на значущому рівні ($p = 0,029$). Пояснення цього факту полягає в тому, що позиція людини, яка знаходиться під домінуючим впливом іншої людини передбачає той або інший ступінь контролю своїх Я-просторів ззовні. Більшою або меншою мірою людина під впливом чи контролем іншого втрачає частину власного суверенітету ППО. Незалежно від того чим саме характеризуються такі стосунки – підлеглистю, залежністю, симбіозом, межі досліджуваного певним чином проникні для соціальних і психологічних інтрузій. Бажані для людини чи вимушені стосунки у позиції «знизу», об'єкти різних вимірів психологічного простору можуть не належати особі, не підлягати контролю на постійній чи тимчасовій основі, бути недоступними регуляції, що базована на власних потребах. Прикладами таких взаємин можуть слугувати звичайні в повсякденності комунікації у вигляді наказів, настанов, доручень, які присутні у будь-яких субординаційних стосунках та жорсткі заборони, табу, обмеження свободи, фізичне насилля в рамках симбіотичних чи інших перверзних комунікацій, від яких може потерпати людина під чужим домінуванням. У першому випадку нерідко задіюються підпростори «Час», де графік і розклад організується іншими, підпростори «Територія», де фігурують обмеження, які стосуються переміщень й доступу, підпростори «Найближче соціальне

оточення», в яких може бути чітко регламентовано допустимість контакту з конкретними особами і групами і т. д. У другому випадку – підпростори «Соціальні ролі», коли актуалізуються вимоги до способів соціальної поведінки, підпростори «Ідеї» та «Емоції», в яких підкорена людина може втрачати автентичність, не володіти правом на власні думки і переживання, підпростори «Тілесність», в рамках якого власне тіло й сексуальність перетворюються на малоприватні об'єкти, захист яких починає становити проблему.

Якщо підкорений модус діадної комунікації набуває сталий вигляд, перетворюється у звичний перебіг міжособистісного спілкування, середовищна чутливість меж притуплюється. Це відбувається або за бажанням самого індивіда, у разі, якщо він свідомо вступає у підлеглу позицію, або несвідомо, коли вказана позиція закріплюється за ним у силу обставин. Останньому сприяють індивідуальні особливості характеру, наявні психологічні чи психіатричні розлади, загальний нездоровий стан найближчого сімейного й суспільного оточення людини. У будь-якому разі психологічні межі не демонструють відповідного відгуку при їх подоланні ззовні, межа втрачає чутливість. Саме це і зареєстровано у нашому дослідженні в рамках контексту «Підкорення».

Аналіз шкали II. Реактивна керованість меж. Твердження покладені в основу цієї шкали було складено таким чином, щоб вони відображали багатогранні прояви зустрічних дій людини при порушенні її меж в будь-якому вимірі належного психологічного простору. Шкала отримала назву «Реактивна керованість меж» і кількісно вимірює здатність досліджуваного чинити вербальний, невербальний і фізичний опір у відповідь на неприйнятне чи агресивне поведіння комунікативного партнера. За її допомогою з'являється можливість судити про наявність саме поведінкових реакцій у взаємодії. Запропоновані тестові завдання вміщують ситуації тиску на межі респондента, маніпулювання з боку діадного партнера, випадки прямої агресії та приклади звичайних побутових інтеракцій, які стосуються повсякденної, звичної для всіх

рутини, за умови, що в них розгортаються конфігуративні процеси функціонування психологічних меж особистості. Іншими словами, за допомогою цього інструменту можливо з'ясувати, чи спроможна людина захищати свої Я-простори, коли на них зазіхають інші.

Істотна відмінність цієї шкали від попередньої в тім, що вона фокусується на поведінковому, конативному аспекті установчого акту, який ми називаємо інтерперсональним рівнем розгортання психологічної межі, в той час як попередня шкала вимірює тільки чуттєвий, афективно-когнітивний аспект функціонування. Цілісний установчий акт слід розуміти як послідовну чи паралельну динамічну співпрацю психологічних систем, що задіяні у вищій нервовій діяльності активного суб'єкта, який охороняє власну межу. Ми вдалися до подібного поділу і вважаємо його необхідним, ґрунтуючись на дослідженнях і власних спостереженнях, які констатують, що порушення нормального функціонування психологічних меж може мати під собою неоднакові причини, частина яких полягає у нечутливості меж до транзиторних сигналів, а інша частина – у несформованості комунікативних навичок і поведінкових патернів людини щодо встановлення і переконфігурування власних психологічних меж (див. параграф 1.1. та 1.4.) [47].

Представлені дві шкали лише разом, тобто сукупно, здатні розкрити особливості респонсивного конфігуративного процесу. Він передбачає, що зміна параметрів відповідної межі відбувається на основі зовнішньої мотивації до подолання того чи іншого просторового дефіциту. Зазвичай такий дефіцит спровокований активністю стороннього суб'єкта – групи або індивіда. Здатність активно діяти з метою відновлення просторового гомеостазу і є головною якістю особистості, яку вимірює наведена шкала.

Неспроможність досліджуваного активно реагувати на порушення своїх «кордонів» ззовні відбиватиметься низькими показниками на шкалі «Реактивна керованість меж». Це ситуація терпіння, бездіяльності, уникання відкритої відповіді на трансгресивний виклик, спровокований іншими. І, навпаки, різномодальні реакції на середовищне втручання, що простягатимуться від

тонких мімічних виразів до дієвого фізичного самозахисту, у свою чергу знайдуть відображення на шкалі «Реактивна керованість меж» у вигляді високих кількісних показників.

Звернімо увагу, що низькі показники за даною шкалою також можуть свідчити, що замість безпосереднього установчого акту респондент обирає захищати власні психологічні простори шляхом уникання і самодистанціювання [25]. Це одночасно може означати, що досліджуваний або не володіє навичками встановлення інтерперсональних меж, або володіє ними, але свідомо обирає іншу стратегію поведінки. На жаль, актуальна версія тесту поки що не розрізняє подібні мотиваційно-поведінкові нюанси.

З метою виявлення впливу типу комунікативного контексту на реактивний спосіб встановлення психологічних меж респондентів було здійснено попарне порівняння показників дисперсії за всіма чотирма контекстами. Процедуру виконано для знаходження значущих відмінностей у здатності людини захищати свої психологічні простори через встановлення меж у різних ситуаціях спілкування. Задля наглядності ми присвоїли відповідні рангові значення кожному показнику, що має полегшити сприйняття результатів та подальшу інтерпретацію даних (табл. 3.6.).

Таблиця 3.6.

Показники попарного порівняння за тестом Тюкі (Tukey HSD) до шкали «Реактивна керованість меж»

	1	2	5	7	Сума	Ранг
1		5,44394*	1,59225	,51493	7,55112	4
2	-5,44394*		-3,85170*	-4,92902*	-14,22466	1
5	-1,59225	3,85170*		-1,07732	1,18213	2
7	-,51493	4,92902*	1,07732		5,49141	3

Примітки: контекст 1 – домінування, контекст 2 – підкорення, контекст 5 – дистантність, контекст 7 – близькість

Джерело: розроблено автором.

З огляду на отримані показники можемо стверджувати, що найбільші відмінності встановлено між контекстами домінування і підкорення. Останній

контекст також відмінний від усіх інших контекстів.

У цілому відмінності встановлені між контекстами:

2 і 1 ($p < 0,001$);

2 і 5 ($p = 0,025$);

2 і 7 ($p = 0,002$).

Отже, за шкалою II – «Реактивна керованість меж», апостеріорний тест Тюки визначив відмінності контексту підкорення від усіх інших, де він має найнижчі значення за шкалою, а контекст домінування – найвищі.

Подібно до попередньої шкали ми спостерігаємо тут принципово схожу картину розподілу дисперсій, а саме у тому, що стосується яскравої опозиції між показниками домінуючого і підкореного модусу комунікації (контексти 1 і 2). Значуща відмінність зареєстрована на рівні $p < 0,001$. Різниця тільки у тому, що у площині соціальних інтеракцій опозиція контекстів дистантності та близькості за першою шкалою носила виражений симетричний, а не комплементарний характер. Результат підтверджує нашу робочу гіпотезу, що стосунки, опосередковані неоднаковістю прав учасників за комплементарним принципом, чи-то субординація, чи-то ситуативна домовленість, чи-то статусна нерівність, матимуть наслідками формування протилежних конфігурацій психологічних меж. Спробуємо детальніше розглянути особливості всіх виявлених показників.

Серед досліджуваних контекстів окреме місце займає контекст 2 – підкорений модус міжособистісних стосунків. Бачимо, що здатність людини активно захищати себе і свої інтереси драматично слабшає перед лицем домінуючої фігури. Ця обставина кількісно виражена в існуванні значущих відмінностей за параметром реактивна керованість меж між підкореним і всіма іншими комунікативними контекстами. Людина, опинившись у підлеглій позиції, значно втрачає внутрішню впевненість і силу, відчуваючи, що її права діяти суттєво обмежені. Домінуюча фігура може по-різному сприйматися респондентом, постаючи в індивідуальній свідомості як авторитетна, поважна, сильна, небезпечна частіше за умов формальної субординації, хоча і не

обов'язково, або як ідеалізована, обожнювана, така, що викликає захоплення, але наслідком в обох випадках буде послаблена на рівні соціальних інтеракцій регуляція власних меж. Ми припускаємо, що у певних людей вона сягатиме рівня віктимності. Проте, в актуальному дослідженні, ми перш за все маємо намір довести, що вплив ситуаційних факторів не просто опосередковує конфігуративні процеси поряд з диспозиційними факторами, а часто стає визначальнішим [127].

Аналізуючи шкалу – «Середовищна чутливість меж», нами не було виявлено значущих відмінностей між сенситивністю меж при домінуючому і підкореному модусі діадних комунікацій. Це, до речі, свідчить про те, що у такого роду стосунках взаємні почуття комунікантів при інтервенціях, що торкаються просторовості одне одного, можуть приймати дуже різні форми і мати різні модальні знаки так, що складно прослідкувати якусь тенденцію. Така картина виглядає для нас логічною з огляду на те, що ці два контексти свідомо не були нами конкретизовані для респондентів, щоб не звужувати спектр даної контекстуальної опозиції до конкретних форм, наприклад, виключно ділової субординаційної комунікації, яка передбачає строге дотримання відповідних ролевих моделей або до домінування і підкорення лише у стосунках інтимних, близьких, приятельських, де критерієм виступали б не рольові моделі, а радше особисті якості партнерів, на кшталт сили, знання, досвіду, вмінь, навичок, компетентності, здатності справляти гарне враження чи маніпулятивності. Відтак, чутливість меж за цими контекстами може непрогнозовано варіюватись і у людей в домінуючій позиції (надчутливість при спробах підлеглих втручатись або намагатися керувати підпросторами керівника VS нечутливість до проникнень на власні терени з боку того, хто «нижче», як це іноді буває при любовних і дитячо-батьківських стосунках), і у людей у позиції підкорення (надчутливість меж у ситуації внутрішнього неприйняття домінуючої фігури VS низька чутливість до втручань тих, кому внутрішньо такі повноваження надаються добровільно).

З іншого боку, друга шкала – «Реактивна керованість меж» – вказує на

той факт, що на поведінковому рівні регуляція психологічних меж залежно від контексту саме у цій опозиції висвітлює чітку тенденцію: здатність встановлювати межі домінуючою особою вище здатності їх встановлювати або захищати в особи підкореної. І це незалежно від чутливості цих меж. З цього випливає висновок, що цільність установчого акту в позиції підкорення може страждати від розщеплення. Лінія схизису пролягатиме якраз між інтра- та інтерперсональними рівнями конфігурування. В той час як чутливість сягатиме надвисоких показників, здатність відреагувати просторове напруження у встановленні або захисті відповідної межі зазнаватиме фрустрації. Наприклад, ситуації, в яких буває ніяково чи просто складно протидіяти надмірно жорсткій або нетактовній поведінці шефа, є складовою власного досвіду більшості людей. У таких випадках виникає властиве людині протиріччя: соціальна й професійна регламентованість обмежує природну спонтанну, іноді агресивну поведінку. Це є причиною дискомфорту і напруги, що нерідко супроводжує комунікативні ситуації за комплементарним типом взаємодії. При регулярній повторюваності такий досвід спроможний провокувати невротичні розлади, міжособистісні конфлікти, порушення у системах управління в організації та багато інших індивідуальних й групових наслідків.

Як вже було зазначено, на полюсі домінування (контекст 1) спостерігається значне зростання кількості відповідей респондентів, яким з легкістю вдається охороняти свої кордони у випадку, коли на них зазіхають ті, хто перебуває у залежній, підлеглий позиції. Значуща відмінність дорівнює $p < 0,001$. Мова тут знов іде лише про ситуації, в яких межі порушуються ззовні, що є класичним прикладом трансгресії, як її стало розуміють більшість дослідників даної теми [171; 177; 178; 187; 204]. Не виглядає дивним те, що досліджувані, які мають владу і певний контроль над діадним партнером, ефективно боронять свої підпростори. Причини цього факту варто шукати у відчуттях більшої захищеності, що спирається на силу і можливості імпліцитно присутні в людини, яка опиняється в позиції «над». У суспільній свідомості, особливо на теренах пост-радянської України, позиція «згори» передбачає

особливу повагу, аж до покори і ніяк не асоціюється з обмеженнями. Усвідомлюючи власне домінування, людина не відчуває соціально-нормативного тиску і страху понести фізичну чи будь-яку іншу шкоду від підлеглого партнера по комунікації. Це значно розширює вікно можливостей та репертуар дій у відповідь, коли індивідуальна просторовість підпадає під атаку від когось, хто сприймається як слабший, обмежений, безправний і т. п. На жаль, в осіб не обтяжених мораллю або психопатичних за характером, які волею долі займають керівні посади чи домінують у сімейному оточенні, перетворюючись у деспотів і тиранів, ситуації захисту своїх меж приймають непропорційні форми, перетворюючись на переслідування та насилля.

Людина у домінуючій позиції, отже, має кращі умови для вільного розгортання всіх циклів установчого акту, який передбачає, що сигнал межі про зовнішню небезпеку вільно переживається і знаходить чітку символізацію у свідомості, після чого енергія емоційної реакції трансформується в захисну конфігурацію психологічних меж. Сама конфігурація і механізми її конституювання можуть бути адекватними і неадекватними ситуації. Але протікання афективно-когнітивних та конативних процесів конфігурування набуває найбільш рельєфної і завершеної форми.

Слід також відмітити, що в рамках дистантного контексту діадної комунікації (контекст 5) досліджувані показали аналогічну картину. Обидва показники за шкалою I «Середовищна чутливість меж» та шкалою II «Реактивна керованість меж» зафіксовані на високому рівні. І якщо у контексті домінування чутливість психологічних меж особистості, згідно нашої інтерпретації, може бути як низькою, так і високою, то у контексті відсторонених комунікативних стосунків чутливість однозначно висока. Цей аспект певним чином робить схожими конфігуративні процеси у контекстах домінування і дистантності. Спроможність захищати межі своєї індивідуальної просторовості і там, і там майже однаково висока, але вона матиме неоднаковий перебіг з соціально-психологічної точки зору. Скоріше за все, домінуюча людина відчуває себе вкрай зневаженою, коли кривди завдає підлеглий

партнер. Ситуація виходить за межі загально поширеного розуміння належного, окреслюється як моветон і вимагає санкцій. Основна психологічна риса такої ситуації – неочікуванність, раптовість. Вона застає зненацька. У дистантному контексті взаємини протікають на перманентному тлі неприязні. Стосунки недоброзичливі, інтенсифіковані готовністю до реакції. За Дж. Бургун – валентність ймовірного порушення є негативною. Людина збуджена, готова до ментальної пильності [193]. Звідси висока середовищна чутливість психологічних меж. Вона вказує на напругу, яка властива конфліктному перебігу комунікації. Як ми зазначали у аналізі першої шкали, людина готова давати відсіч, але ніби лише потребує приводу. І коли привід з'являється, людина відкрито захищає свої межі, на що вказують показники за шкалою реактивної керованості. А, отже, результати, що ми їх отримали, дуже влучно описують комунікативну реальність діадних партнерів у різних комунікативних контекстах.

Остаточно, тільки контекст 5 – дистантні стосунки виступає цілковитим прикладом інтенсивного захисту просторів Я, що потерпають від втручання. Мається на увазі, що цей контекст є показовим щодо суті респонсивного типу конфігурування, як він описаний у теоретичній частині роботи.

На завершення необхідно також торкнутися особливостей реактивного встановлення меж у розрізі близьких стосунків (контекст 7). З аналізу першої шкали нам відомо, що чутливість меж в рамках цього контексту є найнижчою. Узагальнюючи і скорочуючи дану цьому фактові інтерпретацію, можна сказати, що цей тип стосунків є найбільш психологічно безпечним. Перманентна загроза для Я-просторів відсутня. А якщо це так, і відносини насправді надійні і міцні, в них не страшно бути відкритим, не соромлячись сигналізувати партнеру на поведінковому рівні про те, де саме проходять мої межі. Помірно високі показники реактивної керованості меж у контексті близькості треба розуміти саме у такому ключі. Людина відчуває себе вільною робити зауваження або іншими засобами регулювати свої психологічні межі за обставин їхнього порушення з боку партнера. Вона не відчуває тут скутості у власних діях,

особливо не регламентована нічим, окрім свого доброго ставлення до партнера і індивідуальною цінністю взаємин з ним.

У цьому розрізі надзвичайно цікаво провести додаткові дослідження для з'ясування якісних характеристик установчих актів. Чи буде близькість і сила прив'язаності сприяти делікатним формам безпосередньої комунікації при самозахисті, чи, навпаки, надійність взаємин провокуватиме радикальніші реакції, що виходять за границі Я-повідомлень і вербальних інтервенцій? Наскільки ці якісні відмінності залежатимуть від типу особистості, а наскільки від додаткових ситуативних впливів?

Аналіз шкали III. Організмична чутливість меж. Дві наступні шкали, які будуть проаналізовані складають основу ініціативного конфігуративного процесу. Людина тут регулює власні психологічні межі і переорганізовує свої психологічні простори під впливом внутрішніх мотиваційних чинників. Ініціативне переконфігурування відрізняється тим, що суб'єкт є агентом межово-просторових змін, а не просто діючим реагентом як при респонсивному процесі.

Розроблення шкали III – «Організмична чутливість меж» – мало на меті появу інструменту, який кількісно відображає здатність досліджуваного усвідомлювати потребу встановлення або реорганізації власних психологічних меж з опорою на психологічно-просторові потреби, бажання і наміри, що виникають у нього під час спілкування з іншим. Термін «організмична чутливість» був використаний свідомо для того, щоб підкреслити фокус шкали на окремій низці явищ у бінарній опозиції «організм-середовище», латентно вказуючи і на коло подій та явищ, які шкалою ігноруються. Твердження тесту склалися так, щоб якомога точніше охопити стани й переживання респондента щодо його/її намірів трансформувати індивідуально-просторовий баланс. Референтами такої чутливості до внутрішніх сигналів організму було запропоновано розглядати психологічні стани або цільні комунікативні ситуації, в яких присутня чітка символізація у свідомості власної позиції як по відношенню до діадного партнера, так і до просторів свого Я, які потребують

реорганізації, експансії, згорання і т. п. Усвідомлені наміри і бажання зміни актуальних меж також фігурують у твердженнях шкали в якості критеріїв розвиненої організмичної чутливості. Протилежним станом ми вважали розмитість, невизначеність, незрозумілість власних позицій щодо діадного партнера, а найголовніше – сумніви й внутрішній конфлікт у ситуаціях, які «оголюють» дисбаланс індивідуальної психологічної просторовості. Тому, континуум «розмитість/окресленість» власних намірів, власної готовності до конфігуративних дій або власної міжособистісної позиції сформували семантичне поле, у межах якого створено всі пункти цієї шкали.

В активності суб'єкта, який встановлює межі, не так легко визначити, де саме пролягає вододіл між зовнішньою і внутрішньою мотивацією. Безумовно, людина, яка виставляє межу, захищаючи свій простір від зовнішньої інтрузії, як і людина, яка встановлює межу, агломеруючи нові простори в рамках експансії, можливо втручаючись при цьому на території інших, в обох випадках діє як суб'єкт. Управління психологічними межами завжди опосередковано діяльністю суб'єкта. Але, на наш погляд, розподіл на респонсивний та ініціативний типи конфігурування має значний емпіричний потенціал. Він здатен висвітлити різницю між людьми в їх здібності впливати на навколишнє середовище, активно змінювати його, відвойовувати нові життєві простори, займати лідерську позицію. Наведена диференціація надає можливість розрізнено судити про сформованість психологічних меж у конкретного індивіда та розширює спектр практичних галузей для застосування опитувальника КПМО.

Організмична чутливість меж ґрунтується на принциповій властивості людини розуміти свої безпосередні потреби. Задоволення потреб у соціальному світі наражається на необхідність контактувати з оточенням, певним чином змінюючи психологічні простори себе та інших. Відчути просторову невдоволеність, усвідомити бажання змінити просторовий «статус-кво» у стосунках, виявити потребу заповнити пустоту певного підпростору, зробити вибір між кількома просторовими альтернативами, захотіти розширити свій

вплив і контроль на чужих теренах, – все це – необхідні умови ініціативного переконфігурування. У нормативній ситуації спілкування перелічені рефлексії та переживання передуватимуть проактивному встановленню актів. Звісно, переживання можуть протікати несвідомо, але нам видається, що на відміну від середовищної чутливості меж, організмична чутливість не є в такій мірі рефлекторною. Організмична чутливість більше стосується прогностичних функцій і планування. Це відображено у твердженнях шкали: «Розпізнаю свою готовність або неготовність емоційно залучатися до розмови, коли контактую з ним/нею», «Мені незрозуміло, що варто йому/їй розповідати, а що краще тримати при собі».

Серед усіх шкал опитувальника, шкала «Організмична чутливість меж», мабуть, не настільки пов'язана з безпосередніми інтеракціями з діадним партнером, скільки з внутрішніми комунікаціями самого респондента. Вона розкриває особливості інтраперсонального рівня функціонування психологічних меж. Багато тверджень шкали взагалі не передбачають наявного контакту з візаві, а тільки рефлексії про власне до нього/неї ставлення або про бажання змінити щось у стосунках. Контекстуальна цінність шкали, однак, полягає в тому, що на внутрішньому плані відчуття і наміри щодо необхідності переконфігурування з різними людьми-контекстами різняться за доступністю та проробленістю. А це безпосередньо пов'язано зі здатністю досліджуваного доволі встановлювати межі перед комунікативним партнером, спираючись виключно на свої інтереси.

Високі показники за шкалою свідчатимуть про доступність респондентові знання про відповідність чи невідповідність поточних конфігурацій власних психологічних меж актуальним просторовим потребам того або іншого виміру ППО. Виразатиметься це у чіткому усвідомленні своєї позиції у міжособистісній комунікації з діадним партнером або у ясному бажанні чи намірі діяти певним чином, щоб через встановлення нових і реорганізацію старих меж змінити відкритість, протяжність, наповнення своїх Я-просторів. Така людина розумітиме власні інтереси, почуватиметься впевнено у

комунікації, відчуватиме свої бажання, а також усвідомлюватиме ставлення до соціального оточення й особливо до людини-контексту.

З метою виявлення впливу типу комунікативного контексту на організмичну чутливість психологічних меж респондентів було здійснено попарне порівняння показників дисперсії за всіма чотирма контекстами. Процедура виконано для знаходження значущих відмінностей здатності людини усвідомлювати власні просторові потреби у цих ситуаціях спілкування. Задля наглядності ми присвоїли відповідні рангові значення кожному показнику, що має полегшити сприйняття результатів та подальшу інтерпретацію даних (табл. 3.7.).

Таблиця 3.7.

Показники попарного порівняння за тестом Тюкі (Tukey HSD) до шкали «Організмична чутливість меж»

	1	2	5	7	сума	Ранг
1		3,35339	5,21255*	1,07463	9,64057	4
2	-3,35339		1,85916	-2,27876	-3,77299	2
5	-5,21255*	-1,85916		-4,13792*	-11,20663	1
7	-1,07463	2,27876	4,13792*		5,34205	3

Примітки: контекст 1 – домінування, контекст 2 – підкорення, контекст 5 – дистантність, контекст 7 – близькість

Джерело: розроблено автором.

Показники попарного порівняння свідчать, що найбільші відмінності встановлено між контекстами домінування і дистантності: контекст домінування має найвищі значення за шкалою.

У цілому відмінності встановлено між контекстами:

1 і 5 ($p = 0,001$);

7 і 5 ($p = 0,012$).

Отже, за шкалою III – «Організмична чутливість меж» – апостеріорний тест Тюкі визначив значущу відмінність дистантного контексту (найнижчі бали за шкалою) від контекстів домінування та близькості.

Перше, що кидається у вічі при аналізі результатів третьої шкали –

відсутність максимальної опозиції між контекстами бодай за горизонталлю, бодай за вертикаллю, як це можна спостерігати у двох попередніх шкалах. Комунікативні контексти, що продемонстрували крайові показники за шкалою організмичної чутливості меж представляють полюси різних континуумів (контекст домінування – полюс комплементарної опозиції, контекст дистантності – полюс симетричної опозиції). В принципі, у континуумі «дистантні-близькі» стосунки все ж присутні протилежні значення за шкалою на полюсах, але, однак, ця опозиція не показала максимальні розбіжності. Найвіддаленішим виявився контекст 1 – домінуючий модус комунікації, що слід вважати більш очікуваним для нас результатом.

Причини такого розподілу ми схильні вбачати в особливостях самої шкали. Як було зазначено, вона відрізняється від усіх інших шкал респонсивного та ініціативного конфігурування тим, що апелює до афективно-когнітивних процесів, актуалізація яких не настільки залежить від безпосереднього контакту з людиною-контекстом, як процеси інших трьох шкал даної групи. Організмична чутливість меж – це не тільки ситуативне усвідомлення внутрішніх спонукань до негайного переконфігурування, це також розуміння власної позиції та ставлення по відношенню до діадного партнера. Останні дві характеристики є відносно сталими, не обмежуються рамками контакту, «відв'язані» від нього темпорально й ситуативно, далеко виходять за границі конкретних інтеракцій. З огляду на цю специфіку, можливо, ми не бачимо тут аж такого переважання впливу ситуативних факторів над диспозиційними, що так рельєфно відображали дві попередні шкали. Моя позиція у взаєминах, моє ставлення до партнера більше стосуються моєї особистості ніж середовища. Це гнучкі, але ознаки самої людини. Ситуативні чиники в такому разі дещо «посунуті» чиниками внутрішньо-особистісними. Але остаточно не «прибрані» зі сцени, на якій розгортається дійство по встановленню психологічних меж. Тому що ситуація спілкування впливає на те, наскільки людина здатна спиратися на власні почуття і висновки при взаємодії з іншим. Як підтверджує дисперсійний аналіз, комунікативний

контекст суттєво впливає на цю здатність – організмичну чутливість відповідних меж.

Повертаючись до результатів емпіричного дослідження, констатуємо, що комунікація між двома людьми, одна з яких перебуває у панівній позиції, сприятиме високій організмичній чутливості психологічних меж останньої. Домінуючий партнер значно краще відчуватиме бажану конфігурацію власних меж у конкретних стосунках. Шкала показує, що це стосується вимірів психологічного простору особистості, які було закладено у опитувальник. Так, у певних обставинах, присутність підкореного партнера не заважатиме жодним чином такій особі дбати про власну тілесність, наприклад, усвідомлюючи власні вітальні потреби у їжі, відпочинку, сні чи сексі. Домінуючий партнер знатиме як зорганізувати фізичне середовище, в якому відбувається спілкування, щоб воно відповідало його актуальним потребам (розташування меблів, відстань між комунікантами, доступ свіжого повітря, інтенсивність освітлення і т. п.). Усвідомлення своєї ролі і статусу в контакті з іншим, найімовірніше, буде серйозним підґрунтям для свободи у прийнятті рішень, стилю комунікації, розкутості і здатності озвучувати власні бажання. Людина у позиції «над» відчуватиме менше обмежень щодо репертуару дозволеного у власній поведінці, набагато краще розумітиме структуру поточного соціального оточення, меншою мірою буде схильна ховати почуття.

У наведеному описі легко побачити збірний образ впевненої у собі людини, конгруентної, автентичної, яка не відчуває ні зовнішньої, ні внутрішньої загрози, тобто такої, яка не невротизована своїм минулим або поточними обставинами [77; 91; 126; 203]. Може здаватися, що наші інтерпретації «дрейфують» у бік персонології, оперуючи диспозиційними категоріями. Однак, важливо підкреслити, що актуальне дослідження показує, що доступність і структурованість психологічних переживань, на ґрунті яких відбувається межово-регулятивний акт, що, зазвичай, властиво людям сильним і асертивним, насправді чимало залежить від особливостей комунікативного контексту. А, отже, ситуація домінування над іншим значно підсилює здатність

людини відчувати індивідуально-просторовий дефіцит і мати чітку та окреслену позицію у своїх діадних контактах.

За результатами цієї шкали ми не можемо стверджувати, що правомірним є і зворотнє твердження про прямий вплив підкореної позиції у спілкуванні на зниження організмичної чутливості психологічних меж. Цей аспект конфігурування потребує додаткових досліджень, що поки не входить до завдань актуальної роботи. Попри це, згідно з нашими спостереженнями, ситуації спілкування, в яких людина знаходиться під домінуючим впливом найімовірніше, обмежують її спроможність спиратися на організмичні сигнали щодо переконфігурування, незалежно від ступеня її асертивності. Питання лише у тому, наскільки сильна чи слабка ситуація у індивідуальному сприйнятті людини [198; 199].

Тепер проаналізуємо різницю між показниками організмичної чутливості у парі «близькість-дистантність» (значуща відмінність $p = 0,012$).

У близьких міжособистісних стосунках (контекст 7) респонденти показали, що достатньо виразно розуміють специфіку взаємин з людиною-контекстом і власні інтенції щодо задіяних у цих стосунках просторів. Виглядає, що переважна кількість досліджуваних спокійно і комфортно почуваються у комунікаціях з близькою людиною. До речі, розробляючи тест, ми свідомо не конкретизували міжособистісні ролі комунікантів, надавши досліджуваним якомога ширшу свободу у інтерпретуванні зображення, що символічно репрезентувало близькі відносини. Тому у цю підвибірку потрапили ті, хто відчувають близькість до діадного партнера у контексті відносин дружби, любові, родинних та дитячо-батьківських зв'язків тощо. У рамках цих контекстів здатність людини до контакту зі своїми організмичними сигналами не зазнає перепон. Людина вільно переживає свої потреби і базовані на них бажання змінити або встановити нові межі у контакті. Відчуття меж чітке і неперервне, організмичний досвід символізується нефрагментовано, власна статусно-рольова, ідеологічна, моральна чи будь-яка інша позиція усвідомлена ясно і легко може бути репрезентована та формалізована у

поведінці. Іntenції обмірковуються ретельніше, а інтеракції мають конгруентний і закінчений характер [203].

Водночас, як показала шкала «Реактивна керованість меж», безпечні стосунки близькості пропонують і більше свободи у спонтанності власних реакцій на появу будь-якого просторового дефіциту. Як зрозуміло з аналізу попередніх шкал, людина з одного боку добре відчуває себе у таких стосунках, а з іншого, досить інтенсивно реагує на недобррозичливі інтрузії від партнера, тому що не схильна їх прогнозувати.

Важко оминати увагою і той факт, що у контексті близьких стосунків шкали середовищної та організмичної чутливості вимальовують абсолютно протилежні тенденції щодо сенситивності психологічних меж. Шкали відображають виключно інтраперсональний аспект конфігурування. Якщо повернутися до концепції двоякої чутливості меж до зовнішнього і внутрішнього світу, за Леві, [90], ми бачимо, що межі людини тут спокійні відносно середовищних впливів, але збуджені та чутливі до впливів внутрішніх. Це означає, що безпечні та надійні міжособистісні стосунки спонукають індивіда до адекватної концентрації на турботі про власні просторові потреби, надаючи змогу розслабитися і дезактуалізувати бар'єрну функцію межі до світу навколо. Леві називає цей оптимальний стан – спокійно-нейтральним. Імовірно, це одна з причин, чому люди так цінують психологічну близькість: ніщо не заважає свободі міжпросторового транзиту, межі прозорі і не стримують взаємопроникнення, а усвідомлення «контуру власного Я» зміцнює автентичність та підживлює впевненість у собі.

Таким чином, проміжним висновком буде наступне: контексти домінування і близькості є тими складовими ситуацій спілкування, які позитивно впливають на здатність людини усвідомлювати свої просторові потреби.

Найнижчі показники за шкалою «Організмична чутливість меж» непрогнозовано показала підвбірка респондентів з дистантним типом комунікативного контексту. Ми сподівались, що у «холодній фазі конфлікту»

власні межі будуть яскраво промальовані у свідомості, як відбувається і у «гарячій фазі конфлікту», але тест висвітлив іншу картину.

З огляду на цей результат ми припускаємо, що спілкування в рамках дистантного контексту відрізняє тотальна невизначеність щодо просторових інтеракцій. Під невизначеністю мається на увазі розмитість або взагалі відсутність уявлень про особливості стосунків з діадним партнером. Крім іншого, цьому може сприяти недовіра або емоційні «гойдалки» у стосунках, в яких партнери циклічно змінюють ставлення одне до одного. Відсутність визначеності стосується всіх виокремлених нами вимірів психологічної просторовості і, вірогідно, послаблює можливості людини керувати інтерперсональними межами.

Одна із специфік відсторонених стосунків, як вони представлені контекстом 5, полягає в наявності між комунікантами перманентного конфлікту і закритості. Партнери поводяться формально, уникаючи інтеракцій, які передбачають занурення у психологічні світи один одного. Психологічна відстань відіграє тут роль бар'єру, що стримує інтенсивність контакту. Інакше виникає загроза звільнення у прямому зіткненні напруги, якою пронизана взаємодія комунікантів. Дистантність покликана звести нанівець такий сценарій.

Ситуація міжособистісного протистояння одночасно є ситуацією внутрішнього конфлікту. Актуалізуються протиріччя між бажанням відстояти власну гідність або правоту і бажанням підтримувати гарні стосунки. Цей конфлікт знаходить відображення у результатах шкали організмичної чутливості: «незрозуміло хто ми тепер одне для одного, незрозуміло чи хочу я зближення, важко сказати, чи готовий я ділитися з тобою речами, думками, почуттями...» Відповідь – «і так, і ні». За таких контекстуальних умов звичні напрацьовані конфігурації психологічних меж втрачають свою стабільність. Там, де була транспарентність, виникає заслона, де була впевненість, з'являється невизначеність.

Низькі результати за цією шкалою також обумовлені класичною

ситуацією, коли партнери є людьми малознайомими, змушеними за певних обставин контактувати. Дистантність виражається у таких конвенційних формах комунікації як стриманість, звернення на «ви», ігнорування інтимних або чутливих тем, дотримання проксемічної відстані на персональному рівні (0,45 – 1.2 м за Е. Холлом) тощо [5; 38; 98; 162]. Ситуація ніби пропонує вибір: зближуватися, залишити все як є, відкритися або залишити бар'єрну межу непохитною. Неусталеність конфігурацій психологічних меж і розмита чутливість до організмичних сигналів проявляється в тому, що люди вивчають одне одного, приглядаються, роблять пробні кроки, аналізують реакції партнера по комунікації. Отже, таким діадним взаєминам також бракує конкретики, присутній великий потенціал поліваріативності встановчо-регулятивних актів, що знайшло відображення у найнижчих значеннях третьої шкали за контекстом дистантності.

Аналіз шкали IV. Проактивна керованість меж. Шкалу розроблено з метою кількісного відображення здатності досліджуваних, спираючись на власні бажання та інтереси, довільно встановлювати психологічні межі та за особистою ініціативою регулювати відкритість своїх Я-просторів у комунікації. На відміну від шкали реактивної керованості, яка вивчає межі виключно у ситуаціях захисту індивідуальної психологічної просторовості, дана шкала охоплює більше аспектів функціонування психологічних меж. Її твердження сформульовано таким чином, щоб вони описували діадні комунікативні ситуації, в яких присутня експансія власної просторовості, встановлення контролю над просторами іншого, переконфігурування звичних для партнерів кордонів, дезактуалізація непроникності своїх меж та активне запрошення іншого на терени своїх просторів. Головна особливість всіх цих установчих і регулятивних актів полягає в їх ініціативному характері. Це активність суб'єкта з видозміни своїх та чужих психологічних просторів, що базується на внутрішньо-організмичних, а не середовищних стимулах.

Пункти шкали зосереджено на конкретних вчинках суб'єкта, які розкривають зміст установчого акту і передають різноманіття динаміки

психологічних меж. Ця шкала показує спроможність досліджуваного автономно керувати як протяжністю і вмістом своїх Я-просторів, так і транзиторним станом меж, які ці простори оточують.

Людина неоднаково оволодіває новими територіями залежно від їх природи і, так би мовити, «психологічної юрисдикції» (це «моє» чи «не моє»). Якщо це об'єкти матеріального світу, засобом оволодіння є контроль і персоналізація, якщо нематеріального – доступність і співпричетність [25; 112; 122].

Шкала «Проактивна керованість меж» містить приклади зміни проникності своїх меж з метою допуску іншого на свої терени, приклади активності задля встановлення перепон для проникнення іншого на свої простори, приклади захоплення частин спільного фізичного простору, приклади вторгнення у індивідуальні простори іншого, приклади доступу до вмісту просторів іншого, приклади управління часом або речами іншого через встановлення контролю над ними і багато ін. Узагальнюючи, можна сказати, що людина тут представлена активним суб'єктом, що здатен впливати на оточення та істотно змінювати світ навколо.

Проактивна керованість означає функціонування психологічних меж на інтерперсональному рівні. Регуляція меж відбувається з використанням багатьох засобів міжособистісної комунікації. Означення меж можливе через вербальне, паравербальне і невербальне повідомлення, опосередковано, через електронне повідомлення, лист, записку або знак-табличку на дверях. Межі регулюються зміною проксемічних параметрів – відстань між комунікантами, поза тіла. Найпоширенішими вербальними засобами регуляції є слова «так» і «ні» (частіше супроводжують зміну проникності існуючих меж) та Я-повідомлення (частіше використовується при зміні протяжності підпросторів і появі нових меж) [59]. Шкали організмичної чутливості і проактивної керованості меж у тандемі розкривають особливості ініціативного конфігуративного процесу, який передбачає, що зміна параметрів відповідної межі відбувається на основі внутрішньої мотивації досліджуваного.

Незначні показники за шкалою проактивної керованості відображають непадвладність психологічних меж респондента, що слід розуміти як нездатність за власною волею і вибором піклуватися про потреби свого організму, неспроможність відстоювати свої інтереси у комунікації. Поведінка такої людини буде характеризуватися невпевненістю, пасивністю, навіюваністю, конформністю та залежністю. Її психологічні межі некеровані, надто проникні або контролюються іншими. Психологічний простір може колапсувати до майже повного згортання. В цілому, виникає спокуса трактувати неможливість проактивно встановлювати межі як незрілість особистості респондента. Але це не завжди так. Тестову методику було розроблено контекстуально орієнтованою. Згідно з нашою гіпотезою, людина, межі якої добре сформовані, в деяких ситуаціях може не володіти повним контролем над ними або, як варіант, не встановлювати і не регулювати їх у проактивний спосіб, бо свідомо робить такий вибір. Шкала якраз і висвітлює такі ситуативно обумовлені особливості поведінки.

З метою виявлення впливу типу комунікативного контексту на проактивний спосіб встановлення психологічних меж респондентів було здійснено попарне порівняння показників дисперсії за всіма чотирма контекстами. Процедура виконано для знаходження значущих відмінностей у здатності людини за власною ініціативою довільно встановлювати психологічні межі і регулювати протяжність-відкритість Я-просторів у різних ситуаціях спілкування. Задля наглядності ми присвоїли відповідні рангові значення кожному показнику, що має полегшити сприйняття результатів та подальшу інтерпретацію даних (табл. 3.8.).

Таблиця 3.8.

**Показники попарного порівняння за тестом Тюкі (Tukey HSD) до шкали
«Проактивна керованість меж»**

	1	2	5	7	сума	ранг
1		6,74127*	1,13764	,08955	7,96846	4
2	-6,74127*		-5,60364*	-6,65172*	-18,99663	1

Продовження Таблиці 3.8.

	1	2	5	7	сума	ранг
5	-1,13764	5,60364*		-1,04809	3,41791	2
7	-,08955	6,65172*	1,04809		7,61026	3

Примітки: контекст 1 – домінування, контекст 2 – підкорення, контекст 5 – дистантність, контекст 7 – близькість

Джерело: розроблено автором.

Спираючись на наведені показники, можна стверджувати, що найбільші відмінності наявні між контекстами домінування і підкорення. Останній контекст відмінний від усіх інших контекстів на рівні значущості.

У цілому відмінності встановлено між контекстами:

2 і 1 ($p < 0,001$);

2 і 5 ($p < 0,001$);

2 і 7 ($p < 0,001$).

Отже, за шкалою IV – «Проактивна керованість меж», апостеріорний тест Тюкі визначив відмінності контексту підкорення від усіх інших контекстів на найвищому можливому рівні.

Шкала IV – «Проактивна керованість меж» показала досить красномовний розподіл дисперсій, в якому прослідковується виразна опозиція між контекстом «Підкорення» і рештою контекстів. Картина ідентична за змістом до шкали II – «Реактивна керованість меж», але відмінності між контекстами мають тотальний характер за рівнем значущості ($p < 0,001$). Підкорений модус комунікації виявляється фактором, що змушує людину поводити себе напрочуд скуто і невпевнено у порівнянні з просторовою поведінкою людей в інших стосункових модусах. Люди майже з однаковою легкістю проактивно регулюють свої межі в умовах домінування та близькості і лише незначною мірою обмежені у цих діях у дистантному контексті. Отже, детальніше розглянемо особливості отриманих результатів.

Емпіричне дослідження підтвердило гіпотезу, що позиція домінування, яку ми сприймаємо як контекстуальний фактор, істотно впливає на здатність людини майже фривольно обходитися з діадним партнером щодо встановлення

психологічних меж. Особа, яка домінує, ким би вона не була, – формальним керівником, неформальним лідером, партнером з вищим статусом чи будь-ким, хто наділений силою, владою або правами, – вільно піклується про власні потреби і дбає про свої інтереси, на свій розсуд змінюючи як конфігурації належних і неналежних до Я просторів, так і меж, що ці простори окреслюють. Індивідуальна просторовість людини у такій позиції певною мірою захищена від небажаних зазіхань з боку оточення. Універсальний етичний кодекс поширений серед усіх типів спільнот передбачає повагу і особливе ставлення до лідера групи [38; 98]. Привілеї лідера автоматично надають йому додаткових свобод у взаєминах з підлеглим оточенням. Відповідно, регуляція власних психологічних меж за таких умов зазвичай не зустрічає опору. Встановлення меж більшою мірою може спиратися на автентичне бачення актуальної ситуації спілкування і набувати проактивний вигляд, що і продемонстровано результатами тесту.

Панівна позиція як така, крім іншого, надає право вторгнення у чужі простори. Нерідко такий стан речей регламентований соціальними, інституціональними, політичними та іншими нормами. Порухення меж іншого є актом санкціонованим, прийнятним за певних умов. Так, батьки мають право звужувати коло знайомих дитини, начальник має право визначати розклад підлеглого, спортивний тренер має право торкатися тіла підопічного, а лікар проникати за фізичні кордони тіла, поліцейський має право конфіскувати особисті речі, слідчий має право знати думки арештанта, суддя має право обмежити свободу пересування, тобто простори інших стають доступними контакту і навіть контролю ззовні. Як бачимо, це рівною мірою стосується всіх кластерів психологічної просторовості людини.

Окрім вторгнення на чужі терени, серед експансивних процесів окремо слід виділити процеси агломеративні. Людина у домінантній позиції матиме нагоду захоплювати нові життєві простори, особливо, якщо це стосується предметно-середовищного кластеру ППО. Тобто не лише вторгнення, а й приєднання просторових об'єктів до кола власного впливу із обов'язковим

встановленням контролю над цими об'єктами, характеризує проактивну конфігуративну активність. Якщо мова йде про механізми переконфігурування нематеріальних об'єктів, то роль контролю переймають процеси персоналізації [112; 148]. На жаль, історія рясніє безліччю прикладів агресивної експансії – від плагіату чужих інтелектуальних та творчих здобутків, до військових окупацій.

Дещо протилежною особливістю людей з високими показниками проактивної керованості є їхня здатність так змінювати свої межі, щоб не лише надавати діадному партнерові вільний доступ до тих або інших вимірів свого психологічного простору, а й за власним бажанням активно стимулювати такий контакт. У концепції Т.С. Леві цій здібності відповідає оптимальний стан психологічної межі, який авторка називає таким, що активно вбирає [90].

В цілому позиція домінування передбачає, що другий учасник інтеракцій «за замовчуванням» опиняється «знизу», і це суттєво звужує конфігуративні можливості останнього. Простори першого надійно захищені, їх границі добре усвідомлені, просторові інтереси, позиції та бажання доступні рефлексії, а відтак, присутня висока керованість меж на інтерперсональному рівні. Простори останнього навпаки вразливі, бо відкриті для зовнішнього контролю, межі і об'єкти всередині них усвідомлені не так чітко, психологічні простори депривовані чи перебувають під загрозою депривації [112].

Ключовою контекстуальною опозицією (так само, як і за шкалою «Реактивна керованість меж) постає комплементарна пара «домінування-підкорення». Зазначені контексти є найбільш віддаленими. Це говорить про те, що владна вертикаль або комплементарність у взаєминах є могутнім фактором міцності або слабкості психологічних меж людини.

Респонденти, які вказали у тесті підкорений тип комунікації, неспроможні у даній позиції довільно регулювати межі своїх психологічних просторів. Якщо вони і відчують, де пролягає «демаркаційна лінія» між ними і діадним партнером, що важко стверджувати за результатами попередньої шкали, то майже повністю паралізовані у своїх діях поряд із домінуючою фігурою. Навіть їх вітальні потреби не є достатніми спонуками для

артикульованого встановлення таких меж, які б забезпечували простір для задоволення цих потреб. При комунікації просторова депривація, схоже, є супутнім явищем підкореного становища. Людина або стримує свої просторові інтенції, розуміючи небезпечні наслідки їх реалізації, або взагалі тотально перебуває у дифузному стані залежності. Тоді мова вже не йде про автентичну і сплановану просторову регуляцію. Суб'єктність за таких умов значно послаблена. Людину опановує тривога і страх. Як відомо з окремих досліджень, ці почуття супроводжують втрату меж Я [108; 207].

За умов комплементарних відносин, окреслених формальною субординацією, наведена динаміка функціонування психологічних меж до певної міри сприятиме соціально-психологічній адаптації особи, що перебуває у підлеглому стані. Розумне дотримання конвенційних норм зазвичай поліпшує внутрішньо груповий статус і ставлення соціального оточення. Однак це лише одна сторона становища. Ситуація матиме зворотні наслідки, якщо домінуюча особа зловживає власними повноваженнями і ховається за статусно-рольову рамку, вдаючись до неприйнятних чи аморальних вчинків. Поширення останнім часом випадків булінгу, мобінгу, сексуального аб'юзу і педофілії часто пов'язано з неправомірним використанням домінуючою особою свого службового становища [41; 69; 72; 106]. Недостатність процесів ініціативного конфігурування підлеглої особи призведе лише до негативних наслідків. Особливо, коли трансгресор діє поступово, і існує можливість заздалегідь оцінити його наміри і шляхом уникання чи «профілактичного» проактивного встановлення меж не допустити безпосереднього вторгнення на власні простори.

Узагальнюючи результати другої і четвертої шкал опитувальника КПМО, що реєструють керованість меж на інтерперсональному рівні, цебто показують, чи може людина ефективно встановлювати міжособистісні межі, а не тільки відчувати, де вони пролягають, необхідно констатувати значне послаблення даної здібності у разі, якщо людина опиняється у підкореній комунікативній позиції.

Оскільки метою цієї частини нашого дослідження є вивчення особливостей впливу комунікативних контекстів на функціонування психологічних меж людини, важливо підкреслити, що поряд з диспозиційними факторами просторово-межової дизрегуляції та віктимності, у соціально-психологічних дослідженнях слід приділяти більше уваги ситуативним факторам, які фігурують у трансгресивних міжособистісних інтеракціях.

Наостанок варто торкнутись значень шкали проактивної керованості меж у близькому і дистантному модусі стосунків (контексти 7 і 5). Як зазначалось вище, обидва відрізняються від контексту «Підкорення» на рівні значимості $p < 0,001$. Кількісні значення контекстів домінування і близькості взагалі майже однакові, а дистантний контекст незначно нижчий. Виявляється, що близькі взаємини пропонують таку ж свободу ініціативного конфігурування, як і у стосунках домінантних. Як ми гадаємо, різниця полягає у витоках цієї свободи. Вільне проактивне встановлення меж домінантною особою спирається на силу, статус і владу. Близькі стосунки передбачають, що свобода проактивних конфігуративних дій має основою довіру і безпеку контакту. Близькі стосунки надають людині можливість поводитися розслаблено і розкуто. Стан безпеки сприяє самовираженню, емоційному зближенню, експериментуванню і багатьом іншим безпосереднім проявам внутрішнього світу людини, які за інших умов мали б шанс наразитися на несприйняття. Деякі виміри індивідуальної просторовості відкриваються для контакту добровільно взагалі лише за умов близькості (глибокі почуття, вірування, ставлення до людей, таємні відомості, тіло як сексуальний об'єкт). Близькість означає взаємне проникнення психологічних просторів [38; 172]. Людина-контекст наче дозволяє «оперувати» на своїх просторах, знаючи, що це для неї безпечно. Проактивне просування і переорганізація меж досліджуваного за таких умов отримує безпрецедентну свободу. І. Альтман називає цей процес – соціальне проникнення завдяки саморозкриттю [38].

Щодо проактивності досліджуваних з відстороненим типом комунікації, слід зауважити, що вона не зазнає стільки обмежень як у контактах з

домінантною особою, але і не відрізняється, судячи з усього, надійністю і безпекою близьких відносин. Дистанція сама по собі не заважає людині бути собою і діяти, не озираючись на іншого. Трохи нижчі показники дистантного контексту ніж у контекстів домінування і близькості можуть хіба що свідчити про відчутніший вплив конвенційних норм і загальноприйнятих регламентів, як зазвичай це відбувається серед людей умовно рівних і одночасно малознайомих. Але свобода і автономність не страждає. Якщо ж присутній конфлікт, загальна напруга підтримує готовність до проактивних дій, що стосується більше нападу і вторгнення ніж захисту, як при реактивному встановленні.

Аналіз шкали V. проникність меж (Відкритість просторів). Шкала істотно відрізняється за змістом і спрямованістю від всіх попередніх шкал. Вона досліджує міру доступності психологічних просторів респондента для діадного партнера. З її допомогою можливо судити про ступінь проникності психологічних меж досліджуваного для транзиторного обміну. Твердження шкали створювались у такий спосіб, щоб увібрати різноманітні ситуації, в яких відображається: 1) активність суб'єкта з допуску людини-контексту до об'єктів своєї просторовості (за умов активності останньої), 2) ініціативне запрошення до контакту з об'єктами своєї просторовості та 3) вираження назовні елементів власної просторовості. Комунікативні ситуації переважно зосереджені на безпосередньому контакті між учасниками діади і констатують зміну параметру проникності у меж різних вимірів ППО. Серед них також присутні такі, в яких констатується наявний «статус-кво» між комунікантами щодо взаємної доступності відповідних підпросторів. Шкала покликана продемонструвати наявні більш-менш сталі контури психологічних меж різних вимірів, які склалися між респондентом та людиною-контекстом на момент тестування.

У другому розділі ми вказували, що термін «проникність меж» нерідко вживається у психологічній літературі як синонім несформованості меж. Сформованість меж можливо розуміти у двох значеннях: як їх функціональна повноцінність і як усталеність системи тих перепон, які встановлює індивід. Першому визначенню відповідають всі чотири шкали респонсивного та

ініціативного блоків. Дана шкала створена з опорою на друге формулювання.

Ми вважаємо, що у нормі, коли людина добре відчуває, де вона «закінчується» і «починаються» інші [190; 191], складові будь-яких її просторів периферійно оточені психологічними межами, які існують або в актуалізованому, або дезактуалізованому стані. Це стала система меж особистості. Втім, вона може змінювати свою протяжність і структуру – експансувати, звужуватись, колапсувати, втрачати простори з причин сторонньої агресії чи навіть внаслідок природних обставин (смерть близької людини, катаклізм) [94; 111]. Такі процеси супроводжуються встановленням нових і втратою старих меж. Але доки психологічний простір залишається відносно незмінним, людина відчуває його як емпіричне «Я» або як «моє» [46]. Середовищна і організмична чутливість меж допомагає знати, де пролягає «водорозділ» кожну наступну мить. Межі активно функціонують на інтраперсональному рівні і прозорі на рівні інтерперсональному. Як тільки відбувається контакт з іншим [151], людина відчуває якою мірою відкривати власні простори перед цим іншим. Вона реактивно або проактивно керує проникністю своїх психологічних меж і вирішує, кого і наскільки впускати. Можна сказати, що межі або актуалізують, або дезактуалізують свою бар'єрну функцію, надаючи доступ до тих або інших об'єктів психологічного простору. Шкала «Проникність» кількісно реєструє міру їх доступності.

Високі показники за цією шкалою вказуватимуть на те, що діадного партнера наділено високим рівнем довіри, і він може досить вільно просуватися психологічними просторами респондента. Їх вміст не буде активно захищатися, а межі, відповідно, перебуватимуть у проникному (дезактуалізованому) стані. Значні показники за даною шкалою також говоритимуть про те, що респондент запрошує свого візаві до близького контакту, готовий розділити з ним складові власної індивідуальної просторовості.

Згадуючи модель оптимальних станів психологічних меж особистості Т. С. Леві [90], відповідно до якої межі приймають одну з шести функціональних позицій, кожна з яких так або інакше комплементує актуальній потребі, яка виникає при комунікації, проникні межі респондента будуть або

спокійно-нейтральними, або остаточно проникними – розчиненими, або такими, що активно вбирають, або активно віддають [90].

Низькі показники за шкалою проникності навпаки свідчатимуть про закритість респондента і недоступність його територій, про непроникність його психологічних меж, про актуалізованість їх бар'єрної функції у комунікації. За Леві ці межі можна вважати такими, що активно не впускають та активно стримують, контейнують внутрішню енергію.

З метою виявлення впливу типу комунікативного контексту на проникність психологічних меж респондентів було здійснено попарне порівняння показників дисперсії за всіма чотирма контекстами. Процедуру виконано для пошуку значущих відмінностей відкритості психологічних просторів респондентів у цих ситуаціях спілкування. Задля наочності ми присвоїли відповідні рангові значення кожному показнику, що має полегшити сприйняття результатів та подальшу інтерпретацію даних (табл. 3.9.).

Таблиця 3.9.

Показники попарного порівняння за тестом Геймса-Говеля для шкали «Проникність»

Multiple Comparisons

Games-Howell

Dependent Variable	(I) Контекст	(J) Контекст	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
Проникність	1	2	1,56546	1,87029	,837	-3,2707	6,4016
		5	14,68079*	2,12394	,000	9,1882	20,1734
		7	3,06716	1,73106	,289	-1,4096	7,5439
	2	1	-1,56546	1,87029	,837	-6,4016	3,2707
		5	13,11533*	2,08849	,000	7,7133	18,5174
		7	1,50170	1,68738	,810	-2,8627	5,8661
	5	1	-14,68079*	2,12394	,000	-20,1734	-9,1882
		2	-13,11533*	2,08849	,000	-18,5174	-7,7133
		7	-11,61362*	1,96479	,000	-16,6985	-6,5288
7	1	-3,06716	1,73106	,289	-7,5439	1,4096	
	2	-1,50170	1,68738	,810	-5,8661	2,8627	
	5	11,61362*	1,96479	,000	6,5288	16,6985	

* The mean difference is significant at the 0.05 level.

Примітки: контекст 1 – домінування, контекст 2 – підкорення, контекст 5 – дистантність, контекст 7 – близькість

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Як ми можемо переконатися, найбільші відмінності існують між контекстами домінування і дистантності. Останній контекст відмінний від усіх інших контекстів та має найменші значення за шкалою.

У цілому відмінності встановлені між контекстами:

1 і 5 ($p < 0,001$);

2 і 5 ($p < 0,001$);

7 і 5 ($p < 0,001$).

Отже, за шкалою V – «Проникність» – апостеріорний тест для нерівних середніх мір Геймса-Говеля визначив відмінність контексту дистантності від усіх інших контекстів на рівні значущості ($p < 0,001$).

Переглянувши результати респондентів за цим контекстом за деякими попередніми шкалами, легко зробити висновок, що найнижчий показник за шкалою «Проникність» є очікуваним. Ми побачили, що у відсторонених стосунках чутливість психологічних меж надзвичайно загострена до середовищних подій і є незначною або неоднозначною до подій внутрішньо-особистісних. Людина наче насторожі, перебуває у стані тривожного очікування, «скануючи» поведінку дистантного партнера по комунікації на предмет недобррозичливості. Периферійні зони психологічного простору особистості наділені додатковою увагою, індивід готовий діяти енергійно й рапідно, що впливає з показників інтерперсональних шкал і респонсивного, і ініціативного конфігурування. Закономірно, що за таких умов доступність психологічних просторів досліджуваних для контакту мінімальна. Психологічні межі перебувають у захисному тонусі. Їх першочергова функція – боронити індивідуальну просторовість, не випускаючи і не впускаючи нічого крізь психологічну межу. Тобто малою буде не тільки доступність різних вимірів психологічного простору, а і проникність меж.

Люди у цьому модусі комунікації перебувають у контакті, взаємодіючи неглибоко, формально або чисто функціонально підтримуючи стосунки. Вони можуть поділяти тою або іншою мірою територіальний підпростір і речовий, можливо, підпростір «Найближче соціальне оточення». Підпростір «Час» також

може бути спільним. Ці обставини були закладені у тестову батарею ще на етапі проектування і знайшли вираження у тексті інструкції, в якому зазначено, що стосунки з людиною-контекстом мають бути не епізодичними і доволі інтенсивними. При тому зрозуміло, що люди у відсторонених стосунках будуть уникати тілесного контакту у будь-яких проявах. Дистанція якраз передбачає збільшення відстані між тілами-організмами у підпросторі «Тілесність». Відсутність дотиків і недоступність фізичної межі тіла-організму сполучатиметься з закритістю тих об'єктів психологічного простору, які мають найвищий ступінь персоналізованості, куди слід віднести особисті речі, приватні приміщення і території (у тому числі віртуальні). Обмеження міжпросторового обміну особливо буде торкатися складової афективно-ідеаторного кластеру – думки, наміри, переживання, глибокі почуття, що, як правило, характеризує віддалені взаємини. Виключенням у цьому ряду стануть емоції, які виникають у міжособистісних контактах і не завжди ховаються від діадного партнера, особливо у конфліктних комунікаціях. Зрештою, закритість психологічних підпросторів у комунікації може сягати рівня повного ігнорування людини-контексту так, що спільними залишатимуться лише фізичний простір і часовий відрізок перебування поряд.

Отже, у рамках контексту 5 – «дистантний тип комунікації» -психологічні межі особистості перебувають у непроникному стані, запобігаючи транзиторному обміну. Захисна функція меж виражена бар'єрним надчутливим їх станом. Людина не дозволяє іншому контактувати з об'єктами власної просторовості і одночасно сама не прагне цього. Конфігурації психологічних меж приймають сталий, дещо ригідний контур непроникності, підкріплений їх високою чутливістю і керованістю.

На іншому боці континууму – близькі відносини з показниками відкритості просторів вищими за показники у дистантному контексті на рівні $p < 0,001$. Отриманий результат доводить, що проникність психологічних меж особистості змінюється залежно від того, з ким спілкується людина. Це означає рухливу, динамічну змінюваність даного параметру при зміні контексту

комунікації. Конфігурації психологічних меж змінюють одна одну з переходом людини у спілкуванні від одного партнера до іншого. Контекстуальна залежність актуального стану психологічних меж виявляється беззаперечною. Модус міжособистісних стосунків є контекстуальним фактором конфігурування психологічних меж особистості на найвищому статистичному рівні достовірності.

Довіра діадних партнерів у близьких стосунках визначає «прозорість» меж багатьох психологічних підпросторів і доступність їхнього змісту для контакту. Людина не відчуває, що психологічний зміст тих або інших підпросторів наражається на небезпеку і може відкинути захисну поведінку, різноманітні форми якої у розрізі просторового обміну можуть варіюватись від відведення погляду і уникання певних тем у бесіді до фізичної втечі чи бійки. Саме у близьких стосунках найчастіше мають місце різноманітні види тілесного контакту – обійми, поцілунки, ніжні доторки, жартівливі жести і дотики. В атмосфері безпеки, де відсутня загроза, вони сприймаються дружньо, з гумором, хоча за іншого комунікативного контексту мали б виразно ворожий характер та ідентифікувались би як вторгнення і посягання на кордони тіла. Емоції та думки не приховуються, навпаки, вони стають тим особистісним підґрунтям, що скріплює близькість. Схожим чином і решта підпросторів: надати близькій людині власну річ, допустити її до помешкання або познайомити з найближчими друзями виглядає природно і адекватно. Стосунки, просякнуті свободою надавати доступ і обмежувати його з огляду на власні бажання, як і свободою виражати назовні або стримувати особисті інтенції.

Як продемонстрували шкали респонсивного конфігурування, комунікація між близькими партнерами відбувається без зайвого напруження, що дозволяє тримати підпростори достатньо відкритими. Водночас, шкали ініціативного конфігурування показали, що людина, яка відчуває свої стосунки з партнером як близькі, досить чутлива до своїх внутрішніх потреб і в змозі асертивно реалізувати їх у взаєминах. Це видно з їхніх високих показників. Крім того,

друга шкала – «Реактивна керованість меж» – свідчить, що у разі виникнення ситуацій порушення меж з боку діадного партнера, захисні дії у відповідь будуть рішучими і значними.

Отже, досліджувані не відчують загрози і не втрачають власну автономію щодо просторово-межових регуляцій у близьких відносинах. Їхня суб'єктність не страждає, тому вони доволно керують проникністю меж і добре відчують міру прийнятного і неприйнятного. Людина знає, що і наскільки може бути запропоновано іншому, вона не залишає собі настільки мало, що це могло б провокувати просторовий дефіцит. У такого роду стосунках висока відкритість присутня, але не передбачає ексгібіціонізму. Це не злиття. Той факт, що символічне зображення контексту близьких стосунків у методиці О. Кроніка, Є. Кронік передбачало лише часткове заглиблення кіл одне в одне, ще раз нагадує, що справжня близькість не має нічого спільного з втратою своїх кордонів і просторів чи зменшенням контролю над ними.

Зовсім інше положення виявилось у тих респондентів, які охарактеризували свої стосунки з людиною-контекстом як підкорені (контекст 2). Проникність меж і доступність вмісту психологічного простору цієї частини вибірки значно вище ніж у тих, хто перебуває у стосунках близьких.

Результати попередніх шкал, особливо шкал інтерперсонального рівня, тобто тих, що оцінюють керованість меж респондентів, показали виразну обмеженість у здатності підкорених людей давати відсіч зовнішнім вторгненням і за потреби цілеспрямовано просувати власну просторовість. Наявність у ролі партнера по комунікації домінантної особи ніби паралізує просторову активність суб'єкта. В той час як чутливість психологічних меж залишається помірною і посиляє сигнали про інтрузії або гострий просторовий дефіцит, спроможність встановлювати межі критично знижена. Людина опиняється майже беззахисною перед лицем візаві. Її психологічні простори частково не належать їй, контроль над «внутрішніми об'єктами» втрачено. І такий стан речей виглядає безнадійно, адже межі некеровані, що кінець кінцем призводить до втрати суверенності людини.

Поява нових меж або регуляція проникності вже існуючих меж являє собою кінцевий результат установчого акту. Коли йдеться про межі особистості, частіше за все мається на увазі функція пропускання або стримування. Навіть ті шість оптимальних станів психологічних меж, запропонованих Леві, можливо звести лише до двох базових: бар'єр у комунікації або прозорий безопірний «ефір». Це схоже на функціонування транзистору в електроніці або синапсу у нейробіології мозку. Для зміни функціонального стану двох останніх необхідний електроімпульс. Так само для зміни проникності психологічних меж особистості має відбутися вчинок, який конституєватиме межу. Це може відбуватися як на внутрішньому мисленнєвому плані, так і у міжособистісній комунікації. Але якщо відсутня регулятивна діяльність, проникність психологічних меж опиниться в одному з неконтрольованих станів – у стані ригідності чи лабільності. Якраз ригідне перебування меж підкореної особи у проникному стані і є таким прикладом. У стосунках «знизу» людина, схоже, не має можливості задіяти власний потенціал до адаптаційної активності, щоб змінити ригідно проникну межу. Її індивідуальна просторовість – відчужена територія.

Неочікуваним та складним для інтерпретування виявився результат шкали проникності в рамках домінуючого типу відносин (контекст 1). Ми вважали, з огляду на ту картину, що вимальовувалась у попередніх аналізах шкал, що цей контекст продемонструє високий рівень закритості, близький до рівня віддалених стосунків (контекст 5). Але результат виявився протилежним. Досліджувані у позиції домінування мають достатньо доступні простори. Одною з імовірних причин слід вважати характер відносин з діадним партнером, який перебуває у підкореній позиції. Якщо припустити, що у даному випадку домінування відображає позицію батька або матері у дитячо-батьківських стосунках, то така прозорість меж і доступність власних просторів може бути зрозумілою. Йдеться про стосунки двох дорослих людей, оскільки мінімальний вік респондентів був 18 років. В такому разі відкритість батьків до дорослих дітей стає більш зрозумілою, особливо беручи до уваги українську

вибірку, значну частину якої склали представники західних регіонів. Традиційно на наших теренах батьки допомагають дорослим дітям, демонструючи «слабкі кордони» у порівнянні з традиціями сучасного західного світу [195]. Доступність всіх вимірів психологічного простору таких домінуючих батьків виглядає реалістичною. Але, в такому разі, важко вже казати про їх домінування. Хоча з іншого боку відкритість може і не заважати владній позиції, яку рельєфно окреслили усі попередні шкали сформованості меж. Проблема такого інтерпретування полягає в тому, що серед підвибірки першого контексту (134 респондентів) мали бути виключно батьки, що нереалістично. Також це означало б, що досліджувані неправильно зрозуміли інструкцію і обирали перший контекст, коли для дитячо-батьківських стосунків більше підходили контекст 3 і 4 – протекторат і поглинання. А вони, як відомо, були недоступними. Інша можливість – цей контекст обирали дуже близькі люди, найчастіше подружні пари чи люди у любовних стосунках, відносини яких характеризуються наявністю того, хто веде, і того, хто слідує. Це мало б відбуватися через те, що кола варіанту 1 (домінуючий контекст) методики «Психологічна близькість у стосунках» були заглиблені одне в одне до половини, як і у контексті 7 – близькі стосунки, але вертикально. У такому разі результат шкали «Відкритість просторів» варто розуміти як турботливу, заступницьку роль панівної особи. Іншими словами, у відносинах присутня значна відкритість і прозорість щодо компонентів всіх психологічних просторів, але домінуючий партнер набагато сильніший і впевненіший, володіє високою чутливістю і контролем власних психологічних меж, автентичний у їх встановленні, більшою мірою керує своєю просторовістю, довільно її видозмінюючи. Втім, жоден з описаних сценаріїв не видається нам остаточним і таким, що сповна пояснює отриманий результат.

3.3. Контекстуально обумовлені конфігурації психологічних меж особистості: функціональна спрямованість і ситуаційна відповідність.

Дисперсійний аналіз переконливо довів, що тип комунікативних

стосунків впливає на динаміку функціонування психологічних меж особистості. Соціальна ситуація, в якій опиняється людина обумовлює ті конфігурації психологічних меж, які вона актуалізує під час спілкування. Кожна конкретна конфігурація покликана забезпечити оптимальну соціально-психологічну адаптацію людини у міжособистісних контактах.

Індивідуальне сприйняття партнера по комунікації визначає, якими будуть межі у взаєминах. Стосується це не тільки окресленості контурів тих або інших психологічних просторів і фізичної та психологічної доступності їх для іншого, а і тих властивостей психологічних меж, які зазвичай прийнято вважати транс-ситуативними рисами особистості. Йдеться про сформованість психологічних меж. Виявляється, що нездатність особи встановлювати межі з певними людьми ще нічого не говорить про сформованість чи несформованість її меж. Як можна переконатися з попереднього параграфу, вплив ситуації знижує функціональність меж людини такою ж мірою, як і підсилює її. Відповідно, це впливає на міру відкритості психологічних просторів людини. Адекватна ситуації проникність психологічних меж напряму залежить від їх функціональної повноцінності на інтра- та інтерперсональному рівнях. Тому для аналізу конфігурацій психологічних меж, необхідно брати до уваги усі отримані емпірично їхні функціональні параметри.

Міжсуб'єктні вибірки, залучені у дисертаційному дослідженні, дозволяють зробити висновок, що конфігурації психологічних меж, які ми спостерігаємо у кожному окремому комунікативному контексті тяжіють до універсальності. Відтак виникає можливість їх описати. Під типовими конфігураціями психологічних меж особистості ми розуміємо похідні від певного комунікативного контексту усереднені ситуативні контури функціональних параметрів чутливості, керованості і проникності цих меж. Конфігурації можливо розрізняти за функціональною спрямованістю і ситуативною відповідністю.

Заради підтвердження наявності внутрішніх закономірностей конфігурування психологічних меж, що відповідають закладеним у теоретичній

моделі конструктам, у кожній окремій конфігурації було виконано аналіз інтеркореляційних зв'язків з використанням рангового коефіцієнта кореляції Спірмена. Також, оскільки некоректно співставляти результати середніх значень у окремих шкалах між собою з причини різної довжини останніх, було здійснено процедуру переведення сирих балів усіх шкал опитувальника КПМО у Т-бали.

Вибірка нараховувала 695 респондентів. Т-величини мають середнє арифметичне 50, а стандартне відхилення 10. Тому переведення первинних балів у Т-бали відбувалось за формулою:

$$T\text{-бали} = Z * 10 + 50,$$

де Z-показник є часткою різниці первинного балу та середнього і стандартного відхилення результатів за шкалою ($Z = \frac{(x_i - \bar{x})}{\sigma}$).

Вирахувавши для кожної шкали середнє значення та стандартне відхилення (табл. 3.10), ми отримали формули переведення первинних балів у стандартизовані Т-бали.

Таблиця 3.10.

**Середнє значення та стандартне відхилення даних за шкалами
опитувальника**

	шкала 1	шкала 2	шкала 3	шкала 4	шкала 5
N	695	695	695	695	695
Допустимо Пропущені	0	0	0	0	0
Середнє значення	63,6748	72,6216	80,7022	67,6604	91,0878
Стандартне відхилення	13,74828	10,86261	11,40563	8,49087	16,86929

Примітки: шкала 1 – середовищна чутливість; шкала 2 – реактивна керованість; шкала 3 – організмична чутливість; шкала 4 – проактивна керованість; шкала 5 – проникність

Джерело: розроблено автором.

$$\text{Для шкали 1 : } (x_i - 63,67) : 13,75 \times 10 + 50 ;$$

$$\text{Для шкали 2 : } (x_i - 72,62) : 10,86 \times 10 + 50 ;$$

$$\text{Для шкали 3 : } (x_i - 80,70) : 11,41 \times 10 + 50 ;$$

$$\text{Для шкали 4 : } (x_i - 67,66) : 8,49 \times 10 + 50 ;$$

$$\text{Для шкали 5 : } (x_i - 91,09) : 16,87 \times 10 + 50 .$$

За допомогою програмної функції статистики SPSS «вирахувати змінну» було здійснено переведення первинних даних респондентів у стандартизовані Т-бали (табл. 3.11.).

Таблиця 3.11.

Середні значення Т-балу шкал для кожного контексту

Контекст	шкала1 Т	шкала2 Т	шкала3 Т	шкала4 Т	шкала5 Т
1,00 N	138	138	138	138	138
Середнє значення	50,8671	51,5024	50,2230	52,3799	50,4978
Мінімум	25,51	26,41	23,96	26,85	25,05
Максимум	72,79	75,20	70,43	77,49	65,95
2,00 N	127	127	127	127	127
Середнє значення	50,4175	46,4703	47,0854	44,4556	49,2898
Мінімум	27,69	17,21	13,44	11,53	23,27
Максимум	71,33	70,60	66,04	68,07	64,77
5,00 N	133	133	133	133	133
Середнє значення	53,8381	50,0161	45,4554	51,0552	41,5151
Мінімум	29,15	26,41	24,84	29,20	13,79
Максимум	78,60	82,57	66,92	83,38	64,77
7,00 N	297	297	297	297	297
Середнє значення	47,7080	50,8040	53,1777	50,7925	53,8720
Мінімум	21,88	15,37	21,33	15,07	23,27
Максимум	69,88	78,89	70,43	81,02	66,55
Всього N	695	695	695	695	695
Середнє значення	50,0035	50,0000	50,0000	50,0000	50,0000
Мінімум	21,88	15,37	13,44	11,53	13,79
Максимум	78,60	82,57	70,43	83,38	66,55

Примітки: шкала 1 – середовищна чутливість; шкала 2 – реактивна керованість; шкала 3 – організмична чутливість; шкала 4 – проактивна керованість; шкала 5 – проникність
1,00 – домінування, 2,00 – підкорення, 5,00 – дистантність, 7,00 – близькість

Джерело: розроблено автором.

Далі наведемо характеристики типових конфігурацій психологічних меж особистості, спираючись на показники Т-балів, а також розкриємо специфіку структурно-динамічних зв'язків між їхніми функціональними параметрами за усіма шкалами авторського опитувальника.

Активно-експансивна конфігурація психологічних меж особистості. У наведеній гістограмі виразно проглядаються ключові характеристики конфігурації психологічних меж досліджуваних, які відчують себе у панівній позиції. Всі функціональні параметри меж сягають досить високих порівняно з усіма іншими контекстами значень. Особливо вираженими є показники інтерперсональних шкал. Цей факт легко пояснюється тою обставиною, що діадний партнер домінуючої особи перебуває у залежній, підконтрольній позиції, частково обмежений у власній суб'єктності, активності і суверенності, і не являє собою зовнішньої загрози. З одного боку, це дозволяє межах не бути аж занадто алертованими, залишаючись при цьому доволі чутливими до оточення, а з другого, вони відчуються керованими, оскільки психологічні простори партнера сприймаються майже «прозорими».

У такого роду контактах межі також сенситивні до внутрішніх сигналів. Власні бажання та інтереси фігурують у спілкуванні як усвідомлені орієнтири, відповідно до яких розгортається взаємодія. Людина в цілому перебуває у активному стані, її суб'єктність виражена у підконтрольності і власних, і частини чужих просторів, а межах властивий виражений «тонус». Міжособистісні бар'єри встановлюються вільно і швидко, оскільки обидві шкали ініціативного конфігурування однозначно вказують на те, що інтра- та інтерперсональне функціонування меж не зазнає жодних перепон. Усвідомлення сили і контролю надає змогу бути відкритим у спілкуванні, вільно виражати свої почуття й думки, не перейматися безпекою своїх фізичних і психологічних територій та об'єктів, які також ситуативно оточуються проникними межами.

Активно-експансивна конфігурація забезпечує людину усіма необхідними середовищними і психологічними умовами, які сприяють виконанню у ситуаціях спілкування функцій керування і провідництва. Людина одночасно здатна боронити власні терени, залишаючись стійкою і непохитною, та дієво втручатися у простори і зони контролю партнера. Спроможність підтримувати описану конфігурацію можливо розглядати як бажану властивість особистості у тих сферах людської взаємодії, в яких висуюються

вимоги до лідерства і ефективного управління.

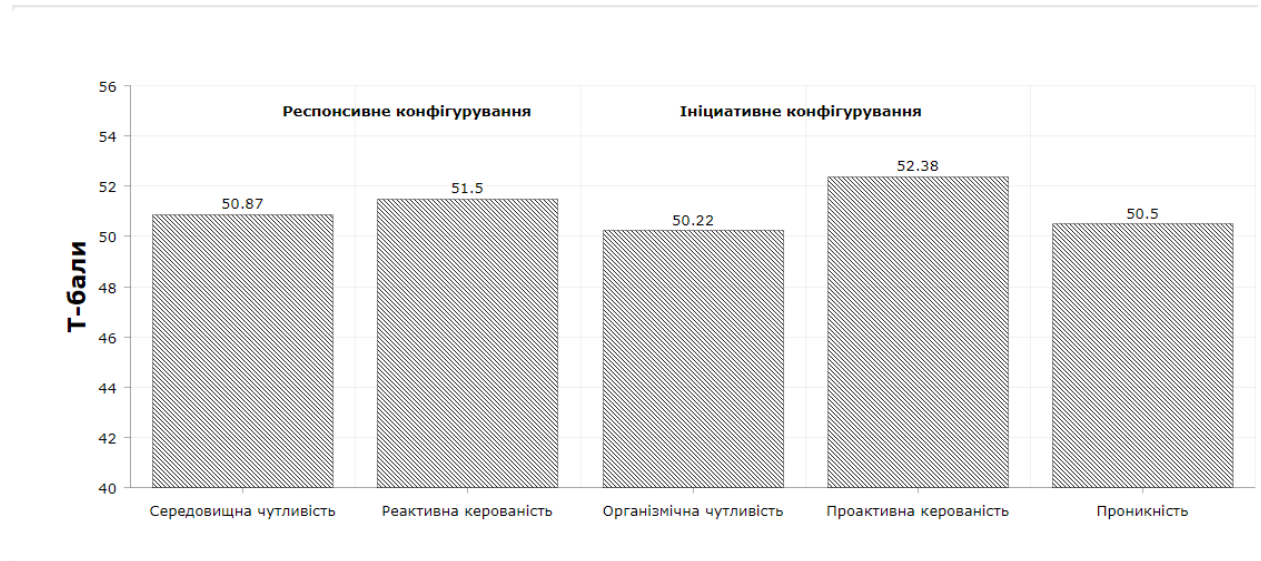

Рис. 3.2. Гістограма активно-експансивної конфігурації психологічних меж особистості.

Джерело: Розроблено автором.

Інтеркореляції функціональних параметрів психологічних меж у активно-експансивній конфігурації. Контекст домінування (див. додаток В.5., табл. В.5.1.):

Шкала 1 має значимі зв'язки з усіма іншими шкалами: зі шкалою 2 ($\rho_0 = 0,44$, $p \leq 0,001$), шкалою 4 ($\rho_0 = 0,22$, $p \leq 0,01$) – прямі, а зі шкалою 3 ($\rho_0 = -0,41$, $p \leq 0,001$) та шкалою 5 ($\rho_0 = -0,47$, $p \leq 0,001$) – обернені.

Шкала 2, окрім позитивного зв'язку зі шкалою 1, має ще один позитивний зв'язок зі шкалою 4 ($\rho_0 = 0,63$, $p \leq 0,001$).

Шкала 3, окрім негативного зв'язку зі шкалою 1, має позитивний зв'язок зі шкалою 5 ($\rho_0 = 0,69$, $p \leq 0,001$).

Шкала 4 відповідно має позитивні зв'язки зі шкалою 1 та шкалою 2.

Шкала 5 перебуває у негативному зв'язку зі шкалою 1 та позитивному зв'язку зі шкалою 3.

Отже, наявні зв'язки показують, що психологічні межі цієї конфігурації пов'язані на інтерперсональному рівні, відсутній дисбаланс респонсивного конфігурування, усвідомленість організаційних конфігуративних сигналів

сприяє більшій відкритості психологічних просторів у комунікації, а середовищні сигнали, навпаки, згортають ці простори.

Пасивно-реципієнтна конфігурація психологічних меж особистості. Характерну картину демонструє конфігурація психологічних меж особи, що випробовує на собі владний вплив домінуючого партнера. Показники респонсивного конфігурування близькі до показників конфігурування ініціативного. В обох випадках чутливість психологічних меж незначним чином вища за показники керованості, які перебувають у найнижчій точці порівняно з усіма іншими комунікативними контекстами. Людина не володіє своєю просторовістю, не здатна довільно змінювати її кордони і захищати її від експансивних впливів. Для такої особи встановити власні межі виглядає важким завданням. Драматизму становищу додає той факт, що середовищна чутливість меж фіксована на достатньо високому, а організмична чутливість – на помірному рівнях. Людина розуміє, що нею керують, маніпулюють чи зловживають, усвідомлює деякі свої наміри і бажання щодо обмежень, які вона хотіла б встановити для діадного партнера, але не здатна втілити це. Відсутня можливість означувати припустимість і неприпустимість дій опонента, автономно організовувати комфортні для себе умови та обставини комунікативної ситуації. У першу чергу це стосується ініціативних процесів конфігурування.

Виглядає закономірно, що психологічні простори підвладної людини мало контрольовані і відкриті для іншого. Її поведінка матиме ознаки конформності. Висока проникність меж є наслідком функціонального дефіциту їхньої чутливості і керованості. Слабка здатність встановлювати межі за ситуацій комунікації у позиції «знизу» прирікає індивідуальну просторовість такої людини на прозорість, що межує з незахищеністю.

Конструктивною функцією даної конфігурації слід вважати її соціальну доречність у ситуаціях субординаційного спілкування, навчальних ситуаціях, екстремальних ситуаціях, в яких від людини вимагається поведінка чіткого слідування зовнішнім інструкціям і наказам.

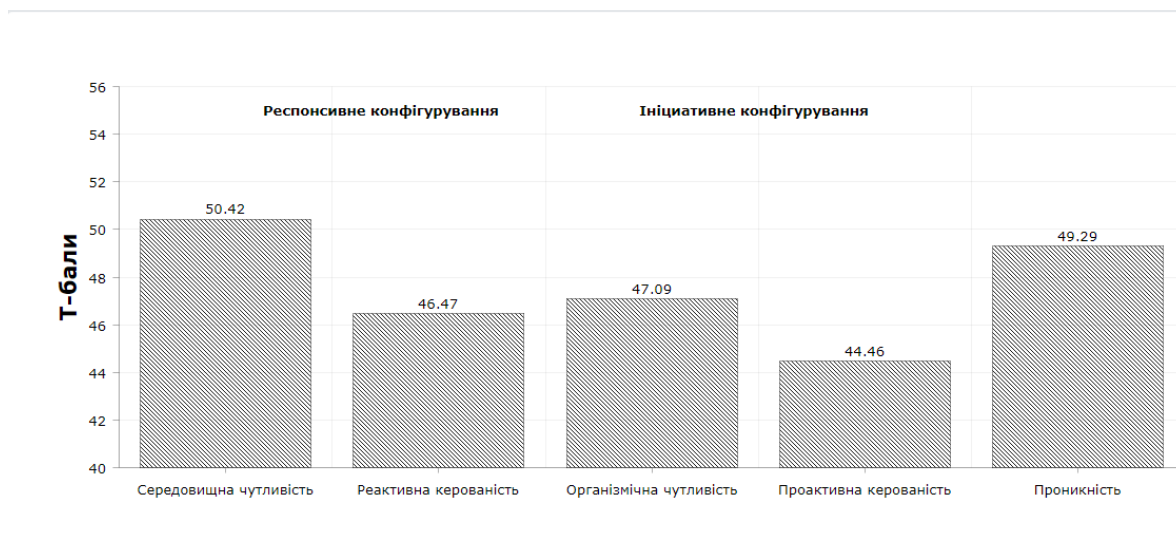

Рис. 3.3. Гістограма пасивно-реципієнтної конфігурації психологічних меж особистості.

Джерело: *Розроблено автором.*

Інтеркореляції функціональних параметрів психологічних меж у пасивно-реципієнтній конфігурації. Контекст підкорення (див. додаток В.5., табл. В.5.2.):

Шкала 1 має значущий позитивний зв'язок із шкалою 2 ($\rho_0 = 0,44$, $p \leq 0,001$) та негативні зв'язки зі шкалами 3 ($\rho_0 = -0,44$, $p \leq 0,001$) і 5 ($\rho_0 = -0,53$, $p \leq 0,001$).

Шкала 2, окрім позитивного зв'язку зі шкалою 1, має ще один позитивний зв'язок зі шкалою 4 ($\rho_0 = 0,64$, $p \leq 0,001$).

Шкала 3, окрім негативного зв'язку зі шкалою 1, має позитивні зв'язки із шкалами 4 ($\rho_0 = 0,31$, $p \leq 0,001$) і 5 ($\rho_0 = 0,63$, $p \leq 0,001$).

Шкала 4 відповідно має позитивні зв'язки зі шкалою 2 та шкалою 3.

Шкала 5 є у негативному зв'язку зі шкалою 1 та позитивному зв'язку зі шкалою 3.

Отже, зв'язки між функціональними параметрами психологічних меж даної конфігурації у цілому подібні до попередньої, але присутня збалансованість ініціативних процесів, які є вельми пригніченими, що, у свою чергу, відображається на зменшенні доступності психологічних просторів для іншого (позитивні зв'язки останніх трьох шкал).

Пасивно-резистивна конфігурація психологічних меж особистості.

Наступна гістограма пропонує профіль, який показує конфігурацію психологічних меж особистості, властиву дистантному модусу комунікації між діадними партнерами. Необхідно в першу чергу відмітити контраст між чутливістю психологічних меж до зовнішнього середовища і їх чутливістю до організмичних стимулів. Присутній радикальний дисбаланс у бік середовищної чутливості. У відсторонених стосунках людина надзвичайно гостро реагує на спроби діадного партнера переходити міжособистісні межі та відчуває це як вкрай неприпустимі речі. Кредит довіри настільки малий, що дотики, коментарі, фізичні рухи і пересування, які б вважались прийнятними за будь-яких інших контекстів спілкування, оцінюються як недоречні і навіть образливі. Людина дотримується актуальних конвенційних норм у спілкуванні, поводить себе стримано і формально. При тому внутрішня організмична чутливість зазнає значної напруги через протиріччя і невизначеність. Поводити себе з людиною-контекстом вільно і розкуто не вдається, давати ради власним потребам, що, як правило, задовольняються без перепон за несхожих умов, також складно. Внутрішнє психологічне збудження і розмитість особистої позиції може бути відреаговане у безпосередній поведінці, що видно з доволі високих показників керованості психологічних меж на інтерперсональному рівні за обома типами конфігурування (респонсивним та ініціативним). Тобто стриманість людини з такою конфігурацією меж є вимушеною і «крихкою».

Відтак, загальна картина параметрів меж, які відображують їхню функціональну повноцінність виглядає доволі конфліктно: спрямована на середовище гіперсенситивність і помірنا реактивна керованість, які породжують напругу, а також, внутрішня невизначеність щодо поведінки з партнером і одночасно висока готовність до ініціативних конфігуративних дій. Останнє вказує на те, що за умов відкритого конфлікту поведінка людини може бути імпульсивною.

Психологічна напруга і самообмеження щодо «різких рухів» у бік візаві призводить до майже ригідної індивідуально-просторової закритості.

Проникність психологічних меж респондентів, які відчували свою комунікативну ситуацію як відсторонену, сягає найнижчого поміж іншими контекстами рівня. Така недоступність психологічних просторів у дистантній комунікації є чи не найголовнішою ознакою даної конфігурації психологічних меж особистості.

Цю конфігурацію правомірно вважати «соціальним запобіжником» відкритих міжособистісних конфліктів. Вона сприяє соціально-психологічній адаптації людини в умовах боротьби, протистояння, а також за умов випадкових, вимушених або чисто формальних взаємин. Головна функція дистантної конфігурації – підтримка конструктивних комунікацій і захист власної просторовості від небажаних вторгнень.

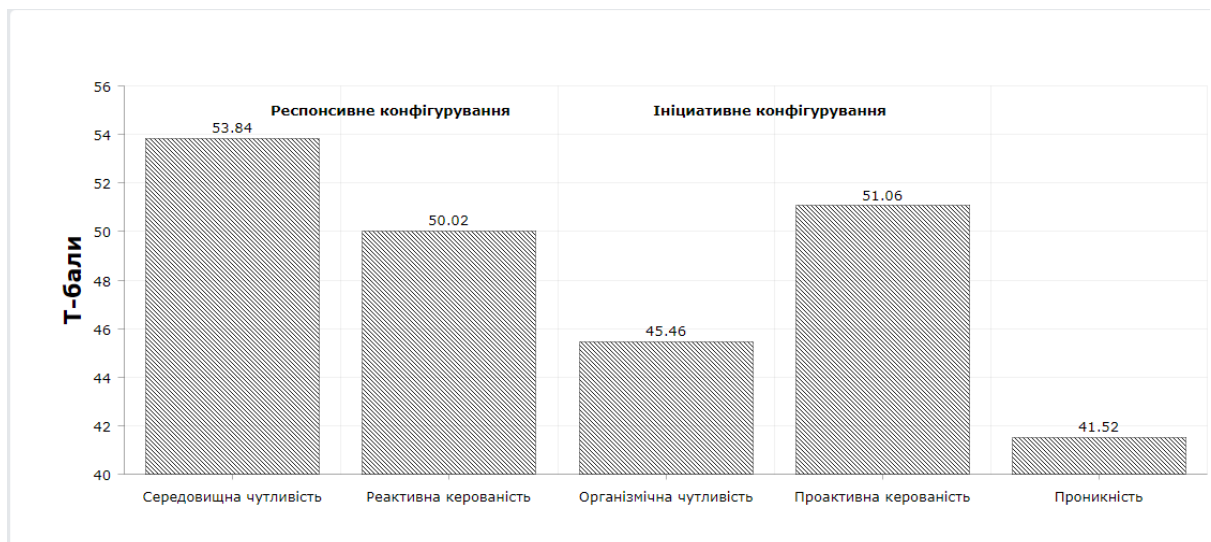

Рис. 3.4. Гістограма пасивно-резистивної конфігурації психологічних меж особистості.

Джерело: Розроблено автором.

Інтеркореляції функціональних параметрів психологічних меж у пасивно-резистивній конфігурації. Контекст дистантності (див. додаток В.5., табл. В.5.3.):

Шкала 1 має значущі зв'язки з усіма іншими шкалами: зі шкалою 2 ($\rho_0 = 0,55$, $p \leq 0,001$), шкалою 4 ($\rho_0 = 0,29$, $p \leq 0,01$) – позитивні, а зі шкалою 3 ($\rho_0 = -0,29$, $p \leq 0,001$) та шкалою 5 ($\rho_0 = -0,63$, $p \leq 0,001$) – негативні.

Шкала 2, окрім позитивного зв'язку зі шкалою 1, має ще один позитивний

зв'язок зі шкалою 4 ($\rho_0 = 0,65, p \leq 0,001$) та один негативний зв'язок зі шкалою 5 ($\rho_0 = -0,38, p \leq 0,001$).

Шкала 3, окрім негативного зв'язку зі шкалою 1, має ще два позитивні зв'язки із шкалою 4 ($\rho_0 = 0,33, p \leq 0,001$) і шкалою 5 ($\rho_0 = 0,27, p \leq 0,01$).

Шкала 4 відповідно має позитивні зв'язки зі шкалами 1, 2, 3 та негативний зв'язок із шкалою 5 ($\rho_0 = -0,26, p \leq 0,01$).

Шкала 5, відповідно, перебуває у негативних зв'язках зі шкалами 1, 2, 4.

Отже, психологічні межі цієї конфігурації демонструють низку логічних для дистантного контексту зв'язків: респонсивні та ініціативні конфігуративні процеси міцно пов'язані між собою і мають спільну тенденцію у функціонуванні; вони також внутрішньо пов'язані на інтра- та інтерперсональному рівнях, а недоступність психологічного простору має зворотній зв'язок з їхньою вираженістю, за виключенням організмичної чутливості. Іншими словами, на захист психологічного простору працює вся решта функціональних параметрів психологічних меж.

Активно-конгруентна конфігурація психологічних меж особистості. Як ми вже підкреслювали, найнижче значення середовищної чутливості меж необхідно розуміти як загальне відчуття безпеки і довіри, якими пронизані близькі стосунки. Порушення психологічних меж, які мають місце у цих комунікаціях з боку людини-контексту, не сприймаються як серйозна загроза. Низька сенситивність до такого роду проявів вказує на те, що зовнішні трансгресивні акти іншого певною мірою дозволені. Вони не викликають сильного обурення чи гніву і приймаються толерантно. Людина відчуває себе автентично, цілісно, вона спокійна і конгруентна, має доступ до своїх організмичних переживань, на що вказує найвищий поміж усіх інших конфігурацій рівень організмичної чутливості меж. Шкали чутливості дають змогу припускати, що близький контакт сприяє самозаглибленню, пересуваючи фокус з середовища на себе. У такому стані людина відчуває себе вільною встановлювати бар'єри або реорганізувати міжособистісні межі. Підвласність та керованість її меж за інтерперсональними шкалами на високому рівні. І це

стосується як респонсивних, так і ініціативних переконфігурувань.

Особливістю цієї конфігурації є максимальні значення відкритості власних просторів людини для діадного партнера. Доступність об'єктів власної психологічної просторовості сприяє інтимності, глибині міжособистісного контакту, зближенню [34]. Втім, людина добре відчуває і ефективно контролює те, де вона закінчується та починається інший, і за потреби може дієво боронити власні простори від небажаних зазіхань. Інша важлива особливість конфігурації – найвище значення організмичної чутливості, що і спонукало назвати її активно-конгруентною завдяки чіткій символізації власного досвіду у свідомості. Це надає свободу у виборі стратегій поведінки у діадній комунікації та сприяє соціальній адаптації людини [175; 203].

Описана конфігурація сприяє задоволенню потреб людини у психологічній близькості, емоційній підтримці, дружбі та любові. Межі даної конфігурації забезпечують надійний і безпечний контакт. Вона дозволяє вибудовувати конструктивні стосунки, в яких обидва комуніканти зміцнюють прив'язанність, особистісно зростають, рекреаціонують.

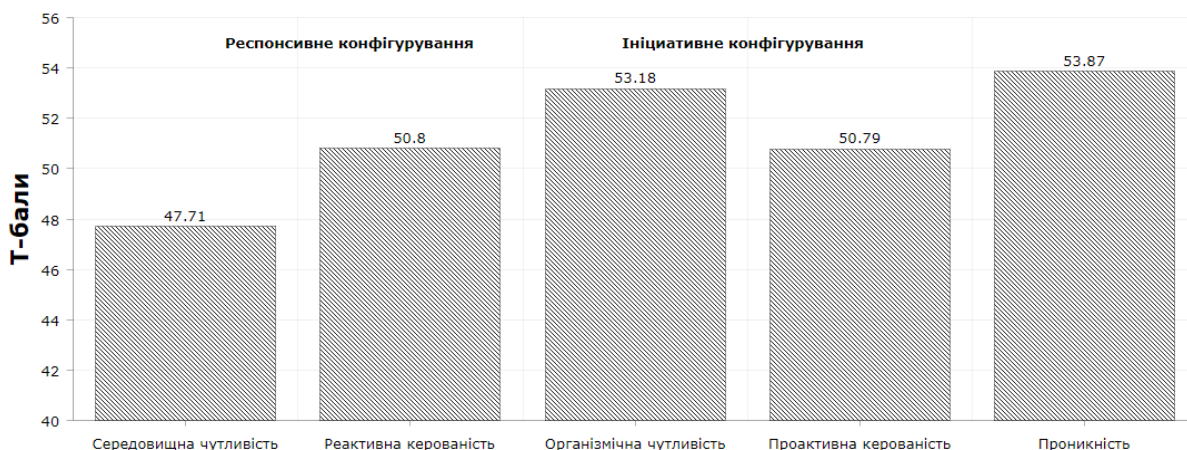

Рис. 3.5. Гістограма активно-конгруентної конфігурації психологічних меж особистості.

Джерело: *Розроблено автором.*

Інтеркореляції функціональних параметрів психологічних меж у

активно-конгруентній конфігурації. Контекст близькості (див. додаток В.5., табл. В.5.4.):

Шкала 1 має значущі зв'язки з усіма іншими шкалами: зі шкалою 2 ($\rho_0 = 0,60, p \leq 0,001$), шкалою 4 ($\rho_0 = 0,23, p \leq 0,01$) – позитивні, а зі шкалою 3 ($\rho_0 = -0,29, p \leq 0,001$) та шкалою 5 ($\rho_0 = -0,44, p \leq 0,001$) – негативні.

Шкала 2, окрім позитивного зв'язку зі шкалою 1, має ще позитивний зв'язок зі шкалою 4 ($\rho_0 = 0,61, p \leq 0,001$) та негативний зв'язок зі шкалою 5 ($\rho_0 = -0,24, p \leq 0,01$).

Шкала 3, окрім негативного зв'язку зі шкалою 1, має позитивні зв'язки із шкалами 4 ($\rho_0 = 0,32, p \leq 0,001$) і 5 ($\rho_0 = 0,60, p \leq 0,001$).

Шкала 4 відповідно має позитивні зв'язки із шкалами 1, 2, 3.

Шкала 5 відповідно перебуває у негативних зв'язках зі шкалами 1 та 2.

Отже, психологічні межі активно-конгруентної конфігурації пов'язані за своїми функціональними параметрами таким чином, що невисока середовищна і висока організмична чутливості забезпечують доступність психологічних просторів для комунікативного партнера, а процеси конфігурування на інтра- та інтерперсональному рівнях показують спільну тенденцію у функціонуванні (зворотню на інтраперсональному рівні).

Слід відмітити, що кореляційний аналіз внутрішніх зв'язків функціональних параметрів психологічних меж особистості доводить конструктну валідність теоретичної моделі диспозиційно-ситуаційного конфігурування психологічних меж особистості у діадній комунікації, вказуючи на правомірність відокремлення інтра- та інтерперсональних процесів, і доводячи правомірність гіпотези про респонсивні та ініціативні типи конфігурувань. У більшості проаналізованих контекстів спостерігається:

- позитивний зв'язок між першими двома шкалами – Середовищної чутливості і Реактивної керованості, які представляють респонсивний тип конфігурування психологічних меж особистості;

- позитивний зв'язок між наступними двома шкалами – Організмичної чутливості і Проактивної керованості, які разом презентують ініціативний тип

конфігурування;

- позитивний зв'язок між шкалами Реактивної і Проактивної керованості, які у сукупності відображують інтерперсональний рівень конфігурування;

- завжди негативний зв'язок між шкалами Середовищної та Організмичної чутливості, які належать до протилежних полюсів сенситивності психологічних меж та являють собою інтраперсональний рівень конфігурування;

- негативний зв'язок у майже усіх контекстах між шкалами Середовищної чутливості і Проникності, що підтверджує «згортання» особистістю власних психологічних просторів у ситуаціях небезпеки, про яку сигналізує зовнішня сенситивність меж.

Крім того, виявлені особливості підтверджують конструктну валідність опитувальника «Конфігурування психологічних меж особистості», побудованого на основі згаданої теоретичної моделі.

Отже, активно-експансивна конфігурація психологічних меж особистості є похідною від контексту домінування, внаслідок чого її провідними властивостями виявляються сенситивність до організмичних сигналів, високий ступінь усвідомлення власних мотивів спілкування, контроль окремих вимірів психологічного простору комунікативного партнера, а також високий рівень ініціативного та респонсивного конфігурування, що в остаточному підсумку призводить до високої довільності встановлення психологічних меж та регуляції комунікативної поведінки у діаді. Пасивно-реципієнтна конфігурація психологічних меж особистості складається у контексті підкорення, що позначається низьким ступенем контрольованості особою власних меж та відкритістю окремих вимірів її психологічного простору для інтервенцій з боку комунікативного партнера. Висока проникність меж, у свою чергу, є наслідком функціонального дефіциту їхньої чутливості й керованості, а тому слабка спроможність встановлення власних меж має наслідком почуття незахищеності у спілкуванні. Пасивно-резистивна конфігурація психологічних меж особистості складається у контексті дистантності, а її визначальними характеристиками постають радикальний дисбаланс у бік середовищної

чутливості, гостре реагування на спроби порушення меж, низький кредит довіри до комунікативного партнера, високий ступінь дотримання актуальних конвенційних норм у спілкуванні. Загалом виміри психологічного простору особистості є закритими та недоступними для комунікативного партнера, внаслідок чого забезпечується її захищеність у спілкуванні. Активно-конгруентна конфігурація психологічних меж особистості є похідною від контексту близькості, внаслідок чого її чільними властивостями є найнижчий (порівняно із іншими контекстами) ступінь середовищної чутливості, високий кредит довіри до комунікативного партнера, відчуття безпеки у спілкуванні, конгруентність та вільний доступ до організмичних переживань. Проникність меж досягає найвищого рівня (проти усіх інших контекстів), внаслідок чого доступність вимірів психологічного простору для комунікативного партнера є максимально вільною.

Можливість виявлення типових конфігурацій психологічних меж особистості має неабияке теоретичне і прикладне значення у розумінні, прогнозуванні і корекції міжособистісних стосунків. Соціально-психологічна адаптація людини багато в чому залежить від її здатності встановлювати і регулювати психологічні межі у спілкуванні. Багатьма дослідниками підкреслюється важлива роль сформованості меж особистості для успішної взаємодії зі світом [25; 35; 114; 178; 185]. Водночас, ситуативна відповідність актуалізованих у комунікації конфігурацій виявляється не менш значущим фактором. Застигла конфігурація може стати чинником соціально-психологічної дезадаптації у разі втрати межами гнучкості, коли вони стають ригідними, невідповідними до соціально-психологічної ситуації і деяким чином перетворюються на характерологічні ознаки особистості. Як видно з аналізу параметрів психологічних меж у різних комунікативних контекстах, соціальні ситуації вимагають від людини встановлювати і підтримувати неоднакові контури проникності різних психологічних підпросторів. Міра доступності вимірів індивідуальної просторовості для іншого – важливий аспект адекватності людини у побудові соціальних взаємин. Успішність комунікації

суттєво залежатиме від того, наскільки проникність тих чи інших меж людини комплементує з ситуацією, в якій відбувається контакт. Те саме стосується і таких параметрів функціонування психологічних меж, як чутливість і керованість. Контекстуально невідповідна чутливість або недостатня керованість психологічних меж легко зробить людину нездатною ефективно впоратися із низкою соціально-психологічних ситуацій, що вимагають конкретної поведінки. Отже, вивчення соціально-комунікативних особливостей конфігурацій психологічних меж особистості є важливим напрямком соціально-психологічних досліджень.

3.4. Вплив полезалежності/полenezалежності особистості на конфігурування її психологічних меж: протилежні патерни середовищної та організмичної чутливості.

Завдяки матеріалам двох попередніх параграфів ми мали нагоду переконатися, що контексти, в яких відбувається спілкування, чинять значний вплив на те, як функціонують психологічні межі. Ситуації видозмінюють межі опосередковано, через особистість, яка їх встановлює, і атрибутами якої вони одночасно є. Людина реагує на ситуацію або створює її через призму своєї індивідуальності. Жодна ситуація не може існувати поза внутрішнім світом людини, не перетинаючись із ним, не накладаючись на нього, і не отримуючи від нього зворотнього впливу. Межа – як вираз суб'єктної активності людини – це унікальний продукт особистості і середовища. Вона парадоксальним чином породжується ситуацією крізь особистість і особистістю у ситуації. Л. Росс і Р. Нісбетт наголошують: ««Змішування» диспозиційних і ситуаційних впливів, що існує у реальному світі, якраз і є тою причиною, через яку ґрунтовні дослідники беруть на себе настільки важкий тягар визначення та кількісного виміру індивідуальних відмінностей у ситуаціях, що усувають очевидні рольові обмеження та зобов'язання. З тієї ж причини вони дбають про те, щоб різні індивіди, яких тестують, опинялись у аналогічній експериментальній ситуації.» [127, с. 130].

І справді, говорити про ситуаційне детермінування поведінки, не зважаючи на детермінування диспозиційне і не беручи його до уваги в емпіричному дослідженні, було б вкрай некоректно з методологічної точки зору. Дуже важко зрозуміти встановлення меж людиною, ігноруючи ті індивідуально-характерологічні властивості цієї людини, які беруть участь у таких процесах та опосередковують їх. Тому без розкриття особливостей впливу другого компоненту суб'єкт-об'єктного членування, а саме особистості, осягнути конфігуративні процеси неможливо. Цими особливостями було обрано полезалежність/полenezалежність, бо перцепція, висловлюючись фігурально, – «шлюз» між людиною і ситуацією.

За результатами двофакторного дисперсійного аналізу виявилось, що полезалежність/полenezалежність знайшла відображення тільки на обох шкалах чутливості меж. Не задовольнившись таким результатом, ми спробували окремо здійснити порівняльний аналіз для встановлення зв'язків між полезалежністю/полenezалежністю особистості і шкалами опитувальника КПМО. У підсумку отримали значущі відмінності за трьома шкалами з п'яти (див. додаток Г.2.).

Опишемо встановлення відмінностей за допомогою теста U – Манна-Вітні між полenezалежністю та полезалежністю і п'ятьма шкалами опитувальника.

Методику «Тест прихованих фігур» Г. Віткіна загалом пройшли 362 респонденти. Їм було запропоновано тільки першу половину тесту, яка містить 12 складних фігур, оскільки цього достатньо для валідності результатів (див. параграф 2.3.). З метою вирізнення полезалежних і полenezалежних із загальної вибірки було вилучено третю частину респондентів, які мали середні значення за методикою. Дані решти 250 респондентів розділено на дві групи: «1» – полenezалежні (з нижчими результатами) та «2» – полезалежні (ті, що мають вищі результати за методикою).

Статистика за тестом U – Манна-Вітні вказує на значущі відмінності між

результатами теста Віткіна та наступними шкалами: Середовищна чутливість ($p = 0,001$), Організмична чутливість ($p = 0,010$), Проникність ($p = 0,037$). За іншими шкалами опитувальника відмінностей у полезалежних/полenezалежних не встановлено (табл. 3.12.)

Таблиця 3.12.

Відмінності функціональних параметрів психологічних меж між полезалежними і полenezалежними особами за критерієм U – Манна-Вітні

Статистичні критерії

	шкала 1	шкала 2	шкала 3	шкала 4	шкала 5
U Манна-Вітні	5828,000	6845,500	6335,500	7459,000	6609,000
W Вілкоксона	13088,000	14105,500	14850,500	14719,000	15124,000
Z	-3,453	-1,672	-2,565	-,597	-2,086
Асимптотична значимість (двостороння)	,001	,095	,010	,550	,037

Змінна, що групує: Gr_mult_3_109

Примітки: шкала 1 – середовищна чутливість; шкала 2 – реактивна керованість; шкала 3 – організмична чутливість; шкала 4 – проактивна керованість; шкала 5 – проникність

Джерело: розроблено автором.

За статистикою середніх рангів та рангової суми можна встановити які значення за тестом Віткіна переважають за шкалами (див. додаток Г.2., табл. Г.2.4.).

За шкалою I – «Середовищна чутливість меж»:

«полenezалежні» мають середній ранг: 109,07 та суму рангів: 13088,00

«полезалежні» мають середній ранг: 140,67; суму рангів: 18287,00.

Отже, полenezалежні мають нижчі значення за шкалою 1.

За шкалою III – «Організмична чутливість меж»:

«полenezалежні» мають середній ранг: 137,70; суму рангів: 16524,50

«полезалежні» мають середній ранг: 114,23; суму рангів: 14850,50.

Отже, полenezалежні мають вищі значення за шкалою 3.

За шкалою V – «Проникність»:

«полenezалежні» мають середній ранг: 135,43; суму рангів: 16251,00

«полезалежні» мають середній ранг: 116,34; суму рангів: 15124,00.

Отже, полenezалежні мають вищі значення за шкалою 5.

Відмінності між полезалежними і полenezалежними досліджуваними, насамперед, проявилися у чутливості їхніх психологічних меж. Важливо відмітити, що стосуються вони як середовищної, так і організмичної чутливості. За обома цими інтраперсональними шкалами нашого опитувальника спостерігаються зв'язки з полезалежністю/полenezалежністю респондентів. Цей факт пояснюється тим, що сенситивність психологічних меж, як ми і припускали, має тісний зв'язок з перцепцією соціальних ситуацій. Дослідження Г. Віткіна, Д. Гуденау та ін. довели, що люди з різними когнітивними стилями у ситуаціях спілкування мають неоднакову здатність фокусувати увагу на стимулах зовнішнього і внутрішнього перцептивного поля [163; 214]. Залежні від поля індивіди орієнтовані на оточуючих людей і особливості плину соціальної ситуації, в якій вони опиняються. Для них має особливе значення статус і дії тих, з ким вони спілкуються. Реперними точками, на які спирається їх поведінка, виступають середовищні сигнали. З іншого боку, за Віткіним здатність ефективно відокремлювати і структурувати внутрішній досвід переживань властива більшою мірою незалежним від поля індивідам. Вони схильні прислухатись до своїх відчуттів, керуватись власними поглядами і дотримуватись нон-конформістської позиції. Інакше кажучи, індивідуальна релевантність і пріоритетність подій зовнішніх чи внутрішніх кореспондує зі специфікою протікання процесів сприймання і безпосередньо виражається у соціальній поведінці людини, яка охоплює і інтраперсональну динаміку психологічних меж.

Найімовірніше, соціально-перцептивні процеси є складовою розгортання психологічних меж, оскільки останні представляють собою функціональні органи, існування яких ґрунтується на сукупності роботи інших підструктур психічного апарату. Функціонування меж – це синтетичний процес. Через те, торкаючись параметру чутливості психологічних меж, крім іншого, слід розуміти, що він вбирає у себе і індивідуальну перцепцію.

Порівняльний аналіз водночас не виявив зв'язків між залежністю/незалежністю від поля і шкалами реактивної та проактивної керованості, які б відрізнялись на достатньому рівні значущості. У результаті, щодо устанавлення міжособистісних бар'єрів залежність або незалежність респондентів від поля не чинила вагомого внеску на відміну від її ролі у чуттєво-рефлексивній сфері. Полезалежні і полenezалежні підвибірки, таким чином, відрізняються за чутливістю меж до середовищних і організмичних сигналів і не відрізняються у здатності керувати своїми межами.

Це може означати, що дорослі люди встановлюють і змінюють міжособистісні межі досить гнучко і відповідно до вимог соціальних ситуацій діадного спілкування, в яких вони опиняються, маючи при тому індивідуально-просторові відчуття різної інтенсивності і різної модальності. На основі результатів дисперсійного аналізу ролі ситуаційних факторів ми вже бачили, що чутливість і керованість межі можуть бути збалансованими і дисбалансованими. Наприклад, комунікативний контекст «Дистантність» продемонстрував, що при респонсивному конфігуруванні чутливість межі до середовища буває дуже високою, але людина стримує себе від активних дій щодо встановлення межі. Це приклад незбалансованих параметрів психологічних меж. Установчі дії не спираються на пов'язані з ними спонукальні сигнали або актуалізуються у розриві із ними. Природний акт встановлення меж втрачає свою цілісність і безпосередність, як це можна спостерігати у дітей, які ще не опанували соціо-культурні норми поведінки. Людина керує межами, зважаючи на комплекс власних цінностей і нормативних регламентів актуальних у комунікативній ситуації, а сигнали, які йдуть у розриві з ними, ігнорує. Існуючі конвенційні норми і протоколи конкретних комунікативних контекстів спричинюють і підтримують даний розрив. Людина змушена робити те, чого не хоче і не відчуває, та не робить те, чого насправді бажає. Контекст поглинає індивідуальні розбіжності та полезалежність, і полenezалежність не впливає на встановлення

міжособистісних меж.

Отже, можемо зробити висновок, що чутливість психологічних меж більшою мірою детермінована комплексом диспозиційно-ситуаційних чинників, а керованість психологічних меж більшою мірою детермінована чинниками ситуаційними і не настільки пов'язана з полезалежністю/полenezалежністю особистості.

Порівняльний аналіз шкали «Середовищна чутливість меж» встановив, що полезалежні респонденти мають вищу чутливість до актів вторгнення крізь їхні межі ніж полenezалежні респонденти. Цей факт цілком узгоджується з результатами дослідників, в яких йдеться про високу чутливість полезалежних індивідів до соціальних впливів, які частіше ігноруються полenezалежними індивідами [153; 214]. Увагу полезалежного індивіда спрямовано на події середовища, в яких відбувається інтеракція. До того ж, предметне середовище цікавить таких людей меншою мірою ніж середовище соціальне. Вони концентруються на поведінці та намірах людей з їх безпосереднього оточення і схильні помічати слабкі соціальні сигнали. Такі приклади трансгресії власних психологічних меж, як несанкціоновані дотики до частин свого тіла, порушення міжособистісної дистанції, міжособистісні маніпуляції, особливо отримання негативного зворотнього зв'язку щодо власної особистості чи продуктів діяльності, складала суть тверджень шкали «Середовищна чутливість меж». Реєструючи наведені порушення своїх меж, полезалежні респонденти знаходять відчутний емоційний відгук в собі. Їх реакції протікають більш бурхливо і дисплейно. Відчуття контакту на периферії своїх психологічних просторів допомагає цим людям корегувати власну соціальну поведінку і, що відмічено багатьма авторами, гнучко адаптуватися до особливостей міжособистісних і внутрішньо-групових взаємин [153].

Межі полenezалежних респондентів не настільки чутливі до факторів зовнішнього середовища. Соціальне оточення цих людей не набуває для них аж такого особистісного значення. Вони є самодостатніми і автономними у своїх соціальних інтеракціях і не сприймають людей навколо як таких, від яких

залежить їх становище. Загалом середовище соціальне являє для них безпечний простір. Тому ми схильні вважати, що продемонстрована ними середовищна чутливість меж є врівноваженою реакцією на стимул, який не підпадає під категорію загрозового. Порушення меж з боку інших не супроводжується емоційними сплесками, властивими для полезалежних людей. Артикульований підхід до подій зовнішнього поля допомагає цим людям не оцінювати трансгресивні дії діадних партнерів глобально, з іманентною схильністю узагальнювати і персоналізувати негативні очікування. Навпаки, схоже, що розвинуте відчуття ідентичності допомагає відчувати себе цілісним і захищеним, а свою просторовість – як неперервну і підконтрольну частину Я, якій не може загрожувати одичне вторгнення. Схильність задіювати інтелектуальні психологічні захисти також утримує середовищну чутливість меж на нижчому ніж у полезалежних осіб рівні тому що, як відмічають Г. Віткін з колегами, серед цих механізмів наявний і механізм ізоляції афекту [153; 213].

Прогнозованими та красномовними були результати за шкалою «Організмична чутливість меж». Порівняльний аналіз впливу полезалежності/полenezалежності на цю шкалу показав, що межі незалежних від поля респондентів значно чутливіші до проявів внутрішньої психологічної активності. Краще розуміння особистісних потреб, бажань, інтересів, намірів, позицій властиве цим індивідам. Їх загальна здатність детально препарувати перцептивне поле розповсюджується і на власний внутрішній світ. Розвинута ідентичність таких людей охоплює чисельні об'єкти свого емпіричного Я, за У. Джемсом. Незалежно від ситуацій спілкування встановлення і переконфігурування їх психологічних меж ґрунтовано на актуальних просторових потребах. Тому їхні установчі процеси, спираючись на артикульовані уявлення про вміст власного психологічного простору, носять конгруентний характер.

На противагу полenezалежним респондентам, залежні від поля респонденти закономірно продемонстрували нижчу організаційну чутливість

психологічних меж. Уявлення цієї частини вибірки про стосунки з діадним партнером були досить розмитими. Цим людям, на відміну від полenezалежних, незрозуміло, чого саме вони очікують від комунікативного партнера та що бажали б зробити самі. Вони стикаються з труднощами у розумінні своїх інтересів і базованої на них комунікативної позиції щодо візаві. Особистісні потреби символізуються вельми дифузно, а бажанням не вистачає предметності. Загалом брак орієнтування на автентичні почуття призводить до меншої автономності у соціальному середовищі. У дослідженнях, які узагальнив Г. Віткін і Д. Гуденау, між іншим йшлося про сугестивність і конформність полenezалежних індивідів [214]. Наші результати свідчать, що ці соціальні особливості поведінки в основі мають однобічний «зсув» чутливості психологічних меж від організмичних до середовищних подій. А загалом недостатність структури у суб'єктивних переживаннях щодо просторових потреб тих сфер особистості, які, за диференціальною гіпотезою Віткіна, включають тіло-організм, схему тіла та ідентичність, не дозволяють цим людям повноцінно спиратися на внутрішню активність у встановленні психологічних меж. Актуальне дослідження тим самим підтверджує результати інших психологів [153; 158; 213; 214] про соціально орієнтовану позицію людей з цим типом перцептивних процесів.

Отже, здійснений порівняльний аналіз дозволяє стверджувати, що полenezалежні і полenezалежні індивіди мають істотні відмінності у чутливості психологічних меж. У спрямованості чутливості меж спостерігається чіткий розподіл: психологічні межі полenezалежних індивідів більш чутливі до середовища та менш чутливі до власного організму, а психологічні межі полenezалежних індивідів більш чутливі до організму та менш чутливі до середовища.

Остання, п'ята шкала опитувальника, – «Проникність» також продемонструвала значущі відмінності між типом особистості та проникністю психологічних меж досліджуваних. З'ясувалось, що психологічні простори полenezалежних респондентів відкритіші у міжособистісних комунікаціях. Ми

очікували, що картина за цією шкалою буде дещо іншою. Спираючись на доступні описання особливостей соціальної поведінки полenezалежних людей, серед яких орієнтованість на вирішення завдань замість міжособистісної орієнтованості, невисока чутливість до соціальних джерел інформації, незалежність від думки авторитетів, фасилітація продуктивності діяльності при усамітненні і т. і., нам видавалось, що ця група досліджуваних матиме набагато закритіші психологічні простори і непроникні межі [153]. Здавалося, що люди з такими характерологічними властивостями за потребою прагнули б більшої міжособистісної дистанції і не плекали б взаємозанурення з буттєвими світами інших. Цю думку підкріплювали дані експериментів, в яких було встановлено, що полenezалежні індивіди якраз схильні зменшувати фізичну дистанцію при міжособистісному контакті, віддають перевагу ситуаціям спілкування замість ситуацій усамітнення, відкриті у виразі своїх думок і почуттів, ефективніші у групових формах діяльності [213; 214]. Попри це, незалежні від поля досліджувані виявились більшою мірою схильними впускати інших на свої психологічні терени і активно ділитися своїм внутрішнім досвідом та об'єктами, що складають зміст індивідуальної просторовості.

Пояснення отриманих результатів полягає у тому, що полenezалежні люди за рахунок розвиненішої ідентичності, автономності та самостійності відчують себе і свої простори захищеними і непідвладними чужій волі. Зріла я-концепція дозволяє реалістично сприймати власну особу і приймати її у багатьох, в тому числі негативних, аспектах і проявах. Згідно концепції повноцінно функціонуючої особистості К. Роджерса, такі люди більше довіряють собі і світу, не схильні відчувати загрозу у міжособистісних інтеракціях, не відчують потреби «ховатися» за фальшивими соціальними фасадами, відкриті до світу навколо і власного організмичного досвіду [203]. Відповідно, об'єкти власної просторовості чи-то фізичні, чи-то виключно психологічні, такі як ідеї, емоції або глибокі почуття переживаються конгруентно, без сорому і тривоги, а відтак, не можуть розцінюватися як такі, що їх необхідно ізолювати від власного усвідомлення та ховати від інших

людей. У міжособистісній комунікації така людина з чітким розумінням власних меж, як не дивно це може здаватися, схильна буде відкривати себе іншому, бо її переживання власного Я не обтяжене зайвими страхами і упередженнями.

Варто нагадати, що наше розуміння проникності психологічних меж особистості, як воно закладено у опитувальник КПМО, передбачає свідомий контроль відкритості просторів Я людини, які оцінюються п'ятою шкалою. За її результатами можливо судити більше про оригінальний контур доступності іншому конкретного вмісту психологічних підпросторів, ніж про слабкість чи дифузність психологічних меж, які не здатні ефективно стримувати натиск діадного партнера по комунікації. Проникність, як недостатня функціональна розвиненість меж, оцінюється у опитувальнику групою шкал респонсивного конфігурування, які здатні висвітлити, чи притаманна межам конкретного досліджуваного дієва бар'єрна функція.

З огляду на таке сприйняття проникності меж, тобто, як міри доступності об'єктів психологічного простору особистості, результат, який виявили полезалежні досліджувані, необхідно розглядати також під іншим кутом. Більша закритість індивідуальної просторовості цих людей у контакті означає не те, що у них щільніший комунікативний бар'єр, що не відповідає результатам досліджень, які ми наводили вище, а те, що вони свідомо боронять свою просторовість, імовірно, відчуваючи менше довіри і безпеки при спілкуванні. В той час, як міжособистісна і групова залученість цих осіб дійсно носить інтенсивний і адаптивний характер, ці контакти можуть бути доволі поверхневими і такими, які відповідають зовнішнім очікуванням конкретного соціального оточення. Більш глибокі пласти індивідуальної просторовості так і залишаються незадіяними у контакті. На це непрямо вказують і сумніви М. О. Холодної щодо високої соціальної компетентності полезалежних осіб, висловлюючи які, авторка наголошує, що критерії останньої не можуть зводитися до поступливості, схильності до групової діяльності, безконфліктності, готовності більш позитивно оцінювати інших людей, меншій

агресивності і т. п [153]. Перераховані властивості, на нашу думку, швидше вказують на невпевненість у собі, за якою дуже часто стоїть брак навичок асертивної поведінки та особистісна тривожність, базована на використанні таких психологічних захистів, як заперечення і репресія, про що, до речі, йдеться у диференціальній гіпотезі Г. Віткіна. У такому разі, властива полезалежним особам просоціальна поведінка трактуватиметься як свого роду реактивне утворення, яке допомагає тримати власний буттєвий світ дещо закритим, адже це редукує переживання загрози і недовіри до соціального оточення.

У підсумку зазначимо, що аналіз результатів емпіричного дослідження психологічних меж особистості показав суттєвий внесок у конфігуративні процеси як ситуаційних, так і диспозиційних факторів. Тип комунікативного контексту на високому рівні значущості ($p < 0,05$) впливає на всі виокремлені параметри психологічних меж. Полезалежний/полenezалежний тип особистості на високому рівні значущості ($p < 0,05$) також впливає майже на усі параметри психологічних меж, за виключенням інтерперсональних параметрів реактивної та проактивної керованості.

3.5. Особливості взаємодії полезалежності/полenezалежності та комунікативного контексту як чинників конфігурування психологічних меж особистості.

Окремо здійснивши аналіз впливу ситуаційних і диспозиційних факторів на виокремлені параметри психологічних меж особистості та отримавши підтвердження їхнього значного внеску у динаміку конфігуративних процесів, необхідно виконати наступний крок у нашому дослідженні та застосувати двофакторний дисперсійний аналіз. Даний математичний метод статистичного обрахування використовують для з'ясування ефекту взаємодії, під яким розуміють зміни значення залежної змінної на значущому рівні за умов одночасного впливу двох різних факторів. Двофакторний дисперсійний аналіз здатен віднайти ефект взаємодії навіть тоді, коли не прослідковуються ефекти

обох факторів окремо. Але у нашому випадку предметом пошуку були особливості зміни параметрів психологічних меж за умов поєднання факторів середовища (тип комунікативного контексту) і факторів особистості (полезалежність/полenezалежність).

Особливістю застосування двофакторного дисперсійного аналізу у нашому дослідженні було те, що ми розділили середовищні фактори на дві групи і аналізували їх окремо. У першій групі досліджувався взаємовплив комплементарної опозиції комунікативних контекстів «Домінування/підкорення» та полезалежності/полenezалежності, а у другій групі – взаємовплив симетричної опозиції комунікативних контекстів «Дистантність/близькість» і також полезалежності/полenezалежності. Кожна група, таким чином, нараховувала по дві пари дискретних якісних незалежних змінних. Нас, в першу чергу, цікавило, чи будуть полезалежні або полenezалежні досліджувані різнитися в управлінні своїми межами, перебуваючи у різних ситуаціях спілкування.

У першій групі не було встановлено взаємовпливу контекстів домінування і підкорення та залежності/незалежності від поля на жодну шкалу опитувальника (див. додаток Г.3.1., табл. Г.3.1.2.).

Взаємовплив контекстів дистантності та близькості та полезалежності/полenezалежності у другій групі встановлено на шкалу Організмична чутливість меж ($p = 0,040$) (див. додаток Г.3.2., табл. Г.3.2.3.).

Статистика на рівність дисперсій за критерієм Левене (див. додаток Г.3.2., табл. Г.3.2.2.) вказує на коректність застосування дисперсійного аналізу щодо цієї шкали ($p = 0,146$).

Тест оцінки маргінальних середніх (див. додаток Г.3.2., табл. Г.3.2.4.) вказує, що незалежні від поля респонденти за контекстами дистантності та близькості мають переважно вищі значення за шкалою 3 – «Організмична чутливість меж».

Контексти п'ять і сім представляють дистантний і близький модус стосунків між комунікативними партнерами. Обидва належать до симетричної

опозиції, в якій комунікація не обумовлена рамками субординації чи влади. Партнери перебувають у взаєминах «на рівних», в яких варіативність конфігурацій психологічних меж строго не обмежена нормативними регламентами.

Як ми могли переконатись, аналізуючи вплив комунікативних контекстів на конфігурування психологічних меж, люди, що перебувають у близьких стосунках, відчувають достатньо довіри і безпеки, щоб довільно встановлювати міжособистісні межі та не очікувати зустрічної агресії або реакцій несприйняття. Їхні простори помірно відкриті для комунікативного партнера, оскільки здорова комунікація близькості передбачає права на приватність. Людина також відчуває право відстоювати і розширювати за потреби свої простори, домовляючись з діадним партнером про нові межі. На це вказують досить високі показники реактивної та проактивної керованості меж у активно-конгруентній конфігурації при близьких відносинах (див. параграф 3.3.). Відчуття особистісної свободи довільно пересувати межі відповідно до потреб, що актуалізуються у спілкуванні, базується на хорошому усвідомленні власного організмичного досвіду. Тільки за умов доступності сигналів про просторовий дефіцит людина здатна суб'єктно змінювати конфігурації своїх меж. Згідно з результатами однофакторного дисперсійного аналізу контекстуального впливу підвибірка наших респондентів, які обрали контекст «Близькість», продемонструвала високі значення за третьою шкалою – здатність усвідомлювати релевантні просторовому обміну внутрішні переживання. Всі досліджувані мали хороший доступ до свого організмичного досвіду в контексті близької комунікації. Двофакторний аналіз тепер показав, що у цих контекстуальних умовах полenezалежні респонденти краще за полезалежних респондентів справляються з цим завданням.

Для нас тут важливим є те, що незалежні від поля люди можуть краще керуватись власними інтересами саме у відносинах близькості. Умови цих відносин передбачають більше безпеки, відповідно, такий контекст сміливо можна вважати слабкою ситуацією за В. Мішелем. Звісно, існуватимуть ті, для

кого інтимність і перспектива зближення може становити загрозу і викликати багато занепокоєння, але зазвичай, близькість – це безпечно. Відтак, є всі передумови вважати цей контекст слабкою ситуацією. Як відомо з досліджень Мішел, слабкі ситуації передбачають невисоку варіативність індивідуальних проявів. На практиці це означає, що у слабких ситуаціях сильніший вплив чинять саме особистісні детермінанти, в той час як середовищні відходять на другий план. У нашому випадку маємо значущі відмінності у поведінці полезалежних/полenezалежних осіб щодо їхньої здатності керуватися організмичними сигналами. Ці відмінності проявляються саме у слабкій ситуації стосунків близькості.

Отже, контекст «Близькість», як слабка ситуація міжособистісної комунікації, сприяє прояву властивості полenezалежних людей краще структурувати зміст свого психологічного досвіду асоційованого з довільним керуванням межами, що виражається у більш високій ніж у полезалежних людей організмичній чутливості психологічних меж. Отримані дані узгоджуються з гіпотезою В. Мішел про властивість слабких ситуацій актуалізувати суттєвіший вплив на поведінку диспозиційних факторів.

На відміну від контексту близькості, контекст дистантності – психологічно відсторонені стосунки важко однозначно визначити як слабку чи сильну ситуацію спілкування. Люди взаємодіють одне з одним, розмовляють, вирішують спільні завдання, тримаючи закритими свої психологічні світи. Доступність тіла, територій, речей, об'єктів інших просторів мінімальна. Комунікативна ситуація вирізняється негативною валентністю очікувань – надчутливістю до неприйнятних вчинків діадного партнера і стриманістю власних поведінкових реакцій у відповідь. Це видно з гістограми пасивно-резистивної конфігурації психологічних меж особистості (див. параграф 3.3.).

Як ми вже зазначали у параграфі 3.3., властива цьому контекстові середовищна гіперсенситивність, стриманість реакцій і загальна закритість може обумовлюватись наявним між партнерами конфліктом у «холодній фазі» або елементарною поверхневістю знайомства. У першому випадку комунікація

найімовірніше матиме характер сильної ситуації, у другому – слабкої. З іншого боку, конфліктні напружені відносини виявляються фактором стресу для одних людей і бажаною та необхідною стимуляцією особистісної активності для інших. Так само особистісні контакти з малознайомою людиною для одних є незначною, тобто слабкою ситуацією, а для інших – це фактор зайвої напруги і стресу. А, отже, важко оцінювати вплив дистантного контексту на вищу організмичну чутливість психологічних меж полenezалежних респондентів у категоріях слабкої/сильної ситуації за В. Мішелем.

З огляду на це кращу організмичну чутливість психологічних меж полenezалежних респондентів у відсторонених ситуаціях комунікації слід розуміти крізь призму деяких їхніх особистісних властивостей. Зазначалося, що вони особи не надають соціальному оточенню такого значення, як полenezалежні особи. Маючи міцнішу ідентичність, розвиненіші в цілому межі між Я і не-Я, незалежні від поля люди не настільки вразливі для зазіхань на їхні кордони. Це, між іншим, додатково підтверджується результатами порівняльного аналізу, здійсненого у параграфі 3.4., який виявив меншу чутливість полenezалежних досліджуваних до зовнішніх інтрузій у їх психологічний простір. Крім того, вони не настільки залежні від соціального схвалення і не шукають підтримки інших для вирішення власних проблем. Відповідно, такі люди є менш сприйнятливими у соціальних ситуаціях, в тому числі конфліктних. Це і обумовлює їхню вищу ніж у полenezалежних організмичну чутливість саме у дистантному комунікативному контексті. Конфлікт для них не є дезорганізуючим фактором, обставиною, що загрожує їхній цілісності чи добробуту, як він сприймається полenezалежними.

Додатковим доказом нашого висновку можна вважати індивідуальну властивість полenezалежних людей бути більш чутливими до внутрішніх, аніж до зовнішніх сигналів, які посилають їм власні психологічні межі, що було продемонстровано порівняльним аналізом впливу на межі диспозиційних факторів. Напруга, яка може виникати у відсторонених стосунках чи-то через конфлікт, чи-то через недостатність знайомства не «вибиває» цих людей з

займаної комунікативної позиції. Вони залишаються у контакті зі своїми потребами, бажаннями, намірами і прагненнями незалежно від важких ситуативних обставин.

Як показує двофакторний дисперсійний аналіз, полезалежні досліджувані навпаки стикаються з труднощами у дистантних стосунках. Їхні психологічні межі частково втрачають чутливість до організмичних сигналів. Те саме відбувається і у близьких стосунках. Усвідомлювати і структурувати організмичний досвід для цих людей набагато складніше, особливо у двох зазначених контекстах.

Наостанок хотілось би відмітити приналежність шкали «Організмична чутливість меж» до групи шкал ініціативного конфігурування. Вищі ніж у полезалежних осіб значення за даною шкалою саме у ситуаціях відстороненої і близької комунікації, коли людина більше схильна орієнтуватись на внутрішні референти, співзвучна з такими, за словами М. О. Холодної, якостями незалежних від поля людей як індивідуалістичність, холодність, емоційна замкненість, критичність [153]. Г. Віткін і Д. Гуденау виокремлюють серед характерологічних особливостей полезалежних людей високу особистісну автономність, стабільний образ Я, низький рівень зацікавленості у інших людях, стійкість при навіюваннях, критичність, компетентність і відчуженість [214]. У дослідженнях Гіббсета та ін. виявилось, що полезалежні люди є більш соціально незалежними, володіють моральною мужністю, схильні приймати моральні рішення щодо наявного соціального оточення [153]. Зважаючи на такі особистісні якості незалежних від поля осіб, вищі показники за інтраперсональною шкалою ініціативного конфігурування слід розуміти як закономірність. Важливим є те, що в рамках контекстуальної опозиції «Дистантність/близькість» та незалежно від специфіки ініціативного встановлення меж, артикульоване відчуття меж індивідуальної просторовості цих людей залишається транс-ситуативним.

Отже, двофакторний дисперсійний аналіз виявив, що полезалежні особи мають вищу чутливість своїх психологічних меж до внутрішньо-

організмичних сигналів, ніж особи з полезалежним типом особистості у ситуаціях симетричної комунікації. Одночасно з цим не було виявлено взаємовпливу таких незалежних змінних як полезалежність/полenezалежність і контексти комплементарної комунікації на конфігурування психологічних меж. Останній факт свідчить про те, що в умовах комплементарної комунікації (контексти домінування/підкорення) особистісні перцептивні розбіжності у соціальній поведінці можуть цілком нівелюватися потужними ситуативними факторами.

Висновки до розділу 3.

Втілене емпіричне дослідження дозволило підтвердити ключову гіпотезу дисертаційної роботи про те, що людина конфігурує межі під впливом ситуаційних та диспозиційних факторів. Експеримент довів, що виокремлені функціональні параметри психологічних меж – середовищна і організмична чутливість, реактивна і проактивна керованість та проникність мають значущо відмінні значення залежно від полезалежності/полenezалежності особистості і типу комунікативного контексту.

Однофакторний дисперсійний аналіз ситуаційних детермінант показав, що тип комунікативного контексту на високому рівні значущості ($p < 0,05$) впливає на всі виокремлені параметри психологічних меж особистості. Без виключень, за кожною шкалою опитувальника КПМО було встановлено значущі відмінності залежно від типу комунікативного контексту. У рамках однієї шкали, тобто динамічної характеристики психологічної межі, такі відмінності наявні між двома, трьома і більше контекстами, що підтверджує гіпотезу про ситуативно-гнучку і контекстуально-сенситивну природу досліджуваного феномену.

Для кожного функціонального параметру психологічних меж виявлено притаманні контекстуально-динамічні особливості: 1) «Середовищна чутливість меж» - найвища при дистантній комунікації, найнижча при близькій (виражена симетрична опозиція показників); 2) «Реактивна керованість меж» –

властиве позиції домінування і меншою мірою близькості, невластиве позиції підкорення (виражена комплементарна опозиція показників); 3) «Організмична чутливість меж» – найвища у позиції домінування і меншою мірою близькості, найнижча при дистантній комунікації; 4) «Проактивна керованість меж» – властиве позиції домінування, меншою мірою комунікаціям близькості та дистантності, невластиве підкореній позиції на рівні достовірності $p < 0,001$ (надвиражена комплементарна опозиція показників); 5) «Проникність» – властива позиціям домінування і підкорення, меншою мірою близькості, різко невластива дистантній комунікації на рівні достовірності $p < 0,001$.

Контексти домінування і близькості сприяють ініціативним процесам конфігурування психологічних меж, а контексти підкорення і дистантності навпаки стримують їх. Інтерперсональні аспекти функціонування психологічних меж (встановлення і зняття бар'єрів) найбільш виражені у контекстах домінування і близькості. Ці два контексти також позитивно впливають на здатність людини усвідомлювати свої організаційно-просторові потреби.

Підтверджено гіпотезу про протилежну динаміку психологічних меж особистості у опозитних комунікативних контекстах: крайні полюси середовищної чутливості меж належать контекстам дистантності і близькості; крайні полюси реактивної та проактивної керованості меж належать контекстам домінування і підкорення. Останнє вказує на те, що комплементарність у взаєминах є могутнім фактором міцності або слабкості психологічних меж людини, розуміючи під цим їхню чутливість і керованість. Крім того, симетрична опозиція дистантність-близькість більше відображується на інтраперсональному, а комплементарна опозиція домінування-підкорення – на інтерперсональному рівні конфігурування.

Контекст не тільки детермінує контур доступності тих або інших психологічних просторів людини. Контекст може знижувати функціональність меж людини такою ж мірою, як і підсилювати її. Це стосується параметрів чутливості і керованості.

Люди встановлюють різні конфігурації психологічних меж з огляду на актуальне соціальне середовище. Діадний партнер по комунікації є напрочуд значущим компонентом цього соціального середовища. Модус міжособистісних стосунків між партнером і людиною, яка регулює вміст, доступність і протяжність свого психологічного простору обумовлює конфігурації психологічних меж останньої. Конфігурації характеризуються функціональною спрямованістю і ситуаційною відповідністю. Відповідно до виділених комунікативних контекстів описано чотири типові конфігурації психологічних меж – активно-експансивну, пасивно-реципієнтну, пасивно-резистивну, активно-конгруентну та їхні міжособистісні функції.

За допомогою порівняльного аналізу впливу диспозиційних детермінант на параметри психологічних меж за критерієм U - Манна-Вітні показано, що полезалежні/полenezалежні люди відрізняються за обома інтраперсональними типами чутливості психологічних меж, а також за відкритістю своїх психологічних просторів у діадній комунікації. Разом з тим не було виявлено відмінностей у здатності людей цих типів встановлювати межі, як у реактивний, так і у проактивний спосіб. Відтак, чутливість психологічних меж детермінована комплексом зазначених диспозиційних і ситуаційних чинників, а керованість психологічних меж більшою мірою детермінована чинниками ситуаційними. Більшу вагу у конфігуруванні інтерперсональних меж має контекст.

Встановлено, що психологічні межі полезалежних людей більш чутливі до середовища та менш чутливі до власного організму, а психологічні межі полenezалежних людей більш чутливі до організму та менш чутливі до середовища.

Завдяки двофакторному дисперсійному аналізу виявлено ефект взаємовпливу диспозиційних і ситуаційних детермінант на організмичну чутливість психологічних меж. Полenezалежні особи краще за полезалежних осіб відчувають власні індивідуально-просторові потреби, бажання та наміри і асоційовані з ними психологічні межі на обох полюсах симетричної опозиції –

у дистантному і близькому комунікативних контекстах. Комунікативні контексти домінування і підкорення не взаємодіють з полезалежністю/полenezалежністю за жодним параметром психологічних меж особистості.

Матеріали розділу висвітлені у таких публікаціях автора: [59; 60].

ВИСНОВКИ

У дисертації наведене теоретичне узагальнення та емпіричне вирішення наукової проблеми, що виявляється у розкритті особливостей впливу комунікативних контекстів на специфіку функціонування та конфігурації психологічних меж особистості; у вивченні динаміки і структури психологічних меж залежно від контексту комунікації та типу особистості.

Результати, отримані в ході дослідження, дають можливість зробити наступні висновки.

1. Психологічні межі особистості інтерпретовано як психічне утворення, представлене у комунікації на двох рівнях функціонування, на кожному з котрих воно виконує специфічні функції, а саме: критично-розмежувальну, сигнальну і транзиторну функції на інтраперсональному та нормативно-регламентуючу функцію на інтерперсональному рівнях. Функціональними параметрами цього утворення є середовищна й організмична чутливість, реактивна й проактивна керованість, проникність.

Конфігурування психологічних меж особистості визначено як процес змінювання у процесі комунікації згаданих функціональних параметрів у системі полівимірного психологічного простору особистості, вимірами якого є тілесність, речі, території, найближче соціальне оточення, соціальні ролі, емоції, ідеї та час.

Виявлено респонсивний та ініціативний типи цього процесу, перший обумовлений зовнішньо мотивованою активністю суб'єкта, який захищає власні психологічні межі й простори за умов їхнього порушення з боку інших; другий – внутрішньо мотивованою активністю суб'єкта, який довільно встановлює та регулює психологічні межі, реалізуючи у комунікації потреби, бажання й наміри, спричинені актуальними дефіцитами власного психологічного простору.

Таким чином, конфігурація психологічних меж особистості розглядається як базований на актуальному стані ситуативний контур їхніх функціональних

параметрів, який встановлює особа для задоволення власних потреб у конкретному комунікативному контексті. Кожна конфігурація детермінована модусами міжособистісних стосунків у соціальних ситуаціях спілкування і типом особистості, що їх встановлює.

За результатами теоретичного аналізу побудовано модель диспозиційно-ситуаційного конфігурування психологічних меж особистості у діадній комунікації, яка висвітлює особливості функціонування психологічних меж особистості під впливом особистісних та середовищних детермінант.

2. Розуміння психологічних меж особистості як подвійно детермінованих потребує введення у розгляд диспозиційної та ситуаційної незалежних змінних, а саме: 1) полезалежності/ полenezалежності особистості як властивості, що має високий ступінь транс-ситуативної стабільності та є релевантною щодо досліджуваного процесу, 2) чотирьох модусів міжособистісних стосунків (домінування, підкорення, дистантності, близькості), що відповідають різним комунікативним контекстам.

Основною загрозою внутрішньої валідності постає нееквівалентність вибірових сукупностей, що слід контролювати застосуванням експериментальної схеми person-x-environment із рандомізованими «зручними простими» вибірками, а також методами первинного контролю внутрішньогрупового розподілу побічних змінних.

3. Конфігурація психологічних меж особистості визначалася через вимірювання функціональних параметрів (середовищна і організмична чутливість, реактивна і проактивна керованість, проникність), для чого було розроблено особистісний опитувальник «Конфігурування психологічних меж особистості», спрямований на діагностику функціональних параметрів цих меж у восьми вимірах психологічного простору особистості (тілесність, речі, території, найближче соціальне оточення, соціальні ролі, емоції, ідеї та час) і за п'ятьма основними шкалами («Середовищна чутливість», «Реактивна керованість», «Організмична чутливість», «Проактивна керованість», «Проникність»). Перевагою опитувальника є його контекстуально варіативна і

міжособистісно орієнтована структура тверджень, що дозволяє діагностувати психологічні межі особистості при вирішенні широкого спектру практичних завдань.

4. Виявлено низку контекстуальних особливостей динаміки психологічних меж особистості: *середовищна чутливість* є найвищою за умов дистантності, найнижчою – за умов близькості; *реактивна керованість* має найвищі показники при домінуванні, найнижчі – при підкоренні; *організмична чутливість* є найвищою при домінуванні, найнижчою – при дистантності; *проактивна керованість* є найвищою при домінуванні, найнижчою – при підкоренні; *проникність* є найвищою при домінуванні, найнижчою – при дистантності.

Доведено, що й середовищна, й організмична чутливість психологічних меж залежать від спільної дії диспозиційних і ситуаційних детермінант, проте керованість залежить переважно від ситуаційних детермінант (тобто комунікативного контексту).

Комунікативний контекст не тільки детермінує відкритість психологічних просторів людини у спілкуванні, але також чинить вплив на функціональність психологічних меж загалом (тобто спроможний послаблювати або підсилювати їх ефективність на інтра- та інтерперсональному рівнях). Психологічні межі полезалежних осіб більш чутливі до дії середовищного чинника, а полenezалежних – до дії диспозиційного чинника.

5. Модус міжособистісних стосунків з комунікативним партнером (домінування, підкорення, дистантності, близькості) визначає актуальну конфігурацію психологічних меж, котра характеризується функціональною спрямованістю і ситуаційною відповідністю. Описано чотири типові конфігурації: *активно-експансивна* – сприяє керуванню і лідерству, *пасивно-реципієнтна* – «поведінці веденого» за умов і субординаційних, і неформальних обставин, *пасивно-резистивна* – забезпечує конструктивність контакту при захисті власного психологічного простору, *активно-конгруентна* – допомагає задовольняти потреби у підтримці, дружбі, любові та особистісному зростанні.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у дослідженні комплементарності/неузгодженості конфігурацій психологічних меж діадних партнерів, а також, у вивченні інших контекстуальних і особистісних факторів, які обумовлюють конфігуративні процеси.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аммон Г. Динамическая психиатрия. Изд. Психоневрологического института им. В. М. Бехтерева, 1995. 200 с.
2. Аммон Г. Психосоматическая терапия. Санкт-Петербург: Изд-во «Речь», 2000. 238 с.
3. Анастаси А., Урбина С. Психологическое тестирование 7-е изд. Санкт-Петербург: Питер, 2007. 688 с.
4. Андреева Г. М. Социальная идентичность: временные и средовые компоненты // Личность и предметно-пространственная среда: Хрестоматия. Краснодар, 2000. С. 30-43.
5. Андреева Г. М. Социальная психология. Москва: Аспект Пресс, 2001. 384 с.
6. Андреева Г. М., Богомолова Н. Н., Петровская Л. А. Зарубежная социальная психология XX столетия: Теоретические подходы: Учебное пособие для вузов. Москва: Аспект Пресс, 2001. 288 с.
7. Антонова Н. В. Проблема личностной идентичности в интерпретации современного психоанализа, интеракционизма и когнитивной психологии // Вопросы психологии. 1996. № 1. С. 131-143.
8. Аргайл М. Основные характеристики ситуаций // Психология социальных ситуаций: Хрестоматия. Санкт-Петербург. 2001. С. 178-188.
9. Аргайл М., Фернхем А., Грахам Дж. Концепт ситуации в различных областях психологии // Психология социальных ситуаций: Хрестоматия. Санкт-Петербург: Питер, 2001. С.41-58.
10. Аристотель. Сочинения в 4 томах. Т1. / Аристотель. Москва: Академия наук СССР «Мысль», 1976. 291 с.
11. Белановский С. А. Свободное интервью как метод социологического исследования // Социология. № 2. 1991. С. 5-19.
12. Березина Т. Н. Многомерная психика. Внутренний мир личности. Москва: ПЕР СЭ, 2012. 319 с.

13. Бескова Д. А. Клинико-психологические характеристики внешней и внутренней границ телесности. (На модели соматоформных расстройств): Дис. ... канд. псих. наук: 19.00.04 / Бескова Дарья Александровна; Московский государственный университет им. М.В. Ломоносова. Москва. 2006. 171 с.
14. Бескова И. А., Князева Е. Н., Бескова Д. А. Природа и образы телесности. Москва: Прогресс-Традиция, 2011. 456 с.
15. Богомолова Н. Н., Стефаненко Н. Г. Контент-анализ. Москва: МГУ, 1992. 40 с.
16. Бодалев А. А. Психология межличностных отношений // Вопросы психологии. 1993. № 2. С. 86-91.
17. Бодалев А. А. Психология общения. Москва; Воронеж, 1996. 256 с.
18. Бодалев А. А., Столин В. В., Аванесов В. С. Общая психодиагностика. Санкт-Петербург: изд-во «Речь», 2000. 440 с.
19. Боулби Дж. Привязанность. // Пер. с англ.; Общ. ред. и вступ. статья Г.В. Бурменской. Москва: Гардарики, 2003. 480 с.
20. Брушлинский А. В. Проблема субъекта в психологии (статья первая) // Психологический журнал. 1991. Т. 12. № 6. С. 3-11.
21. Бурлачук Л. Ф. Психодиагностика: Учебник для вузов. Санкт-Петербург: Питер, 2006. 351 с.
22. Бурлачук Л. Ф., Коржова Е. Ю. Введение в психологию жизненных ситуаций: Учебное пособие. Москва: Российское педагогическое агентство, 1998. 277 с.
23. Бурлачук Л. Ф., Михайлова Н. Б. К психологической теории ситуации // Психологический журнал. 2002. Т. 23. № 1. С.5-17.
24. Бурлачук Л. Ф., Морозов С. М. Словарь-справочник по психодиагностике. Санкт-Петербург: Питер, 2005.
25. Бурмистрова А. В. Личностные особенности средового поведения, направленного на регуляцию границ бытийного пространства: Дис. ... канд. псих. наук: 19.00.01 / Бурмистрова Анжелика Валерьевна; Кубанский государственный университет. Краснодар, 2004. 177 с.

26. Веккер Л. М. Психика и реальность: Единая теория психических процессов. Москва: Смысл, 1998.
27. Войскунский А. Е., Скрипкин С. В. Качественный анализ данных как инструмент научного исследования // Вестник Московского университета. Сер. 14: Психология. 2001. № 2. С. 93-109.
28. Воронин В. Н., Князев В. Н. К определению психологического понятия ситуации // Актуальные вопросы организационно-психологического обеспечения работы с кадрами. Москва, 1989. С. 121-126.
29. Галян І. М. Психодіагностика: навчальний посібник. Київ: Академвидав, 2011. 464 с.
30. Гартман Х. Эго-психология и проблема адаптации. Серия: Теория и практика психоанализа; пер. с англ. В. Старовойтов. Москва: И-во: Институт общегуманитарных исследований, 2002. 160 с.
31. Гласс Дж., Стэнли Дж. Статистические методы в педагогике и психологии. Москва: Прогресс. 1976. 496 с.
32. Готтсданкер Р. Основы психологического эксперимента: учебное пособие. Москва: Академия, 2005. 367 с.
33. Головин С. Ю. Словарь практического психолога. Минск: Харвест, 1998. 800 с.
34. Горностай П. П. Психологічний феномен «Ми» // Соціальна психологія. Київ. 2006. № 2. С. 88-96.
35. Григор'єва О. В., Драпака А. В. Психологічні межі особистості та метод оцінки їх сформованості. URL: <http://www.mps.kh.ua/authors/hryhorieva-o-v.html> (дата звернення: 06.08.2012)
36. Григор'єва О. В., Курилюк Т. І. «Топографічна» структура особистості та можливості її дослідження // Актуальні проблеми сучасної психології: Матеріали доповідей і повідомлень на V звітно-науковій конференції професорсько-викладацького складу та студентів. Волинський державний університет ім. Лесі Українки, 2006. С.129-140.
37. Грись А. М. Образ Я та психологічні межі особистості у контексті

адаптивних процесів. URL: [http:// lib.iitta.gov.ua/8597/3/Грись_1.pdf](http://lib.iitta.gov.ua/8597/3/Грись_1.pdf) (дата звернення: 02.02.2017)

38. Гриффин Э. Коммуникация: теории и практики. Пер. с англ. Харьков: Изд-во «Гуманитарный Центр», Науменко А.А., 2015. 688 с.

39. Гришина Н. В. Психология социальных ситуаций // Вопросы психологии. 1997. № 1. С. 121-132.

40. Гришина Н. В. Ситуационный подход: практические возможности // Психологические исследования. 2014. Т. 7. № 37. URL: <http://psystudy.ru/index.php/num/2014v7n37/1035-grishina37.html> (дата звернення: 20.04.2016)

41. Губар О. М. Толерантність і компліментарність у контексті культури прав людини. Вісник Житомирського державного університету імені І. Франка. Житомир, 2007. № 34. С. 112-116.

42. Гудвин Дж. Исследование в психологии: методы и планирование: 3-е изд. Санкт-Петербург: Питер, 2004. 558 с.

43. Гулевич О. А. Психология коммуникации. Москва: Московский психолого-социальный институт, 2007. 384 с.

44. Гусев А. Н., Измайлов Ч. А., Михалевская М. Б. Измерение в психологии. Москва: Смысл, 1997.

45. Дёмин А. Н. О совмещении количественного и качественного подходов // Социология: 4М. 1999. № 11. С. 5-26.

46. Джемс У. Психология. Москва: Педагогика, 1991. 368 с.

47. Дик У. Эффективная коммуникация. Приемы и навыки / Пер. с нем. Е. Высочина. Харьков: Гуманитарный центр, 2007. 188 с.

48. Дмитрук Ю. Ю. Идентификация личности в супружеской паре как фактор субъективного благополучия в семейных отношениях: Дис. ... канд. псих. наук: 19.00.01 / Дмитрук Юлія Юріївна; Камчатский государственный педагогический университет. Петропавловск-Камчатский, 2004. 276 с.

49. Доценко Е. Л. Межличностное общение: семантика и механизмы. Тюмень: ТОГИРРО, 1998.

50. Дружинин В. Н. Экспериментальная психология. Санкт-Петербург: Издательство «Питер», 2000. 320 с.
51. Духновский С. В. Диагностика межличностных отношений. Психологический практикум. Санкт-Петербург: Речь, 2009. 141 с.
52. Емельянов Ю. Н. Исследование и проектирование межличностных ситуаций как теоретико-прикладное направление социальной психологии. // Вестник ЛГУ. Ленинград: Издательство ЛГУ, 1986. Серия 6. Вып. 1. С. 55-62.
53. Ермолаев О. Ю. Математическая статистика для психологов: Учебник. 2-е изд., испр. Москва: Московский психолого-социальный институт: Флинта, 2003. 336 с.
54. Журавлев И. В., Тхостов А. Ш. Субъективность как граница: топологическая и генетическая модели // Психологический журнал. 2003. Вып. 1. С. 5-13.
55. Иванов В. Ф. Принципи й умови контент-аналізу та вимоги до нього. URL: <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1614> (дата звернення: 22.03.2018)
56. Ильин Е. П. Психология общения и межличностных отношений. Санкт-Петербург: Питер, 2009. 576 с.
57. Ишкова М. А. Феномен границы в детерминации активности ребенка: Дис. ... канд. псих. наук: 19.00.11 / Ишкова Марина Александровна; Исследовательский центр семьи и детства Российской академии образования. Москва. 1998. 125 с.
58. Кабанов М. М., Незнанов Н. Г. Очерки динамической психиатрии. Санкт-Петербург: НИПНИ им. Бехтерева, 2003.
59. Карелін П. А. Встановлення та регулювання особистісних меж у психотерапевтичній практиці. Регістри стосунків III: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції. (Київ, 3-4 грудня 2016 р.). Київ: Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, 2016. С. 118-125.
60. Карелін П. А. Досвід розроблення опитувальника «Конфігурування психологічних меж особистості» // Психологічні перспективи. Луцьк:

Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки, 2017. Вип. 29. С. 92-104.

61. Карелін П. А. Застосування схеми «person-x-environment» в емпіричному дослідженні психологічних меж особистості // Педагогічний процес: теорія і практика. Київ. 2018. Вип. 3 (62). С. 68-77.

62. Карелін П. А. Інтраперсональний та інтерперсональний аспекти функціонування психологічних меж особистості // Наукові студії із соціальної та політичної психології. Київ. 2016. Вип. 38 (41). С. 63-73.

63. Карелін П. А. Конфігурування внутрішнього простору особистості // Актуальні проблеми психології. Київ. 2013. Вип. 8. т. 11. ч. 1. С. 441-449.

64. Карелін П. А. Просторово-динамічний підхід у виокремленні характерологічних особливостей особистості. Четверті Сіверянські соціально-психологічні читання: матеріали всеукраїнської ювілейної наукової конференції (Чернігів, 13 листопада 2013 р.). Чернігів: Чернігівський національний педагогічний університет, 2013. С. 74-75.

65. Карелін П. А. Роль «межи» у розумінні людиною себе та дійсності // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Чернігів. 2011. Вип. 94. т. 1. С. 186-189.

66. Карелін П. А. Функціональні відмінності психологічних меж особистості на прикладі психоаналізу // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Чернігів. 2012. Вип. 105. т. 1. С. 135-139.

67. Карицкий И. Н. Понятие субъекта и объекта в философии и психологии // Методология и история психологии. Москва. 2010. Вып. 1. Т. 5. С. 69-101.

68. Карпенко З. С. Аксиологічна психологія особистості: монографія. 2-ге вид., перероб., допов. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника, 2018. 719 с.

69. Карпенко З. С. Мобінг в акмеperiodі: ризики і ресурси корекції життєвого сценарію особистості // Психологічний часопис. 2018. № 6(16). С. 82-94.

70. Квале С. Исследовательское интервью. Москва: Смысл, 2003. 301 с.
71. Кернберг О. Ф. Отношения любви: норма и патология / Пер. с англ. М. Н. Георгиевой. Москва: Независимая фирма «Класс», 2000. 256 с.
72. Киселева Е. Б. Особенности функционирования психологической границы человека попавшего в трудную жизненную ситуацию // NovaInfo. 2015. № 34-1. URL: <http://novainfo.ru/article/3629> (дата звернення: 23.02.2017)
73. Клайн П. Справочное руководство по конструированию тестов: Введение в психометрическое проектирование / пер. с англ.; под ред. Л. Ф. Бурлачука. Киев: ПАН ЛТД, 1994. 288 с.
74. Клауд Г., Таунсенд Дж. Барьеры: пер.с англ. 5-е изд. Санкт-Петербург: Мирт. 2003. 383 с.
75. Кляйн К. Развитие в психоанализе. Москва: Академический проект, 2001. 512 с.
76. Коржова Е. Ю. Структура субъект-объектных ориентаций в жизненных ситуациях // Социально-психологические проблемы ментальности: 5-я Международная научно-практическая конференция. Смоленск: СГГТУ, 2002. С. 209-212.
77. Кочубейник О. М. Автентичність особистості в інтерсуб'єктивному просторі: Дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.05 / Кочубейник Ольга Миколаївна; Інститут соціальної та політичної психології НАПН України. Київ. 2011.
78. Кочубейник О. М. Особистість у комунікативному суспільстві: способи артикуляції // Особистість у сучасному світі: матеріали Третього всеукраїнського психологічного конгресу з міжнародною участю (Київ, 22-24 жовтня 2014 р.) Київ. 2014.
79. Краснова О. В. Анализ научных подходов к проблеме психологических границ в отечественной науке и практике // Августовские педагогические чтения: Сборник материалов международного научного е-симпозиума (Москва, 28-30 августа 2014). Киров: МЦНИП, 2014. С. 204-212.
80. Кроник А. А., Кроник Е. А. В главных ролях: Вы, Мы, Он, Ты, Я: Психология значимых отношений. Москва: Мысль, 1989. 204 с.

81. Кроник А. Э., Кроник Е. Психология человеческих отношений. Москва: Когито-Центр, 1998. 224 с.
82. Куницына В. Н., Казаринова Н. В., Погольша В. М. Межличностное общение: Учебник для вузов. Санкт-Петербург: Питер, 2001. 544 с.
83. Кэмпбелл Д. Модели экспериментов в социальной психологии и прикладных исследованиях. Москва: Просвещение, 1980. 392 с.
84. Лаврова О. В. Глубинная топологическая психотерапия: идеи о трансформации. Введение в философскую психологию: Монография. Санкт-Петербург: Издательство ДНК, 2001. 424 с.
85. Лактионов А. Н., Луценко Е. Л. Основы психодиагностики, психометрии и тестологии: Учебно-методическое пособие. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2006. 64 с.
86. Леви Т. С. Диагностика психологической границы личности: Качественный анализ // Вопросы психологии. 2013. Вып. 5. С. 93.
87. Леви Т. С. Динамика психологических границ в процессе личностно-развивающей работы, основанной на телесном движении // Культурно-историческая психология 2009. № 1. С. 36-41.
88. Леви Т. С. Методика диагностики психологической границы личности // Вопросы психологии. 2013. Вып. 1. С. 131.
89. Леви Т. С. Пространственно-телесная модель развития личности // Психологический журнал. 2008. № 1. С. 23-33.
90. Леви Т. С. Психологическая граница как телесный феномен // Бюллетень ассоциации телесно-ориентированных психотерапевтов.
91. Леви Т. С. Телесная парадигма развития личностной аутентичности. Москва: Изд-во Мос. гуманит. ун-та, 2011.
92. Левин К. Динамическая психология: Избранные труды. Москва: Смысл, 2001. 572 с.
93. Левин К. Конфликт между Аристотелевским и Галилеевским способами мышления в современной психологии // История психологии (10-ые - 30-ые годы. Период открытого кризиса): Тексты. Москва: МГУ, 1992. С. 47-

78.

94. Левин К. Теория поля в социальных науках / Пер. Е. Сурпина. Санкт-Петербург: Речь, 2000. 368 с.

95. Леонтьев А. А. Психология общения. Москва: Смысл, 1999. 365 с.

96. Леонтьев Д. А. Очерк психологии личности. Москва: Смысл, 1993. 43 с.

97. Лысенко О. Ю., Марковская И. М. Качественные методы социально-психологических исследований: Учебное пособие. Челябинск: Изд-во ЮУрГУ, 2001. 106 с.

98. Майерс Д. Социальная психология. Санкт-Петербург: Питер, 2002. 752 с.

99. Мак-Вильямс Н. Психоаналитическая диагностика: Понимание структуры личности в клиническом процессе / Пер. с англ. Москва: Независимая фирма «Класс», 2001. 480 с.

100. Малейчук Г. Использование феномена «границы Я» для диагностики уровней организации личности: URL: <http://gestalt.by/143/70-70> (дата звернення: 19.05.2012)

101. Малкина-Пых И. Г. Психология поведения жертвы: Справочник практического психолога. Москва: изд-во ЭКСМО, 2006. 1008 с.

102. Марковская И. М. Программа и методы социально-психологического исследования: Учебное пособие. Челябинск: Изд-во ЮУрГУ, 2002. 52 с.

103. Марцинковская Т. Д. Психологические границы: история и современное состояние // Мир психологии. 2008. № 3. С. 55-61.

104. Маслоу А. Мотивация и личность. Санкт-Петербург. 1999. 478 с.

105. Мещеряков Б., Зинченко В. Большой психологический словарь / Сост. и общ. ред. Б. Мещеряков, В. Зинченко. Санкт-Петербург: прайм-ЕВРОЗНАК, 2004. 672 с.

106. Мітіна С. В. Протидія насильству в сім'ї щодо неповнолітніх // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки. 2015. Вип. 1(2). С. 100-104.

107. Мітіна С. В. Комуникативна компетентність як один зі складників педагогічної майстерності викладача вищого навчального закладу // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки. 2017. Вип. 6(2). С. 59-63.

108. Мэй Р. Смысл тревоги / Пер. с англ. Н. И. Завалова, А. И. Сибуриной. Москва: Независимая фирма Класс, 2001. 384 с.

109. Мясищев В. Н. Психология отношений. Москва: МПСИ, 2005. 158 с.

110. Назарчук А. В. Теория коммуникации в современной философии. Москва: Прогресс-Традиция, 2009. 320 с.

111. Нартова-Бочавер С. К. Понятие «психологическое пространство личности»: обоснование и прикладное значение // Психологический журнал. 2003. Т. 24. № 6. С. 27-36.

112. Нартова-Бочавер С. К. Человек суверенный: психологическое исследование субъекта в его бытии. Санкт-Петербург: Питер, 2008. 400 с.

113. Нартова-Бочавер С. К., Бочавер К. А., Бочавер С. Ю. Жизненное пространство семьи: объединение и разделение. Москва: Генезис, 2011. 320 с.

114. Нартова-Бочавер С. К., Силина О. В. Динамика развития психологических границ на протяжении детства // Актуальные проблемы психологического знания. Москва: Московский психолого-социальный университет, 2014. Вып. 3. С. 13-28.

115. Наследов А. Д. SPSS: Компьютерный анализ данных в психологии и социальных науках. Санкт-Петербург: Питер, 2005. 416 с.

116. Обозов Н. Н. Психология межличностных отношений. Киев: Лыбидь, 1990. 192 с.

117. Осадько О. Ю. Психологічні виміри спілкування як простору саморозвитку особистості. Наукові студії із соціальної та політичної психології. Київ. 2013. Вип. 32 (35). С. 174-184.

118. Паниотто В. П. Структура межличностных отношений. Киев, 1975.

119. Парыгин Б. Д. Социальная психология. Проблемы методологии, истории и теории. Санкт-Петербург: ИГУП, 1999. 592 с.

120. Перлз Ф., Хефферлин Р., Гудмэн П. Опыты психологии самопознания. Москва: Гиль-Эстель, 1993. 240 с.
121. Петровский В. А. Человек над ситуацией. Москва: Смысл, 2010. 559 с.
122. Психология личности. Тексты. / Под ред. Гиппенрейтер Ю. Б., Пузерея А. А. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1982. 288 с.
123. Психология социальных ситуаций: хрестоматия / сост., общ. ред. Н. В. Гришина. Санкт-Петербург: Питер, 2001. 403 с.
124. Ребер А. Большой толковый психологический словарь. Москва: Вече, Аст, 2000. II т (П-Я). 560 с.
125. Резников Е. Н. Межличностные отношения // Современная психология: Справочное руководство. Москва, 1999.
126. Роджерс К. Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека. Москва: Издательская группа «Прогресс», «Универс», 1994. 480 с.
127. Росс Л., Нисбетт Р. Человек и ситуация. Уроки социальной психологии. Москва: Аспект Пресс, 1999. 429 с.
128. Рябикина З. И. Психология среды (от обзора теоретических направлений к конкретному содержанию) // Личность и предметно-пространственная среда: Хрестоматия. Краснодар, 2000. С. 7-26.
129. Рягузова Е. В. Виды и функции границ в психологических исследованиях // Известия Саратовского университета. 2011. Т. 11. Сер. Философия. Психология. Педагогика, 2011. вып. 1. С. 89-94.
130. Сахарова Н. А., Щукина Ю. В. Феномен «психологические границы личности» в психологии // Психологический журнал Международного университета природы, общества и человека «Дубна». 2014. № 3. С. 1-9. URL: <http://psyanima.su/journal/2014/3/2014n3a1/2014n3a1.pdf> (дата звернення: 24.12.2015)
131. Слюсаревський М. М. Соціальна ситуація та її масштаб у контексті проблем розвитку особистості. Психолого-педагогічні засади розвитку особистості в освітньому просторі. 2008. С. 373-382.

132. Стадній О. Ю. Психологічні межі особистості. URL: <http://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/10479/485.pdf?sequence=3> (дата звернення: 28.02.2017)

133. Старовойтов В. В. Современный психоанализ: интеграция субъект-объектного и субъект-субъектного подходов. Москва. 2004. 117 с.

134. Татенко В. О. Соціальна психологія спілкування з позицій суб'єктно-вчинкового підходу // Збірник наукових статей Київського міжнародного університету й Інституту соціальної та політичної психології НАПН України. Серія: Психологічні науки: проблеми і здобутки. Київ: КиМУ, 2016. Вип. 9.

135. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності. Київ: Либідь, 2003. 376 с.

136. Ткачѐв А. В. Структура функций психологической границы личности // В. С. Мерлин и современная психология: наука, образование, практика. Материалы всероссийской научно-практической конференции «XXX Мерлинские чтения». Пермь: ПГГПУ, 2015. С. 108-110.

137. Ткачѐв А. В. Функции психологической границы личности в связи с экзистенциальной уверенностью и исполненностью // Выпускная квалификационная работа. Пермь: ИП ПГГПУ, 2015. С. 80.

138. Трифонова С. А. Психология социальных ситуаций: Учебное пособие. Ярославль, 2004. 91 с.

139. Трифонова С. А. Субъективная ситуация (Содержание, формирование, способы построения): Дис.... канд. психол. наук: 19.00.01 / Трифонова Светлана Алексеевна; Ярославский государственный университет им. П.Г. Демидова. Ярославль, 1999. 206 с.

140. Трунов Д. Г. Феноменология телесной границы // Психология телесности: теоретические и практические исследования: Сборник статей II международной научной конференции. Пенза: ПГПУ им. В.Г.Белинского, 2009. С. 25-33.

141. Тхостов А. Ш. Психология телесности. Москва: Смысл, 2002. 287 с.

142. Тхостов А. Ш. Топология субъекта // Вестник МГУ. Сер. 14

Психология. №2. С. 3-13.; №3. С. 3-12.

143. Ухтомский А. А. Доминанта души. Санкт-Петербург: Питер, 1996. 528 с.

144. Филиппов А. В., Ковалев С. В. Ситуация как элемент психологического тезауруса // Психологический журнал. 1986. № 1.

145. Фихте И.Г. Сочинения в двух томах МИФРИЛ // т.1 Основа общего наукоучения / И.Г.Фихте. Санкт-Петербург. 1993. 687 с.

146. Фрейд З. Введение в психоанализ. Лекции / Пер. с нем. Г. В. Барышниковой. Москва:Изд. «Наука», 1989. 456 с.

147. Фролов А. В. Трансцендентальный горизонт и границы жизненного мира: Автореф. ... канд. филос. наук: 09.00.01 / Фролов Александр Викторович; Московский государственный университет им. М.В. Ломоносова. Москва, 2008. 12 с.

148. Хейдметс М. Социально-психологические проблемы жилья (персонализация среды) // Человек, среда, взаимодействие/ Под ред. Х. Микина. Таллинн, Таллиннский педагогический институт, 1980. С. 26-49.

149. Хейдметс М. Субъект, среда и границы между ними // Психология и архитектура / Под ред. Т.Нийт, М. Хейдметс, Й.Круусвал. Таллинн, 1983. Т.1. С. 61-63.

150. Хейдметс М. Человек. Среда. Пространство. Сборник статей. Тарту: Изд-во ТГУ, 1979. 162с.

151. Хломов Д. Динамический цикл контакта в гештальт-терапии. // Гештальт-2003. Москва, 2003. 298 с.

152. Холл К. С., Гарднер Л. Теории личности. Москва, 1997. 720 с.

153. Холодная М. А. Когнитивные стили. О природе индивидуального ума. 2-е изд. Санкт-Петербург: Питер, 2004. 384 с.

154. Хоріна О. І. Особливості ситуаційних та середовищних чинників соціальної ситуації підприємницької діяльності // Наукові студії із соціальної та політичної психології: зб. статей. Київ. 2014. Вип. 34 (37).

155. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности. Санкт-Петербург: Питер, 2001.

608 с.

156. Черноушек М. Психология жизненной среды. Москва. 1989. 174 с.

157. Чудновский В. Э. К проблеме соотношения «внешнего» и «внутреннего» в психологии // Психологический Журнал. 1993. Т. 14. № 5. С. 3-13.

158. Чуприкова Н. И. Психология умственного развития: Принцип дифференциации. Москва: АО «Столетие», 1997. 480 с.

159. Шамшикова Е. О. Адаптация зарубежной методики «Границы Я» N. Brown. Мир науки, культуры, образования. 2009. № 4. С. 167-173.

160. Шамшикова О. В. Волохова В. И. Психометрический анализ и стандартизация зарубежной методики «Психологические границы личности» Э. Гартманна. Мир науки, культуры, образования. 2013. № 5. С. 243-248.

161. Шаров А. С. Ограниченный человек: значимость, активность, рефлексия. Омск: Изд-во ОмГПУ, 2000. 358 с.

162. Шибутани Т. Социальная психология. Москва: Прогресс, 1969. 342 с.

163. Шкуратова И. П. Когнитивный стиль и общение. Ростов-на-Дону: Изд-во РПУ, 1994.

164. Шкуратова И. П. Личность и ее жизненное пространство // Психология личности. Учебное пособие. Москва: ЭКСМО, 2007. С.167-184.

165. Шоттер Д. М.М. Бахтин и Л.С. Выготский: интериоризация как «феномен границы» // Вопросы психологии. 1996. № 6. С. 107-117.

166. Шпиц П. Р. Психоанализ раннего детского возраста. Москва: ПЕР СЭ; Санкт-Петербург: Университетская книга, 2001. 159 с.

167. Шушанашвили Г. Эмпирические и логические основы науки. Тбилиси, Архитш, 1967. 546 с.

168. Ядов В. А. О диспозиционной регуляции социального поведения личности // Методологические проблемы социальной психологии. Москва: Институт социологии РАН, 1975. 242 с.

169. Янчук В. А. Методология и методы психологического исследования в психологии и социальных науках. Минск: АПО, 2011. 376 с.

170. A manual for the Embedded Figures Test. Witkin H. A., Oltman Ph. K., Raskin E., Karp S. Consulting Psychol. Press. Inc. 1971.

171. Adams J. Boundary issues: using boundary intelligence to get the intimacy you want and the independence you need in life, love, and work. Published by John Wiley, New Jersey. 2005. 252 p.

172. Altman I., Vinsel A., Brown, B. 'Dialectic Conceptions in Social Psychology: An Application to Social Penetration and Privacy Regulation // Advances in Experimental Social Psychology. Academic Press, New York, 1981, Vol. 14. P. 107-160.

173. Argyle M., Furnham A., Graham J. Social situations. Cambridge, 1981.

174. Black J., Enns G. Better Boundaries: Owning and Treasuring Your Life 1998.

175. Blaser K. No Empathy without Self-Boundaries: A New Spatial Attention Concept for Understanding Empathy // Journal of Studies in Social Sciences. 2015. Vol. 12. Number 2. P. 219-234.

176. Blatt S.J., Ritzier B.A. Thought disorder and boundary disturbance in psychosis // Journal of consulting and Clinical Psychology. 1974. № 42. P. 370-381.

177. Bottke A. Setting Boundaries with Your Adult Children: Six Steps to Hope and Healing for Struggling Parents. 2008.

178. Brown N. W. Coping With Infuriating, Mean, Critical People – The Destructive Narcissistic Pattern. Westport: Greenwood Publishing Group; 2006. 203 p.

179. Cantor N. Perceptions of Situations: Situation Prototypes and Person Situation Prototypes // Toward a Psychology of Situations: An Interactional Perspective. University of Stockholm. 1981. P. 229-243.

180. Cook T. D., Campbell, D. T Quasi-experimental design and analysis issues for field settings. Chicago: Rand-McNally. 1979.

181. Ekehammar B. Interactionism in personality from a historical perspective // Psychol. Bull. 1974. V. 81. N 12. P. 1026-1048.

182. Endler N., Magnusson D. *Interactional Psychology and Personality*. New York, 1976.
183. Furnham A., Argyle M. *Psychology of social situations*. Oxford. 1981.
184. Gabbard G. O: Lessons to be learned from the study of sexual boundary violations. *Am J Psychother* 1996. 50. P. 311-322
185. Gabbard G. O., Lester E. P. *Boundaries and boundary violations in psychoanalysis*. New York: BasicBooks. 1995. 225 p.
186. Gabbard G. O., Nadelson C. Professional boundaries in the physician-patient relationship. *JAMA* 1995. 273. P. 1445-1449
187. Gutheil T. G. Borderline personality disorder, boundary violations, and patient-therapist sex: medicolegal pitfalls. *Am J Psychiatry* 1989. 146. P. 597-602
188. Gutheil T. G., Gabbard G. O. The concept of boundaries in clinical practice: theoretical and risk-management dimensions. *Am J Psychiatry* 1993. 150. P. 188-196.
189. Hartmann E. *Boundaries in the mind: A new psychology of personality*. New York: Basic Books. 1991.
190. Katherine A. *Boundaries: where you end and I begin*. New York: A firesite book. 1993. 143 p.
191. Katherine A. *Where to Draw the Line: How to Set Healthy Boundaries Every Day*. 2000.
192. Landis B. Ego boundaries. *Psychological Issues Monograph*. 1970. № 6(4). P. 1-177.
193. LePoire B., Burgoon J. Two Contrasting Explanations of Involvement Violations: Expectancy Violations Theory Versus Discrepancy Arousal Theory // *Human Communication Research*. 1994. Vol. 20. P. 560-591.
194. Linden A. *Boundaries in Human Relationships: How to Be Separate and Connected*. 2008.
195. MacKenzie R. J. *Setting Limits with Your Strong-Willed Child: Eliminating Conflict by Establishing Clear, Firm, and Respectful Boundaries* 2001.

196. Magnusson D. A psychology of situations. In: Toward a psychology of situations. An interactional perspective. Erlbaum. 1981. P. 9-32.

197. Magnusson D. Personality development from interactional perspective: The need to integrate perspectives and approaches in psychology // In Pervin, L.A. (Ed.) Handbook of personality theory and research. NY: Guilford Press, 1990. P. 195-223

198. Mischel W. On the future of personality measurement // Am.Psychol. 1977. V.32. P. 100-129.

199. Mischel W. Personality and Assessment. New York, 1968.

200. Petronio S. Boundaries of Privacy: Dialectics of Disclosure. State University of New York. Albany. 2002. P. 203.

201. Popp N. The concept and phenomenon of psychological boundaries from a dialectical perspective: An empirical investigation. Unpublished doctoral dissertation. Harvard Graduate School of Education, Cambridge Massachusetts. 1993.

202. Psychological differentiation. Studies of Development. Witkin H. A., Dyk R. B., Faterson H. F., Goodenough D. R., Karp S. A. N.-Y., Toronto, London, 1974.

203. Rogers C.R. (1959). A theory of therapy, personality, and interpersonal relationships, as developed in the client-centered framework. In Koch, S. (Ed.), Psychology. A study of a science. Vol. III: Formulations of the person and the social context. (pp. 184-256). New York: McGraw Hill

204. Simon R. I. Treatment of boundary violations: clinical, ethical, and legal considerations // Bull Am Acad Psychiatry Law. 1992. 20. P. 269-288.

205. Sommer R. The Ecology of Privacy // Environmental Psychology: Man and His Physical Setting. Edited by Ittelson W.H., Proshansky H.M., Rivlin L.G., Winkel G. New York, Holt, Reinehart & Winston, Inc., 1974. P. 256-275.

206. Stebbins R. L. A theory of the definition of the situation // The Psychology of social situations. Oxford: Pergamon, 1981.

207. Stern D. The Interpersonal World of the Infant, New York: Basic Books, 1985. 294 p.

208. Stockols D., Altman I. Conceptual Strategies of Environmental Psychology // Handbook of Environmental Psychology. Wiley. N-Y. 1987. P. 41-70.

209. Taylor D., Altman I. Communication in Interpersonal Relationships: Social Penetration Processes // Interpersonal Processes: New Directions in Communications Research. Sage, Newbury Park. СД 1987. P. 259.

210. The Relationship between mindfulness and the mental self-boundary: Validation of the Boundary Protection Scale– 14 (BPS-14) and its correlation with the Freiburg Mindfulness Inventory (FMI) / Blaser K., Zlabinger M., Hautzinger M., Hinterberger T. // Journal of educational and developmental Psychology. 2014. vol.4. 1. URL: <http://www.ccsenet.org/journal/index.php/jedp/article/view/32047/19919> (дата звернення: 09.03.2017)

211. Witkin H. A. Perception of body position and the position of the visual field // Psychological monographs, 1949. V. 63 (302). P. 1-46.

212. Witkin H. A., Asch S. E. Studies in space orientation: IV. Further experiments on perception of the upright with displaced visual fields // J. of Exper. Psychology, 1948. V. 38. P. 762-782.

213. Witkin H. A., Goodenough D. R. Cognitive styles: essence and origins. Field dependence and independence // Psychological Iss. Monograph. 51. N.-Y. 1982.

214. Witkin H. A. Goodenough D. R. Field dependence and interpersonal behavior // Psychol. Bull., 1977. V. 84. N 4. P. 661-689.

215. Witkin H. A., Goodenough D., Oltman Ph. Psychological differentiation: current status. N.-Y. 1977.

ДОДАТКИ**Додаток А****СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ
ДИСЕРТАЦІЇ*****А) Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:***

Статті у наукових фахових виданнях затверджених МОН України:

1. Карелін, П.А. (2011). Роль «межі» у розумінні людиною себе та дійсності. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. 94 (1), 186-189.

2. Карелін, П.А. (2012). Функціональні відмінності психологічних меж особистості на прикладі психоаналізу. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. 105 (1), 135-139.

3. Карелін, П.А. (2013). Конфігурування внутрішнього простору особистості. *Актуальні проблеми психології. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. 8 (11, 1), 441-449.

4. Карелін, П.А. (2016). Інтраперсональний та інтерперсональний аспекти функціонування психологічних меж особистості. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 38 (41), 63-73.

Публікації у виданнях, які входять до міжнародних наукометричних баз:

5. Карелін, П.А. (2017). Досвід розроблення опитувальника «Конфігурування психологічних меж особистості». *Психологічні перспективи*. 29, 92-104.

6. Карелін, П.А. (2018). Застосування схеми «person-x-environment» в емпіричному дослідженні психологічних меж особистості. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 3 (62), 68-77.

Б) Опубліковані праці апробаційного характеру:

7. Карелін, П.А. (2011). Порухення психологічних меж особистості при інвалідності. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей в*

інтегрованому освітньому середовищі: матеріали XII міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 23-24 листопада 2011 р.), 164-166.

8. Карелін, П.А. (2012). Клієнт-центроване консультування схильних до віктимності осіб з використанням концепту психологічних меж особистості. *Регістри стосунків*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 8-9 грудня 2012 р.), 127-128.

9. Карелін, П.А. (2013) Просторово-динамічний підхід у виокремленні характерологічних особливостей особистості. *Четверті Сіверянські соціально-психологічні читання*: матеріали всеукр. ювіл. науков. конф. (Чернігів, 13 листопада 2013 р.), 74-75.

10. Карелін, П.А. (2016) Встановлення та регулювання особистісних меж у психотерапевтичній практиці. *Регістри стосунків III*: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 3-4 грудня 2016 р.), 118-125.

Основні результати дисертаційної роботи доповідалися та обговорювалися на: Всеукраїнській науковій конференції «Другі Сіверянські соціально-психологічні читання», 16 листопада 2011 р. в Чернігівському національному педагогічному університеті ім. Т.Г.Шевченка; XII Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому освітньому середовищі», 23-24 листопада 2011 р. у ВМУРОЛ «Україна»; Всеукраїнській науковій конференції «Треті Сіверянські соціально-психологічні читання», 21 листопада 2012 р. в Чернігівському національному педагогічному університеті ім. Т.Г.Шевченка; Міжнародній науково-практичній конференції «Регістри стосунків», 8-9 грудня 2012 р. в КНУ ім. Т.Г. Шевченка; Всеукраїнській ювілейній науковій конференції «Четверті Сіверянські соціально-психологічні читання», 13 листопада 2013 р. в Чернігівському національному педагогічному університеті ім. Т.Г.Шевченка; III Всеукраїнській науково-практичній конференції «Регістри стосунків», 3-4 грудня 2016 р. в Інституті соціальної та політичної психології НАПН України.

Додаток Б

Інструкції, текст, стимульний матеріал і бланки відповідей батареї методик, застосованих на діагностичному етапі емпіричного дослідження

Додаток Б.1.

Інструкції до блоку методик «Психологічна близькість у стосунках»
 О.О. Кроніка, Є.А. Кронік, авторського опитувальника «Конфігурування психологічних меж особистості» та методики «Тест прихованих фігур»
 Г. Віткіна

ПСИХОЛОГІЧНЕ ТЕСТУВАННЯ

Цей тест створено, щоб дізнатися, як люди регулюють свої взаємовідносини. Він складається з двох окремих методик. Перша спрямована на з'ясування загальних особливостей Ваших стосунків з певною людиною. Друга методика досліджує Ваші дії та переживання у стосунках з цією ж людиною.

Увага! Не заповнюйте, будь ласка, методику 2, доки не виконаєте спочатку методику 1. Це важливо для цілей дослідження.

Методика 1

Інструкція: Будь ласка, пригадайте конкретну людину у Вашому житті, з якою у Вас більш-менш інтенсивні взаємовідносини. Це може бути будь-хто, з ким Ви бачитеся раз на місяць або набагато частіше, спілкуєтеся, можливо робите щось разом.

Тепер спробуйте зобразити Ваші стосунки за допомогою двох кіл. Кола можуть бути одне над іншим, далеко одне від одного, близько, можуть перетинатися, сполучатися і т. д.

На бланку відповідей наведено 8 варіантів, серед яких потрібно вибрати той, що найточніше відображає Ваші стосунки. Будь ласка, підкресліть номер обраного варіанта.

Методика 2

Інструкція: Методика налічує 133 твердження, що описують поведінку однієї людини у стосунках з іншою.

Оцініть, будь ласка, якою мірою Ваші дії та переживання щодо людини, яку Ви згадували у методиці 1, співпадають з тими, що описані у цих твердженнях.

Продовження Додатку Б.1

Для цього використовуйте бланк відповідей. Поставте цифру від 1 до 5 у порожній клітинці під номером твердження. Кожна цифра відображає певну міру відповідності:

- 1 – абсолютно не про мене;**
- 2 – мало схоже на мене;**
- 3 – водночас і схоже, і несхоже на мене;**
- 4 – схоже на мене;**
- 5 – точно про мене.**

Якщо у Ваших стосунках не виникало описаної ситуації, будь ласка, уявіть її та надайте найбільш імовірну відповідь.

Найкраще давати відповіді, що першими спадають на думку. Тому не розмірковуюйте над ними надто довго.

Твердження

1. Ділюся з ним/нею глибоко особистими почуттями та переживаннями.
2. У відповідних ситуаціях, указую йому/їй на неналежну поведінку щодо мене.
3. Без проблем переодягаюсь у його/її присутності.
4. До нього/неї завжди маю лише теплі почуття.
5. Дозволяю входити не постукавши, коли йому/їй заманеться.
6. Коли він/вона квапить і підганяє мене, сприймаю це спокійно.
7. Чітко розумію, яку саме позицію займати у відносинах з ним/нею.
8. Напружуюсь, якщо він/вона поправляє на мені одяг або чіпає мою зачіску.
9. Тримаю його/її подалі від людей, яких люблю.
10. Починаю сердитися, коли він/вона намагається розпоряджатися цінними для мене предметами.
11. У мене не виникає сумнівів щодо того, варто чи не варто зблизитися з ним/нею.
12. Переважно спілкуюся з тими, хто до вподоби йому/їй.
13. Мені не заважає, якщо він/вона стоїть за спиною і спостерігає за тим, що я роблю.
14. Не беру до уваги його/її потреб, плануючи свій власний час.
15. Утримуюсь висловлювати свої побажання, як йому/їй слід обходитися з моєю технікою.
16. Припиняю його/її спроби вказувати мені що і як слід робити у сферах моєї компетенції.
17. Якщо він/вона вкотре приходять із запізненням, не акцентую на цьому уваги
18. У розмові з ним/нею, вільно виражаю критичні думки стосовно будь-чого.
19. Не допускаю його/її до деяких приватних для мене місць, в яких люблю проводити час.

Продовження Додатку Б.1

20. Висловлюю йому/їй прохання поводитися дбайливіше, коли відчуваю втому й розбитість.
21. Якщо бажаю, без вагань вношу корективи у спільні з ним/нею плани.
22. У мене не виникає складнощів, щоб визначитися, про що говорити з ним/нею.
23. З'являється неприсмне відчуття, коли він/вона, не зводячи погляду, дивиться мені прямо у вічі.
24. Надаю йому/їй можливість вільно користуватись моєю чашкою.
25. Його/її спроби в той або інший спосіб напроситися у гості не дратують мене.
26. Гублюся у своїх почуттях поряд із ним/нею.
27. Настрій погіршується, коли він/вона демонстративно не звертає на мене увагу.
28. Пропоную пересісти, якщо він/вона займає моє місце.
29. У спільних з ним/нею справах, сам/а визначаю порядок і строки нашої взаємодії.
30. Стараюся зрозуміти його/її очікування щодо мене та відповідати ним.
31. Коли доцільно, можу запропонувати йому/їй попрацювати на моєму ноутбуку.
32. Відчуваю невдоволення, якщо він/вона коментує мій настрій, намагається вгадати мої почуття.
33. Завжди виконую обіцянки, які даю йому/їй.
34. У мене не виходить стримувати свої негативні емоції, коли маю справу з ним/нею.
35. Ігнорую прояви непорядної поведінки щодо моїх друзів з його/її боку.
36. Конкретно пояснюю, як йому/їй слід поводитися з важливими для мене речами.
37. Відносно нього/неї маю чітке уявлення про те, хто ми одне для одного.
38. Маючи потребу побути наодинці, повідомляю йому/їй про це.
39. Дратуюсь, коли він/вона щось випитує у мене.
40. Перестаю спілкуватися з ним/нею, якщо бачу у тому необхідність.
41. З легкістю вирішую, де саме хочу розміститися, перебуваючи з ним/нею у кафе, на публічному заході чи у транспорті.
42. Не дозволяю йому/їй продивлятися мою переписку (e-mail, соціальні мережі, SMS).
43. Відчуваю невдоволення, виявивши, що він/вона перекладає мої папери, книги.
44. З роздратуванням сприймаю його/її поради стосовно моїх справ.
45. Кажу йому/їй тільки правду.
46. Виконую те, що він/вона, в принципі, має робити самотужки.
47. З ним/нею тримаю себе так, щоб не проявляти емоцій.
48. У нашій розмові, відчуваю, коли вже час її закінчувати.
49. Чітко даю зрозуміти, коли він/вона наближається на некомфортну для мене відстань.
50. Разом із ним/нею навідуюсь до своїх рідних і близьких.

Продовження Додатку Б.1

51. Коли я з ним/нею, у мене не виникає потреби «вдягати маски», удавати із себе когось іншого.
52. Ліпше перетерплю, ніж дам йому/їй зрозуміти, що мені зараз холодно або задушливо.
53. Мені неясно, чи слід обговорювати з ним/нею свій настрій.
54. Підлаштовуюсь під його/її смаки та уподобання, щоб уникати суперечностей і напруги у відносинах.
55. Позичати чи не позичати йому/їй деякі мої речі – для мене дилема.
56. Привілей обирати, де зустрітися, куди піти або як розташуватися у приміщенні залишається за ним/нею.
57. Мені байдуже, якщо він/вона використовує мої гаджети, наче свої.
58. Гостро сприймаю, коли ним/нею знецінюються мої міркування.
59. Надаю йому/їй доступ до мого помешкання у будь-який час.
60. Не переживаю, якщо він/вона дедалі більше віддаляється від мене і все менш виявляє бажання спілкуватись.
61. Маю чітке розуміння того, наскільки з ним/нею можна бути відвертим у висловленні своїх ідей.
62. Скрупульозно обмірковую власні можливості та обмеження, узгоджуючи з ним/нею час зустрічі.
63. Прямо відповідаю, що не можу приділити йому/їй увагу, коли маю обмаль часу.
64. Не одразу помічаю, якщо він/вона мене використовує.
65. Почуваюся зручно, якщо він/вона постійно торкається мене під час спілкування.
66. Відчуваю роздратування, коли у розмові з іншими він/вона відповідає замість мене.
67. За жодних обставин не ображатимусь на нього/неї.
68. Розкриваю перед ним/нею свої мрії і фантазії.
69. Не дозволяю йому/їй радити мені, з ким спілкуватися та проводити час.
70. Завжди ідеально тримаю себе серед наших знайомих.
71. Його/її різкі висловлювання з приводу моїх поглядів не зачіпають мене.
72. Не знаю, якою мірою потребую дотиків, обіймів від нього/неї.
73. Роблю йому/їй зауваження, щоб уберегти свої меблі від неохайного поводження.
74. Виразно відчуваю, як глибоко хочу «занурюватися» у його/її соціальне оточення (друзі, рідні, колеги).
75. Активно захищаю свої переконання, коли він/вона тисне на них.
76. Ніколи не допускаю помилок або «проколів» у наших стосунках.
77. Одразу припиняю його/її іронію чи сарказм щодо мого смаку.

Продовження Додатку Б.1

78. Зближаюся з важливими для нього/неї людьми, навіть коли вони мені нецікаві.
79. Якщо у мене поганий настрій, не приховую цього від нього/неї
80. Відчуваю роздратування, коли він/вона зтягує нашу розмову.
81. Мовчки слухаю, як він/вона принижує мої ідеї.
82. Я чітко розумію, чи хочу фізичних проявів ніжності й тепла у відносинах з ним/нею.
83. Якщо він/вона не зважає на мої почуття, вказую на це.
84. Полишаю свої справи у разі, коли він/вона потребує мого часу.
85. Знайомлю його/її з якомога більшою кількістю своїх друзів.
86. Серджуся, коли він/вона починає нав'язувати мені свою думку.
87. Відмовляю, якщо не хочу куштувати те, чим він/вона мене пригощає.
88. Коли я з ним/нею, власну точку зору тримаю при собі.
89. Якщо він/вона глузує над групою чи компанією, до якої я належу, прошу це припинити.
90. Краще посуну власні справи, ніж запропоную йому/їй перенести нашу зустріч.
91. Вагаюся, до якої міри залучати його/її до кола близьких людей.
92. Не довіряю йому/їй речі, що являють цінність для мене.
93. Обурююсь, коли він/вона входить, не дочекавшись мого запрошення.
94. Звертаюся до нього/неї за емоційною підтримкою.
95. Злюся, якщо він/вона заздалегідь не попереджає про спільні справи, які потребують мого часу.
96. Не наважуюсь попросити його/її звільнити приміщення.
97. Втілюю свої рішення, якою б не була його/її думка про це.
98. При зустрічі на знак привітання можу поцілувати його/її.
99. Намагаюся вразити його/її своїм зовнішнім виглядом.
100. Розстроююся через його/її часом зневажливе ставлення до моїх однокурсників (колег).
101. Час від часу обмірковую, до яких моїх речей краще його/її не допускати.
102. Коливаюсь відносно того, поводитися з ним/нею більш розкуто або, навпаки, більш стримано.
103. Протидію його/її спробам викликати у мене негативні емоції (провину, страх, сором, жаль, гнів...).
104. Складно визначити, скільки часу хочу виділяти на спілкування з ним/нею.
105. Не соромлюсь підкреслювати, чого саме очікую від нього/неї у наших взаєминах.
106. Суворо дотримуюсь свого наміру стосовно того, яким/якою бути з ним/нею при спілкуванні.
107. Ніколи не запізнююсь на зустрічі з ним/нею.

Продовження Додатку Б.1

108. Вважаючи за потрібне, без зусиль приховую від нього/неї свої емоції.
109. Одягаю те, в чому, насамперед, почуваюся зручно, незалежно від того, чи подобається це йому/їй.
110. Вимагаю полишити мою авторучку, якщо він/вона бере її без дозволу.
111. Мені незрозуміло, що варто йому/їй розповідати, а що краще тримати при собі.
112. Засмучуюсь, якщо він/вона відверто ігнорує значущу для мене людину.
113. Даю йому/їй право розпоряджатися моїм майном.
114. Удаю, ніби нічого не трапилося, коли він/вона ранить мої почуття.
115. Розпізнаю свою готовність або неготовність емоційно залучатися до розмови, коли контактую з ним/нею.
116. Роблю зауваження, якщо він/вона змушує мене довго чекати.
117. Поводжуся з ним/нею формально; механістично виконую свою роль.
118. Займаю більше місця, коли мені бракує його на спільній з ним/нею території.
119. Покірно зношу його/її нав'язливу або недоречну турботу про мій фізичний комфорт.
120. Ображаюсь, зрозумівши, що він/вона нехтує своїми обов'язками відносно мене.
121. Важко сказати, наскільки для мене бажана його/її присутність у моїй домівці.
122. Зупиняю його/її критичні коментарі стосовно моєї зовнішності.
123. Я добре розумію, які свої речі можу довірити йому/їй.
124. Відчуваю роздратування, якщо він/вона перекладає або переставляє щось на моєму столі.
125. Не приховую від нього/неї своїх глибинних світоглядних переконань.
126. Коли мені не подобається емоційне забарвлення нашої бесіди, роблю що-небудь, щоб змінити його.
127. Мирюся з тим, що він/вона перекладає на мене свої обов'язки.
128. Коли ми вдвох, ясно відчуваю, чи хочу вже усамітнитися, чи побути з ним/нею ще.
129. Зразково поведжуся з усім тим, що належить йому/їй.
130. Не допускаю лагідних торкань, ніжних обіймів з його/її боку.
131. Приділяю йому/їй стільки часу, скільки він/вона того бажає.
132. У разі, коли він/вона забуває повернути мені позичену річ, не нагадую про це.
133. Поряд із ним/нею почуваюся надзвичайно невимушено; стаю самим/ою собою.

Методика 3

Інструкція. Вам буде показано 12 складних фігур. До кожної складної фігури буде запропоновано просту фігуру, яка міститься у складній і є її частиною. Ваше завдання – знайти і виділити цю просту фігуру у складній.

На пошук кожної простої фігури надається 120 секунд. Результатом тесту вважається час, витрачений на виконання всіх 12-ти завдань.

Додаток Б.2.

Бланк відповідей до методики «Психологічна близькість у стосунках»

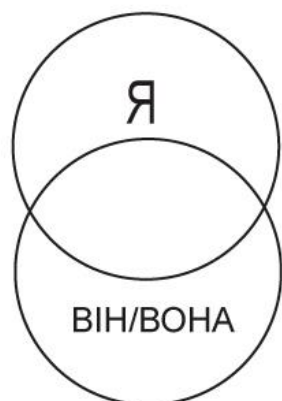
О.О. Кроніка, С.А. Кронік

БЛАНК ВІДПОВІДЕЙ (Сторінка 1)

П.І.Б. або псевдонім	
Стать	
Вік	
Освіта	
Професія	
Сімейний стан	
Місто, область	
Дата заповнення	

Гарантуємо повну конфіденційність щодо наданої Вами інформації.

Методика 1

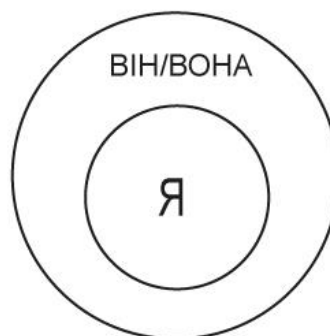
ВАРІАНТ 1

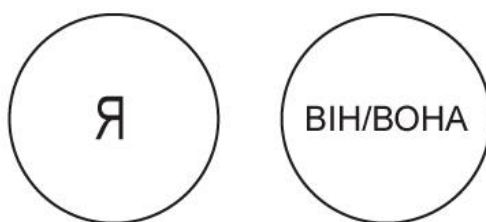
ВАРІАНТ 2

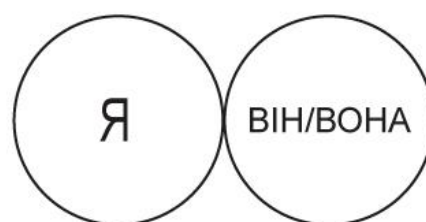
ВАРІАНТ 3

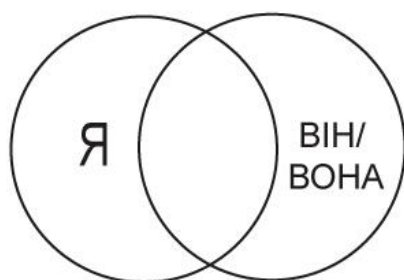
ВАРІАНТ 4

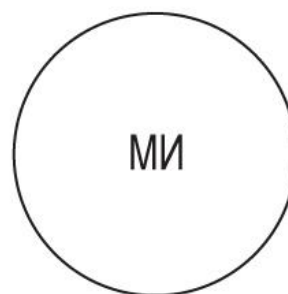
ВАРІАНТ 5

ВАРІАНТ 6

ВАРІАНТ 7

ВАРІАНТ 8

Бланк відповідей до авторського опитувальника «Конфігурування психологічних меж особистості»

БЛАНК ВІДПОВІДЕЙ (Сторінка 2)

Методика 2

- 1 – абсолютно не про мене;
 2 – мало схоже на мене;
 3 – водночас і схоже, і несхоже на мене;
 4 – схоже на мене;
 5 – точно про мене;

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45
46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60
61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75
76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90
91	92	93	94	95	96	97	98	99	100	101	102	103	104	105
106	107	108	109	110	111	112	113	114	115	116	117	118	119	120
121	122	123	124	125	126	127	128	129	130	131	132	133		

Джерело: розроблено автором.

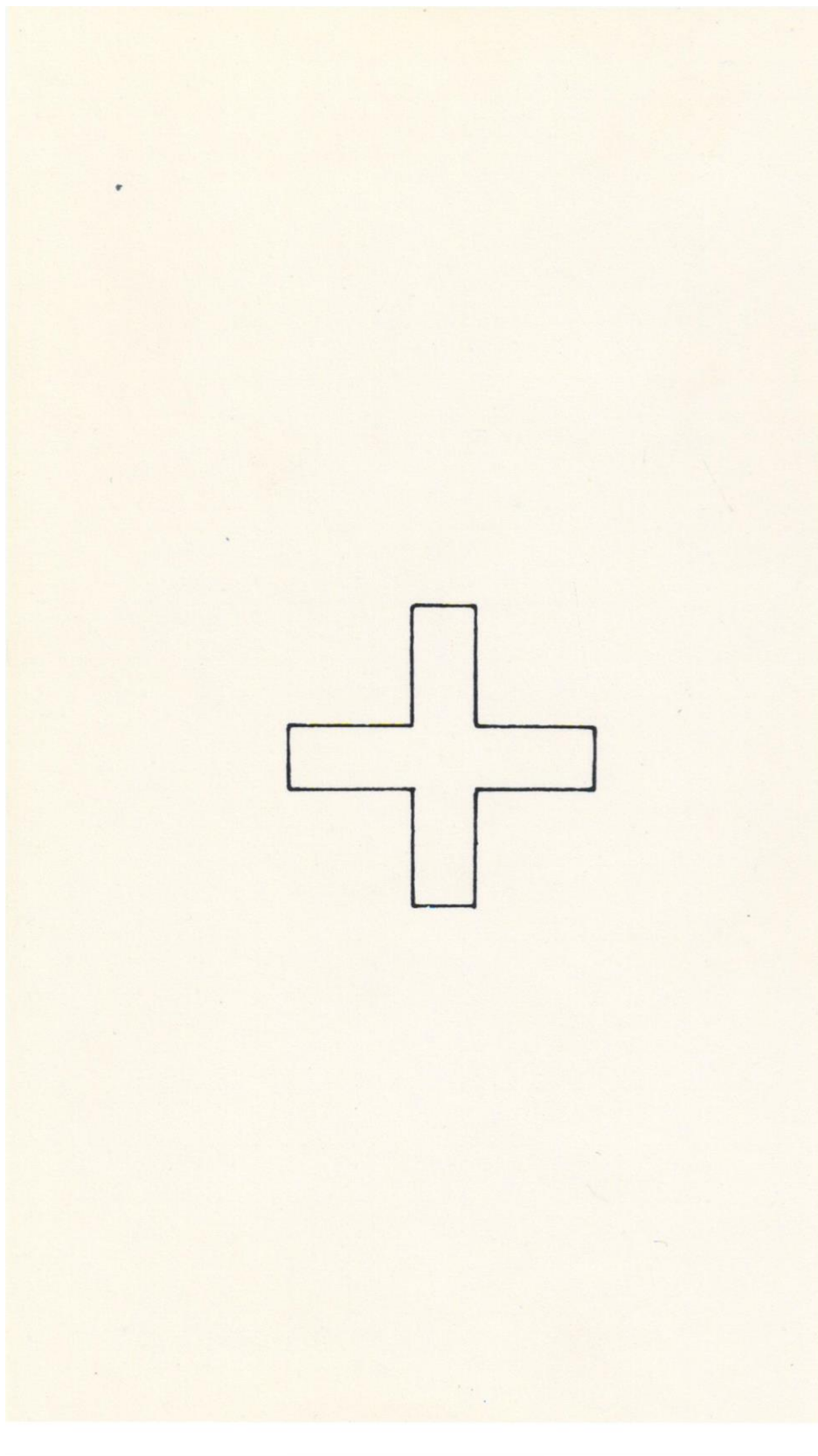

Рис. Б.3.1. Приклад простої фігури з методики «Тест прихованих фігур»
Г. Віткіна

Джерело: [170].

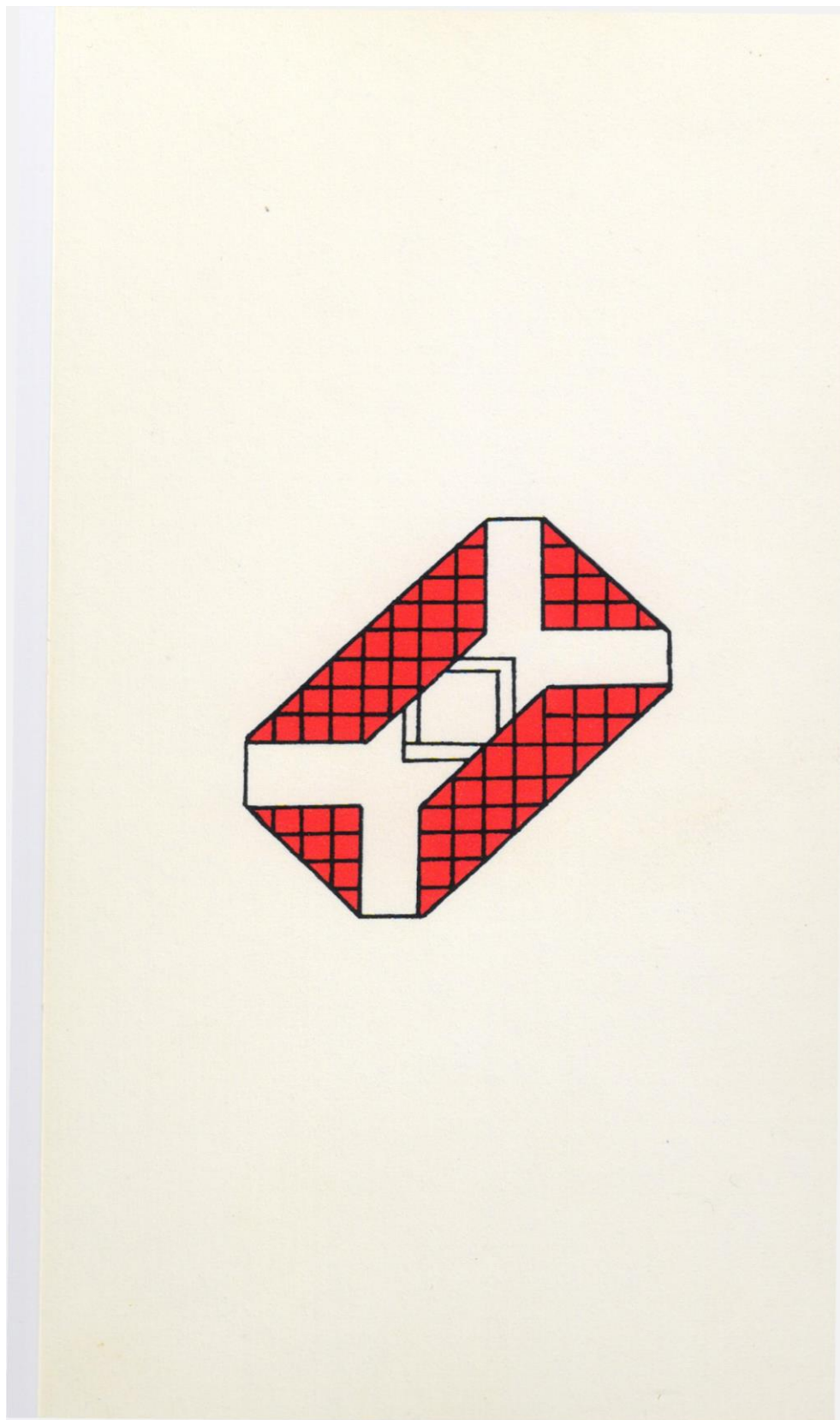

Рис. Б.3.2. Приклад складної фігури з методики «Тест прихованих фігур»
Г. Віткіна

Джерело: [170].

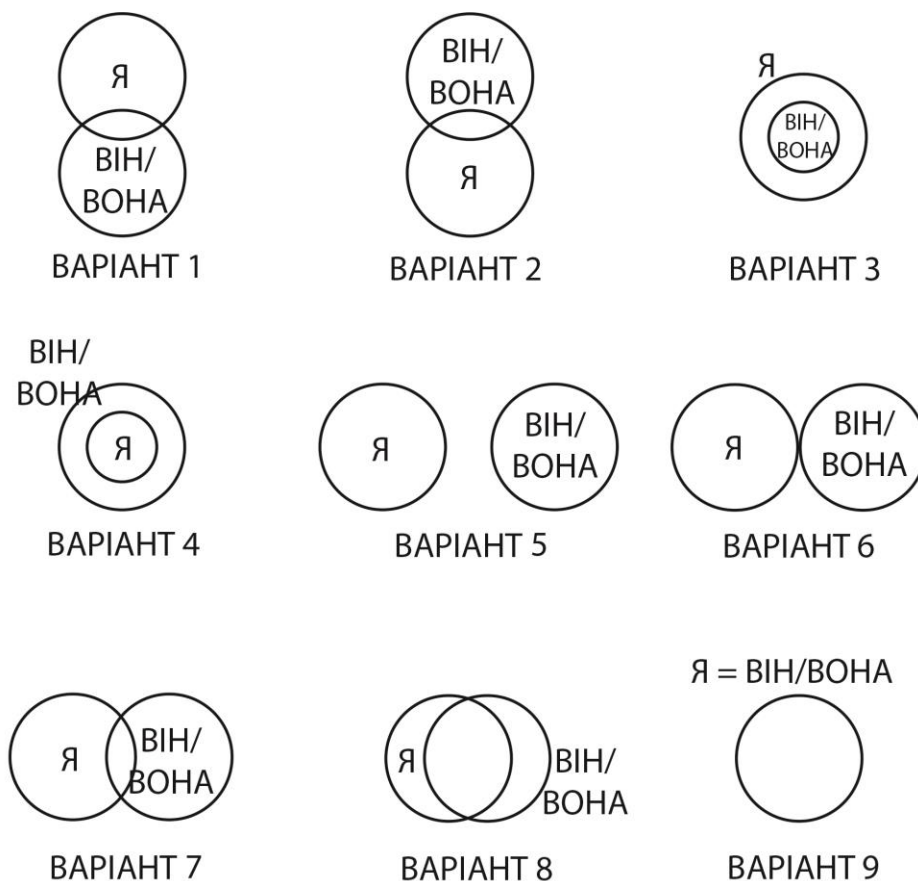

Рис. Б.4.1. Стимульний матеріал методики «Психологічна близькість у стосунках» О.О. Кроніка, Є.А. Кронік до експертної оцінки (на 9 зображень)

Джерело: розроблено автором на основі [48; 80].

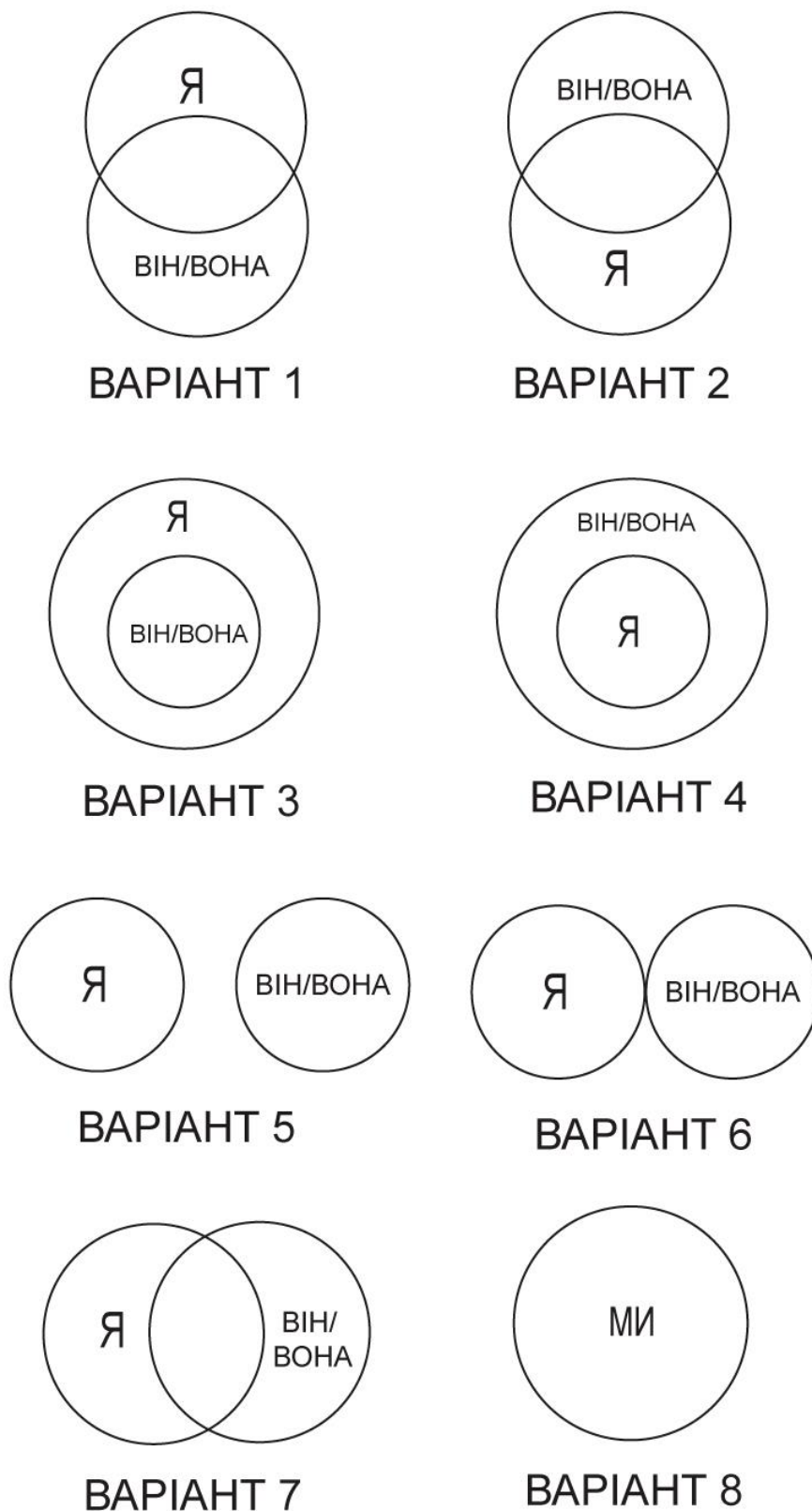

Рис. Б.4.2. Стимульний матеріал методики «Психологічна близькість у стосунках» О.О. Кроніка, Є.А. Кронік після експертної оцінки (на 8 зображень)

Джерело: *розроблено автором на основі [48; 80].*

Додаток В

Результати психометричних процедур підвищення валідності та надійності авторського опитувальника
«Конфігурування психологічних меж особистості»

Таблиця В.1.

Показники ретестової надійності опитувальника КПМО

		Шкала 1 п	Шкала 2 п	Шкала 3 п	Шкала 4 п	Шкала 5 п	Шкала 6 п
РоСпирмана	Шкала_1						
	Коэффициент корреляции	,887**	,401*	-,329	,169	-,313	-,313
	Знач. (2-х сторонняя)	,000	,042	,101	,408	,120	,119
	N	26	26	26	26	26	26
	Шкала_2						
	Коэффициент корреляции	,533**	,909**	,250	,805**	,069	-,351
	Знач. (2-х сторонняя)	,005	,000	,217	,000	,737	,078
	N	26	26	26	26	26	26
	Шкала_3						
	Коэффициент корреляции	-,240	,281	,815**	,490*	,382	,164
	Знач. (2-х сторонняя)	,238	,164	,000	,011	,054	,423
	N	26	26	26	26	26	26
	Шкала_4						
	Коэффициент корреляции	,163	,638**	,589**	,823**	,226	-,082
	Знач. (2-х сторонняя)	,426	,000	,002	,000	,267	,689
N	26	26	26	26	26	26	
Шкала_5							
Коэффициент корреляции	-,190	,123	,563**	,089	,952**	,120	
Знач. (2-х сторонняя)	,354	,550	,003	,665	,000	,558	
N	26	26	26	26	26	26	

Продовження Додатку В

	Шкала 1 п	Шкала 2 п	Шкала 3 п	Шкала 4 п	Шкала 5 п	Шкала 6 п
Шкала_6 Коэффициент кореляции	-,217	-,267	-,060	-,061	,131	,817**
Знач. (2-х стороння)	,288	,188	,772	,766	,522	,000
N	26	26	26	26	26	26

Примітки: шкала 1 – середовищна чутливість; шкала 2 – реактивна керованість; шкала 3 – організмична чутливість; шкала 4 – проактивна керованість; шкала 5 – проникність

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Додаток В.2.

Визначення надійності опитувальника «Конфігурування психологічних меж особистості» з розщепленням шкал навпіл за формулою Спірмена-Брауна (Spearman-Brown)

Таблиця В.2.1.

Визначення надійності з розщепленням на дві частини шкали «Середовищна чутливість меж» опитувальника КПМО

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	Part 1 Value	,735
	N of Items	11 ^a
	Part 2 Value	,670
	N of Items	11 ^b
	Total N of Items	22
Correlation Between Forms		,653
Spearman-Brown Coefficient	Equal Length	,790
	Unequal Length	,790
Guttman Split-Half Coefficient		,786

a. The items are: V_8, V_10, V_23, V_27, V_32, V_39, V_43, V_58, V_66, V_80, V_86.

b. The items are: V_93, V_95, V_100, V_112, V_120, V_6k, V_13k, V_25k, V_57k, V_65k, V_71k.

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Визначення надійності з розщепленням на дві частини шкали «Реактивна керованість меж» опитувальника КІМО

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	Part 1 Value	,675
	N of Items	11 ^a
	Part 2 Value	,628
	N of Items	11 ^b
	Total N of Items	22
Correlation Between Forms		,584
Spearman-Brown Coefficient	Equal Length	,738
	Unequal Length	,738
Guttman Split-Half Coefficient		,731

a. The items are: V_2, V_16, V_28, V_49, V_63, V_69, V_73, V_75, V_77, V_83, V_87.

b. The items are: V_89, V_103, V_110, V_116, V_122, V_35k, V_46k, V_81k, V_119k, V_127k, V_132k.

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Визначення надійності з розщепленням на дві частини шкали «Організмична чутливість меж» опитувальника КПМО

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	Part 1 Value	,692
	N of Items	11 ^a
	Part 2 Value	,720
	N of Items	10 ^b
	Total N of Items	21
Correlation Between Forms		,483
Spearman-Brown Coefficient	Equal Length	,651
	Unequal Length	,652
Guttman Split-Half Coefficient		,651

a. The items are: V_7, V_11, V_22, V_37, V_41, V_61, V_62, V_74, V_82, V_115, V_123.

b. The items are: V_123, V_128, V_26k, V_53k, V_55k, V_72k, V_91k, V_102k, V_104k, V_111k, V_121k.

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Визначення надійності з розщепленням на дві частини шкали «Проактивна керованість меж» опитувальника КІМО

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	Part 1 Value	,589
	N of Items	10 ^a
	Part 2 Value	,548
	N of Items	10 ^b
	Total N of Items	20
Correlation Between Forms		,262
Spearman-Brown Coefficient	Equal Length	,415
	Unequal Length	,415
Guttman Split-Half Coefficient		,413

a. The items are: V_18, V_20, V_21, V_29, V_36, V_38, V_40, V_105, V_106, V_108.

b. The items are: V_109, V_118, V_126, V_12k, V_15k, V_30k, V_52k, V_54k, V_56k, V_90k.

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Визначення надійності з розщепленням на дві частини шкали «Проникність»
опитувальника КІМО

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	Part 1 Value	,798
	N of Items	12 ^a
	Part 2 Value	,768
	N of Items	12 ^b
	Total N of Items	24
Correlation Between Forms		,751
Spearman-Brown Coefficient	Equal Length	,858
	Unequal Length	,858
Guttman Split-Half Coefficient		,857

a. The items are: V_1, V_3, V_5, V_24, V_31, V_50, V_51, V_59, V_68, V_84, V_85, V_94.

b. The items are: V_98, V_113, V_125, V_131, V_133, V_14k, V_19k, V_47k, V_88k, V_92k, V_117k, V_130k.

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Продовження Додатку В.2.

Таблиця В.2.6.

Визначення надійності з розщепленням на дві частини шкали «Соціальної бажаності» опитувальника КПМО

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	Part 1 Value	,564	
	N of Items		3 ^a
	Part 2 Value	,526	
	N of Items		3 ^b
	Total N of Items		6
Correlation Between Forms		,425	
Spearman-Brown Coefficient	Equal Length	,597	
	Unequal Length	,597	
Guttman Split-Half Coefficient		,592	

a. The items are: V_4, V_33, V_45.

b. The items are: V_70, V_107, V_129.

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Додаток В.3.

Процедура підвищення надійності шкал авторського опитувальника «Конфігурування психологічних меж особистості» шляхом видалення пунктів за показником коефіцієнта α -Кронбаха

Таблиця В.3.1.1.

Шкала «Середовищна чутливість меж». Першопочаткові дані

Case Processing Summary

		N	%
Cases	Valid	125	62,2
	Excluded ^a	76	37,8
	Total	201	100,0

a. Listwise deletion based on all variables in the procedure.

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	N of Items
,834	23

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Продовження Додатку В.3.

Item-Total Statistics				
	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
V_8	60,17	139,367	,316	,831
V_10	59,60	132,726	,570	,819
V_23	60,63	141,509	,281	,832
V_27	59,08	141,413	,244	,834
V_32	60,11	136,229	,513	,823
V_39	59,93	137,374	,448	,825
V_43	59,89	136,874	,386	,828
V_58	58,94	143,618	,230	,834
V_66	59,70	137,036	,488	,824
V_80	59,98	136,613	,465	,824
V_86	59,52	135,703	,534	,822
V_93	60,75	141,704	,418	,827
V_95	59,53	135,525	,535	,822
V_100	59,91	140,468	,330	,830
V_112	59,54	141,896	,297	,831
V_120	59,28	141,526	,323	,830
V_124	59,98	136,274	,537	,822
V_6k	59,94	139,964	,359	,829
V_13k	60,10	138,546	,367	,829
V_25k	60,65	140,182	,371	,828
V_57k	59,72	138,413	,372	,828
V_65k	60,08	143,042	,171	,839
V_71k	59,29	138,158	,453	,825

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Scale Statistics			
Mean	Variance	Std. Deviation	N of Items
62,56	150,652	12,274	23

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Таблиця В.3.1.2.

Шкала «Середовищна чутливість меж». Після видалення твердження -65.

Case Processing Summary			
		N	%
Cases	Valid	126	62,7
	Excluded ^a	75	37,3
	Total	201	100,0

a. Listwise deletion based on all variables in the procedure.

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	N of Items
,838	22

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Item-Total Statistics

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
V_8	57,69	131,367	,302	,836
V_10	57,13	124,736	,563	,824
V_23	58,16	133,687	,256	,838
V_27	56,60	132,033	,275	,838
V_32	57,64	128,087	,507	,827
V_39	57,45	128,970	,451	,830
V_43	57,41	128,532	,386	,833
V_58	56,47	134,555	,252	,838
V_66	57,22	128,366	,504	,828
V_80	57,51	128,764	,447	,830
V_86	57,04	127,446	,532	,826
V_93	58,28	133,562	,401	,832
V_95	57,06	127,132	,539	,826
V_100	57,44	131,593	,347	,834
V_112	57,06	132,748	,325	,835
V_120	56,81	132,587	,344	,834
V_124	57,51	127,900	,541	,826
V_6k	57,47	131,467	,362	,833
V_13k	57,63	130,716	,346	,834
V_25k	58,18	132,150	,353	,834
V_57k	57,25	130,683	,348	,834
V_71k	56,82	129,366	,473	,829

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Scale Statistics

Mean	Variance	Std. Deviation	N of Items
60,09	141,904	11,912	22

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Шкала «Реактивна керованість меж». Першопочаткові дані

Case Processing Summary

		N	%
Cases	Valid	103	51,2
	Excluded ^a	98	48,8
	Total	201	100,0

a. Listwise deletion based on all variables in the procedure.

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	N of Items
,774	25

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Item-Total Statistics

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
V_2	78,66	109,266	,344	,765
V_16	78,75	109,093	,307	,767
V_28	79,93	103,044	,467	,756
V_49	79,28	106,440	,376	,762
V_63	78,32	111,985	,235	,770
V_69	79,11	108,881	,305	,767
V_73	79,30	106,428	,368	,763
V_75	78,24	109,617	,413	,762
V_77	79,22	107,097	,405	,761
V_83	78,82	109,054	,332	,765
V_87	78,87	105,739	,391	,761
V_89	78,62	107,002	,436	,759
V_103	78,88	108,418	,439	,761
V_110	80,68	114,436	,141	,774
V_116	78,68	106,926	,388	,762
V_122	79,46	107,741	,381	,762
V_17k	79,14	114,432	,068	,782
V_35k	78,83	108,551	,327	,765
V_46k	79,22	110,607	,265	,769
V_81k	78,10	111,383	,281	,768
V_96k	78,55	114,916	,071	,780
V_114k	78,79	114,366	,103	,777
V_119k	79,20	111,419	,264	,769
V_127k	79,07	112,182	,240	,770
V_132k	79,03	110,931	,280	,768

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Продовження Додатку В.3.

Таблиця В.3.2.2.

Шкала «Реактивна керованість меж». Після видалення тверджень: -17, -96, -114

Case Processing Summary

		N	%
Cases	Valid	111	55,2
	Excluded ^a	90	44,8
	Total	201	100,0

a. Listwise deletion based on all variables in the procedure.

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	N of Items
,779	22

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Item-Total Statistics

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
V_2	68,21	97,475	,272	,774
V_16	68,30	94,938	,335	,770
V_28	69,46	90,160	,453	,762
V_49	68,87	93,020	,372	,768
V_63	67,82	98,876	,217	,777
V_69	68,63	94,908	,336	,770
V_73	68,86	94,318	,319	,772
V_75	67,77	96,908	,382	,769
V_77	68,83	94,452	,374	,768
V_83	68,36	96,178	,305	,772
V_87	68,41	92,352	,397	,766
V_89	68,11	93,970	,434	,764
V_103	68,41	94,680	,462	,764
V_110	70,22	100,171	,180	,778
V_116	68,20	94,015	,383	,767
V_122	69,00	93,582	,432	,764
V_35k	68,32	95,800	,299	,773
V_46k	68,77	96,436	,310	,772
V_81k	67,62	98,928	,211	,777
V_119k	68,77	97,667	,260	,775
V_127k	68,59	99,209	,199	,778
V_132k	68,52	98,452	,225	,776

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Продовження Додатку В.3.

Scale Statistics

Mean	Variance	Std. Deviation	N of Items
71,81	103,991	10,198	22

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Таблиця В.3.3.1.

Шкала «Організмична чутливість меж». Першопочаткові дані

Case Processing Summary

		N	%
Cases	Valid	150	74,6
	Excluded ^a	51	25,4
	Total	201	100,0

a. Listwise deletion based on all variables in the procedure.

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	N of Items
,749	24

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Item-Total Statistics

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
V_7	85,32	95,467	,483	,728
V_11	85,21	94,809	,426	,731
V_22	84,85	99,822	,307	,740
V_37	85,02	93,120	,523	,724
V_41	84,92	102,262	,159	,749
V_48	85,93	102,364	,128	,752
V_61	84,75	98,217	,446	,733
V_62	85,81	100,180	,240	,744
V_74	85,48	99,875	,222	,746
V_82	84,97	97,878	,283	,741
V_99	86,19	106,842	-,069	,768
V_101	85,72	106,807	-,065	,766
V_115	85,25	100,952	,222	,745
V_123	84,73	99,781	,367	,738
V_128	85,12	100,925	,235	,744
V_26k	85,08	97,416	,337	,737
V_53k	85,05	98,319	,388	,735
V_55k	84,70	101,621	,213	,745
V_72k	85,48	97,312	,323	,738
V_91k	85,35	94,995	,448	,729
V_102k	85,39	95,596	,450	,730
V_104k	85,57	98,730	,264	,743
V_111k	85,12	97,355	,399	,734
V_121k	85,22	96,938	,384	,734

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Продовження Додатку В.3.

Scale Statistics

Mean	Variance	Std. Deviation	N of Items
88,97	106,704	10,330	24

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Таблиця В.3.3.2.

Шкала «Організмична чутливість меж». Після видалення тверджень : 48; 99; 101

Case Processing Summary

		N	%
Cases	Valid	152	75,6
	Excluded ^a	49	24,4
	Total	201	100,0

a. Listwise deletion based on all variables in the procedure.

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	N of Items
,794	21

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Item-Total Statistics

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
V_7	76,30	92,607	,501	,777
V_11	76,17	91,454	,463	,779
V_22	75,82	96,721	,334	,787
V_37	75,98	90,351	,534	,774
V_41	75,88	99,284	,174	,795
V_61	75,74	95,228	,461	,781
V_62	76,78	97,655	,236	,792
V_74	76,45	97,574	,209	,795
V_82	75,95	95,467	,276	,791
V_115	76,22	99,354	,172	,795
V_123	75,70	97,203	,365	,786
V_128	76,10	98,924	,203	,794
V_26k	76,05	93,965	,377	,784
V_53k	76,03	95,317	,411	,783
V_55k	75,68	98,962	,212	,793
V_72k	76,45	93,997	,354	,786
V_91k	76,33	91,110	,507	,776
V_102k	76,36	92,431	,479	,778
V_104k	76,54	95,005	,310	,789
V_111k	76,09	94,693	,402	,783
V_121k	76,20	93,855	,404	,783

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Продовження Додатку В.3.

Scale Statistics

Mean	Variance	Std. Deviation	N of Items
79,94	103,990	10,198	21

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Таблиця В.3.4.1.

Шкала «Проактивна керованість меж». Першопочаткові дані

Case Processing Summary

		N	%
Cases	Valid	157	78,1
	Excluded ^a	44	21,9
	Total	201	100,0

a. Listwise deletion based on all variables in the procedure.

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	N of Items
,612	24

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Item-Total Statistics

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
V_18	77,82	65,673	,204	,601
V_20	78,96	65,415	,122	,611
V_21	78,37	62,863	,347	,585
V_29	79,07	63,540	,278	,592
V_31	77,84	67,660	,050	,616
V_36	78,78	62,543	,282	,590
V_38	78,55	63,313	,249	,595
V_40	79,01	61,474	,311	,586
V_94	78,41	69,154	-,062	,633
V_105	78,56	63,043	,274	,592
V_106	79,26	65,566	,156	,606
V_108	78,99	65,942	,115	,611
V_109	77,96	65,158	,196	,602
V_118	78,99	64,167	,200	,601
V_126	78,09	67,466	,097	,611
V_12k	78,31	64,331	,222	,599
V_15k	78,52	64,021	,235	,597
V_30k	79,41	64,334	,219	,599
V_34k	78,99	66,897	,044	,622
V_52k	78,08	63,430	,252	,595
V_54k	78,57	64,246	,240	,597
V_56k	78,81	64,399	,259	,595
V_78k	78,42	66,348	,095	,614
V_90k	78,96	63,133	,302	,589

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Продовження Додатку В.3.

Scale Statistics

Mean	Variance	Std. Deviation	N of Items
82,03	69,339	8,327	24

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Таблиця В.3.4.2.

Шкала «Проактивна керованість меж». Після видалення тверджень: 31, 94,- 34, -78

Case Processing Summary

		N	%
Cases	Valid	163	81,1
	Excluded ^a	38	18,9
	Total	201	100,0

a. Listwise deletion based on all variables in the procedure.

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	N of Items
,646	20

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Item-Total Statistics

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
V_18	63,40	58,613	,159	,642
V_20	64,59	56,997	,156	,645
V_21	63,96	55,381	,345	,622
V_29	64,66	55,140	,334	,623
V_36	64,42	54,405	,320	,623
V_38	64,13	55,451	,265	,630
V_40	64,61	53,586	,328	,621
V_105	64,13	55,347	,283	,628
V_106	64,86	57,838	,157	,643
V_108	64,62	58,299	,111	,649
V_109	63,57	58,296	,142	,644
V_118	64,60	56,934	,174	,642
V_126	63,69	59,945	,075	,649
V_12k	63,90	56,929	,210	,637
V_15k	64,13	56,977	,191	,639
V_30k	65,00	56,136	,251	,632
V_52k	63,65	55,760	,259	,631
V_54k	64,13	56,229	,266	,631
V_56k	64,40	56,315	,292	,628
V_90k	64,56	55,804	,286	,628

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Продовження Додатку В.3.

Scale Statistics			
Mean	Variance	Std. Deviation	N of Items
67,63	61,481	7,841	20

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Таблиця В.3.5.1.

Шкала «проникність». Першопочаткові дані

Case Processing Summary			
		N	%
Cases	Valid	126	62,7
	Excluded ^a	75	37,3
	Total	201	100,0

a. Listwise deletion based on all variables in the procedure.

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Reliability Statistics	
Cronbach's Alpha	N of Items
,872	27

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Продовження Додатку В.3.

Item-Total Statistics				
	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
V_1	97,79	197,781	,590	,863
V_3	97,56	202,440	,406	,868
V_5	97,56	205,048	,395	,869
V_24	97,35	204,037	,363	,869
V_31	97,31	207,719	,356	,869
V_50	98,39	194,688	,513	,865
V_51	97,38	204,398	,425	,868
V_59	97,87	199,174	,495	,866
V_68	97,71	202,753	,487	,866
V_79	97,79	213,349	,126	,875
V_84	97,99	203,464	,521	,866
V_85	98,85	200,785	,500	,866
V_94	97,79	199,066	,570	,864
V_98	97,89	199,236	,379	,870
V_113	98,30	194,820	,605	,862
V_125	97,40	207,427	,386	,869
V_131	98,13	203,606	,487	,866
V_133	97,41	204,324	,493	,867
V_9k	97,88	208,458	,235	,873
V_14k	97,90	206,829	,343	,870
V_19k	97,99	203,048	,388	,869
V_42k	98,94	201,877	,303	,873
V_47k	97,77	204,547	,392	,869
V_88k	97,59	208,900	,286	,871
V_92k	97,67	197,869	,629	,863
V_117k	97,44	204,121	,426	,868
V_130k	97,60	202,035	,383	,869

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Scale Statistics

Mean	Variance	Std. Deviation	N of Items
101,59	217,876	14,761	27

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Таблиця В.3.5.2.

Шкала «проникність». Після видалення тверджень: -9; -42; 79

Case Processing Summary

		N	%
Cases	Valid	131	65,2
	Excluded ^a	70	34,8
	Total	201	100,0

a. Listwise deletion based on all variables in the procedure.

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Продовження Додатку В.3.

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	N of Items
,876	24

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Item-Total Statistics

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
V_1	87,76	167,755	,603	,866
V_3	87,55	173,511	,370	,873
V_5	87,53	175,235	,377	,873
V_24	87,31	173,447	,378	,873
V_31	87,29	176,731	,376	,873
V_50	88,34	166,302	,480	,870
V_51	87,36	173,616	,440	,871
V_59	87,86	168,304	,518	,869
V_68	87,68	172,512	,491	,870
V_84	87,96	173,652	,506	,870
V_85	88,78	171,820	,452	,871
V_94	87,75	168,975	,573	,867
V_98	87,87	168,221	,406	,873
V_113	88,26	166,348	,575	,867
V_125	87,39	176,840	,383	,873
V_131	88,14	173,781	,469	,870
V_133	87,41	173,829	,479	,870
V_14k	87,85	176,340	,343	,874
V_19k	87,97	173,353	,378	,873
V_47k	87,72	174,912	,369	,873
V_88k	87,59	177,275	,317	,874
V_92k	87,65	167,922	,634	,866
V_117k	87,42	173,215	,446	,871
V_130k	87,56	171,018	,414	,872

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Scale Statistics

Mean	Variance	Std. Deviation	N of Items
91,56	186,586	13,660	24

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Продовження Додатку В.3.

Таблиця В.3.6.1.

Шкала «Соціальної бажаності». Першопочаткові дані

Case Processing Summary

		N	%
Cases	Valid	192	95,5
	Excluded ^a	9	4,5
	Total	201	100,0

a. Listwise deletion based on all variables in the procedure.

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	N of Items
,622	8

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Item-Total Statistics

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
V_4	24,10	16,990	,297	,596
V_33	23,92	17,218	,322	,592
V_45	24,11	16,129	,418	,566
V_67	24,98	15,696	,231	,626
V_70	24,65	16,448	,314	,591
V_76	24,41	16,997	,176	,633
V_107	24,74	14,675	,456	,546
V_129	24,18	15,700	,413	,563

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Scale Statistics

Mean	Variance	Std. Deviation	N of Items
27,87	20,114	4,485	8

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Таблиця В.3.6.2.

Шкала «Соціальної бажаності». Після видалення тверджень: 67 и 76

Case Processing Summary

		N	%
Cases	Valid	197	98,0
	Excluded ^a	4	2,0
	Total	201	100,0

a. Listwise deletion based on all variables in the procedure.

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Продовження Додатку В.3.

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	N of Items
,661	6

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Item-Total Statistics

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
V_4	17,63	10,265	,361	,628
V_33	17,45	10,718	,346	,634
V_45	17,66	9,489	,489	,584
V_70	18,20	9,996	,339	,637
V_107	18,29	8,768	,450	,596
V_129	17,70	9,895	,366	,627

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Scale Statistics

Mean	Variance	Std. Deviation	N of Items
21,39	13,289	3,645	6

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Додаток В.4.

Результати конкурентної валідації авторського опитувальника «Конфігурування психологічних меж особистості» (конвергентна і дивергентна валідності)

Таблиця В.4.1.

Показники рангової кореляції за критерієм Спірмена при співставленні шкал методики діагностики психологічної межі особистості (Леві) та опитувальника КПМО

			Шкала _1	Шкала _2	Шкала _3	Шкала _4	Шкала _5
РоСпірмана	непроникна межа	Коефіцієнт корреляції	-,078	,456**	,199	,404*	,233
		Знач. (2-х стороння)	,677	,010	,282	,024	,207
		N	31	31	31	31	31
	проникна межа	Коефіцієнт корреляції	-,044	,236	,152	,235	,230
		Знач. (2-х стороння)	,813	,200	,415	,203	,213
		N	31	31	31	31	31
	Межа, що вбирає	Коефіцієнт корреляції	-,228	,243	,536**	,390*	,298
		Знач. (2-х стороння)	,218	,188	,002	,030	,104
		N	31	31	31	31	31
	Межа, що віддає	Коефіцієнт корреляції	-,143	,044	,237	,150	,321
		Знач. (2-х стороння)	,444	,816	,199	,420	,079
		N	31	31	31	31	31
	стримуюча межа	Коефіцієнт корреляції	-,208	,275	,292	,440*	,168
		Знач. (2-х стороння)	,261	,134	,111	,013	,367
		N	31	31	31	31	31
	спокійно- нейтральна межа	Коефіцієнт корреляції	-,568**	-,074	,274	,009	,320
		Знач. (2-х стороння)	,001	,692	,136	,960	,079
		N	31	31	31	31	31

Примітки: шкала 1 – середовищна чутливість; шкала 2 – реактивна керованість; шкала 3 – організмична чутливість; шкала 4 – проактивна керованість; шкала 5 – проникність

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Продовження Додатку В.4.

Таблиця В.4.2.

Показники рангової кореляції за критерієм Спірмена при співставленні шкал методики «Психологічні межі особистості» Е. Гартманна та опитувальника КПМО

		Психологічні межі особистості (Гартманн)
РоСпірмана	Шкала_1	Коэффициент корреляции Знач. (2-х стороння) N
	Шкала_2	Коэффициент корреляции Знач. (2-х стороння) N
	Шкала_3	Коэффициент корреляции Знач. (2-х стороння) N
	Шкала_4	Коэффициент корреляции Знач. (2-х стороння) N
	Шкала_5	Коэффициент корреляции Знач. (2-х стороння) N
		,164 ,378 31
		-,026 ,889 31
		-,068 ,718 31
		-,129 ,488 31
		-,014 ,942 31

Примітки: шкала 1 – середовищна чутливість; шкала 2 – реактивна керованість; шкала 3 – організмична чутливість; шкала 4 – проактивна керованість; шкала 5 – проникність

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Додаток В.5.

Інтеркореляції шкал авторського опитувальника «Конфігурування психологічних меж особистості» у різних комунікативних контекстах

Таблиця В.5.1.

Інтеркореляції шкал опитувальника КПМО за контекстом «Домінування»

		шкала 1	шкала 2	шкала 3	шкала 4	шкала 5
Spearman's rho	шкала_1					
	Correlation Coefficient	1,000	,444(**)	-,407(**)	,220(*)	-,471(**)
	Sig. (2-tailed)	.	,000	,000	,011	,000
	N	134	134	134	134	134
	шкала_2					
	Correlation Coefficient	,444(**)	1,000	,089	,629(**)	-,108
	Sig. (2-tailed)	,000	.	,304	,000	,214
	N	134	134	134	134	134
	шкала_3					
	Correlation Coefficient	-,407(**)	,089	1,000	,133	,689(**)
	Sig. (2-tailed)	,000	,304	.	,126	,000
	N	134	134	134	134	134
	шкала_4					
	Correlation Coefficient	,220(*)	,629(**)	,133	1,000	-,042
	Sig. (2-tailed)	,011	,000	,126	.	,632
N	134	134	134	134	134	
шкала_5						
Correlation Coefficient	-,471(**)	-,108	,689(**)	-,042	1,000	
Sig. (2-tailed)	,000	,214	,000	,632	.	
N	134	134	134	134	134	

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

* Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

а Контекст = 1,00

Примітки: шкала 1 – середовищна чутливість; шкала 2 – реактивна керованість; шкала 3 – організмична чутливість; шкала 4 – проактивна керованість; шкала 5 – проникність

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Продовження Додатку В.5.

Таблиця В.5.2.

Інтеркореляції шкал опитувальника КПМО за контекстом «Підкорення»

		шкала_1	шкала_2	шкала_3	шкала_4	шкала_5
Spearman's rho	шкала_1					
	Correlation Coefficient	1,000	,439(**)	-,437(**)	,120	-,526(**)
	Sig. (2-tailed)	.	,000	,000	,179	,000
	N	127	127	127	127	127
	шкала_2					
	Correlation Coefficient	,439(**)	1,000	,090	,638(**)	-,012
	Sig. (2-tailed)	,000	.	,316	,000	,896
	N	127	127	127	127	127
	шкала_3					
	Correlation Coefficient	-,437(**)	,090	1,000	,313(**)	,629(**)
	Sig. (2-tailed)	,000	,316	.	,000	,000
	N	127	127	127	127	127
	шкала_4					
	Correlation Coefficient	,120	,638(**)	,313(**)	1,000	,135
	Sig. (2-tailed)	,179	,000	,000	.	,131
N	127	127	127	127	127	
шкала_5						
Correlation Coefficient	-,526(**)	-,012	,629(**)	,135	1,000	
Sig. (2-tailed)	,000	,896	,000	,131	.	
N	127	127	127	127	127	

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

а Контекст = 2,00

Примітки: шкала 1 – середовищна чутливість; шкала 2 – реактивна керованість; шкала 3 – організмична чутливість; шкала 4 – проактивна керованість; шкала 5 – проникність

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Продовження Додатку В.5
Таблиця В.5.3.

Інтеркореляції шкал опитувальника КПМО за контекстом «Дистантність»

		шкала_1	шкала_2	шкала_3	шкала_4	шкала_5
Spearman's rho	шкала_1					
	Correlation Coefficient	1,000	,554(**)	-,294(**)	,293(**)	-,630(**)
	Sig. (2-tailed)	.	,000	,001	,001	,000
	N	133	133	133	133	133
	шкала_2					
	Correlation Coefficient	,554(**)	1,000	,075	,649(**)	-,379(**)
	Sig. (2-tailed)	,000	.	,392	,000	,000
	N	133	133	133	133	133
	шкала_3					
	Correlation Coefficient	-,294(**)	,075	1,000	,329(**)	,266(**)
	Sig. (2-tailed)	,001	,392	.	,000	,002
	N	133	133	133	133	133
	шкала_4					
	Correlation Coefficient	,293(**)	,649(**)	,329(**)	1,000	-,262(**)
	Sig. (2-tailed)	,001	,000	,000	.	,002
N	133	133	133	133	133	
шкала_5						
Correlation Coefficient	-,630(**)	-,379(**)	,266(**)	-,262(**)	1,000	
Sig. (2-tailed)	,000	,000	,002	,002	.	
N	133	133	133	133	133	

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

а Контекст = 5,00

Примітки: шкала 1 – середовищна чутливість; шкала 2 – реактивна керованість; шкала 3 – організмична чутливість; шкала 4 – проактивна керованість; шкала 5 – проникність

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Продовження Додатку В.5
Таблиця В.5.4.

Інтеркореляції шкал опитувальника КПМО за контекстом «Близькість»

		шкала_1	шкала_2	шкала_3	шкала_4	шкала_5
Spearman's rho	шкала_1					
	Correlation Coefficient	1,000	,598(**)	-,288(**)	,228(**)	-,442(**)
	Sig. (2-tailed)	.	,000	,001	,008	,000
	N	134	134	134	134	134
	шкала_2					
	Correlation Coefficient	,598(**)	1,000	,100	,614(**)	-,244(**)
	Sig. (2-tailed)	,000	.	,251	,000	,005
	N	134	134	134	134	134
	шкала_3					
	Correlation Coefficient	-,288(**)	,100	1,000	,315(**)	,604(**)
	Sig. (2-tailed)	,001	,251	.	,000	,000
	N	134	134	134	134	134
	шкала_4					
	Correlation Coefficient	,228(**)	,614(**)	,315(**)	1,000	,034
	Sig. (2-tailed)	,008	,000	,000	.	,700
N	134	134	134	134	134	
шкала_5						
Correlation Coefficient	-,442(**)	-,244(**)	,604(**)	,034	1,000	
Sig. (2-tailed)	,000	,005	,000	,700	.	
N	134	134	134	134	134	

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

а Контекст = 7,00

Примітки: шкала 1 – середовищна чутливість; шкала 2 – реактивна керованість; шкала 3 – організмична чутливість; шкала 4 – проактивна керованість; шкала 5 – проникність

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Додаток Г

Статистичні розрахунки впливу диспозиційних та ситуаційних детермінант на функціональні параметри психологічних меж особистості

Додаток Г.1.

Розрахунки впливу комунікативного контексту на конфігурування психологічних меж особистості за методом однофакторного дисперсійного аналізу (ANOVA)

Таблиця Г.1.1.

Показники за Критерієм Колмогорова-Смірнова
One-Sample Kolmogorov-Smirnov Test

		шкала 1	шкала 2	шкала 3	шкала 4	шкала 5
N		695	695	695	695	695
Normal Parameters ^a	Mean	63,6748	72,6216	80,7022	67,6604	91,0878
	Std. Deviation	1,37483E1	1,08626E1	1,14056E1	8,49087	1,68693E1
Most Extreme Differences	Absolute	,033	,056	,050	,057	,079
	Positive	,033	,034	,026	,047	,053
	Negative	-,030	-,056	-,050	-,057	-,079
Kolmogorov-Smirnov Z		,872	1,488	1,318	1,503	2,090
Asymp. Sig. (2-tailed)		,432	,024	,062	,022	,000
a. Test distribution is Normal.						

Примітки: шкала 1 – середовищна чутливість; шкала 2 – реактивна керованість; шкала 3 – організмична чутливість; шкала 4 – проактивна керованість; шкала 5 – проникність

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Таблиця Г.1.2.

Незважена частотна характеристика розподілу респондентів за чотирма контекстами

		Контекст			
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1	138	19,9	19,9	19,9
	2	127	18,3	18,3	38,1
	5	133	19,1	19,1	57,3
	7	297	42,7	42,7	100,0
	Total	695	100,0	100,0	

Примітки: контекст 1 – домінування, контекст 2 – підкорення, контекст 5 – дистантність, контекст 7 – близькість

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Продовження Додатку Г.1

Таблиця Г.1.3.

Зважена частотна характеристика після рандомізованого видалення респондентів за контекстом 7 (Близькість)

		Контекст			
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1	134	25,4	25,4	25,4
	2	127	24,1	24,1	49,4
	5	133	25,2	25,2	74,6
	7	134	25,4	25,4	100,0
	Total	528	100,0	100,0	

Примітки: контекст 1 – домінування, контекст 2 – підкорення, контекст 5 – дистантність, контекст 7 – близькість

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Таблиця Г.1.4.

Розподіл даних за шкалами опитувальника **КПМО** після кількісного врівноваження підвбірок

One-Sample Kolmogorov-Smirnov Test

		шкала_1	шкала_2	шкала_3	шкала_4	шкала_5
N		528	528	528	528	528
Normal Parameters ^a	Mean	65,4886	72,3902	78,3390	67,7633	86,6023
	Std. Deviation	1,37977E1	1,11324E1	1,11533E1	8,92191	1,65977E1
Most Extreme Differences	Absolute	,030	,047	,039	,052	,070
	Positive	,024	,032	,029	,046	,040
	Negative	-,030	-,047	-,039	-,052	-,070
Kolmogorov-Smirnov Z		,682	1,082	,891	1,204	1,612
Asymp. Sig. (2-tailed)		,741	,192	,406	,110	,011
a. Test distribution is Normal.						

Примітки: шкала 1 – середовищна чутливість; шкала 2 – реактивна керованість; шкала 3 – організмична чутливість; шкала 4 – проактивна керованість; шкала 5 – проникність

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Продовження Додатку Г.1

Таблиця Г.1.5.

Описова статистика дисперсійного аналізу ANOVA впливів комунікативних контекстів на параметри психологічних меж особистості

Descriptives

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean		Minimum	Maximum
					Lower Bound	Upper Bound		
шкала_1 1	134	64,9925	12,59042	1,08765	62,8412	67,1439	30,00	95,00
2	127	64,2441	12,48346	1,10773	62,0519	66,4363	33,00	93,00
5	133	68,9474	15,59007	1,35183	66,2733	71,6214	35,00	103,00
7	134	63,7313	13,79014	1,19129	61,3750	66,0877	25,00	91,00
Total	528	65,4886	13,79767	,60047	64,3090	66,6682	25,00	103,00
шкала_2 1	134	74,2313	9,80173	,84674	72,5565	75,9062	47,00	100,00
2	127	68,7874	11,41332	1,01277	66,7832	70,7916	37,00	95,00
5	133	72,6391	11,77461	1,02099	70,6195	74,6587	47,00	108,00
7	134	73,7164	10,78610	,93178	71,8734	75,5594	46,00	104,00
Total	528	72,3902	11,13243	,48448	71,4384	73,3419	37,00	108,00
шкала_3 1	134	80,7313	10,50754	,90771	78,9359	82,5268	51,00	104,00
2	127	77,3780	11,10407	,98533	75,4280	79,3279	39,00	99,00
5	133	75,5188	11,27319	,97751	73,5852	77,4524	52,00	100,00
7	134	79,6567	11,09976	,95887	77,7601	81,5533	48,00	101,00
Total	528	78,3390	11,15326	,48538	77,3855	79,2925	39,00	104,00
шкала_4 1	134	69,6940	8,09644	,69943	68,3106	71,0775	48,00	91,00
2	127	62,9528	9,35784	,83037	61,3095	64,5960	35,00	83,00
5	133	68,5564	8,46778	,73425	67,1040	70,0088	50,00	96,00
7	134	69,6045	8,11387	,70093	68,2181	70,9909	51,00	94,00
Total	528	67,7633	8,92191	,38828	67,0005	68,5260	35,00	96,00
шкала_5 1	134	91,4552	15,63234	1,35043	88,7841	94,1263	49,00	118,00
2	127	89,8898	14,58213	1,29395	87,3291	92,4505	46,00	116,00
5	133	76,7744	18,90591	1,63935	73,5316	80,0172	30,00	116,00
7	134	88,3881	12,53681	1,08302	86,2459	90,5302	46,00	117,00
Total	528	86,6023	16,59773	,72232	85,1833	88,0213	30,00	118,00

Примітки: контекст 1 – домінування, контекст 2 – підкорення, контекст 5 – дистантність, контекст 7 – близькість

шкала 1 – середовищна чутливість; шкала 2 – реактивна керованість; шкала 3 – організмична чутливість; шкала 4 – проактивна керованість; шкала 5 – проникність

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Значущі відмінності за всіма шкалами опитувальника КПМО

ANOVA

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
шкала_1	Between Groups	2234,546	3	744,849	3,979	,008
	Within Groups	98093,386	524	187,201		
	Total	100327,932	527			
шкала_2	Between Groups	2346,640	3	782,213	6,510	,000
	Within Groups	62964,989	524	120,162		
	Total	65311,629	527			
шкала_3	Between Groups	2174,718	3	724,906	5,993	,001
	Within Groups	63381,599	524	120,957		
	Total	65556,316	527			
шкала_4	Between Groups	3976,371	3	1325,457	18,290	,000
	Within Groups	37973,036	524	72,468		
	Total	41949,407	527			
шкала_5	Between Groups	17801,735	3	5933,912	24,410	,000
	Within Groups	127378,742	524	243,089		
	Total	145180,477	527			

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Таблиця Г.1.7.

Правомірність застосування дисперсійного аналізу згідно з критерієм Левене

Test of Homogeneity of Variances

	Levene Statistic	df1	df2	Sig.
шкала_1	2,186	3	524	,089
шкала_2	1,619	3	524	,184
шкала_3	,215	3	524	,886
шкала_4	,651	3	524	,583
шкала_5	8,345	3	524	,000

Примітки: шкала 1 – середовищна чутливість; шкала 2 – реактивна керованість; шкала 3 – організмична чутливість; шкала 4 – проактивна керованість; шкала 5 – проникність

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Продовження Додатку Г.1
Таблиця Г.1.8.

Показники за апостеріорними тестами Тьюкі (Tukey HSD), Шеффе (Scheffe), Бонфероні (Bonferroni)
Multiple Comparisons

Dependent Variable	(I) Контекст	(J) Контекст	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval		
						Lower Bound	Upper Bound	
шкала_1	Tukey HSD	1	2	,74844	1,69442	,971	-3,6186	5,1155
			5	-3,95483	1,67468	,086	-8,2710	,3613
			7	1,26119	1,67154	,875	-3,0469	5,5692
		2	1	-,74844	1,69442	,971	-5,1155	3,6186
			5	-4,70327*	1,69751	,029	-9,0783	-,3283
			7	,51275	1,69442	,990	-3,8543	4,8798
		5	1	3,95483	1,67468	,086	-,3613	8,2710
			2	4,70327*	1,69751	,029	,3283	9,0783
			7	5,21603*	1,67468	,010	,8999	9,5322
		7	1	-1,26119	1,67154	,875	-5,5692	3,0469
			2	-,51275	1,69442	,990	-4,8798	3,8543
			5	-5,21603*	1,67468	,010	-9,5322	-,8999
	Scheffe	1	2	,74844	1,69442	,978	-4,0037	5,5006
			5	-3,95483	1,67468	,136	-8,6516	,7420
			7	1,26119	1,67154	,903	-3,4268	5,9492
		2	1	-,74844	1,69442	,978	-5,5006	4,0037
			5	-4,70327	1,69751	,054	-9,4641	,0576
			7	,51275	1,69442	,993	-4,2394	5,2649
		5	1	3,95483	1,67468	,136	-,7420	8,6516
			2	4,70327	1,69751	,054	-,0576	9,4641
			7	5,21603*	1,67468	,022	,5192	9,9128
		7	1	-1,26119	1,67154	,903	-5,9492	3,4268
			2	-,51275	1,69442	,993	-5,2649	4,2394
			5	-5,21603*	1,67468	,022	-9,9128	-,5192
Bonferroni	1	2	,74844	1,69442	1,000	-3,7389	5,2358	
		5	-3,95483	1,67468	,111	-8,3899	,4802	
		7	1,26119	1,67154	1,000	-3,1656	5,6880	
	2	1	-,74844	1,69442	1,000	-5,2358	3,7389	
		5	-4,70327*	1,69751	,035	-9,1988	-,2077	
		7	,51275	1,69442	1,000	-3,9746	5,0001	
	5	1	3,95483	1,67468	,111	-,4802	8,3899	
		2	4,70327*	1,69751	,035	,2077	9,1988	
		7	5,21603*	1,67468	,012	,7810	9,6511	
	7	1	-1,26119	1,67154	1,000	-5,6880	3,1656	
		2	-,51275	1,69442	1,000	-5,0001	3,9746	
		5	-5,21603*	1,67468	,012	-9,6511	-,7810	
шкала_2	Tukey HSD	1	2	5,44394*	1,35753	,000	1,9452	8,9427
			5	1,59225	1,34172	,636	-1,8658	5,0502
			7	,51493	1,33920	,981	-2,9366	3,9664
		2	1	-5,44394*	1,35753	,000	-8,9427	-1,9452
			5	-3,85170*	1,36001	,025	-7,3568	-,3465
			7	-4,92902*	1,35753	,002	-8,4278	-1,4303
		5	1	-1,59225	1,34172	,636	-5,0502	1,8658
			2	3,85170*	1,36001	,025	,3465	7,3568
			7	-1,07732	1,34172	,853	-4,5353	2,3807
		7	1	-,51493	1,33920	,981	-3,9664	2,9366
			2	4,92902*	1,35753	,002	1,4303	8,4278
			5	1,07732	1,34172	,853	-2,3807	4,5353

Продовження Додатку Г.1
Продовження Таблиці Г.1.8.

Scheffe	1	2	5,44394*	1,35753	,001	1,6366	9,2513		
		5	1,59225	1,34172	,704	-2,1707	5,3552		
		7	,51493	1,33920	,986	-3,2410	4,2708		
	2	1	-5,44394*	1,35753	,001	-9,2513	-1,6366		
		5	-3,85170*	1,36001	,047	-7,6660	-,0374		
		7	-4,92902*	1,35753	,005	-8,7363	-1,1217		
	5	1	-1,59225	1,34172	,704	-5,3552	2,1707		
		2	3,85170*	1,36001	,047	,0374	7,6660		
		7	-1,07732	1,34172	,886	-4,8403	2,6857		
	7	1	-,51493	1,33920	,986	-4,2708	3,2410		
		2	4,92902*	1,35753	,005	1,1217	8,7363		
		5	1,07732	1,34172	,886	-2,6857	4,8403		
	Bonferroni	1	2	5,44394*	1,35753	,000	1,8488	9,0391	
			5	1,59225	1,34172	1,000	-1,9610	5,1455	
			7	,51493	1,33920	1,000	-3,0317	4,0616	
2		1	-5,44394*	1,35753	,000	-9,0391	-1,8488		
		5	-3,85170*	1,36001	,029	-7,4534	-,2500		
		7	-4,92902*	1,35753	,002	-8,5242	-1,3338		
5		1	-1,59225	1,34172	1,000	-5,1455	1,9610		
		2	3,85170*	1,36001	,029	,2500	7,4534		
		7	-1,07732	1,34172	1,000	-4,6306	2,4760		
7		1	-,51493	1,33920	1,000	-4,0616	3,0317		
		2	4,92902*	1,35753	,002	1,3338	8,5242		
		5	1,07732	1,34172	1,000	-2,4760	4,6306		
шкала_3		Tukey HSD	1	2	3,35339	1,36202	,067	-,1569	6,8637
				5	5,21255*	1,34615	,001	1,7431	8,6820
				7	1,07463	1,34363	,855	-2,3883	4,5375
	2		1	-3,35339	1,36202	,067	-6,8637	,1569	
			5	1,85916	1,36450	,524	-1,6576	5,3759	
			7	-2,27876	1,36202	,339	-5,7891	1,2315	
	5		1	-5,21255*	1,34615	,001	-8,6820	-1,7431	
			2	-1,85916	1,36450	,524	-5,3759	1,6576	
			7	-4,13792*	1,34615	,012	-7,6073	-,6685	
	7		1	-1,07463	1,34363	,855	-4,5375	2,3883	
			2	2,27876	1,36202	,339	-1,2315	5,7891	
			5	4,13792*	1,34615	,012	,6685	7,6073	
	Scheffe		1	2	3,35339	1,36202	,110	-,4665	7,1733
				5	5,21255*	1,34615	,002	1,4371	8,9879
				7	1,07463	1,34363	,887	-2,6937	4,8430
2		1	-3,35339	1,36202	,110	-7,1733	,4665		
		5	1,85916	1,36450	,603	-1,9677	5,6860		
		7	-2,27876	1,36202	,424	-6,0987	1,5411		
5		1	-5,21255*	1,34615	,002	-8,9879	-1,4371		
		2	-1,85916	1,36450	,603	-5,6860	1,9677		
		7	-4,13792*	1,34615	,025	-7,9133	-,3625		
7		1	-1,07463	1,34363	,887	-4,8430	2,6937		
		2	2,27876	1,36202	,424	-1,5411	6,0987		
		5	4,13792*	1,34615	,025	,3625	7,9133		

Продовження Додатку Г.1
Продовження Таблиці Г.1.8.

Bonferroni	1	2	3,35339	1,36202	,085	-2,537	6,9604	
		5	5,21255*	1,34615	,001	1,6475	8,7776	
		7	1,07463	1,34363	1,000	-2,4837	4,6330	
	2	1	-3,35339	1,36202	,085	-6,9604	,2537	
		5	1,85916	1,36450	1,000	-1,7545	5,4728	
		7	-2,27876	1,36202	,569	-5,8858	1,3283	
	5	1	-5,21255*	1,34615	,001	-8,7776	-1,6475	
		2	-1,85916	1,36450	1,000	-5,4728	1,7545	
		7	-4,13792*	1,34615	,013	-7,7029	-5,729	
	7	1	-1,07463	1,34363	1,000	-4,6330	2,4837	
		2	2,27876	1,36202	,569	-1,3283	5,8858	
		5	4,13792*	1,34615	,013	,5729	7,7029	
	шкала_4 Tukey HSD	1	2	6,74127*	1,05424	,000	4,0242	9,4584
			5	1,13764	1,04196	,695	-1,5478	3,8231
			7	,08955	1,04000	1,000	-2,5908	2,7699
2		1	-6,74127*	1,05424	,000	-9,4584	-4,0242	
		5	-5,60364*	1,05616	,000	-8,3257	-2,8816	
		7	-6,65172*	1,05424	,000	-9,3688	-3,9346	
5		1	-1,13764	1,04196	,695	-3,8231	1,5478	
		2	5,60364*	1,05616	,000	2,8816	8,3257	
		7	-1,04809	1,04196	,746	-3,7335	1,6373	
7		1	-,08955	1,04000	1,000	-2,7699	2,5908	
		2	6,65172*	1,05424	,000	3,9346	9,3688	
		5	1,04809	1,04196	,746	-1,6373	3,7335	
Scheffe		1	2	6,74127*	1,05424	,000	3,7846	9,6980
			5	1,13764	1,04196	,755	-1,7846	4,0599
			7	,08955	1,04000	1,000	-2,8272	3,0063
	2	1	-6,74127*	1,05424	,000	-9,6980	-3,7846	
		5	-5,60364*	1,05616	,000	-8,5657	-2,6415	
		7	-6,65172*	1,05424	,000	-9,6084	-3,6950	
	5	1	-1,13764	1,04196	,755	-4,0599	1,7846	
		2	5,60364*	1,05616	,000	2,6415	8,5657	
		7	-1,04809	1,04196	,798	-3,9704	1,8742	
	7	1	-,08955	1,04000	1,000	-3,0063	2,8272	
		2	6,65172*	1,05424	,000	3,6950	9,6084	
		5	1,04809	1,04196	,798	-1,8742	3,9704	
	Bonferroni	1	2	6,74127*	1,05424	,000	3,9493	9,5332
			5	1,13764	1,04196	1,000	-1,6218	3,8971
			7	,08955	1,04000	1,000	-2,6647	2,8438
2		1	-6,74127*	1,05424	,000	-9,5332	-3,9493	
		5	-5,60364*	1,05616	,000	-8,4007	-2,8066	
		7	-6,65172*	1,05424	,000	-9,4437	-3,8598	
5		1	-1,13764	1,04196	1,000	-3,8971	1,6218	
		2	5,60364*	1,05616	,000	2,8066	8,4007	
		7	-1,04809	1,04196	1,000	-3,8075	1,7113	
7		1	-,08955	1,04000	1,000	-2,8438	2,6647	
		2	6,65172*	1,05424	,000	3,8598	9,4437	
		5	1,04809	1,04196	1,000	-1,7113	3,8075	

*. The mean difference is significant at the 0.05 level.

Примітки: контекст 1 – домінування, контекст 2 – підкорення, контекст 5 – дистантність, контекст 7 – близькість
шкала 1 – середовищна чутливість; шкала 2 – реактивна керованість; шкала 3 – організмична чутливість; шкала 4 – проактивна керованість; шкала 5 – проникність

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Додаток Г.2.

Розрахунки порівняльного аналізу за U-критерієм Манна-Вітні щодо впливу полезалежності/полenezалежності особистості на конфігурування її психологічних меж

Таблиця Г.2.1.

Описова статистика показників Тесту прихованих фігур Г. Віткіна за всіма шкалами опитувальника КПМО

Описательные статистики

	N	Среднее значение	Среднеквадратичная отклонения	Минимум м	Максимум м
шкала_1	250	63,0200	14,12521	26,00	96,00
шкала_2	250	71,9600	11,10548	41,00	108,00
шкала_3	250	81,4080	12,11199	51,00	104,00
шкала_4	250	66,9320	8,55548	46,00	94,00
шкала_5	250	91,3960	17,27730	38,00	119,00
Gr_mult_3_109	250	1,5200	,50060	1,00	2,00

Примітки: шкала 1 – середовищна чутливість; шкала 2 – реактивна керованість; шкала 3 – організмична чутливість; шкала 4 – проактивна керованість; шкала 5 – проникність

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Таблиця Г.2.2.

Статистика критерію U – Манна-Вітні щодо встановлення відмінностей між показниками Тесту прихованих фігур Г.Віткіна та опитувальником КПМО

Статистические критерии^а

	шкала 1	шкала 2	шкала 3	шкала 4	шкала 5
U Манна-Вітні	5828,000	6845,500	6335,500	7459,000	6609,000
W Вилкоксона	13088,000	14105,500	14850,500	14719,000	15124,000
Z	-3,453	-1,672	-2,565	-,597	-2,086
Асимптотическая значимость (2-сторонняя)	,001	,095	,010	,550	,037

а. Группирующая переменная: Gr_mult_3_109

Примітки: шкала 1 – середовищна чутливість; шкала 2 – реактивна керованість; шкала 3 – організмична чутливість; шкала 4 – проактивна керованість; шкала 5 – проникність

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Описова статистика порівняльного аналізу для Теста прихованих фігур Г.Віткіна

Ряди

	Gr_mult_3_109	N	Средний ранг	Сумма рангов
шкала_1	1,00	120	109,07	13088,00
	2,00	130	140,67	18287,00
	Всього	250		
шкала_2	1,00	120	117,55	14105,50
	2,00	130	132,84	17269,50
	Всього	250		
шкала_3	1,00	120	137,70	16524,50
	2,00	130	114,23	14850,50
	Всього	250		
шкала_4	1,00	120	122,66	14719,00
	2,00	130	128,12	16656,00
	Всього	250		
шкала_5	1,00	120	135,43	16251,00
	2,00	130	116,34	15124,00
	Всього	250		

Примітки: шкала 1 – середовищна чутливість; шкала 2 – реактивна керованість; шкала 3 – організмична чутливість; шкала 4 – проактивна керованість; шкала 5 – проникність

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Додаток Г.3.

Розрахунки взаємовпливу комунікативного контексту і полезалежності/полenezалежності респондентів на конфігурування їхніх психологічних меж

Додаток Г.3.1.

взаємовплив комплементарної опозиції комунікативних контекстів «Домінування/підкорення» та полезалежності/полenezалежності

Таблиця Г.3.1.1.

Кількість респондентів у міжгрупових факторах

Межгрупповые факторы

		N
Контекст	1,00	47
	2,00	49
Gr_mult_3_109	1,00	42
	2,00	54

Примітки: контекст 1,00 – домінування, контекст 2,00 – підкорення

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Описові статистики
Описові статистики

	Контекст	Gr_mult_3_109	Среднее значение	Стандартная отклонения	N
шкала_1	1,00	1,00	61,5909	10,34481	22
		2,00	68,4800	17,29672	25
		Всього	65,2553	14,73161	47
	2,00	1,00	62,0500	11,40856	20
		2,00	66,2414	11,74629	29
		Всього	64,5306	11,67637	49
	Всього	1,00	61,8095	10,73230	42
		2,00	67,2778	14,47889	54
		Всього	64,8854	13,19479	96
шкала_2	1,00	1,00	76,4091	10,93992	22
		2,00	76,6400	10,56677	25
		Всього	76,5319	10,62575	47
	2,00	1,00	63,8500	10,31236	20
		2,00	68,4138	11,34371	29
		Всього	66,5510	11,05867	49
	Всього	1,00	70,4286	12,28353	42
		2,00	72,2222	11,64841	54
		Всього	71,4375	11,90030	96
шкала_3	1,00	1,00	84,3636	10,12091	22
		2,00	79,4400	11,35811	25
		Всього	81,7447	10,96530	47
	2,00	1,00	78,4000	12,56729	20
		2,00	75,8276	10,93183	29
		Всього	76,8776	11,56978	49
	Всього	1,00	81,5238	11,60790	42
		2,00	77,5000	11,17401	54
		Всього	79,2604	11,48202	96
шкала_4	1,00	1,00	70,4091	8,35327	22
		2,00	68,8400	9,29014	25
		Всього	69,5745	8,80401	47
	2,00	1,00	61,0500	8,17876	20
		2,00	63,1034	8,63690	29
		Всього	62,2653	8,42807	49
	Всього	1,00	65,9524	9,44032	42
		2,00	65,7593	9,31814	54
		Всього	65,8437	9,32267	96
шкала_5	1,00	1,00	90,8182	16,45669	22
		2,00	89,6800	19,13487	25
		Всього	90,2128	17,74816	47
	2,00	1,00	93,4000	16,42014	20
		2,00	84,8966	11,97123	29
		Всього	88,3673	14,42754	49
	Всього	1,00	92,0476	16,28998	42
		2,00	87,1111	15,72603	54
		Всього	89,2708	16,07972	96

Примітки: контекст 1,00 – домінування, контекст 2,00 – підкорення

шкала 1 – середовища чутливість; шкала 2 – реактивна керованість; шкала 3 – організмична чутливість; шкала 4 – проактивна керованість; шкала 5 – проникність

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Продовження Додатку Г.3
Таблиця Г.3.1.3.

Тест міжгрупових ефектів
Критеріи межгрупових ефектів

Источник	Зависимая переменная	Сумма квадратов типа III	ст. св.	Средний квадрат	F	Знач.
Скорректированная модель	шкала_1	775,921 ^a	3	258,640	1,509	,217
	шкала_2	2636,962 ^b	3	878,987	7,476	,000
	шкала_3	930,301 ^c	3	310,100	2,461	,068
	шкала_4	1360,338 ^d	3	453,446	6,049	,001
	шкала_5	952,756 ^e	3	317,585	1,238	,301
Свободный член	шкала_1	392798,229	1	392798,229	2292,429	,000
	шкала_2	479020,438	1	479020,438	4074,259	,000
	шкала_3	595183,377	1	595183,377	4722,786	,000
	шкала_4	408273,498	1	408273,498	5446,553	,000
	шкала_5	757536,207	1	757536,207	2951,831	,000
Контекст	шкала_1	18,635	1	18,635	,109	,742
	шкала_2	2542,282	1	2542,282	21,623	,000
	шкала_3	539,615	1	539,615	4,282	,041
	шкала_4	1340,956	1	1340,956	17,889	,000
	шкала_5	28,523	1	28,523	,111	,740
Gr_mult_3	шкала_1	722,483	1	722,483	4,217	,043
	шкала_2	135,280	1	135,280	1,151	,286
	шкала_3	330,656	1	330,656	2,624	,109
	шкала_4	1,381	1	1,381	,018	,892
	шкала_5	547,031	1	547,031	2,132	,148
Контекст * Gr_mult_3	шкала_1	42,825	1	42,825	,250	,618
	шкала_2	110,475	1	110,475	,940	,335
	шкала_3	32,531	1	32,531	,258	,613
	шкала_4	77,221	1	77,221	1,030	,313
	шкала_5	319,219	1	319,219	1,244	,268
Ошибка	шкала_1	15763,819	92	171,346		
	шкала_2	10816,663	92	117,572		
	шкала_3	11594,189	92	126,024		
	шкала_4	6896,318	92	74,960		
	шкала_5	23610,202	92	256,633		
Всего	шкала_1	420711,000	96			
	шкала_2	503372,000	96			
	шкала_3	615617,000	96			
	шкала_4	424455,000	96			
	шкала_5	789614,000	96			

**Продовження Додатку Г.3
Продовження Таблиці Г.3.1.3.**

Скорректирован	шкала_1	16539,740	95		
ный итог	шкала_2	13453,625	95		
	шкала_3	12524,490	95		
	шкала_4	8256,656	95		
	шкала_5	24562,958	95		

a. R-квадрат = ,047 (Скорректированный R-квадрат = ,016)

b. R-квадрат = ,196 (Скорректированный R-квадрат = ,170)

c. R-квадрат = ,074 (Скорректированный R-квадрат = ,044)

d. R-квадрат = ,165 (Скорректированный R-квадрат = ,138)

e. R-квадрат = ,039 (Скорректированный R-квадрат = ,007)

Примітки: шкала 1 – середовищна чутливість; шкала 2 – реактивна керованість; шкала 3 – організмична чутливість; шкала 4 – проактивна керованість; шкала 5 – проникність

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Додаток Г.3.2.

Взаємовплив симетричної опозиції комунікативних контекстів
«Дистантність/близькість» і полезалежності/полenezалежності

Таблиця Г.3.2.1.

Кількість респондентів у міжгрупових факторах

Межгрупповые факторы

		N
Контекст	5,00	48
	7,00	106
Gr_mult_3_109	1,00	78
	2,00	76

Примітки: контекст 5,00 – дистантність, контекст 7,00 – близькість

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Таблиця Г.3.2.2.

Описові статистики

Описові статистики

	Контекст	Gr_mult_3_10	Среднее значение	Стандартная отклонения	N
шкала_1	5,00	1,00	63,0870	15,34723	23
		2,00	71,0800	13,48740	25
		Всего	67,2500	14,81302	48
	7,00	1,00	57,1455	11,42839	55
		2,00	61,8627	15,88461	51
		Всего	59,4151	13,88995	106
Всего		1,00	58,8974	12,89678	78
		2,00	64,8947	15,66617	76
		Всего	61,8571	14,59673	154

**Продовження Додатку Г.3
Продовження Таблиці Г.3.2.2.**

Контекст		Gr_mult_3_10	Среднее значение	Стандартная отклонения	N
шкала_2	5,00	1,00	68,4783	12,63426	23
		2,00	72,2800	10,06860	25
		Всього	70,4583	11,40914	48
	7,00	1,00	71,7273	8,88497	55
		2,00	74,6078	11,29616	51
		Всього	73,1132	10,17122	106
	Всього	1,00	70,7692	10,15839	78
		2,00	73,8421	10,89594	76
		Всього	72,2857	10,60689	154
шкала_3	5,00	1,00	79,0435	13,05401	23
		2,00	70,3600	10,89296	25
		Всього	74,5208	12,63226	48
	7,00	1,00	86,8909	11,06993	55
		2,00	86,0196	9,41167	51
		Всього	86,4717	10,26618	106
	Всього	1,00	84,5769	12,14899	78
		2,00	80,8684	12,32379	76
		Всього	82,7468	12,33655	154
шкала_4	5,00	1,00	65,3913	9,83380	23
		2,00	67,5600	7,12437	25
		Всього	66,5208	8,50779	48
	7,00	1,00	67,2364	7,70753	55
		2,00	69,0392	7,75361	51
		Всього	68,1038	7,74588	106
	Всього	1,00	66,6923	8,36708	78
		2,00	68,5526	7,53728	76
		Всього	67,6104	7,99699	154
шкала_5	5,00	1,00	81,0435	21,37432	23
		2,00	75,4400	14,79887	25
		Всього	78,1250	18,26708	48
	7,00	1,00	99,5636	13,63107	55
		2,00	99,0784	13,02435	51
		Всього	99,3302	13,28137	106
	Всього	1,00	94,1026	18,25049	78
		2,00	91,3026	17,55450	76
		Всього	92,7208	17,90698	154

Примітки: контекст 1,00 – домінування, контекст 2,00 – підкорення, контекст 5,00 – дистантність, контекст 7,00 – близькість

шкала 1 – середовищна чутливість; шкала 2 – реактивна керованість; шкала 3 – організмична чутливість; шкала 4 – проактивна керованість; шкала 5 – проникність

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Тест рівності дисперсій помилок Левене
Критерий равенства дисперсий ошибок

Ливиня^а

	F	ст.св.1	ст.св.2	Знач.
шкала_1	3,549	3	150	,016
шкала_2	,811	3	150	,490
шкала_3	1,818	3	150	,146
шкала_4	1,870	3	150	,137
шкала_5	5,324	3	150	,002

Проверяет нулевую гипотезу,
что дисперсия ошибок зависимой переменной одинакова по группам.

а. Структура: Свободный член + Контекст +
Gr_mult_3 + Контекст * Gr_mult_3

Примітки: шкала 1 – середовищна чутливість; шкала 2 – реактивна керованість; шкала 3 – організмична чутливість; шкала 4 – проактивна керованість; шкала 5 – проникність

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Таблиця Г.3.2.4.

Тест міжгрупових ефектів
Критерий межгрупповых эффектов

Источник	Зависимая переменная	Сумма квадратов типа III	ст.св.	Средний квадрат	F	Знач.
Скорректированная модель	шкала_1	3382,315 ^a	3	1127,438	5,788	,001
	шкала_2	625,583 ^b	3	208,528	1,886	,134
	шкала_3	5642,081 ^c	3	1880,694	15,990	,000
	шкала_4	225,136 ^d	3	75,045	1,178	,320
	шкала_5	15238,663 ^e	3	5079,554	22,528	,000
Свободный член	шкала_1	528562,365	1	528562,365	2713,680	,000
	шкала_2	679673,614	1	679673,614	6146,129	,000
	шкала_3	856667,696	1	856667,696	7283,333	,000
	шкала_4	597710,537	1	597710,537	9378,807	,000
	шкала_5	1039963,010	1	1039963,010	4612,173	,000
Контекст	шкала_1	1894,878	1	1894,878	9,728	,002
	шкала_2	256,468	1	256,468	2,319	,130
	шкала_3	4556,694	1	4556,694	38,741	,000
	шкала_4	91,127	1	91,127	1,430	,234
	шкала_5	14656,363	1	14656,363	65,000	,000
Gr_mult_3	шкала_1	1332,196	1	1332,196	6,840	,010
	шкала_2	368,220	1	368,220	3,330	,070
	шкала_3	752,827	1	752,827	6,400	,012
	шкала_4	130,069	1	130,069	2,041	,155
	шкала_5	305,704	1	305,704	1,356	,246

Продовження Додатку Г.3
Продовження Таблиці Г.3.2.4.

Источник	Зависимая переменная	Сумма квадратов типа III	ст.св.	Средний квадрат	F	Знач.
Контекст * Gr_mult_3	шкала_1	88,486	1	88,486	,454	,501
	шкала_2	6,997	1	6,997	,063	,802
	шкала_3	503,267	1	503,267	4,279	,040
	шкала_4	1,104	1	1,104	,017	,895
	шкала_5	216,024	1	216,024	,958	,329
Ошибка	шкала_1	29216,542	150	194,777		
	шкала_2	16587,845	150	110,586		
	шкала_3	17643,042	150	117,620		
	шкала_4	9559,487	150	63,730		
	шкала_5	33822,330	150	225,482		
Всего	шкала_1	621850,000	154			
	шкала_2	821898,000	154			
	шкала_3	1077727,000	154			
	шкала_4	713744,000	154			
	шкала_5	1373021,000	154			
Скорректированный итог	шкала_1	32598,857	153			
	шкала_2	17213,429	153			
	шкала_3	23285,123	153			
	шкала_4	9784,623	153			
	шкала_5	49060,994	153			

- a. R-квадрат = ,104 (Скорректированный R-квадрат = ,086)
b. R-квадрат = ,036 (Скорректированный R-квадрат = ,017)
c. R-квадрат = ,242 (Скорректированный R-квадрат = ,227)
d. R-квадрат = ,023 (Скорректированный R-квадрат = ,003)
e. R-квадрат = ,311 (Скорректированный R-квадрат = ,297)

Примітки: шкала 1 – середовищна чутливість; шкала 2 – реактивна керованість; шкала 3 – організмична чутливість; шкала 4 – проактивна керованість; шкала 5 – проникність

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Оцінка маргінальних середніх
3. Контекст * Gr mult 3 109

Зависимая переменная	Контекст	Gr_mult_3_109	Среднее значение	Стандартная Ошибка	95% доверительный интервал		
					Нижняя граница	Верхняя граница	
шкала_1	5,00	1,00	63,087	2,910	57,337	68,837	
		2,00	71,080	2,791	65,565	76,595	
	7,00	1,00	57,145	1,882	53,427	60,864	
		2,00	61,863	1,954	58,001	65,724	
	шкала_2	5,00	1,00	68,478	2,193	64,146	72,811
			2,00	72,280	2,103	68,124	76,436
7,00		1,00	71,727	1,418	68,925	74,529	
		2,00	74,608	1,473	71,698	77,517	
шкала_3		5,00	1,00	79,043	2,261	74,575	83,512
			2,00	70,360	2,169	66,074	74,646
	7,00	1,00	86,891	1,462	84,001	89,780	
		2,00	86,020	1,519	83,019	89,020	
	шкала_4	5,00	1,00	65,391	1,665	62,102	68,680
			2,00	67,560	1,597	64,405	70,715
7,00		1,00	67,236	1,076	65,109	69,363	
		2,00	69,039	1,118	66,830	71,248	
шкала_5		5,00	1,00	81,043	3,131	74,857	87,230
			2,00	75,440	3,003	69,506	81,374
	7,00	1,00	99,564	2,025	95,563	103,564	
		2,00	99,078	2,103	94,924	103,233	

Примітки: контекст 5,00 – дистантність, контекст 7,00 – близькість

шкала 1 – середовищна чутливість; шкала 2 – реактивна керованість; шкала 3 – організмична чутливість; шкала 4 – проактивна керованість; шкала 5 – проникність

Джерело: розроблено автором за допомогою програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 [115].

Громадська організація «Київська асоціація практикуючих психологів та психотерапевтів»

02068, м. Київ,
вул. Драгоманова, Б.20, к.126
тел. +38 067 445 36 67

e-mail: kapp.office@gmail.com
www.kapp.com.ua

№ 12

від 02.08.19

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційного дослідження Кареліна П.А.
«Особливості психологічних меж особистості у різних комунікативних
контекстах»

Тема дослідження Кареліна П.А. набуває особливої актуальності у контексті зростання кількості запитів з боку окремих осіб, сімей і організацій на подолання міжособистісних і групових конфліктів та розбудову гармонійних близьких і ефективних корпоративних відносин. Представлені автором результати стосовно особливостей конфігурування психологічних меж у діадній комунікації мають прикладне значення для профілактики і залагодження конфліктів, проведення конструктивних перемовин, захисту своїх особистісних меж у різноманітних ситуаціях вербального, сексуального чи фізичного насилля.

У низку навчальних і тренінгових програм Київської асоціації практикуючих психологів та психотерапевтів, а саме у Київську школу психологічного консультування, Київську школу тренерів соціально-психологічного тренінгу, Кареліним П.А. було впроваджено практичні заняття, метою яких стало надання слухачам інформації щодо конфігурування психологічних меж у діадній комунікації, а також формування у них відповідних практичних навичок із встановлення і регулювання власних психологічних меж. Під час занять розглянуто механізми і засоби функціонування психологічних меж у діадній комунікації, специфіку ситуативно відповідних і невідповідних способів встановлення і захисту психологічних меж, адаптивних і дезадаптивних конфігурацій психологічних меж особистості.

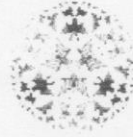
Директор ГО КАПП

А.М. Дружинін

**ІНСТИТУТ КОНСУЛЬТУВАННЯ ТА ПСИХОТЕРАПІЇ
АСОЦІАЦІЇ ПСИХОЛОГІВ УКРАЇНИ**

03142,
м. Київ,
вул. акад. Єфремова, 16

(044) 221-09-23
(098) 416-72-60
psyinstitute@psyinstitute.com.ua

№ 0105
ріл 13.05.19

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження Кареліна П.А.
«Особливості психологічних меж особистості у різних комунікативних
контекстах»

Тема дисертаційного дослідження Кареліна П.А. має високу актуальність у розрізі проблематики встановлення, підтримання, розбудови і конструктивного згортання міжособистісної комунікації у рамках подружніх, дитячо-батьківських, родинних, ділових, виробничих, освітніх та ін. взаємин. Представлені автором результати щодо особливостей конфігурування психологічних меж у діадній комунікації мають суттєве прикладне значення для розуміння і подолання труднощів у вихованні дітей, залагодження сімейних та виробничих конфліктів, налагодження гармонійних стосунків між шлюбними й діловими партнерами, розбудови високої корпоративної культури і підвищення продуктивності у виробничому середовищі тощо.

Результати дослідження впроваджено Кареліним П.А. у роботу Інституту консультування та психотерапії Асоціації психологів України у формі лекційних і практичних занять зі студентами, впродовж яких надано інформацію стосовно ситуативно відповідних і невідповідних способів встановлення і регулювання психологічних меж, наведено адаптивні і дезадаптивні конфігурації психологічних меж особистості, розглянуто засоби і сформовано навички конструктивного конфігурування і захисту психологічних меж у міжособистісній комунікації. Результати дослідження використовуються як практичні інструменти у консультуванні, психотерапії та групових формах роботи Інституту консультування та психотерапії Асоціації психологів України.

Директор
Інституту
психотерапії

консультування та

Danylo І.А. Данилевський

**КОЛЕДЖ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТА СОЦІАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
ЕНЕРГОДАРСЬКОГО ІНСТИТУТУ ДЕРЖАВНОГО ТА
МУНІЦИПАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ ІМЕНІ Р.Г. ХЕНОХА «КПУ»**

71503,
Україна,
Запорізька обл.,
м. Енергодар,
вул. Молодіжна, 3А

Тел./факс: (06139) 6-32-35
secretar.eigmu@gmail.com

№ 35

від 28.05.2019

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження Кареліна П.А.
«Особливості психологічних меж особистості у різних комунікативних
контекстах»**

В умовах сучасного конкурентного освітнього середовища України тема дисертаційного дослідження Кареліна П.А. є особливо актуальною для вдосконалення навчальної підготовки у галузях соціальної роботи й організації виробництва. Завдяки розробкам автора виникає можливість поглиблення рівня професійних знань і покращення практичних навичок майбутніх спеціалістів. Викладені положення дисертації щодо особливостей встановлення, усунення і регуляції психологічних меж у міжособистісній комунікації мають суттєве прикладне значення для розуміння і подолання комунікативних труднощів в освітньому процесі, залагодження виробничих конфліктів, налагодження гармонійних стосунків між шлюбними й діловими партнерами, розбудови високої корпоративної культури і підвищення продуктивності у виробничому середовищі.

Результати дослідження впроваджено Кареліним П.А. у роботу Коледжу інформаційних та соціальних технологій Енергодарського інституту державного та муніципального управління імені Р.Г. Хеноха «КПУ» у формі лекційних і тренінгових занять зі студентами навчальних курсів «Соціальна робота» та «Організація виробництва», впродовж яких надано інформацію стосовно ситуативно відповідних і невідповідних способів встановлення і регулювання психологічних меж, наведено адаптивні і дезадаптивні конфігурації психологічних меж особистості, розглянуто засоби і сформовано навички конструктивного конфігурування і захисту психологічних меж у міжособистісній комунікації.

Директор
Коледжу інформаційних та соціальних
технологій

У.В. Коробчук